
Stade Declaration Trilateral Wadden Sea Plan

*Ministerial Declaration of the
Eighth Trilateral Governmental Conference
on the Protection of the Wadden Sea*

Stade, October 22, 1997

Foreword

The adoption of the Stade Declaration and the Wadden Sea Plan mark two decades of nature cooperation between The Netherlands, Germany and Denmark. It is a token of twenty years of joint responsibility for the protection of a nature area of outstanding importance, both national and international.

During the first decade of the trilateral Wadden Sea Cooperation the emphasis was on the protection of birds and seals.

By the end of the eighties a start was made with a more integrated approach to nature conservation. At the 6th Governmental Wadden Sea Conference, Esbjerg 1991, the whole range of human activities in the Wadden Sea was addressed. Three years later, at the Leeuwarden Conference, the regulation of human use was embedded in a system of ecological targets for all typical Wadden Sea habitats.

The adoption by the 8th Wadden Sea Conference in Stade, Germany, 1997, of the Stade Declaration and the Trilateral Wadden Sea Plan, may be valued as the accumulated achievement of almost twenty years of political cooperation on international nature conservation.

The Stade Conference is at the same time the starting point of a new phase in the trilateral Wadden Sea Cooperation which will be dedicated to the integration of nature conservation and human use on the basis of the common Targets and the catalogue of measures for achieving the Targets as laid down in the Trilateral Wadden Sea Plan.

The active involvement of all stakeholders in this process is one of the major challenges for the years to come. Our efforts to protect and develop the area in a sustainable way can only succeed if all those who work and live in the area, are committed to this objective.

A start with this involvement was made during the public discussions accompanying the preparation of the Wadden Sea Plan. We thank all those who have actively taken part in these discussions.

Angela Merkel

Svend Auken

Josias van Aartsen

Stade Declaration

The MINISTERS responsible for the protection of the Wadden Sea Area¹ of Denmark, The Netherlands and the Federal Republic of Germany met at the 8th Trilateral Governmental Conference on the Protection of the Wadden Sea (the Stade Conference) in Stade on 22 October 1997 to reinforce, further develop and enhance their joint cooperation, building upon the agreements made at previous Wadden Sea Conferences, in particular, at the Esbjerg Conference, 1991, and the Leeuwarden Conference, 1994.

They note the progress made in the protection of the Wadden Sea since the Leeuwarden Conference in 1994 as entailed in the Progress Report. They reaffirm that efforts must continuously be made to conserve and protect the area for coming generations in accordance with AGENDA 21² and the Convention on Biological Diversity and that the implementation of agreed policies and measures must be undertaken in dialog with the stakeholders.

The Wadden Sea Area is an area of outstanding ecological importance. They acknowledge their global responsibility for this area. The Wadden Sea Area is also an area where people live, work and recreate. Safety of the inhabitants is of utmost importance. Conditions for sustainable economic developments must be maintained.

There is a close interrelationship between the Wadden Sea Area and its surroundings. On the one hand, areas adjacent to the Wadden Sea Area can benefit from the values of the Wadden Sea. On the other hand, developments and activities outside the Wadden Sea Area may have an impact on the values of the Wadden Sea Area. The benefits should be improved and the negative impacts addressed.

They acknowledge the statements submitted by the non-governmental organisations, the Joint Statement of the Dutch-German-Danish Wadden Sea Advisory Councils, the Joint Statement of the Inter-regional Wadden Sea Cooperation and the common resolutions of the Dutch-German-Danish Wadden Sea Island Cooperation as valuable contributions to inspire, stimulate and advance the Trilateral Wadden Sea Cooperation.

They appreciate the efforts made by the Inter-regional Wadden Sea Cooperation to contribute to the work of the trilateral cooperation, in particular, with regard to the issues of environmental impact assessment and sustainable tourism and acknowledge that the close collaboration has been of mutual benefit.

¹ The Wadden Sea Area is the Trilateral Area of Cooperation as defined in §9 of the Leeuwarden Declaration.

² Chapter 17 on the "Protection of oceans, all kinds of seas, including semi-enclosed seas, and coastal areas and the protection, rational use and development of their living resources" and chapter 15 on the "Conservation of biological diversity".

They appreciate the work carried out so far by the QSR Group in preparing the Wadden Sea Quality Status Report and take note of the assessment of the Wadden Sea ecosystem as entailed in the Assessment Report.

The Ministers, in the exercise of their political responsibilities, AGREE on the following³:

Wadden Sea Plan

- 1 The Ministers AGREE to adopt the Wadden Sea Plan in Annex I, elaborated in accordance with the Leeuwarden Declaration, entailing the common policies, measures, projects and actions of the countries for their joint efforts to fulfill the Targets.
- 2 The Ministers AGREE to consider and, where necessary, amend the Wadden Sea Plan at the next Trilateral Wadden Sea Conference in accordance with the procedure outlined in the Plan and the Leeuwarden Declaration.
- 3 The Ministers ACKNOWLEDGE that the success of implementing the Wadden Sea Plan, a.o., depends on the extent to which relevant authorities, interest groups and local citizens contribute to the realization of the policies and measures.
- 4 Inhabitants, users, visitors and all stakeholders in the Wadden Sea region are invited to provide their ideas and inputs through the Wadden Sea Plan to the implementation of the Targets.
- 5 The Ministers URGE the competent national authorities to maintain or intensify their cooperative dialogue with all stakeholders involved, in order to promote public acceptance of the Wadden Sea Plan and thus to promote the idea of sustainable use of the natural resources of the Wadden Sea Area, for the long-term benefit of everyone living and working in the Wadden Sea Area. This includes the information of the local population in the national languages.
- 6 The Ministers WELCOME the suggestions presented during the Conference and the resolutions of the non-governmental organisations, the Dutch-German-Danish Wadden Sea Advisory Councils, the Inter-regional Wadden Sea Cooperation and the Dutch-Danish Wadden Sea Island Cooperation and EMPHASIZE that these suggestions should be further taken into consideration in the above mentioned dialogue with all stakeholders.
- 7 The Ministers RECOGNIZE the important contribution different types of co-management schemes can make in appropriate circumstances, at various levels and in many aspects of Wadden Sea management and WELCOME further research in this field.
- 8 The Ministers STRESS the fundamental need to protect the local population against storm floods and they take care that the implementation of the Wadden Sea Plan will not impair safety standards.
- 9 The Ministers ACKNOWLEDGE the responsibility of the Wadden Sea States to maintain the safety on international and national shipping routes and they ENCOURAGE the competent authorities, which are responsible for safe and easy access to sea ports and their management, to take into account the recommendations of the Wadden Sea Plan.

³ Throughout this Declaration the term 'agree' is to be understood as defined in this paragraph.

10 The Ministers URGE the competent national authorities to exchange views and to communicate with all stakeholders involved in the implementation of the Wadden Sea Plan, and they EXPECT the local population and local communities to be actively involved in the formulation of proposals, which will be taken into consideration at the next Wadden Sea Conference and which will improve and bring the Wadden Sea Plan up-to-date.

11 The Ministers AGREE that the implementation of the Wadden Sea Plan will be evaluated and assessed carefully during the coming years and that a progress report be submitted to the next Wadden Sea Conference, providing the basis for the further development of the Wadden Sea Plan. Special consideration should be given to the islands in the Wadden Sea Area. The Ministers PUT their senior officials IN CHARGE of supervising the assessment and evaluation of the implementation of the Plan.

12 The Ministers REGARD the Wadden Sea Plan as a good example of international cooperation on a shared nature area and ENDORSE its submission to appropriate international conferences in the field of environmental and nature cooperation.

External Impacts

13 The Ministers HIGHLIGHT the fact that the quality of the Wadden Sea Area may be influenced significantly by activities taking place outside or pollution stemming from sources outside the Wadden Sea Area. The Ministers REGARD the large areas of "black spots" in the East Frisian Wadden Sea during 1996 as a sign of impairment of the decomposition capacity of the benthic system, one of the major functions of the Wadden Sea ecosystem. The Ministers, therefore, AGREE that the three countries will join their efforts within international fora, as well as, in negotiations with other parties towards fulfilling the following goals:

Reduction of inputs of nutrients, hazardous substances and oil

14 They RECOGNIZE the importance of the catchment areas of the debouching rivers for the quality of water, sediment and marine habitats and ACKNOWLEDGE that the total load of hazardous substances and phosphorus compounds entering the Wadden Sea Area via the rivers has been reduced considerably during the last 10 years but that oil pollution from shipping is still a problem.

15 They INSIST that the total load of nutrients entering the Wadden Sea Area must be reduced significantly. Existing international agreements and EU regulations in this field must be implemented rigorously. Especially important are the following measures:

- to equip, as soon as possible, waste water treatment plants in the catchment area of the North Sea and Wadden Sea with nutrient treatment stages;
- to promote extensification of agricultural practices - also through EU-programs - and to reduce ammonia emissions from agriculture;
- to reduce emissions from traffic.

16 They UNDERLINE that the reduction of inputs of hazardous substances and oil needs to be continued and that specific efforts need to be undertaken in the adjacent ports and in all river systems entering the Wadden Sea. The pollution, especially by oil from shipping, needs further reduction, in particular, by providing cost effective and customer-friendly port reception facilities.

Activities in the adjacent area

17 They strongly URGE all competent authorities to consider the common interests of the Wadden Sea Area and to reduce, where this is necessary, the environmental impacts of, in particular, harbor and industrial facilities, recreation, civil air traffic, military activities, wind energy, agriculture and traffic, inter alia by taking specifically into account, in EIA procedures, the needs of the Wadden Sea ecosystem, the Common Principles and relevant EU Directives. Moreover, in dealing with such activities and in applying relevant national and EU regulations, decision makers should strive for both a net social benefit and a net positive ecological outcome.

EC Bird and Habitat Directives

18 The Ministers NOTE that major parts of the Wadden Sea Area have been listed as a habitat area by the competent authorities in accordance with Art. 4 of the EC Habitat Directive and/or Art. 4 of the EC Bird Directive and that the list has been transmitted to the European Commission. The Schleswig-Holstein part of the Wadden Sea has also been prepared to be nominated as Special Protection Area under the EC Bird Directive as the last remaining part of the Wadden Sea Area. A majority of the Wadden Sea Area is hence, now part of NATURA 2000.

19 The Ministers RECOGNIZE that there are differences in the delimitations of the listed areas and, therefore, AGREE to work further towards a more coherent Natura 2000 area for the Wadden Sea.

Trilateral Monitoring and Assessment Program

20 The Ministers APPRECIATE the work exercised by the Trilateral Monitoring and Assessment Working Group (TMAG) in elaborating the report on the "Implementation of the Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP)" in fulfillment of §67 of the Leeuwarden Declaration. The work has been carried out in the framework of the DEMOWAD-project co-financed by the European Commission under the LIFE Program.

21 The Ministers AGREE to implement the common package of parameters as in Annex 2 and, to this end, establish, as soon as possible, the necessary financial and organizational preconditions for its implementation, including the associated data management.

22 The Ministers AGREE to an evaluation of experiences with this common package at the next Wadden Sea Conference.

Particularly Sensitive Sea Area Wadden Sea

23 The Ministers NOTE the progress being made within the International Maritime Organization (IMO) to reduce the environmental impact of shipping on sensitive sea areas like the Wadden Sea, especially with the mandatory routing measures for oil- and chemical tankers off the Dutch and German Wadden Sea coast.

24 The Ministers NOTE that all relevant measures have been taken inside the Wadden Sea Area or in the adjacent area according to the conditions for Particularly Sensitive Sea Areas (PSSAs) as required by the IMO.

25 The Ministers ENDORSE a study on the possibilities for a proposal to the IMO to designate the Wadden Sea and an adjacent zone as Particularly Sensitive Sea Area (PSSA).

Environmental Impact Assessment

26 The Ministers WELCOME the work carried out by the Interregional Wadden Sea Cooperation (IRWC) pursuant to §§ 26-27 of the Leeuwarden Declaration and its decisions with regard to Environmental Impact Assessments (EIAs).

27 The Ministers INVITE relevant competent authorities, when deciding on thresholds and/or criteria for Annex II projects of EC Directive 97/11/EEC, to give special consideration to the significant effects these projects are likely to have on the Wadden Sea Area.

28 The Ministers AGREE on their intention, when applying the information and consultation procedures of the ECE Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, to consider the specific vulnerability of the Wadden Sea Area.

29 The Ministers RECOMMEND that in the assessment of plans and projects in the Wadden Sea Area, alternatives should be considered following the EC Habitat Directive. In this context social and economic aspects should be taken into account, as appropriate.

International Cooperation

The Wash - Wadden Sea Cooperation

30 The Ministers AGREE to continue to cooperate by establishing projects in the field of exchange of information and experiences on monitoring, management of the common seal population and on establishing an improved collaboration between management authorities.

Guinea Bissau - Wadden Sea Cooperation

31 The Ministers AGREE to continue the collaboration in the context of the Memorandum of Intent by signing a new three-year work program as in Annex 3 which continues and builds upon the experiences and results of the first work program with the aim of finalizing the training of an ornithological team and to establish an organization to support and further develop management and public awareness in the area.

Brent Goose Management Plan

32 The Ministers INVITE The Netherlands to proceed with finalizing the preparation of the International Management Plan for the Brent Goose and prepare the drafts and attached actions for decisions by the First Meeting of the African-Eurasian Waterbird Agreement (AEWA).

Conservation of Seals and Small Cetaceans

33 The Ministers ACKNOWLEDGE the Conservation and Management Plan for the Wadden Sea Seal Population 1996-2000 elaborated and endorsed in the framework of the Seal Agreement as being the elaboration of the Targets on Common and Grey Seals entailed in the Wadden Sea Plan.

34 The Ministers WELCOME that a network will be organized for the collection of information on by-catch of harbor porpoises in the framework of the Agreement on Small Cetaceans of the Baltic and the North Sea (ASCOBANS) which is also relevant for the Wadden Sea Area and the area seaward of the Wadden Sea Area.

Cooperation in the Field of Public Information

35 The Ministers AGREE to explore possibilities to enhance the quality of public participation and WELCOME the initiative of The Netherlands to organize a workshop for that purpose.

Tourism Development

36 The Ministers ACKNOWLEDGE the work carried out by the Inter-regional Wadden Sea Cooperation regarding the analysis and visions of sustainable tourism development and recreational use in the Wadden Sea region.

The Ministers AGREE to initiate interregional cooperation to develop and implement policies on sustainable tourism, together with relevant stakeholders, as well as, local and other relevant authorities. They INVITE the Inter-regional Wadden Sea Cooperation to carry out this task.

Cultural Heritage

37 The Ministers TAKE NOTE of the results of the workshop on Cultural Heritage held in Ribe, Denmark and DECIDE that the planned mapping of cultural heritage in the Wadden Sea Area will be extended to relevant adjacent parts of the Wadden Sea Area.

Future Cooperation

Scientific Wadden Sea Symposium

38 The 10th International Scientific Wadden Sea Symposium will be held at the invitation of the Dutch Government.

9th Wadden Sea Conference

39 Denmark will chair the cooperation from January 1, 1998. The 9th Wadden Sea Conference will be held in Denmark in 2001.

Signatures

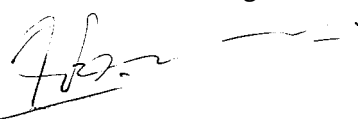
For the Government of the Federal Republic of Germany

Dr. A. Merkel

For the Government of the Kingdom of Denmark

S. Auken

For the Government of the Kingdom of The Netherlands

J.F. de Leeuw

Annex I

Trilateral Wadden Sea Plan

■ Contents

Preface / 15

I. Integrated Management / 19

II. The Targets / 25

1 Landscape and Culture / 27

2 Water and Sediment / 31

3 Salt Marshes / 37

4 Tidal Area / 41

5 Beaches and Dunes / 47

6 Estuaries / 51

7 Offshore Area / 55

8 Rural Area / 59

9 Birds / 63

10 Marine Mammals / 69

Appendix I: Maps / 73

Appendix II: Index of Activities / 75

Appendix III: Glossary / 79

Preface

The Wadden Sea: into the next Millennium

1 The Wadden Sea is an area of outstanding natural value. It is characterized by a high biological productivity and high natural dynamics. The Wadden Sea is the largest European wetland area and its tidal flats form the largest unbroken stretch of mudflats worldwide.

2 The Wadden Sea area has been inhabited for thousands of years. In the beginning, the population lived mainly from hunting and fishery. Together with permanent settling and the development of agriculture, land reclamation became an important activity. In the course of the last century, and especially since the end of World War II, the influence of humans has increased with growing technical possibilities and economical opportunities. The Wadden Sea is an area where people live, work and recreate.

3 It is only 30 years ago that there were serious plans to embank substantial parts of the Wadden Sea for agricultural purposes. Nowadays, it is a common understanding that the Wadden Sea is an area with unique natural values which are the basis for livelihood of the local people, tourism, recreation and other activities.

4 At the beginning of the 1970s, national and international policies for combatting chemical pollution of the sea started. Since then, a considerable shift in thinking occurred which resulted in substantial improvements in the quality of the water and sediment.

5 This shift in thinking started at the beginning of the century through the pioneer work of concerned citizens and non-governmental organizations who founded protected colonies for birds. Still, it has taken almost 70 years before the official awareness of the importance of the area resulted in effective nature protection. Central, regional and local governments and interest groups have played an important role here, although they have often been criticized.

6 Almost 20 years ago, a process began which resulted in the protection and conservation of the entire Wadden Sea with nature reserves and national parks and the establishment and extension of the trilateral Wadden Sea cooperation between The Netherlands, Germany and Denmark. In parallel, parts of the area were designated as Wetlands of International Importance (Ramsar Areas), Bird and Habitat Directives areas and as Man and Biosphere (MAB) Reserves.

7 The Wadden Sea is a coastal sea and there are many interactions with the North Sea and the northwestern European mainland. The quality of water, sediment and marine habitats of the Wadden Sea is to an important degree affected by the North Sea and activities in the catchment area of the debouching rivers. The Wadden Sea is an important nursery area for North Sea fish and some species of marine mammals. For these reasons, the trilateral policy and management regarding pollution and species and habitat protection issues have been, and are, closely related

International Designations

(see maps in Appendix I)

A. Legally binding EC Directives

1. The Council Directive 79/409/EEC 1979 (EC Bird Directive) aims at the protection of all species of naturally occurring birds in the territory of the member states. According to the Bird Directive, member states shall classify the most suitable territories for the conservation of these species, including migratory species, as special protection areas (SPAs). The Dutch part of the Conservation Area¹ has been designated as SPA. In Germany, the Lower Saxony part of the Conservation Area has been designated as SPA, as well as, the islands of Scharhörn and Neuwerk and the Schleswig-Holstein Wadden Sea National Park and five adjacent areas. The designation of the Hamburg Wadden Sea National Park is under preparation. In Denmark, the Danish part of the Conservation Area, with the exception of the shipping lane from the North Sea to Esbjerg, the uninhabited parts of the islands and the adjacent marsh areas on the mainland have been designated as SPAs
2. The Council Directive 92/43/EEC 1992 (EC Habitat Directive) aims at the conservation of habitats of wild flora and fauna in the member states. In the framework of the Habitat Directive, a coherent ecological network, called NATURA 2000, shall be established. NATURA 2000 will consist of Special Areas of Conservation (SACs) designated according to the Habitat Directive, and the SPAs of the Bird Directive. The designation of SACs will be undertaken in the forthcoming years and major parts of the Wadden Sea will be included in NATURA 2000.

B. International Conventions and Programs

3. The Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat 1971 (Ramsar Convention) is a world wide treaty for the conservation of wetlands: shallow open waters and any land regularly or intermittently covered or saturated by water. In the framework of the Convention, wetlands of international importance are designated by the contracting parties. Major parts of the Wadden Sea have been designated as Ramsar sites: The Dutch part of the Conservation Area is a Ramsar site. In Germany, the Wadden Sea Ramsar sites are basically the national parks and a number of areas on the islands and the adjacent mainland. In Denmark, the Wadden Sea Ramsar site consist of the uninhabited parts of islands, adjacent marsh areas on the mainland and the Danish part of the Conservation Area, except for the shipping lane from the North Sea to Esbjerg and the Esbjerg harbor.
4. Man and Biosphere Reserves (MAB) are protected areas of representative terrestrial and coastal environments which have been internationally recognized under the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) MAB Program for their value in conservation and in providing the scientific knowledge, skills and human values to support sustainable economical development. The German and the Dutch parts of the Conservation Area have been designated as Man and Biosphere Reserves.

¹The Conservation Area consists of the trilateral areas of conservation as defined in §10 of the Leeuwarden Declaration

to developments within the framework of the North Sea Conferences, the Oslo and Paris Conventions and, in their succession, the Convention for the Protection of the Marine Environment of the northeast Atlantic (OSPAR Convention 1992), which is expected to be ratified in the near future, and the International Maritime Organization (IMO).

8 Through these national and international designations and treaties, the Wadden Sea has obtained an extended and comprehensive protection status. The protection schemes and arrangements resulting from these designations, can be regarded as a start of the implementation of the commitments emerging from the Convention on Biological Diversity and Agenda 21. They are also the basis for the present and future sustainable use and development of the Wadden Sea region.

9 It is often argued nowadays that “we have done enough for nature” and even that the Wadden Sea is overprotected. The many rules and regulations, however, directly reflect the many claims to use the Wadden Sea. These claims are often as relevant as a decade ago and, in a number of cases, even more serious. Land reclamation will not be carried out again and the reduction of pollution is a highly relevant political issue but intensified impacts and conflicts may be expected from, amongst others, gas exploration and exploitation, wind energy, deepening of estuaries and coastal protection, in light of the increased sea level rise.

10 Moreover, we are dealing with a system which reflects past impacts. Land reclamation, for example, has reduced the size of the area which again has reduced the ability of the system to deal with an accelerated sea level rise. The occurrence of black spots in the Lower Saxony Wadden Sea is an indication of accumulated organic material resulting from eutrophication. Also, the high number of threatened habitats, as indicated in red lists, must be reduced to achieve the full scale of habitat types which belong to a natural and dynamic Wadden Sea.

11 The Targets, which are the focal point of this document, reflect both the need for a recovery of the natural values of the Wadden Sea ecosystem and the necessity that human activities in the area must also be possible in the future. The Targets make clear that an increase of natural and undisturbed habitats all over the Wadden Sea is a condition for the restoration of the ecosystem. The Targets have been formulated in an open-end way, although the direction towards the desired situation is given. This means that there is room for negotiation, both from the user and the nature protection sides.

12 At the same time, it is a precondition that sustainable human activities in the area remain possible in the future. Sustainable development also has to take into account the needs and requirements of the population, e.g. coastal protection measures, management of shipping routes, energy supply, agriculture, fishery, tourism, infrastructure and internal and external security.

13 Through this Plan, inhabitants, users, visitors and all stakeholders in the Wadden Sea region are invited to provide their ideas and inputs to the implementation of the Targets.

The Shared vision

14 The Targets feature a shared vision of the Wadden Sea which encompasses the countries' aspirations:

- A healthy environment which maintains the diversity of habitats and species, its ecological integrity and resilience as a global responsibility.

- Sustainable use.
- Maintenance and enhancement of values of ecological, economic, historic-cultural, social and coastal protection character, providing aspirations and enjoyment for the inhabitants and users.
- Integrated management of human activities which takes into account the socio-economic and ecological relationship between the Wadden Sea Area and the adjacent areas.
- An informed, involved and committed community.

I. Integrated Management of the Wadden Sea

The Wadden Sea Plan

1 At the 6th Trilateral Governmental Conference in Esbjerg in 1991, it was decided to elaborate a management plan covering the Wadden Sea from Den Helder to Esbjerg in order to further substantiate the joint coherent protection. At the Esbjerg Conference, and the subsequent conference in 1994, the Leeuwarden Conference, the cornerstones of the Wadden Sea Plan were adopted: the delimitation of the Trilateral Area of Cooperation and Conservation, the Guiding Principle, the Management Principles, and the Targets.

2 A precondition is, that all measures, activities and policies mentioned in this plan, are to be realized in a sustainable way, as defined in the Convention on Biological Diversity. The three parties stress that this definition implies that the use of components of biological diversity may not lead to the long-term decline of biological and ecological diversity and that nature protection may not lead to the long-term decline in socio-economic conditions for the inhabitants of the Wadden Sea Area. The interests of all user groups within the Wadden Sea Area must be weighed against general and specific protection aims in a proper way. The impairment of traditional interests of the local population, which are not contrary to the protection aims, should be avoided.

3 The implementation of the Plan will not affect the protection of the local inhabitants against the sea.

Status

4 The Wadden Sea Plan entails policies, measures, projects and actions which have been agreed upon by the three countries. The Plan is a framework for the overall Wadden Sea management and will be revised at regular intervals. It is a statement on how the three countries envisage the future coordinated and integrated management of the Wadden Sea Area and the projects and actions that must be carried out to achieve the Targets.

5 The Wadden Sea Plan was developed with the participation of authorities and interest groups. The Plan was prepared with financial support from the European Commission.

6 The Plan is a political agreement² and will be implemented by the three countries in cooperation, and individually, by the competent authorities on the basis of existing legislation and through the participation of interest groups. The implementation of the Plan shall not interfere with legislation regarding, in particular, marine navigation, management of marine navigation

² Meaning it is a legally non-binding document of common political interest.

routes, harbor management, disaster control, sea rescue services and other aspects of internal and external security.

Delimitation

7 The geographical range of the Wadden Sea Plan is the Trilateral Wadden Sea Cooperation Area, in short, Wadden Sea Area, which is

- the area seaward of the main dike, or where the main dike is absent, the spring-high-tide-water line, and in the rivers, the brackish-water limit;
- an offshore zone 3 nautical miles from the baseline;
- the corresponding inland areas to the designated Ramsar and/or EC Bird Directive areas;
- the islands.

The trilateral conservation area, in short the Conservation Area, is situated within the Wadden Sea Area, and consists of:

- in The Netherlands, the areas under the Wadden Sea Memorandum including the Dollard;
- in Germany, the Wadden Sea national parks and protected areas under the existing Nature Conservation Act seaward of the main dike and the brackish water limit including the Dollard;
- in Denmark, the Wildlife and Nature Reserve Wadden Sea.

A map of the Wadden Sea Area and the Conservation Area is given in Appendix I.

It is recognized that within the Wadden Sea Area, there are areas in which human use has the priority.

Shared Principles

8 The Guiding Principle of the trilateral Wadden Sea policy is “to achieve, as far as possible, a natural and sustainable ecosystem in which natural processes proceed in an undisturbed way” (ED §1). The Principle is directed towards the protection of the tidal area, salt marshes, beaches and dunes (LD §8).

In addition, seven Management Principles have been adopted which are fundamental to decisions concerning the protection and management within the Wadden Sea Area (Esbjerg Declaration §3):

- the Principle of Careful Decision Making, i.e. to take decisions on the basis of the best available information;
- the Principle of Avoidance, i.e. activities which are potentially damaging to the Wadden Sea should be avoided;
- the Precautionary Principle, i.e. to take action to avoid activities which are assumed to have significant damaging impact on the environment, even where there is no sufficient scientific evidence to prove a causal link between activities and their impact;
- the Principle of Translocation, i.e. to translocate activities which are harmful to the Wadden Sea environment to areas where they will cause less environmental impact;
- the Principle of Compensation, i.e. that the harmful effect of activities which cannot be avoided, must be balanced by compensatory measures; in those parts of the Wadden Sea, where the Principle has not yet been implemented, compensatory measures will be aimed for;
- the Principle of Restoration, i.e. that, where possible, parts of the Wadden Sea should be restored if it can be demonstrated by reference studies that the actual situation is not optimal, and that the original state is likely to be re-established;
- the Principles of Best Available Techniques and Best Environmental Practice, as defined by the Paris Commission.

Unreasonable impairments of the interests of the local population and its traditional uses in the Wadden Sea Area have to be avoided. Any user interests have to be weighed on a fair and equitable basis in the light of the purpose of protection in general, and the particular case concerned .

Targets

9 The trilateral conservation policy and management is directed towards achieving the full scale of habitat types which belong to a natural and dynamic Wadden Sea. Each of these habitats needs a certain quality (natural dynamics, absence of disturbance, absence of pollution), which can be reached by proper conservation and management. The quality of the habitats shall be maintained or improved by working towards achieving Targets which have been agreed upon for six habitat types. Targets on the quality of water and sediment are valid for all habitats. Supplementary Targets on birds and marine mammals have been adopted, as well as, Targets on landscape and cultural aspects.

Zoning

10 In a large complex ecosystem like the Wadden Sea, a differentiated management is necessary to balance the implementation of the Targets and sustainable human use.

At the Leeuwarden Conference, it was agreed 'to acknowledge zoning as a valuable management instrument and consider the need for harmonization of this and other management instruments' (LD §18.5).

11 The three Wadden Sea countries use different approaches to zoning. In order to be able to compare the implementation of the Targets in the different parts of the Wadden Sea Area, a common understanding of the various protection regimes and the way they are applied in the three countries is necessary. To this end, the different national protection regimes will be compared and assessed on the basis of a common classification tool. On the basis of this assessment, the need for harmonization of zoning, in relation to other instruments, will be investigated.

Economic development and potentials

12 Within the constraints of a suitable protection and a natural development of the Wadden Sea, economic activities remain possible. Agriculture, industry, shipping, fisheries, tourism and recreation have considerable economic significance for the Wadden Sea region and must be balanced in a harmonious relationship between the needs of society and ecological integrity. This will be done in cooperation with the stakeholders. Regarding sustainable tourism development and recreational use in the Wadden Sea region, a joint proposal will be elaborated, together with the Interregional Wadden Sea Cooperation, for a policy emphasizing the development of communication and the involvement of the stakeholders. The policy should aim at contributing to maintain the social structures and cultural identity of the region.

Communication and information

13 The Targets are the focal point of this plan. In order to achieve the goal to protect the full scale of habitat types in the Wadden Sea Area and a successful implementation of the Wadden Sea Plan, the active support of relevant authorities, interests groups and local citizens is important.

14 Effective communication on this plan and Targets are essential and possibilities to enhance this and improve public participation will be explored. Notwithstanding the responsibility of competent authorities for the conservation and protection of the Wadden Sea Area, different types of active involvement of stakeholders (co-management) can contribute to many aspects of the implementation of the Wadden Sea plan.

15 The following trilateral projects and actions will be undertaken:

- The possibilities for enhancing the quality of public participation, amongst others, by different types of active involvement of stakeholders (co-management) will be explored on a national basis.
- The results of the Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP) will be made available for relevant authorities, interest groups and local citizens.
- The possibilities for a trilateral information and communication site on the Internet will be explored.

16 The competent authorities are invited to submit information on Environmental Impact Assessments in the Wadden Sea region to the Common Wadden Sea Secretariat.

Evaluation and review

17 The progress of the implementation of the trilateral policies and management, projects and actions entailed in the Wadden Sea Plan will be evaluated in preparation of each Trilateral Wadden Sea Conference on the basis of, inter alia, the Quality Status Reports on the Wadden Sea (QSRs) emerging from trilateral monitoring and assessment activities, relevant reports and developments on the national and international level. As appropriate, the Wadden Sea Plan will be amended on the basis of the conclusions and recommendations of the review process.

Structure of the Plan

18 This document is structured according to the Target categories as adopted at the Leeuwarden Conference:

- Landscape and Culture
- Water and Sediment
- Salt Marshes
- Tidal Area
- Beaches and Dunes
- Estuaries
- Offshore Area
- Rural Area
- Birds
- Marine Mammals

For each Target category, a brief description is given followed by its current status, the precise wording of the relevant Target(s), an assessment of the situation and how to proceed. On the basis hereof, trilateral policy and management and proposals for trilateral projects and actions necessary for the implementation of the Targets have been developed, taking into account the Esbjerg and Leeuwarden Declarations.

The measures, projects and actions generally apply only to the habitat under consideration. The chapters 'Landscape and Culture', 'Water and Sediment', 'Birds' and 'Marine Mammals' have a habitat crossing character. Measures, projects and actions contained in these chapters also apply to one or more of the other habitats.

Three Appendices are attached to the Plan. In Appendix I, thematic maps of the Wadden Sea Area are given. Appendix II contains an index of entries of activities, Appendix III a glossary.

II. The Targets

- 1 Landscape and Culture
- 2 Water and Sediment
- 3 Salt Marshes
- 4 Tidal Area
- 5 Beaches and Dunes
- 6 Estuaries
- 7 Offshore Area
- 8 Rural Area
- 9 Birds
- 10 Marine Mammals

1 Landscape and Culture

About 2,600 years ago, salt marshes started to develop behind the Wadden Sea islands. The green, fertile grounds, which are, nowadays, the embanked polders and marsh areas of the northern Netherlands, northern Germany and the most southern part of Denmark, were soon to be inhabited and cultivated.

The contemporary towns and villages are in many cases located at the authentic settlements on the small artificial mounds which were erected by the earliest settlers from the 7th century B.C. onwards. Nowadays, they belong to the most characteristic elements of the Wadden Sea marsh landscape. The earliest inhabitants lived in an area of tidal flats, moors and swamps. The mounds constituted the only active interference in the area.

About 1,000 A.D., the building of a comprehensive system of seawalls and sluices commenced, in order to enable further grazing and agricultural use. It allowed for settling in the marshes without the use of artificial mounds. Through the subsequent centuries, a unique and wide-open landscape developed with extensive agricultural activities with, a.o., cattle breeding and an industrious commerce with a large part of Europe.

In conjunction with agriculture, North Sea fishery, trade and whaling, a flourishing economy developed in extensive periods throughout the centuries on the islands and the polder and marsh areas which laid the foundation for the development of urban centers and villages and which, in terms of buildings and houses, are quite characteristic, well conserved and unique.

Of international interest is, also, the role the Wadden Sea played in international shipping. Through the ages, important routes went through the Wadden Sea. A prominent record of this history are the numerous ship wrecks in the Wadden Sea.

Status

The topography of the contemporary landscape is, to a large degree, determined by the way it was shaped by Man. The ditches and the cultivated landscape still follow the natural creek and lagoon system of the salt marshes. The roads are situated along the shores and the higher parts of the marshes and polders and the contour of the seawall determines the horizon. The Wadden Sea landscape is characterized as wide open, with the seawall as the delimitation between the dynamic processes of the tidal flats and salt marshes and the cultural landscape of the marshes and polders.

The cultural-historic and landscape values of the area are intimately related to the economic and social development of the coastal area and, by international standard, unique and unrivalled. The cultural historic and landscape values are equivalent to the area's natural values and are an important basis for the development of tourism.

The cultural-historic and landscape heritage and the diversity between the regions are essential for the comprehension of the area's development and identity and the inhabitants' identification with the landscape. It entails a distinctive international dimension comparable to its natural values. Therefore, it was agreed at the Leeuwarden Conference in 1994 to pay attention to this aspect as the third dimension in the trilateral Wadden Sea cooperation, in addition to the natural and environmental dimensions. The integration of all three dimensions into a coherent policy and management is essential to ensure a sustainable development.

Targets

Identity - to preserve, restore and develop the elements that contribute to the character, or identity, of the landscape.

Variety - to maintain the full variety of cultural landscapes, typical for the Wadden Sea landscape.

History - to conserve the cultural-historic heritage.

Scenery - to pay special attention to the environmental perception of the landscape and the cultural-historic contributions in the context of management and planning.

Assessment

The landscape and cultural-historic heritage of the Wadden Sea Area is under rapid transformation because of changes in agricultural practices, amongst others, changes in crops, enlargement of land parcels, urbanization and industrialization, and the associated construction of infra-structural installations. This development interferes with characteristic elements such as the openness, serenity and identity of the landscape, the topography of the landscape and the cultural-historic remnants.

The construction of wind turbines has increased significantly during recent years because the production of electricity from wind energy is particularly productive in the area. However, wind turbine installations also interfere with the landscape values.

The historic elements of the area are, to a lesser degree, under transformation, although, at the end of the last century and the start of this century, some of the historic elements of the area partly disappeared, e.g. the old dikes and mounds which were partly excavated for fertilizer.

How to proceed

Because historic elements of the landscape and buildings are, to a considerable extent, protected by national legislation, the existing legal, administrative and planning instruments in the three countries should enable an integrated maintenance and development of the landscape, including proper planning of wind turbines. At the same time, the awareness of the unique cultural-historic and landscape values must be enhanced because it is important for the comprehension of, and the identity with, the landscape and cultural-historic values. The promotion of sustainable

cultural tourism may contribute to both enhancing the awareness of the said values and provide opportunities.

1.1 Trilateral policy and management

1.1.1 The nomination of the Wadden Sea Area, or parts thereof, as a World Heritage Site will be strived for, taking into account the natural and cultural-historic values of the area.

1.1.2 The cultural-historic and landscape elements of the Wadden Sea Area will be protected and conserved through appropriate planning and management.

1.1.3 The awareness of the area's cultural-historic and landscape values will be enhanced, where possible and appropriate, on a joint basis.

1.1.4 The construction of wind turbines in the Conservation Area is prohibited. (Identical with 9.1.9).

1.1.5 The construction of wind turbines, in the Wadden Sea Area outside the Conservation Area, is only allowed if important ecological and landscape values are not negatively affected. (Identical with 9.1.10).

1.2 Trilateral projects and actions

1.2.1 The preparation of a nomination of the Wadden Sea Area, or parts thereof, as a World Heritage Site (WHS) in close cooperation with the local and regional authorities, as well as, local interest groups and local citizens, taking into account i.a. the recommendations of the 1997 workshop on cultural-historical and landscape values.

1.2.2 An inventory and a map of the most important cultural-historical and landscape elements of the Wadden Sea area including

- an assessment of which elements should be maintained and developed and
- recommendations for the protection, taking into account the recommendations of the 1997 workshop on cultural-historical and landscape values.

The result of the investigation will be published in a report in each of the three languages to ensure that the information is easily accessible and will be widely dispersed.

1.2.3 An investigation on how the cultural and landscape features can be taken into account in Environmental Impact Assessments and an exchange of information on this.

1.2.4 An investigation of the possibilities of an initiative in the field of cultural tourism, in close cooperation with local authorities and relevant organizations.

2 Water and Sediment

The Wadden Sea is an open system. With the rising tide, marine water and sediment from the North Sea enter the Wadden Sea. Fresh water and sediments are discharged by a number of large rivers. The quality of water and sediment in the Wadden Sea is mainly determined by these external sources through which polluting substances enter the Wadden Sea. Atmospheric deposition is an additional source of pollution.

Pollutants are generally divided into three types, namely 'natural micro-pollutants', 'man-made micro-pollutants' and 'macro-pollutants'. The first class contains substances like heavy metals, which are not only produced by Man, but which also occur naturally in the environment, be it in low concentrations.

The second class, the man-made substances, also called xenobiotics, contains substances like PCBs and pesticides.

Macro-pollutants are substances which are of natural origin and can be found in relatively high concentrations in the (marine) environment. The most important ones are nutrients, in particular, phosphorus and nitrogen compounds.

Micro-pollutants can have toxic effects on biota, for example, through interference with the reproductive system or the immune system. These effects can be aggravated through bio-accumulation and synergism.

Nutrients in excess concentrations and quantities may lead to increased primary production which, in turn, can cause negative effects like oxygen depletion as a result of decaying algal material, shifts in species composition and remobilization of micro-pollutants.

Status

The relatively high level of pollution of the Wadden Sea is caused by three main factors:

- A number of rivers, of which the catchment areas are highly industrialized and agronomized, flow into the Wadden Sea. The catchment areas add up to some 231,000 km² which is about 17 times the Wadden Sea Area. It extends to the southeast as far as the Chechian-Austrian border. Among the rivers are the Elbe, Weser, Ems and the IJssel, a branch of the Rhine. In addition, a substantial part of the Rhine water enters the Wadden Sea via the North Sea through a coastal flow along the Dutch coast.
Rivers are by far the largest carrier of polluting substances from the land to the Wadden Sea. The German rivers Elbe, Weser and Ems, together with the Dutch IJsselmeer, each year discharge, on average, 60 km³ of polluted water into the Wadden Sea. The rivers transport heavy metals, PCBs and pesticides like lindane and large amounts of nutrients.
- Due to the net North Sea current, a substantial part of North Sea water and suspended particles - and consequently polluting substances - enter the Wadden Sea.

- The Wadden Sea lies at the rim of northwestern Europe. A significant part of its pollution is caused by atmospheric deposition which originates from the highly industrialized northwestern and central European countries.

Targets

Background concentrations of natural micropollutants.

Concentrations of man-made substances as resulting from zero discharges.

A Wadden Sea which can be regarded as a eutrophication non-problem area.

Assessment

Over the last two decades, the loads of toxic compounds discharged by rivers have decreased substantially. In the Wadden Sea itself, a general reduction in the concentration of regularly monitored pollutants, such as heavy metals and PCBs, can be observed.

The two most important nutrients are nitrogen compounds and phosphate. Of these, the concentrations of phosphate and, to a lesser extent, nitrogen compounds in the water of the Wadden Sea have started to decrease in the second half of the 1980s, mainly as a result of the use of phosphate free detergent and water purification.

The fact that nitrogen inputs have not been reduced as much as phosphorus, has caused a shift in the relative concentrations of these nutrients. This may cause an increase in occurrence of toxic algae. It is not clear whether there are other biological consequences.

Many toxic compounds, such as heavy metals and PCBs, entering the Wadden Sea finally end up in the sediment, especially in fine-grained sediments. During dredging, special attention has to be paid to the pollution level of the dredged spoil. Moreover, dredging and dumping of dredged material may affect the visibility of the water column.

Shipping activities are a potential source of contamination with oil, garbage and hazardous substances. In the past years, several incidents have occurred of washed ashore chemicals and oil which originated from ships. The number of oiled birds washed ashore along the Wadden Sea coast remains high. In most cases, the oil originates from shipping.

Atmospheric deposition is another major source of pollutant inputs of certain substances.

Recently, it was decided, within the IMO, that certain classes of ships carrying dangerous cargos should follow the mandatory route off the Wadden Sea coast of The Netherlands and Germany. It is the route from North Hinder to the German Bight and vice versa (Deepwater route) and it is mandatory for oil tankers larger than 10,000 gross tons (GT) and ships carrying noxious liquid substances or gases in bulk ($\geq 5,000$ or $\geq 10,000$ tons GT).

According to an EC Directive, vessels carrying hazardous goods entering European harbors are obligated to report to the competent authorities.

How to proceed

The trilateral policy and management, regarding pollution issues, is closely related to developments within the framework of the North Sea Conferences, the Oslo and Paris Conventions, the International Maritime Organization (IMO) and the European Union. It is within these frameworks that international agreements on pollution issues, relevant for the whole catchment area of the Wadden Sea Area, are made. The most relevant agreements are those of the North Sea Conferences and of the Paris Commission regarding a 50% reduction of nutrient inputs and a 50 to 70% reduction of inputs of hazardous substances between 1985 - 1995. In 1992, the Paris Commission decided to reduce, by the year 2000, pollution from discharges of compounds which are toxic, persistent and liable to bioaccumulate, to levels that are not harmful to man or nature, with the aim of their elimination. In 1995, the North Sea states agreed to prevent pollution by continuously reducing discharges, emissions and losses of hazardous substances, thereby, moving towards the target of their cessation within one generation (25 years); with the ultimate aim of concentrations in the environment near background values for naturally occurring substances, and close to zero for man-made synthetic substances (NSC Esbjerg, §17). Also, the MARPOL Convention is very important for the Wadden Sea because it regulates operational discharges of oil, garbage and hazardous substances from ships. In the IMO framework, furthermore, extensive regulations for the enhancement of safe ship traffic have been developed.

At the 7th Trilateral Wadden Sea Conference, it was agreed that regarding the Targets on the quality of water and sediment, it is the trilateral policy to strengthen the cooperation in relevant international frameworks to realize the Targets to reduce environmental pollution (LD §6.3). Where appropriate, such cooperation will be strengthened with the aim of further reducing, in particular, inputs of organic micro-pollutants and nitrogen.

Common Trilateral Statements were submitted to the North Sea Conferences in which the special interests and problems of the Wadden Sea have been elaborated in relation to the issues dealt with at the subsequent conferences. The coordination with the ongoing preparation of the North Sea Conferences and, regarding monitoring and assessment in OSPAR, is achieved by means of a permanent observership in the relevant working groups.

It is unclear to what extent the handling of dredging and the dumping of dredged material is comparable in the three Wadden Sea countries. In 1993, Guidelines on dredged material were published by the Oslo Commission. At the Esbjerg Wadden Sea Conference, it was agreed to cooperate in developing national criteria for dredging and disposal of dredged material in accordance with the Oslo Guidelines and to consider the need for harmonization (ED §9).

In light of the importance of dredging and dumping activities for the Wadden Sea ecosystem, it seems appropriate to evaluate this decision with the aim of continuing the process of trilateral harmonization.

With regard to illegal discharges from ships, relevant developments in the North Sea Conference and IMO frameworks must be supported. At the Leeuwarden Conference, it was decided to invite competent authorities to take appropriate steps to minimize discharges into the sea, especially from recreational shipping, including systems for the operations of shore reception facilities as soon as possible, at the latest by 1996 (LD §64.4). In order to be able to evaluate this decision, it is necessary to have an overview of the availability and accessibility of shore reception facilities in Wadden Sea ports.

2.1 Trilateral policy and management

2.1.1 Trilateral policies for the reduction of inputs of nutrients and hazardous substances from all sources are congruent with those within the OSPAR and North Sea Conference frameworks.

2.1.2 In order to reduce nutrient inputs to the Wadden Sea, the measures for sensitive areas under the Urban Waste Water Directive and the measures for vulnerable zones under the conditions of the Nitrate Directive will be applied to the catchment area of the Wadden Sea in line with the Esbjerg North Sea Conference decision.

Pollution from ships

2.1.3 With the aim of eliminating operational pollution and minimizing accidental pollution, an information and guiding system for ships carrying hazardous substances will be established.

2.1.4 Harbors bordering the Wadden Sea will have adequate facilities to handle all types of residues and wastes generated by ships to meet the requirements of the MARPOL Convention.

2.1.5 To prevent spills of oil and hazardous substances to the aquatic environment and wildlife, activities aiming at improving enforcement (surveillance and prosecution) of agreed regulations and policies to combat illegal discharges will be continued.

Dredging and dumping of dredged material

2.1.6 The three countries will develop and apply national criteria with regard to dredging operations and disposal of dredged material. They will cooperate within the framework of existing international agreements and organizations by exchanging information about the main experiences with the implementation of these criteria.

2.1.7 Dredged material from the Wadden Sea Area and Wadden Sea harbors will, in principle, be dumped back into the system unless the contamination exceeds national criteria levels.

Discharges from oil and gas exploration and exploitation activities

2.1.8 The exploration and exploitation of the energy resources in the North Sea, as well as in the Wadden Sea Area, has to comply, at least, with the international agreements in the appropriate fora. This results i.a. in a prohibition to discharge oil-based muds and cuttings. Dumping or discharge of water based muds and/or cuttings is only allowed in line with relevant PARCOM agreements.

2.1.9 The leaching of toxic substances from protective coatings of pipelines and other installations will be avoided by the use of appropriate materials.

2.1.10 In the Conservation Area, offshore activities that have an adverse impact on the Wadden Sea environment will be limited and zero-discharges will be applied. In the Wadden Sea Area outside the Conservation Area, discharges of water-based muds and cuttings will be reduced as far as possible, by applying Best Available Techniques and by prohibiting the discharge of production water from production platforms.

2.2 Trilateral policy and management

2.2.1 The development of common Wadden Sea specific criteria for the differentiation between eutrophication problem- and non-problem areas necessary for assessing progress in the implementation of the Targets for the reduction of nutrients and, consequently, the reduction of eutrophication. The project will be carried out in close cooperation with the work going on in OSPAR regarding the development of a strategy to combat eutrophication.

2.2.2 An inventory and evaluation on information and guiding systems for ships carrying hazardous substances.

2.2.3 An inventory and evaluation of national practices regarding dredging and the dumping of dredge spoils with the aim of investigating whether harmonization is necessary and feasible.

2.2.4 An inventory and assessment of the availability and accessibility of shore reception facilities.

3 Salt Marshes

The habitat type salt marsh includes all mainland and island salt marshes, including the pioneer zone. The brackish marshes in the estuaries are also considered part of this habitat type (Leeuwarden Declaration Annex I).

Salt marshes are typical Wadden Sea habitats of great beauty, diversity and attractiveness for visitors to the Wadden Sea area and they are important and unique habitats.

NATURALLY DEVELOPED SALT MARSHES have a drainage system of irregular, winding gullies, sometimes a pioneer zone, and - in the course of time - formations of salt marsh cliffs between older parts on the one side, and pioneer zones on the bordering tidal flats on the other. The remains of the natural salt marshes can be found on the landside of dune areas, and in some places, along the mainland coast.

ARTIFICIAL SALT MARSHES are salt marshes which have developed through active human interference, like shelter, by means of brush wood groynes. They are mainly situated in places where natural developments would not have led to salt marsh formation.

SUMMER POLDERS are embanked parts of the salt marshes with dikes that are high enough to prevent flooding during the growing season. The frequency of inundation varies between only once per 2 or 3 years to several times per year, depending on the height of the dikes. Remains of natural gullies and salt marsh cliffs can sometimes be found. When inundation takes place during winter, the influence of the sea water on the vegetation is often negligible. The soil is saturated with fresh water and the sea water is drained off very rapidly within a few days after flooding.

Status

The present salt marsh area is, mainly as a result of embankments, much smaller than it used to be. Moreover, many of the remaining salt marshes are heavily influenced by human use. With the exception of some locations in Denmark and Lower Saxony, almost all natural mainland salt marshes have been embanked in the past, some only as a summer polder, but most of them as polders on the land side of a sea dike. Salt marshes and summer dikes are important elements of the coastal protection strategy.

Most of the artificial salt marshes on the Wadden Sea islands have an almost natural geomorphology, whereas most mainland artificial salt marshes have a geomorphology that is dominated by human structures: brushwood groynes, ditches and ground dams.

The artificial salt marshes are considered an additional advantage resulting from embankments, although created at the expense of natural tidal areas.

Targets

An increased area of natural salt marshes.

An increased natural morphology and dynamics, including natural drainage patterns of artificial salt marshes, under the condition that the present surface area is not reduced.

an improved natural vegetation structure, including the pioneer zone, of artificial salt marshes.

Favorable conditions for migrating and breeding birds.

Assessment

Large areas of natural and artificial salt marshes have been embanked in the past. This has not only caused a considerable loss of this typical Wadden Sea habitat, but also reduced the volume of the tidal basin considerably. These losses have been compensated for, at least partly, on the islands where new salt marshes developed in the shelter of sand dikes and on the mainland through the stimulation of sedimentation. Most of the island salt marshes have developed in a natural way, whereas the mainland salt marshes must be regarded as largely artificial.

The main interference with the natural development of salt marshes and summer polders is caused by coastal protection and land reclamation activities. The intensive drainage of the 'normal' management practice of the land reclamation areas is, at least partly, beneficial for agriculture.

Agricultural activities, mainly grazing and drainage, but also the application of fertilizer and pesticides, affect the natural vegetation structure and, consequently, the faunal composition.

The effects of a reduction of the volume of the tidal basin, in the light of sea level rise and bottom subsidence, are not quite well understood. There is, however, the danger that these combined processes will cause a reduction of the area of tidal flats. There are indications that this might result in some areas in the reduction of the area of the salt marshes.

How to proceed

The possibilities for the development of new natural salt marshes are restricted. The best way to increase the area of natural salt marshes is through improving natural conditions in existing salt marshes. The natural morphology and dynamics of the salt marshes must be enhanced through reduction of interference with natural processes. For example, artificial drainage systems should be modified in such a way that they become self sustaining. In order to improve the natural vegetation structure and the conditions for birds, the grazing pressure must, where necessary, be reduced.

Disturbance of birds through hunting and recreational activities should be reduced as much as possible.

Outbankment of summer polders, excluding the summer dikes of the Halligen, because these protect the inhabitants, is a very good instrument to enlarge the salt marsh region, provided

socio-economic and coastal protection aspects are considered as well. It can yield salt marsh areas without interference with natural geomorphological processes. Ecologically valuable habitats can be restored, in case of summer polders, on relatively old and high salt marshes. Such salt marshes are rare and their restoration is of utmost importance for the restoration of the total richness of the mainland salt marsh habitats.

3.1 Trilateral policy and management

3.1.1 The general trilateral policy regarding salt marshes aims at adequately protecting salt marshes in order to allow natural processes to take place within this habitat, with special emphasis on flora and fauna. To this end, all salt marshes shall be brought under legal protection, insofar this has not yet been done, and Best Environmental Practice will be applied in salt marsh protection and development, taking account of experiences with local concepts and measures.

Salt Marsh Area

3.1.2 The trilateral policy takes as starting point that the present area of salt marshes will not be reduced and that, where possible, the area of natural salt marshes will be extended.

3.1.3 The long-term goal is to limit human interference with the salt marshes, except for the edges of the marshes which may need protection against erosion. In working towards this long-term goal, the interest of cultural history, coastal protection and private rights should be taken into account.

3.1.4 The present artificial salt marsh area can be protected against erosion because the size of the land reclamation salt marshes along the mainland is, generally, still far below the total size of the mainland salt marshes in a more natural situation without sea walls.

3.1.5 An increase of the salt marsh area will be aimed for through the restoration of salt marshes by opening summer dikes, provided that it is in line with the Targets for the region, socio-economic conditions and coastal protection requirements. The Halligen are protected by summer dikes for the security of the inhabitants. There is no intention to open these dikes.

Coastal Protection

3.1.6 The interests of nature protection and sea defence measures will be further harmonized, taking into account that the safety of the inhabitants is essential.

3.1.7 As a principle, it is prohibited to embank salt marshes and loss of biotopes through sea defence measures will be minimized. Reinforcement of existing dikes will be carried out on the location of existing dikes and, preferably, on the land side. (Reference to 4.1.2).

3.1.8 The application of Best Environmental Practices for coastal protection will be enhanced.

3.1.9 In general, clay for sea defence will be extracted behind the dikes. In special cases, i.e. where there is urgent and sudden need and if no other deposits behind the dikes are available, or if the extraction of suitable material is ecologically balanced, the extraction of clay may be allowed in front of the dike. In this case, the extraction shall be carried out in such a way that

the environmental impact is kept to a minimum and permanent or long lasting effects are avoided and, if this is not possible, compensated.

Natural Dynamics

3.1.10 The natural drainage of salt marshes will be increased by reducing drainage works where possible and practicable and by introducing more environmentally friendly digging methods.

3.1.11 It is the aim to reduce and/or diversify grazing in order to increase the diversity of vegetation and associated animal species in salt marshes, with the exception of those areas where grazing is necessary for coastal protection measures.

3.1.12 It is the aim to reduce disturbance caused by recreation and tourism by introducing and applying information systems and/or temporal and spatial zoning. (Identical with 5.1.8).

3.1.13 The application of natural and artificial fertilizers and pesticides and other toxic substances on the salt marshes will be stopped.

Infrastructural works

3.1.14 New infrastructural works which have a permanent or long-lasting impact should not be established in salt marshes.

3.1.15 Infrastructural works which are necessary for the supply of the islands and the Halligen with, amongst others, gas, water and electricity, or other utilities, shall be carried out in a way that the environmental impact on the Wadden Sea is kept to a minimum and permanent, or long lasting, impacts are avoided. (Identical with 4.1.14).

3.1.16 New licenses for the construction of pipelines in the salt marshes for the transport of gas and oil shall not be issued unless such measures are necessary for imperative reasons of overriding public interest. In that case, the method of construction and the planning of the location line shall be such that the environmental impact on the Wadden Sea ecosystem is kept to a minimum and permanent, or long lasting, negative impacts are avoided. (Reference to 4.1.13).

3.2 Trilateral projects and actions

3.2.1 A study into the possible effects of enhanced sea level rise by a Trilateral Expert Group to be established under the coordination responsibility of the competent authorities and, on the basis of these studies, the development of proposals for future integrated coastal defence and nature protection policies. (Identical with 4.2.1, 5.2.2, 7.2.1).

3.2.2 The investigation of existing salt marsh maintenance works and methods and possibilities for enhancing more natural drainage patterns.

3.2.3 The investigation of existing agricultural use of the salt marshes and methods for improving the quality of the salt marshes.

4 Tidal Area

The tidal area covers all tidal flats and subtidal areas. The border of the North Sea side is determined by an artificial line between the tips of the islands. The borders to the estuaries are determined by the average 10‰ isohaline at high water in the winter situation (Leeuwarden Declaration Annex I).

The tidal area is the most characteristic habitat of the Wadden Sea. It is characterized by an ever changing pattern of plates and gullies. At low tide, the tidal flats cover about two thirds of the tidal area. The tidal flats of the Wadden Sea form the largest unbroken stretch of mudflats in the world.

■ Status

As a result of the daily tides and the open connection with the North Sea, the tidal area is a very dynamic area.

Characteristic biological features of the tidal area are, amongst others, mussel beds, *Sabellaria* reefs and *Zostera* fields. The tidal area is subject to natural impacts like ice winters, strong gales, changes in average temperature, visibility and parasites. Additionally, there is the influence of Man through, amongst others, fisheries, dredging, offshore activities and coastal protection measures.

At low tide, the tidal flats are important feeding, roosting and/or moulting areas for birds and seals. The high biological productivity of the tidal area is, also, in part, the basis for shellfish fisheries and mussel cultures.

Next to fisheries, recreation is an important activity in the tidal area; the main recreational activities are mudflat walking and boating.

Parts of the tidal areas constitute the seaward access to harbors. Management of these marine navigation routes is in the interest of the public and is regulated nationally.

Targets

A natural dynamic situation in the tidal area.

An increased area of geomorphologically and biologically undisturbed tidal flats and subtidal areas.

An increased area and a more natural distribution and development of natural mussel beds, *Sabellaria* reefs and *Zostera* fields.

Viable stocks and a natural reproduction capacity, including juvenile survival, of the Common Seal and the Grey Seal.

Favorable conditions for migrating and breeding birds.

Assessment

The natural dynamics of the tidal area have been considerably influenced by land reclamation and the construction of dikes and other coastal defence works. These have caused a substantial reduction of the volume of the tidal basin. Also, the dredging of shipping lanes, sand extraction and natural gas extraction influence the natural dynamics in the tidal area.

The tidal area is a sediment importing system and has, therefore, been able to compensate for the subsidence of the sea bottom. The sea level rise caused by the greenhouse effect will most probably increase the sediment importing demands. The exploitation of natural gas in and around the Wadden Sea area, causes an additional subsidence of the sea floor and aggravates the effects of sea level rise. The extraction of sand from the Wadden Sea for commercial purposes also has a negative effect on the sand balance. There is an important link with the offshore zone because sand is imported from this area. This will affect the sandy coast of the islands which will become steeper.

Also important for the sand balance in the Wadden Sea, is the water circulation pattern which, in turn, has been, and still is, influenced by land reclamation and coastal defence activities.

There are indications that embankments and the shortening of the coastline have decreased the amount of available fine sediments and the possibilities for the sedimentation of fine sediments.

Several human activities, especially cockle and mussel fisheries, dredging and sand and shell extraction, disturb the sediment. This may cause temporal or structural changes in the sediment morphology and biology, a reduction of sediment stability, and an increased turbidity of the water column. Mussel culture can have large effects on the habitat structure of subtidal and intertidal areas.

Disturbance may interfere with the normal behavior of animals. The actual impact depends on the level and duration of the disturbance and the period in which it occurs. Human uses which cause disturbance, and for which trilateral political agreements have been adopted, are fisheries, hunting, recreation, shipping, civil air traffic, military activities, mineral extraction and the generation of energy.

A characteristic feature of the Wadden Sea tidal area is its high biological productivity which is

the main reason for the fact that the Wadden Sea is an important nursery area for North Sea fish and for the high numbers of breeding and migrating birds which feed in the area. Shellfish fisheries may interfere with the normal food availability of certain bird species. This interference may have consequences for the food availability in years with low shellfish stocks.

In the last decade, a serious decrease in the numbers and size of mature mussel beds has occurred, mainly in the Dutch and Lower Saxony part of the Wadden Sea. Fishing for seed mussels is an important factor in this decline, but also, ice winters and storms play a role. It is unclear what the main causes for the decline in *Sabellaria* reefs and seegrass meadows have been.

How to proceed

In the framework of the trilateral cooperation, a large number of measures to counteract the negative effects of human presence in the area and the exploitation of natural and mineral resources has been agreed upon.

In light of the expected sea level rise resulting from the greenhouse effect, additional or amended policies are desirable for the management of the tidal basin. Such policies must be carefully tuned with those concerning the dynamic situation in the offshore area, beaches and dunes, salt marshes and estuaries.

Furthermore a better management of characteristic tidal area communities, especially wild mussel beds, *Zostera* fields and *Sabellaria* reefs is necessary for a proper implementation of the relevant Targets.

The management of seals in the tidal area is covered by the Seal Management Plan. This plan will be amended and updated at regular intervals.

4.1 Trilateral policy and management

Natural dynamics and coastal protection

4.1.1 Because the natural dynamics in the tidal area are directly related to coastal defence activities on the mainland coast, the islands and the offshore zone, future coastal protection policies will, as a principle, be based on these interrelationships.

4.1.2 Embankments of tidal areas will, as a principle, be prohibited and the loss of biotopes through sea defence measures minimized. Reinforcement of existing dikes will be carried out on the location of existing dikes and, preferably, on the land side. (Reference to 3.1.7).

4.1.3 Permission for small-scale modifications of jetties, piers and other infrastructural works along the Wadden Sea coast shall only be given after a careful review of all interests.

4.1.4 Permission for new permanent structures, which may influence the natural dynamics in the tidal area of the Conservation Area, will not be granted unless for imperative reasons of overriding public interest and if no alternative can be found.

Permission for new permanent structures, which are likely to have significant effects on the natural dynamics in the tidal area outside the Conservation Area, will only be granted after having been made subject to an assessment in accordance with the EC Directive on Environmental Impact Assessment.

All construction shall be carried out in such a way that the environmental impact is kept to a

minimum and permanent, or long lasting, effects are avoided and, if this is not possible, compensated.

Shipping, harbors and industrial facilities

4.1.5 The extension, or major modification, of existing harbor and industrial facilities and new construction shall be carried out in such a way that the environmental impact is kept to a minimum and permanent, or long lasting, effects are avoided and, if this is not possible, compensated. In the Conservation Area, new not yet approved plans for new construction, as well as for the extension or major modification of existing harbor and industrial facilities, are not allowed unless such is necessary for imperative reasons of overriding public interest and if no alternative can be found. (Identical with 6.1.1).

4.1.6 Shipping routes and harbors are to be managed for their intended purposes; in doing so, negative impacts should be avoided, as far as possible. Navigation dredging operations should aim at allowing natural processes to run their course, as far as possible.

4.1.7 New shipping routes to the harbors and the Wadden Sea islands will, in principle, not be dredged unless the present routes threaten to disappear.

4.1.8 Shipping links across the water shed³ and other routes exist by virtue of natural dynamics. For such routes, in principle, no dredging operations will be carried out.

4.1.9 Speed limits within the tidal area have been, or will be, imposed where such is deemed necessary.

Mineral extraction and infrastructure

4.1.10 In the Conservation Area, new exploitation installations for oil and gas will not be permitted. Exploration activities are permitted within the Conservation Area if it is reasonably plausible that deposits can be exploited from outside the Conservation Area. Net loss of nature value must be prevented. Therefore, exploration activities will be regulated in space and time. Associated studies, mitigation and compensation measures should be carried out where appropriate.

4.1.11 The extraction of sand in the Conservation Area will be limited to the dredging and maintenance of shipping lanes. This sand can be used for, inter alia, sea defence purposes. In specific cases, sand may also be extracted for sea defence purposes. The extraction of sand in the Wadden Sea Area outside the Conservation Area should make maximum use of sand generated by the maintenance of shipping lanes. It should be carried out in such a way that the environmental impact is kept to a minimum and permanent, or long lasting, effects are avoided and, if this is not possible, compensated.

4.1.12 Permits for small scale extractions of sand will remain in force. Small scale extractions of mud and sea water for medical purposes will remain permitted.

³ Watershed is translated in Danish into "vandskel", in German into "Watrücken" and in Dutch into "wantij"

4.1.13 The construction and planning of pipelines shall be such that the environmental impact on the Wadden Sea ecosystem is kept to a minimum and permanent, or long lasting, negative impacts are avoided, and if this is not possible, compensated. In the Conservation Area, new licenses for the construction of pipelines in the tidal area for the transport of gas and oil shall not be issued unless such measures are necessary for imperative reasons of overriding public interest and if no alternative can be found. (Reference to 3.1.16).

4.1.14 Infrastructural works which are necessary for the supply of the islands and the Halligen with, amongst others, gas, water and electricity, or other utilities, shall be carried out in a way that the environmental impact on the Wadden Sea is kept to a minimum and permanent, or long lasting, impacts are avoided. (Identical with 3.1.15).

Dredged material

4.1.15 The impact of dumping dredged materials will be minimized. Criteria are, amongst others, appropriate dumping sites and/or dumping periods. (Identical with 6.1.3).

Mussel and cockle fishery

4.1.16 The negative effects of cockle fishery are being limited by:

- Cockle fishery is not allowed in the German part of the Conservation Area;
- Cockle fishery is not allowed in the Danish part of the Wadden Sea Area, with the exception of some small areas along the Esbjerg shipping lane and in the Ho Bay;
- Cockle fishery is allowed in the Dutch part of the Wadden Sea Area, but has been limited by the permanent closure of considerable areas; there are possibilities for additional restrictions to safeguard food for birds. A co-management scheme with the fishing industry is in operation, in which the protection and enhancement of the growth of wild mussel beds and *Zostera* fields are central elements. (Identical with 9.1.3).

4.1.17 The negative effects of mussel fishery are limited by the permanent closure of considerable areas. In addition, the management of fishery on mussels aims at, inter alia, protecting and enhancing the growth of wild mussel beds and *Zostera* fields. (Identical with 9.1.4).

4.1.18 Mussel fishery will, in principle, be limited to the subtidal area. Based on national management plans, which are documented in the Progress Report, fishery on the tidal flats may be granted. The fishery sector is called upon to exchange information on the existing practices and to investigate possibilities for minimizing impacts of mussel fishery, in general and seed mussel fishery, in particular. (Identical with 9.1.5).

4.1.19 The current area of mussel culture lots will not be enlarged.

4.1.20 The existing permit for oyster culture will remain in force for traditional reasons. According to this permit, the imported oysters originate from hatcheries and are under veterinary control. New permits will not be granted.

Tourism and recreation

4.1.21 The recreational values of the Wadden Sea will be maintained and to this end,

- in the ecologically most sensitive areas, zones have been or will be established where no recreational activities, including excursion ships and recreational boating, is allowed;
- the use of jet skis, water skis and similar motorized equipment has been, or will be, prohibited, or limited, to small designated areas;
- within the Conservation Area, new marinas will be avoided and the extension of the existing marina capacity will only be allowed within the approved levels;
- wind surfing has been, or will be, limited.

4.1.22 Speed limits for ships have been, or will be, imposed, if this is deemed necessary, taking into account safety, environmental and recreational factors.

4.1.23 The negative effects of hovercraft and hydrofoil craft and other high-speed craft are minimized by the following strategies:

- In The Netherlands and Germany, hovercraft and hydrofoil craft are forbidden in the tidal area of the Conservation Area; new, other high speed craft are forbidden outside the designated shipping routes in the area;
- In Denmark, applications for new, high-speed craft can only be granted on the basis of an Environmental Impact Assessment and if it is not in conflict with the nature protection targets for the area.

4.1.24 It is the aim to reduce disturbance caused by recreation and tourism by introducing and applying information systems and/or temporal and spatial zoning.

4.2 Trilateral projects and actions

4.2.1 A study into the possible effects of enhanced sea level rise by a Trilateral Expert Group to be established under the coordination responsibility of the competent authorities and, on the basis of these studies, the development of proposals for future integrated coastal defence and nature protection policies. (Identical with 3.2.1, 5.2.2 and 7.2.1).

4.2.2 The development of strategies for the protection and enhancement of *Zostera* and *Sabellaria* on the basis of existing and new knowledge, in view of the not yet completely understood decline of these species.

4.2.3 The investigation of possibilities and conditions for enhancing the growth of natural mussel and cockle beds, *Sabellaria* reefs and *Zostera* fields.

4.2.4 The investigation of the impact of shrimp fisheries on the bottom fauna.

4.2.5 A study into the shell production in the total system, up to three nautical miles seaward of the islands, to obtain information on natural recruitment of shells, on the basis of which new quota for sustainable shell extraction will be fixed.

4.2.6 An invitation to the Permanent Dutch-German Transboundary Waters Commission to make progress, within their mandate, in elaborating a specific action plan for the Ems Dollard estuary.

4.2.7 An inventory and evaluation of national practices regarding the dredging of shipping routes.

5 Beaches and Dunes

Beaches and dunes include beaches, primary dunes, beach plains, primary dune valleys, secondary dunes and heathland behind the dunes (Leeuwarden Declaration Annex I). Most beaches and dunes are situated on the North Sea side of the barrier islands. Mainland beaches and dunes can be found on the Skallingen and Eiderstedt peninsulas and the Husumer Bucht.

Status

Dunes and beaches have an important coastal protection function. In most parts of the Wadden Sea Area dunes are protected. The dynamics of the coastal zone have been restricted, especially in the neighborhood of inhabited areas, buildings and other artificial structures. The desire for safer, arable and inhabitable land has also led to the construction of sand dikes between neighboring dune areas or the construction of long sand dikes on the east side of islands. The result has been a considerable loss of dynamic areas and the loss of relatively rare sub-habitats, like green beach plains and primary dune valleys.

Large parts of our stable dune regions must have been overgrazed in former times, resulting in a very dynamic, but not natural, situation. This situation has changed completely. Most of the older dunes are consolidated now, partly covered by pine wood plantations, and sand transport by wind is restricted by sea defence measures. Most old dunes are erosion-free now, just being, more or less, fossil bodies with aging vegetation, without the natural renewal of secondary dune formation.

Water extraction on many of the islands has caused a lowering of the ground water table and, consequently, the disappearance of wet dune valleys with their typical vegetation. The dune vegetation is negatively affected by the input of nutrients from the air. Dunes and beaches are attractive sites for tourists. Intensive use may cause damage to the vegetation and disturbance of animals.

Targets

Increased natural dynamics of beaches, primary dunes, beach planes and primary dune valleys in connection with the offshore zone.

An increased presence of a complete natural vegetation succession.

Favorable conditions for migrating and breeding birds.

Assessment

Existing policies focus, mainly, on the protection and conservation of dunes and beaches and the harmonization of nature protection and sea defence policies. These policies have, generally, fixed the status quo. Recreational pressure, in some areas, still causes loss of natural dunes and beaches, disturbance of flora and fauna and a lowering of the ground water table through increased ground water extraction. The only two threatened breeding bird species in the Wadden Sea Area, the Kentish Plover and the Little Tern, breed on beaches.

How to proceed

In order to implement the Targets on increased natural dynamics and natural vegetation succession, a more active policy is necessary, promoting coastal protection techniques which allow for higher natural dynamics. In addition, active stimulation measures enhancing the dynamic situation on beaches and in dunes may be taken. Coastal management must be carefully tuned to natural values and natural processes.

Additional protection of beach breeding species may be achieved through relatively simple zoning measures limited in space and time. From these, also the Grey Seal, which whelps and nurses on sands, may profit.

Efforts should be made to extend the protection of dune areas in the Wadden Sea Area.

5.1 Trilateral policy and management

5.1.1 Dunes will be brought under protection, insofar as this has not yet been done and natural processes are allowed to take place within this habitat, with special emphasis on flora and fauna. To this end, Best Environmental Practice will be applied in dune protection and development.

5.1.2 The interests of nature protection and sea defence measures will be further harmonized, taking into account that the safety of the inhabitants is essential.

5.1.3 For beaches, the trilateral policy takes into account the demands of recreation and tourism, coastal protection and natural values, like high geomorphological dynamics and important breeding areas. Where possible, the natural situation should be increased by 'hands-off management'.

5.1.4 In order to prevent a further loss of dune areas, the existing infrastructure will, in principle, not be extended and new constructions will, in principle, not be allowed.

5.1.5 Coastal management should aim at a natural dynamic development taking into account the necessity to protect the security of the inhabitants on the islands and safeguarding the stability and the infrastructure of the islands.

5.1.6 The loss of biotopes by sea defence measures will be minimized.

5.1.7 In case coastal protection is carried out, Best Environmental Practice will be applied.

5.1.8 It is the aim to reduce disturbance caused by recreation and tourism by introducing and applying information systems and/or temporal and spatial zoning. (Identical with 3.1.12).

5.1.9 It is important to restore the natural dynamics. This could be done by e.g.

- allowing sand drift,
- restoring natural dune vegetation,

as far as coastal protection is not affected.

5.1.10 Ground water extraction will be managed in such a way that no negative effects on wet dune valleys occur.

5.2 Trilateral policy and management

5.2.1 The selection of potential areas where dynamic dune development is possible and the elaboration of plans for stimulating and improving a dynamic development on the basis of available information.

5.2.2 A study into the possible effects of enhanced sea level rise by a Trilateral Expert Group to be established under the coordination responsibility of the competent authorities and, on the basis of these studies, the development of proposals for future integrated coastal defence and nature protection policies. (Identical with 3.2.1, 4.2.1 and 7.2.1).

5.2.3 The encouragement of experiments with offshore sand suppletion.

5.2.4 An inventory and assessment of existing Best Environmental Practices for coastal protection.

6 Estuaries

The estuaries in the trilateral cooperation are delimited on the landward side by the mean brackish water limit, and on the seaward side by the average 10‰ isohaline at high water in the winter situation. In terms of the Wadden Sea Area, the estuarine areas are thus the areas between the 10‰ isohaline as defined at the sea side up to the mean brackish water limit of the rivers, and at the landward side of the rivers, the areas outside of the main dikes or, where the main dike is absent, the spring-high-tide-water line including the corresponding inland areas to the designated Ramsar and/or EC-Bird Directive areas.

Estuaries include the river mouths with a natural water exchange with the Wadden Sea. Such brackish areas belong to the transition zone between rivers and tidal waters. There are four such estuaries in the Wadden Sea Area with 'open access' to the Wadden Sea, namely the Varde Å in the Danish Wadden Sea Area and the Elbe, the Weser and the Ems in the German Wadden Sea Area, whereas no estuaries have been preserved in the Dutch part.

■ Status

The estuaries serve as a migration route for migrating fish like Houting, Salmon, Trout and Sturgeon. They are bordered by salt marshes in which Reed and Sea Club-rush can dominate large areas, instead of Sea-purslane and other salt marsh species. The flocculation of clay minerals stands for a muddy soil, with a benthic fauna that suits the needs of birds like Avocet, Redshank and Spotted Redshank. The brackish salt marsh vegetation produces more biomass than any other salt marsh, attracting large numbers of ducks and geese that feed on the vegetation and the seeds that are released during the autumn.

Brackish areas are also important inundation areas. Many of these brackish salt marshes have been reclaimed and several river outflows (especially the smaller ones) have sluices that prevent natural mixing of fresh and salt water and the establishment of transition zones. In The Netherlands, initiatives have been taken to modify sluicing regimes aiming at achieving more natural transitions between fresh and salt water.

The estuaries of the rivers Elbe, Weser and Ems constitute the seaward access routes to the major German sea ports. Management of these marine navigation routes is a matter of public interest and regulated by law. The Elbe and the Weser estuaries are among the most industrialized regions of the Wadden Sea Area.

The Varde Å estuary has morphologically remained in its natural state, but is subject to a very intensive agricultural exploitation.

Targets

Protection of valuable parts of the estuaries.

Maintaining and, as far as possible, restoring the river banks in their natural state.

Assessment

The ecological importance of the river Ems is, in comparison with the other estuaries, to be valued as high, with a good water and sediment quality. The situation has been aggravated over the last ten years i. a. with the deepening of the river and the associated ecological impacts. In spite of increasing shore protection with artificial constructions, the river foreshore is in a semi-natural state with a relatively extensive agricultural use.

The development of the Weser estuary for shipping, the embankment of river banks and harbor and industrial developments have resulted in significant alterations in morphology, hydrography, flora and fauna. One of the consequences is that the deposit of mud in the outer part of the estuary is larger than in the natural situation and also, that a cloud of dispersed material has emerged.

Dredging and embankment of the river Elbe, and the concomitant developing of industries and harbors in the area, have significantly changed the ecological system. There are only very few sites in the estuary which can be regarded as natural or undisturbed. The remaining foreshore areas are protected by artificial groins and may be defined as semi-natural foreshore areas.

The Varde Å estuary has been maintained unregulated, whereas the agricultural use of the marshes and meadows has been intensified.

How to proceed

The relevant policies for water and sediment and brackish marshes also apply to the relevant elements of the estuaries.

In considerable parts of the German estuaries, human use has the priority. Shipping routes and harbors are to be managed for their intended purposes. It is, nevertheless, necessary to maintain and restore ecological functions of the estuaries. To this end, a concept is currently being worked out for the German estuaries with the aim to examine possibilities for protection of valuable parts and maintain and, as far as possible, restore the river banks to their natural state.

In the Varde Å estuary, an extensification of the current agricultural use is the aim and a restoration project has been initiated.

Assessments of the environmental impacts of new activities, compensation and mitigation, and restoration projects are central elements in policy and management. Where necessary, the protection of valuable parts of the estuaries not yet protected must be undertaken.

The sluicing regime must be modified in some areas to obtain a more regular volume of fresh water drained off from the mainland and to ensure better opportunities for migrating fish.

6.1 Trilateral policy and management

The policies for important elements of the estuaries, i.e. the water, the salt and brackish marshes, and the rural area, have been formulated in Chapter 2, 3, 8 and 9 respectively. The relevant parts of these policies also apply to valuable parts of estuaries. It concerns here, in particular, dumping of dredged material, agriculture, hunting, fisheries, recreation and energy.

6.1.1 The extension, or major modification, of existing harbor and industrial facilities and new construction shall be carried out in such a way that the environmental impact is kept to a minimum and permanent, or long lasting, effects are avoided and, if this is not possible, compensated. In the Conservation Area, new, not yet approved plans for new construction, as well as for the extension or major modification of existing harbor and industrial facilities, are not allowed unless such is necessary for imperative reasons of overriding public interest and if no alternative can be found. (Identical with 4.1.5).

6.1.2 The deepening of shipping lanes in the estuaries will be carried out in conjunction with an overall assessment of how to compensate and mitigate the measures.

6.1.3 The impact of dumping dredged materials will be minimized. Criteria are, amongst others, appropriate dumping sites and/or dumping periods. (Identical with 4.1.15).

6.1.4 Valuable parts of the estuaries will be protected and river banks will remain and be restored in their natural state, as far as possible.

6.1.5 The transition zone between fresh and salt water should be as natural as possible.

6.2 Trilateral projects and actions

6.2.1 A joint report of existing inventories and their results to determine the valuable parts including river banks and the legal and/or administrative protection of valuable areas in the estuaries. The results will be discussed on a trilateral level, for example, to determine possibilities for restoration projects including the restoration of transition zones.

6.2.2 The results of a Dutch study into the best locations for the restoration of estuarine transition zones (potential areas: Westerwoldsche Aa, IJsselmeer, Amstelmeer, Lauwersmeer and polders) where fresh/salt water exchange takes place (pumping stations) will be evaluated, after which additional measures might be taken.

6.2.3 In Lower Saxony, a concept is currently being worked out for the German estuaries with the aim to examine possibilities for the protection of valuable parts and maintain and, as far as possible, restore the river banks to their natural state.

6.2.4 A trilateral evaluation of the results of the above mentioned studies which will be taken into consideration in the further elaboration of the Plan.

6.2.5 The initiation of a project, in close cooperation with responsible port authorities, with the aim of investigating how harbor developments and environmental protection can be reconciled.

6.2.6 The evaluation of the running reintroduction project of the Houting in Denmark and Schleswig-Holstein and the consideration of further actions in other rivers of the Wadden Sea.

6.2.7 The restoration of the Varde Å estuary through extensifying agricultural use and restoring natural hydrological conditions.

7 Offshore Area

The offshore zone ranges from the 3-sea-mile line to an artificial line connecting the outer tips of the islands. The border between the offshore zone and the beaches on the islands is determined by the average low-tide-water mark (Leeuwarden Declaration Annex I).

Status

The natural morphology of the offshore zone is closely related to the natural dynamics in the tidal area and the beaches and dunes: there is a net transport of sand from the North Sea up till the 20 m isobath, into the Wadden Sea and this transport is determined by the overall water circulation. The area is important for foraging and moulting ducks, for seals and Harbour Porpoises.

There is little experience within the trilateral cooperation with the management of the offshore area. Parts of the German national parks are situated in the offshore area. The whole of the Danish offshore part of the Wadden Sea Area has a protected status. In the Schleswig-Holstein part, oil and gas exploration and exploitation are allowed only in the concession area of the Mittelplate.

In the Danish offshore area, shell fishery on species other than mussel, cockle and shrimp, is not allowed. In those parts of the German offshore area which belong to the national parks, the extraction of sand is, in principle, not allowed. As to cockle fishery, it is not planned to grant permits. Further restrictions to human use have not been imposed.

The offshore area in The Netherlands, as a part of a zone up to the 20 m isobath, is defined as the Environmental Zone: an area for which a special level of protection is offered in order to contribute to the protection, recovery and development of the entire North Sea and Wadden Sea ecosystems.

Targets

An increased natural morphology, including the outer deltas between the islands.

A favorable food availability for birds.

Viable stocks and a natural reproduction capacity of the common seal, grey seal and harbour porpoise.

Assessment

Because the natural dynamics in the tidal area are directly related to coastal defence activities on the mainland coast, the islands and the offshore zone, future coastal protection policies should, as a principle, be based on these currently better understood interrelationships and taken into account in coastal protection management.

The extraction of sand is not, in all cases, regulated on the basis of the importance of the offshore area and, more specifically, the area up till the 20 m isobath, for the overall Wadden Sea sand balance.

The offshore zone is important for birds in periods of food shortage. Safeguarding the food situation of (diving) birds is closely connected to the shellfish fishery in the area (e.g. *Spisula* fishery). At the Leeuwarden Conference, it was therefore decided to investigate shellfish stocks (e.g. *Spisula*) and the impact of fishery on the benthic stocks outside the islands and, depending on the outcome, discuss the results on a trilateral basis with the aim of safeguarding the food stocks for birds (LD §54).

It was, furthermore, decided to investigate the possibilities of a common research project on the effects of shrimp fishery (including industrial shrimp fishery) and flatfish fishery on the bottom fauna, within the realm of national competencies, with the aim to define trilateral proposals in 1997, and to consider, depending on the outcome of the investigations, further regulations, including the possibility of closing parts of the German and the Dutch Wadden Sea (LD §51).

As has become clear from the recently finalized Joint Seal Project, Common Seals spend part of their time in a zone up to 20 km offshore. Harbour Porpoises appear in considerable numbers in the adjacent coastal part of the North Sea, especially in winter, partly in spring. The Schleswig-Holstein offshore area near Sylt seems to have become an important rearing area for Harbour Porpoises.

How to proceed

Because of the interactions between hydrological and geomorphological processes in the offshore zone, the dunes and beaches, the tidal area and the salt marshes, policies aiming at increasing the natural dynamic situation in these habitats need to be tuned carefully.

Policies for safeguarding the food situation for birds are necessary for the whole offshore area and will be developed on the basis of the results of currently running research projects.

The management of seals in the offshore area is covered by the Seal Management Plan (see Chapter 10). This plan will be amended and updated at regular intervals.

In view of the high numbers of Harbour Porpoises in the offshore area, policies aiming at stimulating this development, especially in rearing areas, will be initiated.

7.1 Trilateral policy and management

7.1.1 Future coastal protection policies will, as a principle, be based on an integrated approach to coastal defence activities on the mainland coast, the islands and the offshore zone.

7.1.2 Increased attention will be given to the role of the offshore zone in the total Wadden Sea sand balance.

7.1.3 Sand extraction will only be carried out from outside the Wadden Sea Area. Exemptions for local coastal protection measures may be granted, provided it is the Best Environmental Practice for coastal protection.

7.2 Trilateral projects and actions

7.2.1 A study into the possible effects of enhanced sea level rise by a Trilateral Expert Group to be established under the coordination responsibility of the competent authorities and, on the basis of these studies, the development of proposals for future integrated coastal defence and nature protection policies. (Identical with 3.2.1, 4.2.1, 5.2.2).

7.2.2 An investigation on shellfish stocks (e.g. *Spisula*) and the impact of fishery on the benthic stocks, seaward of the islands and, depending on the outcome, a discussion of the results on a trilateral basis with the aim to safeguard the food stock for birds.

8 Rural Area

The rural area includes meadows and arable land on the islands and on the mainland where there is a strong ecological relationship with the Wadden Sea (Leeuwarden Declaration Annex I).

Strong ecological relationships with the Wadden Sea can obviously be determined, if the area provides physical and biological factors essential to typical Wadden Sea species, such as some bird species. Man has influenced these areas, e.g. meadows, grassland and pasture land, by mowing and grazing by cattle, horses and sheep, as well as, by the cultivation of fields with crops such as grain, potatoes and rape. Human use has priority in major parts of the rural area.

Status

Migratory birds, such as some waders, ducks and geese species, use rural areas on the islands and on the mainland behind the dikes during their stay in the Wadden Sea area. Meadows, pasture land and arable land are utilized as roosting sites by Golden Plover, Lapwing, Ruff and Whimbrel, mainly in spring and autumn.

The herbivores Widgeon, Barnacle Goose and, to a lesser extent, Brent Goose, also use meadows and arable land as feeding areas during autumn and spring.

Furthermore, rural areas such as meadows and arable land on the islands and on the mainland behind the dikes are used as alternative high-tide roosting sites, if the roosting sites in front of the dikes are not available during too high water.

Targets

Favorable conditions for flora and fauna, especially migrating and breeding birds.

Assessment

All habitats which are used by one typical Wadden Sea bird species are linked to, and depending on, each other. All these habitats are important for the different species during various periods and are essential for the natural development of these species in the Wadden Sea. This aspect should be taken into consideration while designing a management strategy for the protection of different bird populations.

Feeding areas and appropriate roosting sites on the tidal flats or salt marshes should be available in a sufficiently close distance to the breeding sites of species (e.g. Lapwing, Oystercatcher, Black-tailed Godwit) which breed in rural areas behind the dikes, such as meadows, and arable land.

The herbivores Widgeon Barnacle Goose and, to a lesser extent, Brent Goose, use meadows and arable land as feeding areas during the period September/October to March/April. A shift in habitat use from traditional natural feeding areas, such as eelgrass beds and salt marshes, to agricultural land (e.g. intensively used grassland areas) has occurred and resulted in damage to agricultural land and, as a consequence, conflicts with farmers. The concerned species have been forced to feed on agricultural grassland areas because of losses, changes and/or disturbance of the natural habitats. The natural habitats have been reduced in quality and quantity by impacts of agriculture, industry, flood control and recreational use. Human disturbance from increasing recreational use of the land in front of the dikes and tidal flats results in more intensive utilization of the rural areas.

At night, marshes, grasslands and fields behind the dikes are heavily utilized by Widgeons, especially when not disturbed. However, the use of agricultural land by geese and ducks, and in consequence also the conflicts, are concentrated in specific localized areas. This is not only dependant on the management of the concerned area, but also on the management of habitats and geese elsewhere. The developments in agricultural use (e.g. set aside or transformation of meadows to farmland) also have consequences in the use by geese and ducks.

How to proceed

The most important element in future policy and management is to work towards sustainable agricultural use of the rural area. However, it is evident that this can only be done in close cooperation, and on a voluntary basis, with the agricultural sector.

Regional and local authorities have an important responsibility to stimulate sustainable use in cooperation with the people who live in the area.

Also, measures in the tidal area and salt marshes will help to provide favorable conditions for the concerned bird species.

8.1 Trilateral policy and management

Wind energy and agricultural use are the main relevant human activities regarding the Target 'favorable conditions for birds in rural areas'.

Trilateral measures regarding the management of human activities which are relevant for the rural area, and which have also relevance for the special Targets on birds, such as hunting, are dealt with comprehensively in Chapter 9 on birds.

Currently, an "International Flyway Management Plan Dark-bellied Brent Goose" (single species Action Plan in accordance with the AEWA) is being elaborated and will be submitted to the next Trilateral Governmental Conference.

Agricultural use

8.1.1 Sustainable agriculture for improving nature conservation, maintaining typical landscape elements and protection of cultural heritage will be supported, amongst others, financially.

8.1.2 Nature areas reclaimed for agricultural purposes should be restored, where possible, through voluntary cooperation with, and active participation of, the owners.

8.1.3 Initiatives of the agricultural sector aiming at reducing the application and unintended impacts of pesticides and other toxic substances and fertilizers in the rural area will be supported, amongst others, financially.

8.2 Trilateral projects and actions

8.2.1 A discussion with local farmers in the polder areas to decide on the most promising farming methods for the long and the short term with the aim of combining the Targets with sustainable agriculture.

8.2.2 An exploration of the possibilities for sustainable agriculture and for the combination of agriculture and nature management in the rural area.

9 Birds

Birds use different habitat types of the Wadden Sea Area. Therefore, all habitats which are used by one species or population are linked to and depend on each other. For example, feeding areas and appropriate roosting sites on the tidal flats or salt marshes should be available in sufficiently close distance to the breeding site of a species. During various periods, all these habitats are important habitat types for the different species and are essential for the natural development of these species in the Wadden Sea Area and should thus be taken into consideration while designing a management strategy for the protection of birds/different bird species/populations. Therefore, the bird Targets, including their subtargets, are, more or less, relevant for all habitat types in the Wadden Sea Area.

Management measures which have a habitat-crossing character, as well as measures for bird species which have their main distribution in a specific habitat type, will be addressed.

Status

The conservation status of birds in the Wadden Sea Area is primarily determined by weather conditions, food availability, disturbance, as a result of various human activities, and by pollution, in particular, by heavy metals, organic micro-pollutants and oil.

High numbers of moulting ducks and geese are present in the Wadden Sea Area every year. These birds are flightless during moult and extremely susceptible to disturbance. The herbivores Widgeon, Barnacle Goose and, to a lesser extent, Brent Goose, use meadows and arable land as feeding areas during certain periods of the year. A shift in habitat use from traditional natural feeding areas, such as eelgrass beds and salt marshes to agricultural land, occurred and resulted in damage of agricultural land and in conflicts with farmers. The breeding populations of particularly threatened species such as Kentish Plover and Little Tern are highly dependent on habitats, like sandy beaches and primary dunes. The offshore-area is an important feeding, roosting and moulting area for divers, Eider and other seaducks, such as Common Scoter.

Targets

Favorable conditions for migrating and breeding birds:

a favorable food availability;

a natural breeding success;

sufficiently large undisturbed roosting and moulting areas;

natural flight distances.

Assessment

Favorable food availability

A favorable food availability for birds is aimed for. Based on the guiding principle, unnatural food resources for birds should be avoided. However, as long as unnatural food resources are present in the Wadden Sea Area, they should be accepted as part of the system and as a natural component of the particular ecosystem.

A number of human activities interfere with the natural food availability of certain bird species. This interference may have consequences for the food availability in years with low shellfish stock. Activities which increase the food availability for certain species and favor some species with further consequences for the entire community structure should be addressed. This concerns fishery discards, landfill dumps in the vicinity of the Wadden Sea Area, eutrophication, as well as, agricultural practices in island polders and areas behind the dikes.

Natural breeding success

Under the parameter "natural breeding success" also, the importance of natural habitats as a condition for natural distribution and densities of breeding birds and their breeding success should be taken into consideration.

Natural distribution and densities of breeding populations are especially important for endangered bird species highly dependent on sandy beaches and primary dunes (Kentish Plover, Little Tern). The present breeding populations of these species are particularly threatened and severely reduced compared to their former (natural) sizes.

In general, the reproduction success of breeding birds in the Wadden Sea Area should not be influenced by human factors (i.e. chemical pollution, disturbance). Hatching and breeding success are, generally, more influenced by disturbance and natural factors, i.e. weather conditions, flooding and predators, than by pollutants. However, also factors like predator density and the frequency and level of flooding may be affected by human activities (building of dikes and dams to islands, causing an increase of ground predators).

Sufficiently large undisturbed roosting and moulting areas

Sufficient numbers of large undisturbed roosting sites in the Wadden Sea Area should be distributed along the whole coastline and they should not lie far apart, and in close proximity, to the feeding area. A criterion for the size of an undisturbed roosting area should be that birds can roost there without being disturbed by human activities outside the area.

Besides food availability, the lack of disturbance is the primary factor favoring high numbers of Shelducks and Eiders to moult in a specific area. These birds are unable to fly during moult and are extremely susceptible to disturbance with escape/flight distances up to some kilometers. Boats, and other sources of disturbance, have a strong influence on the present distribution of moulting ducks in the Wadden Sea Area.

Natural flight distances

"Flight distance" is the distance between a bird and a human disturbing factor to which the bird reacts by fleeing. Though the "natural" flight (escape) distances of birds in the Wadden Sea Area are not known, the present flight distances, which are a reaction to human disturbance, can be regarded as long because the birds have experienced man as an enemy. These unnaturally long flight distances cause other human activities to work as disturbance as well, which would often not cause effects if the flight distances were shorter. On the other hand, the possibilities of habituation of birds in "safe" areas must be taken into account.

Human activities which may disturb are, inter alia, hunting, some military activities, recreation, air traffic and wind turbines. The disturbance by military and civil air traffic has been reduced by the introduction of minimum flight altitudes. The shooting ranges at Den Helder, Noordvaarder and Sylt have been abolished.

How to proceed

An important element in future policy and management is to work towards acceptable solutions to reduce the conflict between food requirements for birds and the interests of fisheries and agriculture. It is important to avoid food shortage due to disturbance of other human uses (such as recreational activities, aerial traffic, wind turbines and hunting), as well as, human activities which favor certain species of birds by increasing their food supply, e.g. fishery discards, garbage deposits close to the Wadden Sea Area, eutrophication and agricultural practices in island polders and areas behind the dikes. However, it is evident, that this can only be done in close cooperation with the fishery and agricultural sectors.

Measures to protect breeding, roosting and feeding habitats can be achieved by establishing a sufficient number of bird reserves of proper size and through the management of activities. Breeding populations of Kentish Plover and Little Tern, which are highly dependent on sandy beaches and primary dunes, are particularly threatened. The situation of these species should be improved. The same is valid for migrating and moulting birds. Safe moulting and roosting sites which lie close to their feeding areas are necessary for birds to avoid energy loss.

It is important to avoid the construction of wind turbines in the rural area where this may cause a significant impact on birds.

Flyway-Cooperation Agreements have already been established with The Wash and Guinea Bissau. In the framework of the African-Eurasian Waterbird Agreement, international conservation plans will be compiled for long-distance migrating waders and various other species.

9.1 Trilateral policy and management

Bird conservation and management, at the general trilateral policy level, is subordinated to the Guiding Principle, i.e. a natural and, as far as possible, dynamic Wadden Sea, even if natural dynamics may lead to less favorable conditions for some bird species or populations. That means, that the Guiding Principle is more important than special conservation measures for certain species.

General points regarding the flyway cooperation and also specific measures for the management of different human activities which have effects on breeding and migratory bird populations in the Wadden Sea Area were already laid down in the Esbjerg and the Leeuwarden Declarations.

The general management measures for specific habitats, listed under the headlines of the habitat categories, can be relevant for bird populations in general.

Site protection

9.1.1 The conditions for breeding birds will be improved by appropriate management.

9.1.2 It is the aim to improve the conditions for migratory birds during roosting and feeding, as well as, for seaducks in the offshore area during moulting, through integrated management.

Interference with the food conditions for birds

Mussel and cockle fishery

9.1.3 The negative effects of cockle fishery are being limited by:

- Cockle fishery is not allowed in the German part of the Conservation Area;
- Cockle fishery is not allowed in the Danish part of the Wadden Sea Area, with the exception of some small areas along the Esbjerg shipping lane and in the Ho Bay;
- Cockle fishery is allowed in the Dutch part of the Wadden Sea Area, but has been limited by the permanent closure of considerable areas; there are possibilities for additional restrictions to safeguard food for birds. A co-management scheme with the fishing industry is in operation, in which the protection and enhancement of the growth of wild mussel beds and *Zostera* fields are central elements. (Identical with 4.1.16).

9.1.4 The negative effects of mussel fishery are limited by the permanent closure of considerable areas. In addition, the management of fishery on mussels aims, inter alia, at protecting and enhancing the growth of wild mussel beds and *Zostera* fields. (Identical with 4.1.17).

9.1.5 Mussel fishery will, in principle, be limited to the subtidal area. Based on national management plans, which are documented in the Progress Report, fishery on the tidal flats may be granted. The fishery sector is called upon to exchange information on the existing practices and to investigate possibilities for minimizing impacts of mussel fishery, in general, and seed mussel fishery, in particular. (Identical with 4.1.18).

Acoustic and visual disturbance

Disturbances due to recreational and other human activities

9.1.6 Disturbance in significant breeding areas will be reduced and access to these areas will be made more predictable for birds, i.e. using only certain footpaths on salt marshes, beaches and dunes (information system for visitors).

9.1.7 It is the aim to reduce the disturbance in significant breeding areas caused by grazing through the reduction of the grazing pressure and through postponing the beginning of the grazing period, except where a certain intensity of grazing is necessary for coastal protection measures

9.1.8 Driving cars in breeding areas on beaches and in dunes is prohibited.

Wind energy

9.1.9 The construction of wind turbines in the Conservation area is prohibited. (Identical with 1.1.4).

9.1.10 The construction of wind turbines, in the Wadden Sea Area outside the Conservation Area, is only allowed, if important ecological and landscape values are not negatively affected. (Identical with 1.1.5).

Hunting

9.1.11 Hunting of migratory species has been, or will be, progressively phased out in the Conservation Area or in an ecologically and quantitatively corresponding area in the Wadden Sea Area.

9.1.12 Lead pellets will not be used in the Wadden Sea Area.

9.1.13 Hunting of non-migratory species is, in principle, only allowed in the Conservation Area, if migratory species are not harmed.

Civil air traffic

9.1.14 The impact of civil air traffic in the Wadden Sea Area will be limited.

9.1.15 New civil airports will not be constructed in the Wadden Sea Area.

9.1.16 The expansion of existing civil airports in the Wadden Sea Area is restricted to cases where this is essential in order to increase the safety of air traffic.

9.1.17 A minimum flight altitude of civil air traffic of 1,500 to 2,000 feet (450 - 600 m) is established in the Wadden Sea Area. Exemptions can be granted for safety reasons and will be confined to designated flight corridors situated in less vulnerable parts of the Wadden Sea Area.

9.1.18 The use of ultra-light aircraft will be prohibited in the Wadden Sea Area pending national legislation, with the exception of scientific and enforcement purposes.

9.1.19 Advertisement flights are, in principle, prohibited in the Wadden Sea Area.

9.1.20 Helicopter flight routes and altitudes are established in such a way that the disturbance to wildlife is minimized in the Wadden Sea Area.

Military activities

9.1.21 Disturbance caused by military activities has been, or will be, reduced and the possibilities for further concentrating and/or phasing out military activities will be regularly examined.

9.1.22 The negative effects of low altitude flight routes of military aircraft have been, or will be, reduced by reducing the number of flights and the maximum speed.

9.1.23 Action to minimize disturbance caused by military air traffic in the Wadden Sea area will be taken on a coordinated basis.

9.1.24 High priority will be given to the assignment of redundant shooting ranges as nature protection areas.

9.2 Trilateral projects and actions

9.2.1 An inventory of all important and potential roosting sites along the coastline of each country, in conjunction with an evaluation of available knowledge on the necessity for undisturbed roosting sites, in order to investigate the possibilities for creating undisturbed roosting sites.

9.2.2 An evaluation of available knowledge on the necessity of undisturbed moulting sites for seaducks in the offshore area, in order to investigate the possibilities for creating such undisturbed moulting sites, aiming at improving the conditions during moulting.

9.2.3 An investigation into the possibilities to come to a coordinated management for herbivorous species (e.g ducks and geese) on inland sites.

9.2.4 The exploration of possibilities for improving the conditions for breeding birds in dunes and on beaches in cooperation with responsible authorities, especially on the local level, and relevant groups, with the aim to discuss the results and to take appropriate measures.

9.2.5 An inventory and assessment of the reduction of disturbance caused by military activities in the three countries.

10 Marine Mammals

The Common Seal, the Grey Seal and the Harbour Porpoise may be regarded as indigenous Wadden Sea species. Water is the main or exclusive element of these marine mammal species. The year round, the Common Seal uses other habitats than water, such as sand banks in the tidal area and beaches, the Grey Seal uses also dunes and salt marshes. All these habitats are essential for the maintenance of the vital biological functions of seals, such as whelping, nursing, breeding, moulting and feeding.

The species groups with an overlapping habitat demand, such as marine mammals and birds, need special attention because of their vulnerability to disturbance and pollution, and a possible food resource competition with Man. As top predators, these species have an important indicative function of the quality of the Wadden Sea ecosystem. Seals are the ambassadors and most attractive species of the Wadden Sea Area. Therefore, the opportunity for tourists to observe seals in their natural environment should be maintained.

Status

The present and short term conservation status of Common Seals, Grey Seals and Harbour Porpoises in the Wadden Sea Area is primarily determined by two developments: disturbance, as a result of various human activities (such as tourism and recreation activities, air traffic, some military activities) and pollution, in particular, by heavy metals and organic micro-pollutants. The present situation regarding food supply does not influence the conservation status of seals. Whilst measures to reduce pollution have to be taken mainly outside the Wadden Sea Area, measures to protect seal habitats have to be achieved within the area itself by creating seal reserves in such a way that disturbance is limited to a minimum.

In the years after the virus epidemic in 1988, the population of the Common Seal has shown a rapid recovery. During coordinated flights in the entire Wadden Sea Area, a total of 12,927 seals was counted in 1997, of which 2,783 were pups.

Today, two Grey Seal breeding sites exist in the Wadden Sea Area. One near the island of Vlieland in The Netherlands with about 315 animals, where at least 30 pups are born each year, and one small reproductive colony of about 30 to 40 animals in Schleswig-Holstein, Germany.

According to sightings, the Harbour Porpoise mainly inhabits coastal waters not deeper than 20 m.

Systematic aerial and shipping surveys, which were carried out in the framework of the European Commission project SCANS and a project of the University Kiel in the entire North Sea and parts of the Baltic Sea, have documented that the area west of the Knobsände off Amrum and the island of Sylt is the most densely populated one within the German Bight. Long-term surveys

carried out by volunteers on the islands Amrum and Sylt, documented that Harbour Porpoises in this area also occur directly near the beach the whole year round. Compared to other parts of the North Sea, there is an extraordinarily high density of mother calf-groups (the suckling-period of this species lasts approx. 8 months) in this area. It can be concluded that this area is an important rearing area for Harbour Porpoises.

Targets

Viable stocks and a natural reproduction capacity of the Common Seal including juvenile survival.

Viable stocks and a natural reproduction capacity of the Grey Seal including juvenile survival.

Viable stocks and a natural reproduction capacity of the Harbour Porpoise.

Assessment

The term “viable stocks” has to be specified in such a way that a connection with management is possible. The numbers that can be expected according to the natural carrying capacity of the Wadden Sea Area depend on factors that are defined by the fish stocks in the North Sea, suitable undisturbed haul-out sites and on the effects of diseases and parasites in dense populations. The absence of significant human impact on the population, to be judged and monitored in the course of years, is the standard for the first part of the Target.

The “natural reproduction capacity” of seals depends on many factors - water quality, disturbance, population size - and can, probably, not be expressed by a simple number or range. Based upon regular best experts judgement, it will have to be assessed whether the reproduction can be regarded as natural. This second part of the Target is one of the main, still not really solved, problems of the last decades: the reduced reproduction rates due to PCBs and other organic micro-pollutants. The production of 0,85 - 0,95 pup per mature female per year is the proposed reference for the natural reproduction capacity.

In terms of numbers, the present Common Seal population is regarded as viable. However, the juvenile mortality is very high (over 40% instead of 20 - 25%). Despite the good protection of the main resting and nursing places, the environmental conditions are still not satisfactory.

The present Grey Seal population in the Wadden Sea Area cannot be regarded as viable. The stock in The Netherlands mainly grows because of immigration from Great Britain. Grey Seals need high sands (not flooded during high tide) or beaches and salt marshes during whelping and nursing. There ought to be means to keep areas free of interference in a flexible way. Furthermore, there is not enough knowledge about the natural reproduction capacity of Grey Seals in the Wadden Sea Area.

For Harbour Porpoises, a detailed assessment is not yet available due to limited knowledge. Small cetaceans are especially sensitive to disturbance and effects from high-speed boats (e.g.

jet-skis) and to the impact of fishery (by-catch). Possible effects of leisure boats and ships are strong underwater noise, which disturbs the communication and orientation system of small cetaceans, the risk of collision with high-speed boats, which can hardly be located by whales, and disturbance causing permanent separation of mother and calf.

By-catches from fishery are a main threat to Harbour Porpoises. Based on an extrapolation, the number of animals killed in Danish gill-nets in the whole North Sea is some 7,000 animals per year.

How to proceed

Both with regard to the chemical and physical conditions - i.e. disturbance level - of the habitat of Common and Grey Seals, as well as, Harbour Porpoises, improvements are necessary.

For a better assessment of the status of the Grey Seal in the Wadden Sea Area, the general knowledge on reproduction and mortality should be improved. The same holds true for Harbour Porpoises because, at present, there is not enough knowledge about this species to be able to develop references, neither for viable population nor for natural reproduction parameters.

10.1 Trilateral policy and management

Common and Grey Seal

The 'Agreement on the Conservation of Seals in the Wadden Sea' (Seal Agreement) was enacted on October 1, 1991 as the first agreement as defined in Article 4, of the Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (The Bonn Convention). The agreement was concluded between the Wadden Sea states with the aim to cooperate closely in achieving and maintaining a favorable conservation status for the Common Seal population of the Wadden Sea Area. The Seal Agreement contains provisions, amongst others, on research and monitoring, on taking and on the protection of habitats, which have been specified in the 'Conservation and Management Plan for the Wadden Sea Seal Population 1991 - 95' (Seal Management Plan) and the revised Seal Management Plan 1996 - 2000. The latter also includes additional measures for the protection of the Grey Seal.

Regarding the implementation of the Targets for the Common and the Grey Seal, reference is made to the specific measures related to the different habitat types and, especially, to the Seal Management Plan 1996 - 2000. The revised Seal Management Plan is based on a comprehensive evaluation of the first Seal Management Plan 1991 - 1995, as well as, the results of the Joint Seal Project and the principles and guidelines concerning taking of seals, rehabilitation and releasing of seals, which are given in the § 60 of the Leeuwarden Declaration. (See LD §56 - 60; Conservation and Management Plan for the Wadden Sea Seal Population 1991 - 1995, ED §26; Conservation and Management Plan for the Wadden Sea Seal Population 1996 - 2000, SO March 1996).

Measures for the implementation of the Targets on seals are especially listed under "Required effort and objectives" and "Actions in 1996 - 2000" in the Seal Management Plan which are divided into actions on the trilateral and national level. These actions include measures which should be implemented in different habitats and for different purposes, such as research, monitoring and protection of habitats. In the following, the existing trilateral decisions, which have already been taken in the Esberg and Leeuwarden Declarations, are mentioned and some

new proposals regarding trilateral policies, management measures and actions are listed. The general management measures regarding specific habitat types such as tidal area, salt marsh and offshore area, can also be relevant for marine mammals in general.

According to the Leeuwarden Declaration §61, the principle and guidelines “to reduce the current number of seals taken from, and released to, the Wadden Sea to the lowest level possible” should also apply to the Grey Seal. Therefore, the “Conservation and Management Plan for the Wadden Sea Seal Population 1996 - 2000” (Senior Officials, March 1996) includes “Additional measures for the protection of the Grey Seal”.

Harbour Porpoise

This species was not taken into special consideration during the decisions of the last Trilateral Governmental Conferences. In the framework of the Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic and the North Sea (ASCOBANS), the Harbour Porpoise was included and the Wadden Sea Conferences welcomed the agreement and the cooperation with its respective bodies (ED §28 and LD §63).

10.1.1 It is the aim to protect important breeding/rearing areas of the Harbour Porpoise in the Wadden Sea Area and adjacent areas through appropriate measures.

10.1.2 The public will be informed about small cetaceans in the Wadden Sea Area and the North Sea on a common basis in cooperation with ASCOBANS.

10.2 Trilateral projects and actions

10.2.1 The consideration, on the basis of scientific evidence, of the designation of areas in the Wadden Sea Area and adjacent areas off Sylt and Amrum, as well as, in the Danish part, as areas of special concern, especially as breeding/rearing area for the protection of the Harbour Porpoises.

10.2.2 An investigation, in consultation with responsible local governments and relevant groups into the available possibilities for closing, in a flexible way, areas where Grey Seal pups rest regularly.

10.2.3 An investigation of technical solutions and improvements in consultation with responsible fishery groups, for the prevention of incidental catch of marine mammals in drift nets and set nets, with the aim of minimizing by-catch.

Appendix I Maps

See German version.

Appendix II

Index of Activities

The following activities have been distilled from part II of the Plan to provide an overview of the activities under each of the Targets. An activity may be addressed under more than one Target. The numbers refer to the paragraphs as entailed in part II.

Activity	1 Landscape and culture	2 Water and sediment	3 Saltmarshes	4 Tidal area	5 Beaches and dunes	6 Estuaries ¹	7 Offshore Area	8 Rural Area	9 Birds	10 Marine mammals
1 Agricultural use		2.1.2	3.1.1 - 3 3.1.11 3.1.13					8.1.1 - 3	9.1.7	
2 Civil air traffic									9.1.14 - 20	
3 Coastal protection			3.1.4 - 10	4.1.1 - 2 4.1.11	5.1.2 - 3 5.1.5 - 7		7.1.1 7.1.3		9.1.7	
4 Dredging and Dumping		2.1.6 - 7		4.1.6 - 8 4.1.11 4.1.15		6.1.2 - 3				
5 Energy resources										
5.1 Gas & oil		2.1.8 - 10	3.1.14	4.1.10	5.1.4					
5.2 Pipelines		2.1.9	3.1.16	4.1.13	5.1.4					
5.3 Wind energy	1.1.4 - 5								9.1.9 - 10	
6 Extration Sand & Clay			3.1.9	4.1.11 - 12			7.1.2 - 3			
7 Fisheries										
7.1 Cockle fishery				4.1.16					9.1.3	
7.2 Mussel fishery				4.1.17 - 19					9.1.4 - 5	
7.3 Other fisheries - Oyster culture				4.1.20						
8 Ground water extraction					5.1.10					
9 Harbor and industry		2.1.1	3.1.14	4.1.3 4.1.5	5.1.4	6.1.1				
10 Hunting									9.1.11 - 13	
11 Infrastructure			3.1.14 - 15	4.1.3 - 4 4.1.14	5.1.4					
12 Military activities									9.1.21 - 24	
13 Nature and landscape management	1.1.2		3.1.1 - 5 3.1.10 - 11		5.1.1 5.1.3 5.1.5 5.1.9	6.1.4 - 5	7.1.2	8.1.1 - 2	9.1.1 - 2 9.1.6 - 7	10.1.1
14 Pollution		2.1.1 - 10	3.1.13		5.1.8			8.1.3	9.1.12	
15 Public awareness	1.1.3		3.1.12	4.1.24					9.1.6	10.1.2
16 Recreation and tourism										
16.1 Watersport				4.1.21 - 24						
16.2 Other tourist activities			3.1.12		5.1.8				9.1.6 9.1.8	
17 Shipping		2.1.3 - 5		4.1.6 4.1.9 4.1.22 - 23						
18 Species/site protection	1.1.1		3.1.1		5.1.1	6.1.4			9.1.1 - 2	10.1.1

¹ The policies for important elements of the estuaries, i.e. the water, the salt and brackish marshes, and the rural areas, have been formulated in Part II, Chapter 1, 3, 8 and 9 respectively. The relevant parts of these policies also apply to valuable parts of estuaries. It concerns here, in particular, dumping of dredged material, agriculture, hunting, fisheries, recreation and energy.

Appendix III

Glossary

Background concentration, Background value

Concentration of a substance in an environment not influenced by human activities.

Baseline

Natural and artificial lines to calculate the seaward border of coastal waters and the extension of the territorial waters. It is the low water line along the coast or, where appropriate, an artificial line in the area of bays, estuaries or between islands. The baseline is defined according to the United Nations Law of the Sea of 1982 (Articles 3 - 16).

Benthic stock

The total amount of all aquatic organisms living in, or on, the sea floor.

Best Available Technique

The latest stage of processes, facilities or methods for limiting discharges and emissions of wastes, which is also practically feasible.

Best Environmental Practice

The application of the most appropriate combination of environmental control measures and strategies (OSPAR Convention 1992, Appendix I).

Bio-accumulation

The accumulation in an organism, mainly in soft parts such as liver and muscles, but also in hard parts (bones etc.), of substances (e.g. heavy metals, pesticides) after passive or active uptake from the water.

Biotope

An area, characterized by certain environmental conditions, in which different species and communities live and are interconnected.

Brackish water limit

Border of seawater and freshwater in estuaries. The hydrographical brackish water limit is 0.5 PSU (practical salinity unit).

Breeding success

Number of fledged young birds per year and breeding pair. To be differentiated from "hatching success", which means number of hatched birds of all eggs and "fledging success", which means number of fledged young birds of all hatched birds.

Brushwood groyne

See Groyne.

By-catch

Those organisms caught during fishing which are too small or are not the target species. When thrown back into the sea they are called "discard".

Carrying capacity

The maximum population of a given organism that a particular environment can sustain.

Catchment area

The area from which a certain river or a sea derives its water, e.g. all precipitation on this area finally flows into one certain river /sea.

Co-management

Co-management implies the involvement of stakeholders in the making and implementation of decisions about the management of e.g. fishery resources. It has two main features: consultation and delegation. Consultation between the central administration and the user groups about the contents of the management strategies and the delegation of specific management functions to responsible user group organizations. (Report of the Seminar on Co-Management, 9-10 January 1997, Groningen, NL).

Cuttings

Material formed during the drilling process, i.e. rock particles, sand etc. mixed with drilling muds (see drilling muds).

Deepwater route

Special routes with an international status which have been instituted for deep-draught ships and ships with dangerous substances in bulk.

Discards

Fishery offal and by-catch disposed of into the sea.

Drilling muds

Fluids used in drilling operations for cooling the drilling chisel and transporting cuttings to the surface. Drilling muds can either be based on water or oil. They contain various other components, e.g. e.g. heavy metals, bentonite, inorganic salts, surfactants, organic polymers, detergents, corrosion inhibitors, biocides, lubricants in the form of oil-water emulsions.

Ecosystem

Natural functional unit of organism, as well as, natural and artificial abiotic compartments which are interconnected concerning the exchange of energy, substances and information.

Environmental Impact Assessment

Comprehensive investigation of possible effects of projects or measures, with regard to the ecological impacts.

Flight corridors

Defined air corridors (height and width) to which air traffic is restricted.

Flyway cooperation

International cooperation concerning the East-Atlantic-Flyway of migratory birds between the countries of the flyway. The Flyway connects the breeding areas in the Arctic and the overwintering areas in West-Europe and West Africa.

Gill-nets

Rectangular nets used for passive fishery placed vertically in the water column.

Green beach plains

Beach area shielded by primary dunes enabling sparse vegetation.

Groyne

Construction built parallel or perpendicular to the coastline with the aim of enhancing sedimentation of fine-grained material and/or reducing wave and current energy. They may consist of brushwood, stone or concrete.

Habitat

The structural environment where a species naturally or usually lives or is found.

Hydrofoil craft

Boat / Vessel equipped with structures (plates or fins) which, when the boat is in motion, raise the hull out of the water, thereby reducing resistance and, consequently, allowing for higher

Indigenous Wadden Sea species

Species which have occurred naturally in the Wadden Sea for a long period of time. Contrary to non-indigenous species which have been imported by Man or which have immigrated into the Wadden Sea in recent times

Intertidal area

See Tidal flats.

Ishohaline

A contour line on a map connecting points of equal salinity (at a particular time).

Isobath

A contour line on a map connecting points of equal depth.

Mound

A heap, or a pile of earth, either natural or artificial; in this case, built by man in coastal areas, tide streams and estuaries for protection against storm tides.

Oil-based muds

See drilling muds.

Operational discharges

Discharges of oil, garbage and hazardous substances from ships during normal operation practices (in contrast to dumping and discharge). Regulated by the MARPOL Convention.

Outer delta

Outer deltas are underwater sand banks at the outer (North Sea) side of the tidal inlets between the islands. They are also called ebb deltas because they are formed during ebb-tide when water is transported from the Wadden Sea through the inlets to the North Sea. The sand, that is transported with the outflowing water, is deposited on the North Sea side of the inlet in an arch shaped form.

Pioneer zone

Transition area between salt marshes and tidal area, located between middle tide low water and middle tide high water, dominated by *Salicornia* and sometimes with scattered *Spartina* tussocks.

Primary dunes

Wind created sand accretion (up to 1 m), with or without sparse/scattered vegetation, dominated by sea wheat grass (*Agropyron junceum*). Transition phase in the development to secondary dunes (white dunes).

Primary dune valleys

Valleys parallel to the beach between two dune walls with wet conditions (at least in winter), increasing dominance of fresh water, sometimes also moor. Depending on local conditions, dune valleys have characteristic vegetations (wet heaths, rush and sedge swamps, as well as, aquatic and amphibic communities). Secondary dune valleys are created by blow-out and are located in wind direction.

***Primary production**

The production of living matter by photosynthesizing organisms (e.g., plants, plankton) or by chemosynthesizing organisms (e.g. bacteria). Usually expressed as grams of carbon per square meter per year, because carbon is a common element in all living matter.

Resilience

The ability to return to the original state (or original dynamic) after a temporary disturbance (e.g. natural events or human interference).

Sabellaria reefs

The tube building bristle-worm *Sabellaria spinulosa* forms sand reefs. This characteristic species of the subtidal channels disappeared almost completely. Only two recent observations of *Sabellaria* reefs are known (near the islands of Mellum and Amrum, Germany).

Secondary dunes

Up to 20 m high dunes. First stable stage of dune succession with vegetation; dominated by marram grass (*Ammophila arenaria*).

Shore reception facilities

Facilities in ports for the reception of oily and chemical residues and wastes from ships.

Sluicing regimes

Specific scheme according to which fresh water is sluiced into the sea at certain periods.

Spring high tidewater line, spring low tide water line

Highest, respectively, lowest water line during spring tide (which is caused by the summation of the gravitation of moon and sun during full-moon and new-moon).

Stakeholders

Any person, institution, organization, agency, department, authority, club, association etc. which has, in the broadest sense, an interest in, or association with, a particular issue.

Subtidal

Coastal area below the spring low tide water line, always covered by water (sublitoral).

Sustainable use

The use of components of biological diversity in a way, and at a rate, that does not lead to the long-term decline of biological diversity, thereby maintaining its potential to meet the needs and aspirations of present and future generations (Convention on Biological Diversity, 1992).

Synergism

Interaction of several components, intensifying each other, e.g. influence of a combination of contaminants on organisms.

Tidal basin

System of tidal channels and tidal flats between two water sheds (see Water Shed) ranging from the dike to approximately the 20 m depth line.

Tidal flat

Area which is regularly flooded/covered by water during high tide (mud flat, eulitoral).

Top predators

Animals which feed on other animals and which are themselves not a prey for other species. The only exception is hunting by Man. Examples in the Wadden Sea are seals, foxes and several bird species.

Water-based muds

See Drilling muds.

Watershed

The area between two tidal basins. Water sheds have a higher elevation than other tidal flats and are flooded last.

Xenobiotics

Man made substances.

Zostera fields

Seagrass meadows or eelgrass fields (*Zostera marina* and *Z. noltii*) in the tidal area.

Annex II

Common Package TMAP

Common Package TMAP*

Contaminants	1	TBT in water and sediment
	2	Metals in sediment
Nutrients	3	Inorganic nutrients in water
Salt Marshes	4	Spatial extension
	5	Agricultural utilization: grazing
Benthos	6	Macroalgae
	7	Eelgrass
	8	Macrozoobenthos communities
	9	Blue Mussel beds
	10	Contaminants in flounder
Plankton	11	Phytoplankton
Fish	12	Contaminants in blue mussels
	13	Mussel/Cockle/Shrimp fishery
Beaches and Dunes	14	Spatial extension
Birds	15	Breeding birds: numbers and distribution
	16	Breeding birds: contaminants in bird eggs
	17	Migratory birds: numbers of waterbirds in counting units
	18	Beached Bird Survey
Seals	19	Population parameters by aerial survey
Recreational Activities	20	Boats at sea
	21	No. of guided tours
	22	Air traffic
General Parameters	23	Coastal protection measures
	24	Geomorphology
	25	Flooding
	26	Land use
	27	Weather conditions
	28	Hydrology

* The parameters in the Common Package will be monitored according to the agreed common TMAP Guidelines.

Annex III

Memorandum of Intent
Guinea-Bissau - Wadden Sea
Work Program 1998 - 2000

An interim outline on a three-year work program 1998-2000

Objective

The program is designed to encourage an international interchange of knowledge and ideas and to develop a multi-disciplinary approach to nature protection and management issues.

The first step of the program will be to continue to train an ornithological team in Guinea-Bissau to carry out research and monitoring work, especially in the field of waders wintering in Guinea-Bissau and migrating to the Wadden Sea.

The next step of the program will be to establish an organization for ornithological research, monitoring and public information in Guinea-Bissau, which will be able to continue the work initiated.

Projects

Project 1

Subject:

Research, monitoring and surveys on waterbirds and important bird areas in Guinea-Bissau

Objective:

To train an ornithological team in Guinea-Bissau to carry out the following tasks:

- a) To provide data on the abundance and species composition of waterbirds by monthly counts on tidal flats of Bubaque, Soga, and Orango, and in the Ramsar site Lagoa de Cufada.
- b) To monitor changes in abundance and species composition of waders by making a survey of the whole coastal zone of Guinea-Bissau as complete as possible every third year, next time in 1999.
- c) To provide data on the breeding colonies of shorebirds by visiting selected uninhabited islets of the Bijagos Archipel 3 to 4 times per year.
- d) To provide data on Important Bird Areas (IBA-sites) in Guinea-Bissau as a part of current international programs.
- e) To formulate preliminary management policy proposals.

Contents:

Education and training of an ornithological team in Guinea-Bissau in 1998-2000. Liaison between scientists and technicians in the Wadden Sea States and Guinea-Bissau to collect data on monthly counts from 1998 to 2000, to make a survey of IBA-sites in 1998, to make a full survey of waterbirds in the coastal zone in 1999, and to collect data on breeding colonies from 1998 to 2000.

Participants:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in cooperation with IUCN.

Wadden Sea States: Joint Monitoring Group of Migratory Birds in the Wadden Sea.

Implementation:

Education and training of an ornithological team in Guinea-Bissau by trilateral and Portuguese ornithologists in Guinea-Bissau from 1998 to 2000.

Survey of IBA-sites in 1998.

Survey of the whole coastal zone of Guinea-Bissau by trilateral ornithologists in cooperation with the ornithological team in 1999.

Elaboration of management policy proposals in 2000.

Publishing a brochure on the Memorandum, the areas and the work program to inform, amongst others, the authorities.

Exchange of information from 1998 to 2000.

Estimated costs:

1998-2000: 136,000 US\$

Project 2

Subject:

Establishing an organization for ornithological research, monitoring, education and public information in Guinea-Bissau.

Objective:

To provide for the continuation of ornithological work in Guinea-Bissau in order to:

- conduct ornithological work of all kinds,
- undertake education and public information, and
- carry out awareness campaigns of the local population.

Contents:

Liaison between scientists and technicians in the Wadden Sea States and Guinea-Bissau to publish small books on birds for schools in Portuguese and/or Creole, to publish lists of birds of Guinea-Bissau, to publish brochures of sustainable use of flora and fauna etc., to carry out campaigns for collecting bird rings, handling data from bird rings etc.

Participants:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in cooperation with IUCN.

Wadden Sea States: Joint Monitoring Group of Migratory Birds in the Wadden Sea.

Implementation:

Establishing the organization in 1998.

Exchange of information from 1998 to 2000.

Elaborating and publishing a school booklet on the most common birds from 1999 to 2000.

Carry out awareness campaigns for bird rings from 1998 to 2000.

Estimated costs:

1998-2000: 20,000 US \$

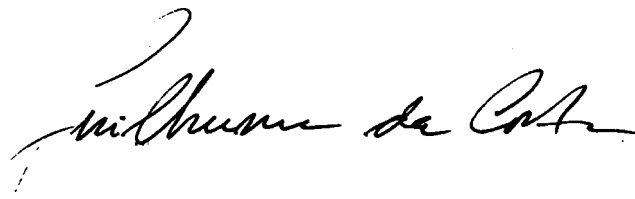
Organizational aspect

The overall project manager is the National Forest and Nature Agency in Denmark and the Coastal Planning Office and INEP in Guinea-Bissau with the task

- to oversee the implementation of the projects;
- to ensure that it is in accordance with the planned budgets;
- to solve any matter of common concern.

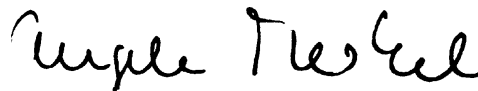
The Contracting Parties shall review the results of the program based on a brief evaluation of the projects in 2000.

Signatures

Mr. G. Da Costa

National Director, Bureau of Coastal Planning of The Ministry of Rural Development, Natural Resources and the Environment on behalf of Guinea-Bissau

Dr. A. Merkel

Minister for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety of The German Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety on behalf of the Trilateral Cooperation on the Protection of the Wadden Sea

Programa de Trabalho 1998 - 2000

Memorando de Intenções
Guiné-Bissau - Mar de Wadden

Esboço preliminar de um programa de trabalho de três anos 1998 - 2000

Objectivos

Este programa foi delineado para encorajar uma troca de conhecimentos e ideias a nível internacional e para favorecer o desenvolvimento de uma abordagem multi-disciplinar das questões ligadas com gestão e conservação da natureza.

Na primeira fase do programa, pretende-se prosseguir com as acções de formação e treino de um grupo de ornitologistas na Guiné-Bissau e com o desenvolvimento de actividades de investigação e seguimento, particularmente no que respeita às populações de aves limícolas que migram para o Mar de Wadden e que são invernantes na Guiné-Bissau.

Na segunda fase, pretende-se estabelecer uma organização fundamentalmente dedicada à investigação ornitológica e ao seguimento das populações de aves, que contribua para a sensibilização pública na Guiné-Bissau e que possa dar continuidade aos trabalhos iniciados.

Projectos

Projecto 1

Finalidade:

Investigação, seguimento e recenseamento das populações de aves aquáticas e inventário das áreas importantes para as aves na Guiné-Bissau.

Objectivos:

Dar formação e treino a uma equipa de ornitologistas na Guiné-Bissau cujas atribuições serão as seguintes:

- a) Providenciar dados sobre abundância e composição específica das populações de aves aquáticas, através da organização de contagens mensais a realizar em zonas de vasa localizadas nas proximidades de Bubaque, Soga, e Orango, bem como no Sítio de Ramsar da Lagoa de Cufada.
- b) Fazer o seguimento das variações numéricas e de composição específica das populações de aves limícolas, através de recenseamentos o mais abrangente possível, a realizar trienalmente ao longo da zona costeira da Guiné-Bissau, a começar em 1999.
- c) Três a quatro vezes por ano, providenciar dados sobre as colónias de aves aquáticas e marinhas nidificantes no Arquipélago dos Bijagós.
- d) Providenciar dados sobre as Áreas Importantes para as Aves na Guiné-Bissau, a integrar na rede internacional de recolha de informação "Important Bird Areas in Africa".
- e) Formular propostas para definição das políticas de gestão.

Conteúdo:

Formar e treinar uma equipa de ornitologistas na Guiné-Bissau entre 1998 e 2000. e providenciar dados relativos às contagens mensais a realizar entre 1998 e 2000. Realizar um inventário das Áreas Importantes para as Aves na Guiné-Bissau em 1998, realizar um recenseamento de aves aquáticas ao longo da zona costeira em 1999 e recolher informação e fazer o seguimento das colónias entre 1998 e 2000.

Participantes:

Guiné-Bissau:

GPC e INEP em colaboração com a UICN.

Estados do Mar de Wadden: Grupo de Seguimento das Aves Migratórias no Mar de Wadden.

Implementação:

Formar e treinar uma equipa de ornitologistas na Guiné-Bissau entre 1998 e 2000, recorrendo ao concurso de ornitólogos oriundos dos estados do Mar de Wadden e de Portugal.

Inventariar as áreas Importantes para as Aves na Guiné-Bissau em 1998.

Realizar um recenseamento de aves aquáticas ao longo da zona costeira da Guiné-Bissau em 1999 com a participação e o concurso de ornitólogos dos estados do Mar de Wadden e da equipa guineense.

Formular propostas para definição das políticas de gestão.

Publicar uma brochura informativa do público em geral e das autoridades em particular, sobre o Memorando, as áreas e o programa de trabalho.

Trocar informação entre 1998 e 2000.

Custo estimado:

1998 - 2000: 136,000 US\$

Projecto 2

Finalidade:

Estabelecer uma organização dedicada à investigação ornitológica e ao seguimento das populações de aves, que deverá contribuir para a sensibilização pública na Guiné-Bissau.

Objectivos:

Continuar os trabalhos em curso na Guiné-Bissau, garantindo assim:

- a realização de actividades de índole variada na área da ornitologia,
- a promoção da educação e sensibilização pública e
- a realização de campanhas de alerta e esclarecimento da população.

Conteúdo:

Estreitar as relações entre investigadores e técnicos dos estados do Mar de Wadden e da Guiné-Bissau, tornando assim possível:

- a publicação de pequenos livros sobre a importância da conservação e estudo das aves em português e/ou crioulo, destinados às escolas,
- a publicação de listas actualizadas das aves da Guiné-Bissau,
- a publicação de brochuras sobre utilização durável da flora e fauna etc.
- a realização de campanhas para recolha de anilhas e informação sobre recapturas e/ou controlos de aves anilhadas etc.

Participantes:

Guiné-Bissau: GPC e INEP em colaboração com a UICN.

Estados do Mar de Wadden: Grupo de Seguimento das Aves Migratórias no Mar de Wadden.

Implementação:

Criar a organização em 1998.

Troca de informação entre 1998 e 2000.

Elaborar e publicar entre 1999 e 2000, um pequeno livro sobre as aves mais comuns da Guiné-Bissau, destinado à população estudantil.

Realizar campanhas de sensibilização para recolha de anilhas e informação sobre recapturas e/ou controlos de aves anilhadas, entre 1998 e 2000.

Custo estimado:

1998 - 2000: 20,000 US\$

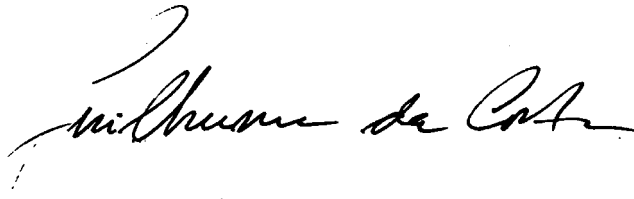
Organização

A administração e gestão dos projectos cabe à "National Forest and Nature Agency" da Dinamarca e ao "Gabinete de Planificação Costeira" e "Instituto Nacional de Estudos e Pesquisa" da Guiné-Bissau que assumem conjuntamente a responsabilidade de:

- supervisionar todo o processo de implementação dos projectos;
- garantir que o processo de implementação se desenvolve de acordo com os orçamentos aprovados;
- resolver quaisquer questões de interesse mútuo que possam surgir.

Às partes contratantes compete uma revisão dos resultados do programa com base numa breve avaliação dos projectos a realizar no ano 2000.

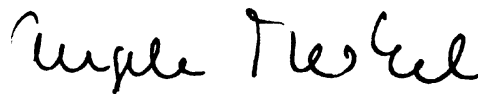
Assinaturas

(pela Guiné-Bissau)

Mr. G. Da Costa

National Director, Bureau of Coastal Planning of The Ministry of Rural Development, Natural Resources and the Environment on behalf of Guinea-Bissau

(pela Cooperação Trilateral para a Protecção do Mar de Wadden)

Dr. A. Merkel

Minister for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety of The German Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety on behalf of the Trilateral Cooperation on the Protection of the Wadden Sea

Stade-deklarationen

Den trilaterale Vadehavsplan

*Ministererklæring fra
Den 8. Trilaterale Regeringskonference
om Vadehavets Beskyttelse*

Stade, 22. Oktober 1997

Udgiver: Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven, 1998.
Produktion og tryk: Zodiak Groep, Groningen.

Oplag: 750 stk.

Foto's:

Omslag: NPA Tønning, Jessel

Pag. 6 BfN, Euler

28 NPA Tønning

32 Watermann

38 NPA Tønning, Wernicke

44 NPA Tønning, Wernicke

52 Marencic

56 Frikke

62 NPA Tønning, Pollmeier

66 Enemark

70 Frikke

78 Uhd Jepsen

Indhold

Forord / 5

Stade-deklarationen / 7

Bilag I Forvaltningsplan for det trilaterale vadehavsområde / 15
Appendiks I: Kort / 85
Appendiks II: Fortegnelse over Aktiviteter / 97
Appendiks III: Ordliste / 101

Bilag II Hensigtserklæring TMAP / 107

Bilag III Arbejdsprogram Guinea-Bissau / 111

Foreword / 3

Stade Declaration / 5

Bilag I: Trilateral Wadden Sea Plan / 13
Bilag II: Common Package TMAP / 85
Bilag III: Work Program Guinea-Bissau-Wadden Sea / 89

Programa de Trabalho / 95

Forord

Vedtagelsen af Stade Deklarationen og Forvaltningsplanen for det trilaterale Vadehavsområde markerer to årtiers samarbejde mellem Holland, Tyskland og Danmark om naturen. Den er et bevis på tyve års fælles ansvar for beskyttelsen af et naturområde af enestående betydning, både nationalt og internationalt.

I det første årti af det trilaterale vadehavssamarbejde lå hovedvægten på beskyttelse af fugle og sæler.

Ved slutningen af 1980'erne begyndte samarbejdet at få en mere helhedsorienteret indstilling til naturbeskyttelse. På den 6. regeringskonference om Vadehavet i 1991 i Esbjerg behandlede man alle former for menneskelige aktiviteter i Vadehavet. Tre år senere ved konferencen i Leeuwarden blev reguleringen af menneskelig benyttelse sat ind i et system af økologiske mål for alle Vadehavsområdets særlige naturtyper.

Vedtagelsen af Stade Deklarationen og Forvaltningsplanen for det trilaterale Vadehavsområde i 1997 på konferencen i Stade, Tyskland, kan vurderes som det samlede resultat af tyve års politisk samarbejde om international naturbeskyttelse.

På samme tid er Stade-konferencen begyndelsen på en ny fase i det trilaterale Vadehavssamarbejde, som skal koncentreres om integration af naturbeskyttelse og menneskelig benyttelse på basis af de fælles mål og listen over metoder til at nå målene, som er fastsat i Forvaltningsplanen.

En af de største udfordringer i de kommende år er at få alle interessenter aktivt involveret i denne proces. Vores bestræbelser på at beskytte og udvikle området på en bæredygtig måde kan kun blive en succes, hvis alle, som arbejder og bor i området, er engagerede i dette mål. En begyndelse på dette engagement blev gjort under den offentlige debat, som fandt sted under forberedelsen af forvaltningsplanen. Vi takker alle, som tog aktivt del i denne debat.

Angela Merkel

Svend Auken

Josias van Aartsen

Stade-deklarationen

De ansvarlige MINISTRE for beskyttelsen af vadehavsområdet¹ i Danmark, Holland og Forbundsrepublikken Tyskland mødtes den 22. oktober 1997 i Stade til Den 8. Trilaterale Regeringskonference om Vadehavets Beskyttelse (Stade-konferencen) for at styrke, videreudvikle og forbedre deres fælles samarbejde, der bygger på vedtagelserne fra de tidligere Vadehavskonferencer, især Esbjerg-konferencen fra 1991 og Leeuwarden-konferencen fra 1994.

De noterer sig den fremgang, der i henhold til Udviklingsrapporten er sket i beskyttelsen af Vadehavet siden Leeuwarden-konferencen i 1994. De bekræfter igen nødvendigheden af en fortsat indsats for at beskytte og bevare området for de kommende generationer i overensstemmelse med AGENDA 21² og Konventionen om Biodiversitet, og at gennemførelsen af de aftalte politikker og foranstaltninger skal ske i dialog med de berørte parter.

Vadehavsområdet er et område af enestående økologisk betydning. Parterne anerkender deres globale ansvar for området. Vadehavsområdet er ligeledes et område, hvor folk bor, arbejder og tilbringer fritiden. Borgernes sikkerhed er af største betydning, og vilkårene for en bæredygtig økonomisk udvikling skal opretholdes.

Der er et tæt indbyrdes forhold mellem vadehavsområdet og dets omgivelser. På den ene side kan områder, der støder op til Vadehavet, drage nytte af Vadehavets værdier. På den anden side kan udviklingstendenser og aktiviteter uden for vadehavsområdet indvirke på vadehavsområdets værdier. De positive påvirkninger skal styrkes samtidig med at de negative påvirkninger skal minimeres.

De anerkender de erklæringer, der er fremsat af interesseorganisationer, den fælles erklæring fra de hollandsk-tysk-danske rådgivende udvalg for Vadehavet, den fælles erklæring fra Det Interregionale Vadehavssamarbejde og de fælles resolutioner fra det hollandsk-tysk-danske Øsamarbejde om Vadehavet som værdifulde bidrag til at inspirere, styrke og fremme af Det trilaterale Vadehavssamarbejde.

De værdsætter de bestræbelser, der er iværksat af Det Interregionale Vadehavssamarbejde, og som bidrager til arbejdet i det trilaterale samarbejde, især i forbindelse med emner af betydning for vurderingerne af den miljømæssige belastning og for bæredygtig turisme, samtidig med at de anerkender, at det tætte samarbejde har været til gensidig fordel.

De påskønner det arbejde, der er udført af QSR-gruppen i forbindelse med udarbejdelsen af

¹ Vadehavsområdet er det trilaterale samarbejdsområde, som er defineret i §9 i Leeuwarden-deklarationen.

² Kapitel 17 om "Beskyttelse af oceaner, alle havområder, herunder halvlukkede have og kystområder samt beskyttelse, hensigtsmæssig udnyttelse og udvikling af deres ressourcer som levesteder" samt kapitel 15 i "Bevaring af biodiversitet".

statusrapporten om Vadehavets miljøtilstand i 1997 (Quality Status Report), og bemærker den vurdering af Vadehavets økosystem, som er indeholdt i Vurderingsrapporten.

Under udøvelsen af deres politiske ansvarsområder er ministrene ENIGE om følgende³:

Vadehavsplanen

- 1 Ministrene er ENIGE om at vedtage Vadehavsplanen i Bilag I, der er udarbejdet i overensstemmelse med Leeuwarden-deklarationen, og som indeholder landenes fælles politikker, foranstaltninger, projekter og handlinger i forbindelse med deres fælles indsats for at opfylde målene.
- 2 Ministrene er ENIGE om at overveje og - om nødvendigt - ændre Vadehavsplanen på den næste trilaterale konference om Vadehavet i overensstemmelse med den procedure, der er skitseret i planen og i Leeuwarden-deklarationen.
- 3 Ministrene ANERKENDER, at en vellykket gennemførelse af Vadehavsplanen blandt andet afhænger af, i hvilket omfang de relevante myndigheder, interessegrupper og lokale borgere bidrager til realiseringen af politikker og foranstaltninger.
- 4 Borgere, brugere, besøgende og alle andre, som ser sig som aktører i vadehavsregionen, inviteres til at fremkomme med ideer og forslag gennem Vadehavsplanen til gennemførelse af målene.
- 5 Ministrene ANMODER indtrængende de kompetente nationale myndigheder om at vedligeholde eller forstærke deres dialog med alle interesserede parter for at fremme offentlighedens anerkendelse af Vadehavsplanen og således fremme tankerne om en bæredygtig anvendelse af naturrigdommene i vadehavsområdet, hvilket vil være til langsigtet glæde for alle, som lever og arbejder i vadehavsområdet. Dette inkluderer information til lokalbefolkningen på de nationale sprog.
- 6 Ministrene BIFALDER de forslag, der er fremkommet under konferencen, og de beslutninger, der er taget af interesseorganisationer, de hollandsk-tysk-danske rådgivende råd for Vadehavet, Det interregionale Vadehavssamarbejde og det hollandsk-tysk-danske ø-samarbejde om Vadehavet, og de UNDERSTREGER, at disse forslag bør inddrages endnu mere i ovennævnte dialog med alle berørte parter.
- 7 Ministrene ANERKENDER det vigtige bidrag, som forskellige former for selvforvaltning kan yde under givne omstændigheder, på forskellige niveauer og i mange aspekter af forvaltningen af Vadehavet, og BIFALDER yderligere undersøgelser på dette område.
- 8 Ministrene UNDERSTREGER det grundlæggende behov for beskyttelse af den lokale befolkning mod stormflod, og de lægger til grund, at gennemførelsen af Vadehavsplanen ikke svækker sikkerheden.
- 9 Ministrene ANERKENDER vadehavsstaternes ansvar for opretholdelsen af sikkerheden på de nationale og internationale skibsrunder, og de OPFORDERER de kompetente myndigheder, som

³ I hele denne Deklaration forstås ordet "ENIGE" (*agree*) som defineret i denne paragraf.

har ansvar for en let og sikker adgang til havnene, samt deres styring, til at tage anbefalingerne i Vadehavsplanen til efterretning.

10 Ministrene OPFORDERER INDTRÆNGENDE de kompetente, nationale myndigheder til at udveksle synspunkter og holde kontakt med alle interessenter, der er involveret i Vadehavsplanens gennemførelse, og de FORVENTER, at den lokale befolkning og de lokale myndigheder aktivt engagerer sig i formuleringen af forslag, som vil blive taget i betragtning ved næste vadehavskonference, og som vil forbedre og ajourføre Vadehavsplanen.

11 Ministrene er ENIGE om, at Vadehavsplanens gennemførelse skal være genstand en for grundig evaluering i de kommende år, og at der vil blive forelagt en udviklingsrapport ved næste vadehavskonference, som vil udgøre grundlaget for yderligere udvikling af Vadehavsplanen. Særligt hensyn bør tages til øerne i vadehavsområdet. Ministrene BEMYNDIGER deres embedsmænd til at OVERVÅGE ovennævnte evaluering og vurdering af Vadehavsplanens gennemførelse.

12 Ministrene BETRAGTER Vadehavsplanen som et godt eksempel på internationalt samarbejde om et fælles naturområde og TILTRÆDER, at planen forelægges ved internationale konferencer om samarbejde inden for miljø og natur.

Eksterne påvirkninger

13 Ministrene UNDERSTREGER det forhold, at kvaliteten af vadehavsområdet kan være udsat for betydelig påvirkning af aktiviteter, der finder sted uden for området, herunder forurening som stammer fra kilder uden for vadehavsområdet. Ministrene BETRAGTER de udbredte "sorte pletter" i Det østfrisiske Vadehav i 1996 som tegn på den forringelse, der er sket i bundorganismernes nedbrydende evne; én af de vigtigste funktioner i Vadehavets økosystem. Ministrene ENES derfor om, at de tre lande sammen vil optræde i de internationale fora samt ved forhandlinger med tredjeparter med henblik på opfyldelsen af følgende mål:

Reduktion af tilførslen af næringsstoffer, farlige stoffer og olie

14 De ANERKENDER at oplandene til de floder, der munder ud i Vadehavsområdet, har stor betydning for vandkvaliteten, sediment og naturtyper, ligesom det ANERKENDES, at den totale udledning af farlige stoffer og fosforforbindelser til vadehavsområdet via floderne er reduceret betragteligt i de sidste ti år, hvorimod at olieforureningen fra skibsfarten stadig er et problem.

15 De FASTHOLDER at den totale udledning af næringsstoffer i vadehavsområdet skal reduceres betragteligt. Eksisterende internationale aftaler og EU-forordninger på dette område skal konsekvent gennemføres. Følgende foranstaltninger har særlig betydning:

- renseanlæg i oplandet til Nordsøen og Vadehavet udstyres med faciliteter til behandling af næringsstoffer,
- fremme af ekstensiv landbrugsdrift - herunder også via EU-programmer - og reduktion af ammoniak-emissioner fra landbruget.
- reduktion af trafikbetingede emissioner.

16 De UNDERSTREGER at reduktionen af tilførsel af farlige stoffer og olie fortsat skal håndhæves, og at der skal udøves særlige bestræbelser i alle omkringliggende havne og i alle flodsystemer, der udmunder i Vadehavet. Forureningen - især olie fra skibsfarten - skal reduceres yderligere, især ved at fremme omkostningseffektive og forbrugervenlige modtageanlæg i havnene.

Aktiviteter i det tilstødende område

17 De OPFORDRER indtrængende alle kompetente myndigheder til at inddrage de fælles interesser i det trilaterale vadehavsområde og til - hvor det er nødvendigt - at reducere den miljømæssige påvirkning fra specielt havne- og industrianlæg, fritidsaktiviteter, civil lufttrafik, militære aktiviteter, vindenergi, landbrug og trafik. Dette sker blandt andet ved i forbindelse med VVM-procedurene specifikt at inddrage de behov, der ligger i Vadehavets økosystem, de fælles principper og relevante EU-direktiver.

Desuden bør beslutningstagerne i forbindelse med sådanne aktiviteter og ved anvendelse af relevant national lovgivning og EU-lovgivning stræbe efter at tilgodese både de samfundsmæssige og de økologiske forhold.

EF's fuglebeskyttelsesdirektiv og EU's habitatdirektiv

18 Ministrene NOTERER sig, at store dele af vadehavsområdet er opført som habitatområde af de kompetente myndigheder i overensstemmelse med artikel 4 i EU's habitatdirektiv og/eller artikel 4 i EF's fuglebeskyttelsesdirektiv, og at denne liste er sendt til Europa-Kommissionen. Den slesvig-holstenske del af Vadehavet er nu også indstillet som særligt beskyttelsesområde under EF's fuglebeskyttelsesdirektiv som den sidste del af vadehavsområdet. Størstedelen af vadehavsområdet er derfor nu en del af NATURA 2000.

19 Ministrene ANERKENDER, at der er forskelle i afgrænsningen af de opførte områder og ENES derfor om at arbejde for et mere sammenhængende NATURA 2000-område for Vadehavet.

Det trilaterale overvågningsprogram

20 Ministrene VÆRDSÆTTER det arbejde, der er udført af den trilaterale arbejdsgruppe for overvågning og vurdering (TMAG) i forbindelse med udarbejdelsen af rapporten om „Gennemførelse af det trilaterale overvågnings- og vurderingsprogram (TMAP)“ til opfyldelse af Leeuwarden-deklarationens §67. Arbejdet er udført inden for rammerne af DEMOVAD-projektet og medfinansieret af Europa-Kommissionen under LIFE-programmet.

21 Ministrene er ENIGE om at indføre det fælles sæt parametre, som er beskrevet i Bilag II, og i den forbindelse så hurtigt som muligt at skabe de nødvendige økonomiske og organisatoriske forudsætninger for deres gennemførelse, herunder håndtering af tilhørende data.

22 Ministrene er ENIGE om at foretage en vurdering af erfaringerne med disse parametre på næste vadehavskonference.

Vadehavet som særligt følsomt område

23 Ministrene NOTERER sig de fremskridt, der gøres inden for rammerne af den Internationale Maritime Organisation (IMO) for at nedsætte belastningen fra skibstrafikken på miljøfølsomme områder som Vadehavet, især ved etableringen af obligatoriske rutesystemer i forbindelse med olie- og kemikalietankskibe ud for den hollandske og tyske vadehavskyst.

24 Ministrene BEMÆRKER at alle relevante foranstaltninger er taget i vadehavsområdet eller i

det tilstødende område i henhold de betingelser for særligt følsomme havområder (PSSA) som kræves af IMO.

25 Ministrene TILTRÆDER at der gennemføres en undersøgelse af mulighederne for at foreslå IMO at Vadehavet med dets tilstødende område udnævnes som særligt følsomt havområde (PSSA).

Vurdering af virkning på miljøet

26 Ministrene ANERKENDER det arbejde, der er udført af det interregionale vadehavssamarbejde (IRWC) i henhold til §§26-27 i Leeuwarden-deklarationen og de heri indeholdte beslutninger vedrørende vurderinger af virkninger på miljøet (VVM).

27 Ministrene OPFORDRER alle kompetente myndigheder til - i forbindelse med beslutning om tærskler og/eller kriterier for Bilag II-projekter indeholdt i EU-direktiv 97/11/EØF - at tage særlig hensyn til de betydelige virkninger, disse projekter må formodes at have på vadehavsområdet.

28 Ministrene er ENIGE om i forbindelse med de grænseoverskridende informations- og høringsprocedurer der er fastlagt i ECE-konventionen om vurderinger af virkningen på miljøet på tværs af landegrænser (ESPOO-konventionen) at tage hensyn til vadehavsområdets særlige følsomhed.

29 Ministrene ANBEFALER at der i forbindelse med vurderingen af planer og projekter i vadehavsområdet overvejes alternative løsninger jævnfør EU's habitatdirektiv. I denne sammenhæng bør der tages passende sociale og økonomiske aspekter i betragtning.

Internationalt samarbejde

Samarbejdet mellem The Wash og Vadehavet

30 Ministrene ENES om at fortsætte samarbejdet ved at iværksætte projekter inden for udveksling af oplysninger om erfaringer i forbindelse med overvågning og forvaltning af bestanden af spættet sæl samt etablering af et forbedret samarbejde mellem forvaltningsmyndighederne.

Samarbejdet mellem Guinea-Bissau og Vadehavet

31 Ministrene er ENIGE om at fortsætte samarbejdet i overensstemmelse med hensigtserklæringen ved at underskrive et nyt treårigt arbejdsprogram, som findes i Bilag III, og som bygger videre på erfaringer og resultater fra det første arbejdsprogram. Det er målet at optræne et ornitologisk team og etablere en organisation, der skal støtte og yderligere udvikle forvaltningen og offentlighedens viden i området.

Forvaltningsplan for knortegås

32 Ministrene OPFORDRER Holland til at afslutte udarbejdelsen af den internationale forvaltningsplan for knortegås og udarbejde et udkast med tilhørende aktioner til beslutning til det første møde under *Afrikansk-eurasiske vandfugleaftale (African-Eurasian Waterbird Agreement (AEWA))*.

Bevaring af sæler og småhvaler

33 Ministrene ANERKENDER beskyttelses- og forvaltningsplanen for Vadehavets sælbestand 1996-2000, der er udarbejdet og godkendt inden for rammerne af sælaftalen som værende udmøntningen af vadehavsplanens mål for spættet sæl og gråsæl.

34 Ministrene ANERKENDER, at der oprettes et netværk for indsamling af oplysninger om bifangst af marsvin i henhold til aftalen om småhvaler i Østersøen og Nordsøen (ASCOBANS), der også har betydning for vadehavsområdet og området søværts for vadehavsområdet.

Samarbejde om information til offentligheden

35 Ministrene er ENIGE om at undersøge mulighederne for at forbedre kvaliteten af offentlighedens deltagelse, og ministrene BYDER det hollandske initiativ til at arrangere en workshop i denne forbindelse velkommen.

Udvikling af turismen

36 Ministrene ANERKENDER det arbejde, der er udført af det interregionale vadehavssamarbejde i forbindelse med analyse af og visioner for en bæredygtig udvikling af turismen og fritidsaktiviteter i vadehavsregionen.

Ministrene er ENIGE om at iværksætte et interregionalt samarbejde med henblik på at udvikle og gennemføre politikker vedrørende bæredygtig turisme i samarbejde med relevante interessenter samt med lokale og andre relevante myndigheder. De OPFORDERER det interregionale vadehavssamarbejde til at udføre denne opgave.

Kulturarv

37 Ministrene BEMÆRKER sig de resultater, der er opnået af workshoppen om kulturarv, som blev afholdt i Ribe i Danmark, og de BESLUTTER at den planlagte kortlægning af kulturarven i vadehavsområdet udstrækkes til relevante tilstødende dele af vadehavsområdet.

Det fremtidige samarbejde

Videnskabeligt Vadehavssymposium

38 Det 10. Internationale Videnskabelige Vadehavssymposium vil blive afholdt efter invitation fra den hollandske regering.

Den 9. Vadehavskonference

39 Danmark overtager formandsskabet for samarbejdet fra den 1. januar 1998. Den 9. vadehavskonference afholdes i Danmark i 2001.

Underskrifter

For Forbundsrepublikken Tyskland

Dr. A. Merkel

For regeringen i Kongeriget Danmark

Hr. S. Auken

For regeringen i Kongeriget Holland

Hr. J.F. de Leeuw

Bilag I Forvaltningsplan for det trilaterale vadehavsområde

Indholdsfortegnelse

Forord / 3

I. Den integrerede forvaltning af vadehavet / 6

II. Målene / 11

1 Landskab og kultur / 13

2 Vand og sediment / 16

3 Strandenge / 21

4 Tidevandsområder / 25

5 Strande og klitter / 31

6 Flod- og åmundinger / 34

7 Offshore-områder / 37

8 Landbrugsområder / 40

9 Fugle / 42

10 Havpattedyr / 48

Appendiks I: Kort / 85

Appendiks II: Fortegnelse over aktiviteter / 97

Appendiks III: Ordliste / 101

Forord

Vadehavet - ind i det næste årtusinde

1 Vadehavet er et område af uvurderlig naturværdi. Det er kendetegnet ved en høj biologisk produktivitet og naturlig dynamik. Vadehavet er det største vådområde i Europa, og dets vader udgør den største ubrudte strækning af slikvader i hele verden.

2 Vadehavsområdet har været beboet i mange tusinde år. I begyndelsen levede befolkningen mest af jagt og fiskeri. I takt med en mere permanent bosættelse og udviklingen af landbruget blev indvinding en meget vigtig aktivitet. I løbet af de sidste 100 år, og især efter slutningen af 2. Verdenskrig, har der været en stigende grad af menneskelig påvirkning i takt med de voksende tekniske og økonomiske muligheder. Vadehavet er et område, hvor mennesker bor og arbejder, og som benyttes til rekreative formål.

3 Det er kun 30 år siden, at der blev fremlagt seriøse planer for inddigning af store dele af Vadehavet til landbrugsformål. I dag er der en fælles forståelse for, at Vadehavet er et område med enestående naturværdier, som danner grundlaget for lokale befolkningers udkomme, turistindustri, fritidsaktiviteter og andre aktiviteter.

4 I begyndelsen af 1970'erne iværksattes de første nationale og internationale politikker vedrørende bekæmpelsen af den kemiske forurening af havet. Der er siden sket en stigende holdningsændring, som har ført til betydelige forbedringer af kvaliteten af såvel vand som af sediment.

5 Siden begyndelsen af dette århundrede har engagerede borgere og private organisationer udført et stort pionerarbejde i form af etableringen af beskyttede fuglekolonier. Alligevel skulle der gå næsten 70 år, før myndighedernes anerkendelse af områdets betydning førte til en effektiv beskyttelse af naturen. Både centrale, regionale og lokale myndigheder har spillet en vigtig rolle i denne proces på trods af, at de ofte er blevet udsat for kritik.

6 For næsten 20 år siden blev der indledt en proces, som har ført til beskyttelse og bevaring af hele vadehavsområdet i form af naturreservater, nationalparker samt indgåelsen og udvidelsen af Det Trilaterale Vadehavssamarbejde mellem Danmark, Holland, Tyskland. Sideløbende blev dele af området udpeget som et vådområde af international betydning (Ramsar-område) samt omfattet af EF's fuglebeskyttelsesdirektiv og EU's habitatdirektiv. Desuden er de tyske og hollandske dele af Vadehavet udpeget som Man and Biosphere-reservater (*Man and Biosphere Reserves - MAB*).

Internationale udpegninger (se kort i Bilag 1)

A. Juridisk bindende EU-direktiver

1. *Rådets direktiv 79/409/EØF af 1979* (EF's fuglebeskyttelsesdirektiv) sigter mod beskyttelse af samtlige fuglearter, der naturligt hører hjemme på medlemslandenes territorium. Ifølge fuglebeskyttelsesdirektivet skal medlemslandene udpege de områder, der er bedst egnede til beskyttelsen af disse arter, herunder trækende arter, som *særlige beskyttelsesområder (Special Protection Areas - SPA)*. Den hollandske del af beskyttelsesområdet¹ er blevet udpeget som SPA. I Tyskland er den nedersaksiske del af beskyttelsesområdet udpeget som SPA såvel som øerne Scharnhörn, Neuwerk og den slesvig-holstenske vadehavsnationalpark samt 5 tilstødende områder. Udpegning af selve den slesvig-holstenske vadehavsnationalpark samt flere af de tilstødende områder er under forberedelse. I Danmark er den danske del af beskyttelsesområdet med undtagelse af sejlruen fra Nordsøen til Esbjerg Havn, de ubeboede dele af øerne samt de tilstødende marskområder på fastlandet udpeget som SPA.
2. *Rådets direktiv 92/43/EØF af 1992* (EF's habitatdirektiv) sigter mod beskyttelsen af vilde flora- og faunahabitater i medlemslandene. Inden for rammen af habitatdirektivet skal der oprettes et sammenhængende økologisk netværk, kaldet NATURA 2000, som vil bestå af *særlige beskyttelsesområder (Special Areas of Conservation - SAC)*, udpeget efter habitatdirektivet samt fuglebeskyttelsesdirektivets SPA-områder. Udpegningen af SAC-områder vil finde sted i de kommende år, og store dele af Vadehavet bliver omfattet af NATURA 2000.

B. Internationale konventioner og programmer

3. *Konventionen om vådområder af international betydning, specielt som vandfuglehabitat, af 1971* (Ramsarkonventionen) er en verdensomspændende traktat vedrørende bevaringen af vådområder: det vil f.eks. sige lavvandede og åbne havområder samt arealer, der regelmæssigt eller periodevis vandmættet eller vanddækket. Inden for rammen af konventionen bliver vådområder af international betydning udpeget af aftaleparterne. Store dele af Vadehavet er udpeget som *Ramsar-områder*. Det hollandske beskyttelsesområde i Vadehavet udgør ét Ramsar-område. I Tyskland er Ramsar-områderne hovedsageligt nationalparkerne samt nogle områder på øerne og det nærliggende fastland. I Danmark består Ramsar-området af de ubeboede dele af øerne og de tilstødende marskområder på fastlandet med undtagelse af sejlruen fra Nordsøen til Esbjerg og Esbjerg havn
4. *Man and Biosphere-reservater (Man and Biosphere Reserves - MAB)* er repræsentative beskyttede land- og kystområder, der er blevet internationalt anerkendt under et UNESCO-program (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) på grund af deres bevaringsværdi, og fordi der her kan udvikles den naturvidenskabelige viden samt de færdigheder og menneskelige værdier, som er nødvendige for at fremme en bæredygtig økonomisk udvikling. Den tyske og hollandske del af beskyttelsesområdet er blevet udpeget til MAB (Man and Biosphere Reserves).

¹ Beskyttelsesområdet består af det trilaterale beskyttelsesområde, som defineret i §10 i Leeuwarden-deklarationen.

7 Vadehavet er et kystnært hav, og der er mange vekselvirkninger med Nordsøen og det nordvesteuropæiske fastland. Kvaliteten af vandet, sedimenter og levesteder for både planter og dyr påvirkes i høj grad af Nordsøen og af de aktiviteter, der foregår i oplandene til de åer og floder, der udmunder her. Vadehavet er et vigtigt opvækstområde for nogle af Nordsøens fiskebestande og havpattedyr. Af alle disse grunde er den trilaterale politik og forvaltningsplanen vedrørende forurening og beskyttelse af dyre- og plantearter samt spørgsmålet om beskyttelse af deres levesteder tæt forbundet med udviklingen inden for rammen af Nordsøkonferencerne, Oslo- og Paris-konventionerne samt i fortsættelse heraf Konventionen om beskyttelse af havmiljøet i det nordøstlige Atlanterhav (OSPAR konventionen 1992), der forventes ratificeret i nær fremtid, samt Den Internationale Maritime Organisation (*International Maritime Organization - IMO*).

8 Det er igennem disse nationale og internationale bestemmelser og traktater, at Vadehavet har opnået en så vidtrækkende og omfattende beskyttelse. De beskyttelsesplaner og foranstaltninger, som bygger på disse udpegninger, kan betragtes som den første gennemførelse af de forpligtelser, der følger af Konventionen om biodiversitet og Agenda 21. De danner også grundlaget for en bæredygtig brug og udvikling af vadehavsområdet både nu og i fremtiden.

9 I dag bliver det ofte sagt, at 'vi har gjort nok for naturen', og at Vadehavet er overbeskyttet. De mange regler og bestemmelser afspejler imidlertid den store interesse fra mange ofte konkurrerende interessegrupper, der stiller krav om at kunne bruge Vadehavet. Disse regler er lige så relevante som for 10 år siden, og i visse tilfælde er regulering i dag endnu mere presserende. Man vil ikke igen påbegynde forsøg med landindvinding, og bekæmpelsen af forurening er et meget aktuelt politisk emne. En intensiveret påvirkning af Vadehavet og dermed øgede konflikter på miljøområdet kan dog forventes, f.eks. som følge af udforskning og indvinding af gasforekomsterne, brug af vindenergi, uddybning af flod- og åmundinger samt udbygning af kystsikring forårsaget af en forventet større havspejlsstigning.

10 Desuden har vi at gøre med et system, som afspejler fortidens påvirkninger. Landindvindinger har f.eks. reduceret områdets størrelse, hvilket igen har indskrænket systemets mulighed for at håndtere en øget havspejlsstigning. Forekomsten af såkaldt 'sorte pletter' i det nedersaksiske Vadehav peger måske på en øget ophobning af organisk materiale som følge af eutrofiering. Det høje antal af truede biotoper og arter i Vadehavet, som er opført på Rødlisterne, skal reduceres, hvis vi skal bevare de habitattyper, der er en del af et naturligt og dynamisk vadehavsområde.

11 De økologiske mål, som denne forvaltningsplan retter sig imod, afspejler både behovet for at genoprette naturværdierne i Vadehavets økosystem samt nødvendigheden af også i fremtiden at sikre muligheden for menneskelige aktiviteter i området. Målene understreger desuden, at en forøgelse af antallet af naturlige og uforstyrrede levesteder i hele Vadehavet er en forudsætning for genoprettelsen af økosystemet. Målene er formuleret åbent, selv om det er angivet, hvordan den ønskede situation nås. Dette skaber plads for forhandling, både for brugerne og for naturbeskyttelsesinteresserne.

12 Samtidig er det en forudsætning, at mulighederne for bæredygtige aktiviteter for mennesker bevares for fremtiden. En bæredygtig udvikling skal ligeledes inddrage befolkningens behov og krav, f.eks. kystsikringsforanstaltninger, forvaltning af skibsruter, energiforsyning, landbrug, fiskeri, turisme, infrastruktur samt indre og ydre sikkerhed.

13 Indbyggere, brugere, besøgende og alle andre med interesse for Vadehavet, opfordres med denne plan til at bidrage med ideer og forslag, som kan føre til gennemførelsen af målene.

■ Den fælles vision

14 Målene er udtryk for en fælles vision for vadehavsområdet, som afspejler de enkelte landes forventninger:

- Et sundt miljø - et mål som fastholder, at en mangfoldighed af levesteder og arter, miljøets økologiske integritet og bæredygtighed er et globalt ansvar.
- En bæredygtig brug.
- Opretholdelse og udvikling af økologiske, økonomiske, kulturhistoriske, sociale og kystsikringsmæssige værdier, som opfylder behovene hos beboerne og andre brugere.
- Den integrerede forvaltning af menneskelige aktiviteter, som tager højde for det samfundsøkonomiske og økologiske samspil mellem Vadehavsområdet og de omkringliggende arealer.
- Et velinformeret og engageret lokalsamfund.

I. Den integrerede forvaltning af Vadehavet

Vadehavsplanen

1 Ved den 6. Trilaterale Regeringskonference i Esbjerg 1991 blev det vedtaget at udarbejde en forvaltningsplan, der omfatter vadehavsområdet fra Den Helder til Esbjerg med det mål fortsat at udbygge de fælles beskyttelsesforanstaltninger. Beslutningerne på Esbjerg-konferencen og den efterfølgende konference i 1994 i Leeuwarden lagde fundamentet til planen for vadehavsområdet, blandt andet afgrænsningen af det trilaterale samarbejds- og beskyttelsesområde, det vejledende princip, herunder forvaltningsprincipperne samt målene.

2 Det er en forudsætning, at alle foranstaltninger, aktiviteter og politikker, som er omtalt i denne plan, udføres bæredygtigt, således som det fremgår af „Konventionen om biodiversitet“. De tre parter understreger, at denne definition medfører, at brugen af dele af områdets biologiske mangfoldighed ikke på lang sigt må føre til reduktion af den biologiske og økologiske diversitet, og at naturbeskyttelse heller ikke på langt sigt må føre til forringede samfundsøkonomiske vilkår for indbyggerne i vadehavsområdet.

Brugergruppernes interesser inden for Vadehavets samarbejdsområde skal afvejes i forhold til generelle og specifikke beskyttelsesformål. Det skal undgås, at der sker en svækkelse af de lokale befolkningsgruppers traditionelle interesser, som ikke står i modsætning til beskyttelsesmålene.

3 Planens gennemførelse vil ikke påvirke beskyttelsen af de lokale indbyggere mod havet.

Status

4 Vadehavsplanen omfatter politikker, foranstaltninger, projekter og aktiviteter, som de tre lande er blevet enige om. Planen er en rammeplan for den samlede forvaltning af vadehavsområdet, og den vil regelmæssigt blive revideret. Det er en erklæring, som udtrykker, hvordan de tre lande forestiller sig den fremtidige integrerede forvaltning af vadehavsområdet, samt de projekter og aktiviteter, der skal gennemføres for at nå de økologiske mål.

5 Planen for vadehavsområdet blev udviklet med aktiv deltagelse af myndigheder og interessegrupper. Planen blev udarbejdet med økonomiske støtte fra Europa-Kommissionen.

6 Vadehavsplanen er en politisk aftale², som vil blive ført ud i livet af de ansvarlige myndigheder i de tre lande, i samarbejde og hver for sig, på grundlag af den nuværende eksisterende lovgivning og med deltagelse af alle interessegrupper. Planens gennemførelse må ikke være i strid med

² Defineret som et juridisk ikke-bindende dokument af fælles politisk interesse.

eksisterende lovgivning om skibsfart, forvaltning af skibsruter, forvaltning af havne, katastrofekontrol, redningstjenester på havet og andre aspekter af betydning for den interne og eksterne sikkerhed.

Afgrænsning

7 Den geografiske udstrækning af det område, hvor forvaltningsplanen gælder, er det trilaterale samarbejdsområde for Vadehavet, benævnt som samarbejdsområdet, som er afgrænset af:

- området søværts havdiget, eller hvor der ikke findes diger, fra højvandslinien ved springflod og i floderne brakvandsgrænsen.
- søterritoriet ud til 3 sømil fra basislinien;
- tilstødende indlandsarealer, der svarer til de udpegede Ramsar- og/eller EF-fuglebeskyttelsesdirektivområder;
- øerne.

Inden for vadehavsområdet udgøres det trilaterale beskyttelsesområde af følgende:

- i Holland: områderne som er omfattet vadehavsnotatet, herunder Dollard;
- i Tyskland: nationalparkerne i vadehavsområdet samt beskyttede områder under den eksisterende naturbeskyttelseslov søværts havdiget og brakvandsgrænsen, herunder Dollard;
- i Danmark: Bekendtgørelse om fredning og vildtreservat i Danmark.

(Se kort i Bilag I. Billedtekst til angivelse af grænseområdet bliver tilføjet i overensstemmelse med Ems-Dollard-traktaten af 1960, den supplerende aftale af 1962 og miljøprotokollen af 1996 og bliver trykt i neutralt farve).

Det anerkendes, at det i visse arealer inden for vadehavsområder er den menneskelige brug, der nyder prioritet.

Fælles principper

8 Det vejledende princip for den trilaterale vadehavspolitik er „så vidt muligt at opnå et naturligt og bæredygtigt økosystem, hvor de naturlige processer forløber uforstyrret“ (Esbjerg-deklarationen, §1). Dette princip er rettet mod beskyttelse af tidevandsområder, strandenge samt strande og klitter (Leeuwarden-deklarationen §8).

I øvrigt er der vedtaget 7 fælles forvaltningsprincipper, som er grundlæggende for beslutninger vedrørende beskyttelsen og forvaltningen af Vadehavsområdet (Esbjerg-deklarationen §3):

- Princippet om omhyggelig beslutningstagning, d.v.s. at træffe beslutninger på grundlag af den bedst mulige tilgængelige viden;
- Princippet om undgåelse, d.v.s. så vidt muligt at afstå fra handlinger, som er potentielt skadelige for Vadehavet;
- Forsigtighedsprincippet, d.v.s. aktivt at undgå handlinger, som kan formodes at have afgørende skadelig virkning på miljøet, selv hvor der ikke er tilstrækkeligt videnskabeligt grundlag for at dokumentere en årsagssammenhæng mellem handlinger og deres effekt;
- Forflyttelsesprincippet, d.v.s. at flytte de aktiviteter, som skader vadehavsmiljøet, til andre områder, hvor de vil være mindre miljøbelastende;

- Kompensationsprincippet, d.v.s. at skaderne, der følger af uundgåelige aktiviteter, skal søges modvirket med passende foranstaltninger; i de dele af Vadehavet, hvor princippet endnu ikke er gennemført, skal der sættes på at foretage sådanne kompensatoriske foranstaltninger,
- Genopretningsprincippet, d.v.s. at dele af Vadehavet, hvor det er muligt, skal søges genoprettet, hvis det ved referenceundersøgelser kan dokumenteres, at den nuværende tilstand ikke er optimal, og at den oprindelige tilstand efter al sandsynlighed vil kunne genetableres,
- Princippet om anvendelse af den bedst tilgængelige teknologi og bedste miljøpraksis, som defineret af Paris-konventionen.
- Det skal undgås, at der sker urimelig indvirkning på den lokale befolknings interesser samt dennes traditionelle brugere i vadehavsområdet. Eventuelle brugerinteresser skal afvejes på en retfærdig og rimelig måde, idet der tages hensyn til beskyttelsesformålet i almindelighed og det særlige tilfælde, der er genstand for interesse.

Mål

9 Den trilaterale bevaringspolitik og forvaltning er rettet mod opnåelsen af hele den række af habitattyper, som hører til et naturligt og dynamisk Vadehav. Alle disse habitater har behov for en vis kvalitet (naturlig dynamik, ingen forstyrrelse eller forurening), som kan opnås med den rigtige bevarings- og forvaltningsindsats. Kvaliteten af disse habitater skal opretholdes eller forbedres, idet man sigter mod at opnå de mål, som er aftalt for seks habitattyper. Målene for kvaliteten af vand og aflejringer er fælles for samtlige habitater. Supplerende mål vedrørende fugle og havpattedyr er vedtaget sammen med målene for landskab og kulturelle aspekter.

Zonering

10 Et stort og komplekst økosystem som Vadehavet kræver en fleksibel forvaltning for, at der kan findes en balance mellem gennemførelsen af målene og en bæredygtig menneskelig brug af området.

På Leeuwarden-konferencen var der enighed om at „anerkende zonering som et værdifuldt forvaltningsinstrument og at overveje behovet for harmonisering af dette og andre forvaltningsinstrumenter“ (LD §18, stk. 5).

11 De tre vadehavslande har forskellige indfaldsvinkler i forhold til zonering. For at kunne sammenligne gennemførelsen af de økologiske mål i forskellige dele af samarbejdsområdet er en fælles forståelse af de forskellige beskyttelsesprogrammer, og den måde de anvendes på i de tre lande, nødvendig.

Til dette formål skal de forskellige nationale beskyttelsesprogrammer sammenlignes og vurderes ved hjælp af en fælles klassificeringsmetode.

Med udgangspunkt i denne vurdering vil der blive foretaget en undersøgelse af behovet for harmonisering af zonering i forhold til andre instrumenter.

Den økonomiske udvikling og potentialer

12 Økonomiske aktiviteter skal fortsat være mulige i Vadehavet dog med de begrænsninger,

der ligger inden for rammerne af en passende beskyttelse og den naturlige udvikling af området. Landbrug, industri, skibsfart, fiskeri, turisme og fritidsaktiviteter har en væsentlig økonomisk betydning i vadehavsregionen og skal afvejes i et harmonisk forhold mellem samfundets behov og økologisk helhed. Dette sker i samarbejde med interessenterne. I forbindelse med en bæredygtig turist- og fritidssektor i vadehavsregionen skal der via det interregionale vadehavssamarbejde stilles forslag til en politik, der understreger udviklingen af kommunikation og inddragelse af interessenterne. Denne politik skal bidrage til, at regionens sociale strukturer og kulturelle identitet bevares.

Kommunikation og information

13 De økologiske mål er det centrale punkt i denne plan. For at gennemføre beskyttelsen af hele rækken af habitattyper i vadehavsområdet og en effektiv gennemførelse af vadehavsplanen er det vigtigt, at de relevante myndigheder, interessegrupper og lokale borgere giver deres aktive støtte.

14 Det er afgørende, at der opnås en effektiv kommunikation med de forskellige målgrupper. Mulighederne for at øge offentlighedens deltagelse vil blive undersøgt. Skønt det er de pågældende myndigheders ansvar at tilse, at vadehavsområdet bevares og beskyttes, kan forskellige former for engagement fra interessenterne (fælles forvaltning) bidrage til mange aspekter af vadehavsplanens gennemførelse.

15 Følgende trilaterale projekter og handlinger vil blive gennemført:

- Mulighederne for fremme af kvaliteten af offentlighedens deltagelse, blandt andet via forskellige former for aktiv engagement fra interessenterne (fælles forvaltning), vil blive undersøgt på nationalt plan.
- Resultaterne af det trilaterale overvågnings- og vurderingsprogram (TMAP) vil blive stillet til disposition for de relevante myndigheder, interessegrupper og lokale borgere.
- Mulighederne for en trilateral informations- og kommunikationsside på Internettet vil blive undersøgt.

16 De relevante myndigheder opfordres til for det fælles vadehavssekretariat at fremlægge information om vurderinger af virkninger på miljøet (VVM) i vadehavsregionen.

Evaluering og revision

17 Efterhånden som gennemførelsen af de trilaterale politikker og den trilaterale forvaltning skrider frem, vil de projekter og handlinger, der er indeholdt i forvaltningsplanen, blive evalueret forud for hver enkelt af de trilaterale vadehavskonferencer, særskilt på baggrund af de regelmæssige kvalitetsstatusrapporter (QSR) for Vadehavet, der er udarbejdet som led i det trilaterale overvågnings- og vurderingsprogram (TMAP), relevante rapporter og udviklingstendenser på nationalt og internationalt plan.

Vadehavsplanen vil blive ændret på baggrund af konklusioner og forslag, der fremkommer i løbet af revisionsprocessen.

Planens struktur

18 Dette dokument er opbygget på baggrund af de målkategorier, som blev vedtaget på Leeuwarden-konferencen:

- Landskab og kultur
- Vand og sediment
- Strandenge
- Tidevandsområder
- Strande og klitter
- Flod- og åmundinger
- Offshore-områder
- Landbrugsområder
- Fugle
- Havpattedyr

Der følger en kort beskrivelse af hver kategori efterfulgt af en beskrivelse af den nuværende status, den nøjagtige ordlyd af hvert mål, en vurdering af situationen samt et bud på, hvordan man kommer videre. På dette grundlag har man formuleret den trilaterale politik og forvaltning samt forslag til de trilaterale projekter og fremtidige handlinger, som er nødvendige for gennemførelsen af disse mål under hensyntagen til Esbjerg- og Leeuwarden-deklarationerne.

Omtalte foranstaltninger, projekter og aktioner finder generelt kun anvendelse under det habitat, der er under behandling. Kapitlerne „Landskab og kultur“, „Vand og sediment“, „Fugle“ og „Havpattedyr“ overskrider grænserne for de enkelte habitater. De foranstaltninger, projekter og aktioner, der er indholdt i disse kapitler, gælder ligeledes for ét eller flere andre habitater. Fire bilag er vedlagt planen. Bilag I bringer tematiske kort over Vadehavsområdet. Bilag II indeholder en fortegnelse over aktiviteter, Bilag III en ordliste, og Bilag IV en liste over anvendte forkortelser.

II. Mål

- 1 Landskab og kultur
- 2 Vand og sediment
- 3 Strandenge
- 4 Tidevandsområder
- 5 Strande og klitter
- 6 Flod- og åmundinger
- 7 Offshore-områder
- 8 Landbrugsområder
- 9 Fugle
- 10 Havpattedyr

1 Landskab og kultur

For omkring 2.600 år siden begyndte marskengene at blive dannet i læ bag vadehavsøerne. Disse grønne og frugtbare enge, som i dag udgør de inddigede marskområder i det nordlige Holland, Nordtyskland og i den sydvestlige del af Danmark, blev hurtigt beboet og opdyrket. Nutidens byer og landsbyer ligger i mange tilfælde på oprindelige bopladser på små forhøjninger i marsken (værfter), som blev bygget af de tidligste beboere fra det 7. århundrede før vor tidsregning. I dag hører de til de mest typiske elementer i Vadehavets marsklandskab. De første beboere levede i et område kendetegnet ved vader, heder og sumpe. Disse forhøjninger var den eneste aktive form for påvirkning.

Omkring år 1000 efter vor tidsregning begyndte konstruktionen af et omfattende system af havdiger og sluser, som tillod mere græsning og landbrug generelt, og gjorde bosættelsen i marsken mulig uden værfter. I løbet af de efterfølgende århundreder udviklede der sig et unikt, åbent landskab med et omfattende landbrug med blandt andet kvægavl samt en flittig handel med en stor del af Europa.

I forbindelse med landbrug, fiskeri i Nordsøen, handel og hvalfangst udviklede der sig i lange perioder igennem flere århundreder en blomstrende økonomi på øerne, i kogene og i marsken, som dannede grundlaget for udviklingen af både landsbyer og større byer, hvis velbevarede, unikke bygninger i dag stadigvæk bærer deres karakteristiske træk.

Den rolle, som Vadehavet har spillet i den internationale skibsfart, er også af international interesse. Op igennem tiderne har vigtige handelsruter haft forbindelser igennem Vadehavet, hvilket de mange skibsvrag i Vadehavet bærer vidnesbyrd om.

Status

Topografien i det nuværende landskab er stadigvæk i høj grad bestemt af måden, hvorpå mennesket har formet den. Grøfterne og det dyrkede landskab følger endnu det naturlige system af oprindelige loer og søer i strandengene. Vejene løber langs kysten, og horisonten begrænses ofte af de højere dele af marsken, kogene og digekronerne. Det typiske vadehavslandskab er åbent og vidt, hvor primærdiget fungerer som afgrænsning mellem de dynamiske processer, der foregår på vaderne og i strandengene, og kulturlandskabet i marsk og koge.

Områdets kulturhistoriske og landskabsmæssige værdier er tæt forbundet med kystområdets økonomiske og sociale udvikling og er efter international målestok noget helt unikt og enestående. De kulturhistoriske og landskabelige værdier er ligeværdige med områdets naturværdier og danner ligeledes et vigtigt grundlag for udviklingen af turisme.

Den kulturhistoriske og landskabsmæssige arv samt regionernes forskellighed er helt centrale

elementer for en forståelse af områdets udvikling og identitet samt af, hvorfor beboerne identificerer sig med landskabet. Områdets kulturværdier tilføjer en meget vigtig international dimension på niveau med naturværdierne. På Leeuwarden-konferencen i 1994 blev det derfor vedtaget, at dette aspekt burde fremhæves som den 3. dimension i det trilaterale vadehavssamarbejde ud over de naturmæssige og miljømæssige aspekter. Integrationen af alle tre elementer i en sammenhængende politik og forvaltningsplan er en forudsætning for en bæredygtig udvikling i fremtiden.

Mål

Identitet - at bevare, genoprette og udvikle de elementer, der bidrager til landskabets karakter eller identitet.

Mangfoldighed - at bevare den store mangfoldighed af kulturlandskaber, der er typiske for vadehavslandskabet.

Historie - at bevare den kulturhistoriske arv.

Landskab - i forbindelse med forvaltning og planlægning at være særlig opmærksom på landskabet i et miljømæssigt perspektiv og på de kulturhistoriske bidrag.

Vurdering

Både landskabet og vadehavsområdets historiske værdier er under hurtig forvandling på grund af ændringer i landbrugsmetoder, herunder bl.a. andet nye afgrøder og større markenheder, udvidelsen af byområder, industrialisering og den dermed forbundne nye infrastruktur. Denne udvikling påvirker de karakteristiske elementer som landskabets åbne form, landskabets uforstyrrelse og identitet, topografien og de kulturhistoriske minder.

Ligeledes er opførelsen af vindmøller øget markant i nyere tid, fordi elproduktion ved vindenergi er særlig effektiv i dette område. Imidlertid virker disse installationer også forstyrrende på de landskabsmæssige værdier.

Dog er landets historiske elementer i mindre grad udsat for forandringer, selvom der i slutningen af sidste århundrede og i begyndelsen af dette århundrede forsvandt en del kulturspor, f.eks. ved at værfter og gamle diger delvist blev bortgravet.

Fremtidige aktiviteter

Landskabets og bygningernes historiske elementer er i høj grad beskyttet af den nationale lovgivning vedrørende historiske bygninger og steder. De nuværende juridiske, forvaltnings- og planlægningsinstrumenter i de 3 lande bør sikre en integreret vedligeholdelse og udvikling af landskabet, herunder en passende planlægning i forhold til vindenergien. Samtidig skal der være en bedre forståelse for de unikke kulturhistoriske og landskabsværdier, hvis offentligheden skal være bevidst om og identificere sig med disse værdier. Udviklingen af en bæredygtig kulturisme kan bidrage til både at højne bevidstheden om disse værdier og åbne for fremtidige muligheder.

1.1 Den trilaterale politik og forvaltning

1.1.1 Man tilstræber, at vadehavsområdet eller dele deraf indstilles til UNESCO's liste over verdens mest værdifulde kulturarv („World Heritage Site“) på grund af områdets naturmæssige og kulturhistoriske værdier.

1.1.2 Vadehavsområdets kulturhistoriske og landskabsmæssige elementer skal beskyttes og bevares igennem passende planlægning og forvaltning.

1.1.3 Bevidstheden om områdets kulturelle og landskabsmæssige værdier søges forøget, hvor det er passende og muligt på et fælles grundlag.

1.1.4 Opførelse af vindmøller i beskyttelsesområdet er forbudt. (Identisk med 9.1.9).

1.1.5 Opførelse af vindmøller i samarbejdsområdet uden for beskyttelsesområdet er kun tilladt, når det ikke påvirker vigtige økologiske og landskabsmæssige værdier negativt. (Identisk med 9.1.10).

1.2 Trilaterale projekter og handlinger

1.2.1 Der skal forberedes en indstilling af samarbejdsområdet eller dele deraf til UNESCO's liste over verdens mest værdifulde kulturarv („World Heritage Site“) i tæt samarbejde med lokale og regionale myndigheder samt med lokale interessegrupper og borgere på baggrund af blandt andet de forslag, der blev anbefalet på det i 1997 afholdte seminar om kulturhistoriske og landskabelige værdier.

1.2.2 Der skal udarbejdes en fortegnelse og et kort over de vigtigste kulturhistoriske og landskabsmæssige elementer i vadehavsområdet, herunder:

- en vurdering af hvilke elementer, der bør opretholdes og udvikles, og
- anbefalinger vedrørende beskyttelse, idet der tages hensyn til de forslag, der blev anbefalet på det i 1997 afholdte seminar om kulturhistoriske og landskabelige værdier.

Resultatet af denne undersøgelse vil blive offentliggjort i en rapport på alle tre sprog for at sikre, at oplysningerne bliver let tilgængelige og når ud til et bredt publikum.

1.2.3 Det skal undersøges, hvordan kulturelle og landskabsmæssige elementer kan inddrages i vurderinger af den miljømæssige belastning (VVM), og hvordan der udveksles information herom.

1.2.4 Mulighederne for et initiativ i forbindelse med kultur-turisme skal undersøges i tæt samarbejde med lokale myndigheder og relevante organisationer.

2 Vand og sediment

Vadehavet er et åbent system. Ved højvande strømmer havvand og sediment fra Nordsøen ind i Vadehavet, mens ferskvand og sediment udledes fra et antal store floder og åer. Kvaliteten af vand og sediment er i høj grad bestemt af disse udefra kommende kilder, som bringer forurenende stoffer ind i Vadehavet. Atmosfærisk nedfald er en supplerende forureningskilde.

Forurenende stoffer er normalt inddelt i tre typer, 'naturlige mikroforurenende stoffer', 'menneskeskabte mikroforurenende stoffer' og 'makroforurenende stoffer'. Den første kategori indeholder stoffer, som tungmetaller, som ikke kun er menneskeskabte, men også findes i naturen i meget små mængder.

Den anden kategori, de menneskeskabte stoffer, som også kaldes miljøfremmede stoffer, indeholder f.eks. stoffer som PCB'er og pesticider.

Makroforurenende stoffer er af naturlig oprindelse og kan findes i forholdsvis høje koncentrationer i (hav)miljøet. De vigtigste af dem er næringsstoffer, specielt fosfor- og kvælstofforbindelser.

Mikroforurenende stoffer kan have en giftig virkning på flora og fauna f.eks. ved, at de forstyrrer forplantningssystemet eller immunsystemet. Disse virkninger kan forværres af bio-ophobning og synergisme.

For høje koncentrationer og mængder af næringsstoffer kan føre til forøget primærproduktion, som derefter kan have negative virkninger, så iltsvind, som følge af rådne algemateriale, ændringer i artssammensætninger og remobilisering af mikroforurenende stoffer.

Status

Det relativt høje forureningsniveau i Vadehavet skyldes tre hovedfaktorer:

- En række floder, hvis oplande har en høj koncentration af industri og landbrug, løber ud i Vadehavet. Det totale opland udgør omkring 231.000 km², hvilket er ca. 17 gange større end det trilaterale samarbejdsområde for Vadehavet. Mod sydøst strækker det sig helt ned til den østrigsk-tjekkiske grænse. Blandt vandløbene er floderne Elben, Weser, Ems og IJssel, en biflod til Rhinen. Desuden flyder en stor del af Rhinens vand ind i Vadehavet fra Nordsøen via kyststrømmen langs den hollandske kyst.
- Floderne er langt de største bidragsydere af forurenende stoffer til Vadehavet fra baglandet. De tyske floder Elben, Weser og Ems udleder hvert år sammen med den hollandske flod IJssel i gennemsnit 60km³ forurenede vand i Vadehavet. Floderne transporterer tungmetaller, PCB'er og pesticider samt store mængder næringsstoffer.
- På grund af nettostrømforholdet i Nordsøen aflejres en stor del af Nordsøens vand og opslæmmede partikler - og derfor også de forurenende stoffer, de bærer med sig - ind i Vadehavet.

- Vadehavet ligger i udkanten af Nordvesteuropa, og en betydelig del af den forurening, Vadehavet bliver udsat for, skyldes atmosfærisk nedfald fra højindustrialiserede lande i Nordvest- og Centraleuropa.

Mål

Baggrundskoncentrationer af naturlige mikroforurenende stoffer.

Koncentrationer af menneskeskabte stoffer som følge af nuludledning.

Et Vadehav, som kan betragtes som et område uden problemer i forhold til eutrofiering.

Vurdering

I de sidste to årtier er mængden af giftige stoffer udledt af floderne faldet betydeligt.

I selve Vadehavet kan man konstatere, at koncentrationen af de forurenende stoffer, som de tungmetaller, der regelmæssigt måles, og PCB generelt er faldet.

De to vigtigste næringsstoffer er nitrogenforbindelser og fosfat. Koncentrationen af fosfat og i mindre udstrækning nitrogenforbindelser i vandet i Vadehavet begyndte at falde mod slutningen af 80'erne, hovedsageligt som følge af brugen af fosfatfrit vaskemiddel samt vandrensning.

Eftersom tilførslen af kvælstof ikke er faldet så meget som udledningen af fosfor, er der sket ændringer i de relative koncentrationer af disse næringsstoffer. Dette kan medføre en stigning i forekomsten af giftige alger. Det vides ikke, om der også kan være andre biologiske konsekvenser.

Mange giftige stoffer som tungmetaller og PCB, der tilføres Vadehavet, ender i sedimentet, specielt i sediment med et højt mudderindhold. Ved klapping skal man være opmærksom på forureningsniveauet i udgravningsmaterialet. I øvrigt vil uddybning og klapping af opmudrede materialer påvirke sigtbarheden i vandsøjlen.

Skibsfarten er også en potentiel kilde til forurening ved udledning af olie, affald og farlige stoffer. I de senere år har der været flere tilfælde, hvor kemikalier og olie fra skibe er drevet i land. Antallet af olieforurenede fugle, der skylles i land langs vadehavskysten, er stadig højt. I de fleste tilfælde stammer olien fra skibe.

Atmosfærisk nedfald er en anden betydelig kilde til forurening.

Det er fornylig blevet besluttet inden for IMO, at visse skibskategorier, der fører farlig last, skal følge obligatoriske ruter langs med vadehavskysten i Holland og Tyskland. Det drejer sig om ruten fra Nord Hinder og til den Tyske Bugt og retur. Det er påkrævet for olietankskibe (≥ 10.000 BRT) og skibe, der transporterer giftige flydestoffer eller gasser i bulk (≥ 5.000 eller ≥ 10.000 BRT) at følge denne "dybvandsrute".

I henhold til et EU-direktiv skal fartøjer, der indsejler farligt gods i europæiske havne, fremsende rapport til de relevante myndigheder.

Fremtidige aktiviteter

Den trilaterale politik og forvaltningsplan lægger sig i forureningsspørgsmål tæt op af udviklingen inden for rammerne af Nordsøkonferencerne, Oslo - og Paris-konventionerne, Den Internationale Søfartsorganisation (IMO) og Den Europæiske Union. Det er inden for disse rammer, at internationale aftaler om forureningsanliggender, som gælder hele Vadehavets afstrømningsområde, bliver indgået. De vigtigste aftaler fra Nordsøkonferencen og Paris-konventionen vedrører en 50% reduktion i tilførelsen af næringsstoffer og en reduktion på mellem 50% og 70% i tilførelsen af farlige miljøstoffer fra 1985 til 1995. I 1992 besluttede Paris-konventionen inden år 2000 at reducere udledningen af stoffer, som er giftige, persistente og kan bioakkumulere til niveauer, som ikke er skadelige for mennesker og naturen, med det endelige mål at eliminere forurening fra disse stoffer. I 1995 blev Nordsø-staterne enige om at forebygge forurening ved kontinuerligt at reducere udledninger, emissioner og tab fra diffuse kilder af farlige stoffer for på denne måde at nærme sig målet om at bringe disse til ophør inden for en generation (25 år) med det endelige mål at opnå koncentrationer i miljøet tæt på baggrundsværdierne for naturligt forekommende stoffer og tæt på nul for menneskefremstillede syntetiske stoffer (NSC Esbjerg §17). Marpol-konventionen er også meget vigtig for Vadehavet, da den regulerer driftsudledninger af olie, affald og farlige stoffer fra skibe. I øvrigt er der udformet omfattende regler inden for rammen af IMO til forbedring af den miljømæssige sikkerhed til søs.

Ved den 7. Trilaterale Vadehavskonference var der i forbindelse med målene for kvaliteten af vand og sediment enighed om, at det er trilateral politik at styrke samarbejdet inden for relevante internationale rammer, således at målene om reduktion af miljøforurening opfyldes (LD §6, stk. 3). Dette samarbejde vil i relevante tilfælde blive styrket med henblik på at opnå en yderligere reduktion af specielt tilførelse af organiske mikroforurenende stoffer og nitrogen.

Der blev fremsat fælles trilaterale udtalelser på Nordsø-konferencerne, hvor Vadehavets specielle interesser og problemer blev behandlet i forhold til de emner, der var genstand for behandling på de efterfølgende konferencer. Koordineringen med det arbejde, som pågår som forberedelse til Nordsø-konferencerne og i OSPAR i forbindelse med overvågning og vurdering, udføres ved hjælp af et permanent observatørorgan i de relevante arbejdsgrupper.

Det er uklart, hvorvidt man kan sammenligne fremgangsmåderne i de tre lande i forhold til uddybning og klappning af uddybningsmateriale. Retningslinier vedrørende håndtering af uddybningsmateriale blev offentliggjort i Oslo-konventionen i 1993. På Vadehavskonferencen i Esbjerg blev parterne enige om at samarbejde om udviklingen af nationale kriterier for optagning og klappning af uddybningsmaterialer, i overensstemmelse med retningslinierne fra Oslo, samt at være opmærksomme på behovet for en harmonisering af disse kriterier (ED §9).

I betragtning af, hvilken betydning uddybnings- og klappningsaktiviteter har for Vadehavets økosystem, synes det på sin plads at vurdere denne beslutning med henblik på at fortsætte den trilaterale harmoniseringsproces.

I forhold til ulovlige udledninger fra skibe skal relevante foranstaltninger inden for rammerne af Nordsø-konferencen og IMO støttes. På Leeuwarden-konferencen blev det besluttet at henstille til de ansvarlige myndigheder at tage hensigtsmæssige skridt til at minimere udledninger i havet især fra fritidssejlad, herunder snarest muligt og senest inden 1996 (LD §64, stk. 4) at

etablere systemer til brug for driften af modtagefaciliteter. For at kunne vurdere denne beslutning er det nødvendigt at danne sig et overblik over modtagefaciliteter i havne ved Vadehavet.

2.1 Den trilaterale politik og forvaltning

2.1.1 En trilateral politik vedrørende nedsættelsen af udledninger af næringsstoffer og farlige stoffer fra alle kilder i overensstemmelse med den politik, der udstikkes inden for rammen af OSPAR og Nordsø-konferencerne.

2.1.2 For at reducere udledninger af næringsstoffer til Vadehavet, specifikt fra Vadehavets opland, vil de foranstaltninger, der er gældende for følsomme områder i henhold til spildevandsdirektivet, og de foranstaltninger, der er gældende for følsomme områder i henhold til nitratdirektivet, finde anvendelse i overensstemmelse med Nordsø-konferencen i Esbjerg.

Forurening fra skibe

2.1.3 For at eliminere forurening fra skibenes almindelige drift og minimere risikoen for forurening ved uheld skal der oprettes et informationssystem, som kan give varsel om skibe, der sejler med farlige stoffer.

2.1.4 Havne i vadehavet skal have tilstrækkelige modtagefaciliteter til at kunne håndtere restprodukter og affald fra skibe for at kunne imødekomme kravene i MARPOL-konventionen.

2.1.5 For at forebygge udslip af olie og farlige stoffer til skade for vandmiljøet og dyrelivet skal der fortsættes med aktiviteter, der sigter mod en forbedret håndhævelse (overvågning og retsforfølgelse) af de aftalte regler og procedurer for bekæmpelsen af ulovlige udledninger.

Oprensning og klapping af opgravede materialer

2.1.6 De tre lande vil udvikle og anvende nationale kriterier i forhold til uddybningsaktiviteter og klapping af uddybningsmaterialer. De vil samarbejde inden for rammerne af eksisterende internationale aftaler og organisationer i form af udveksling af information om vigtigt erfaringsgrundlag i forbindelse med gennemførelsen af disse kriterier.

2.1.7 Opgravede materialer (slik) fra vadehavsområdet og havne i Vadehavet skal principielt returneres til systemet, medmindre forureningen overskrider de nationale kriterieniveauer.

Offshore aktiviteter

2.1.8 Efterforskning og udnyttelse af energiressourcer i Nordsøen og vadehavsområde skal mindst opfylde de internationale aftaler i de kompetente fora. Dette medfører blandt andet forbud mod udledning af oliebaseret boremudder og udboret materiale. Klapping og udledning af vandbaseret boremudder og/eller udboret materiale er kun tilladt i henhold til relevante PARCOM-aftaler.

2.1.9 Udvaskning af giftige stoffer fra rørlednings beskyttelseslag og andre installationer skal undgås ved anvendelse af anbefalede materialer.

2.1.10 I beskyttelsesområdet skal de offshore-aktiviteter, som har en negativ virkning på vadehavsmiljøet, begrænses og princippet om nul-udledninger finde anvendelse. I samarbejdsområdet uden for beskyttelsesområdet skal der i videst mulige omfang ske begrænsning af udledning af vandbaseret boremudder og udboret materiale ved anvendelse af bedste miljøpraksis, samtidig med at udledningen af produktionsvand fra produktionsplatforme er forbudt.

2.2 Trilaterale projekter og handlinger

2.2.1 Det er nødvendigt at udvikle fælles kriterier for differentiering mellem områder med og uden eutrofieringsproblemer for at kunne vurdere udviklingen i implementeringen af målene for reduktion af næringsstoffer og følgelig reduktion af eutrofiering. Dette projekt vil blive udarbejdet i tæt overensstemmelse med det arbejde, der foregår inden for OSPAR med hensyn til udviklingen af en strategi til bekæmpelse af eutrofiering.

2.2.2 Der skal udarbejdes en fortegnelse over og undersøgelse af et informations- og vejledningssystem i forhold til skibe, der sejler med farligt affald.

2.2.3 Der skal udarbejdes en fortegnelse over og undersøgelse af metoder, der anvendes i de forskellige lande i forbindelse med uddybning og klappning af uddybningsmaterialer, for at klarlægge, om en harmonisering er nødvendig og gennemførlig.

2.2.4 Der skal udarbejdes en fortegnelse over modtagefaciliteter på land med henblik på en vurdering af deres tilgængelighed og anvendelighed.

3 Strandenge

Habitattypen strandeng omfatter alle former for strandenge på øer og fastland, også i pionerzonen. Ligeledes brakengene i flod- og åmundinger betragtes som værende en del af denne habitattype (Leeuwarden-deklarationen Bilag I).

Vadehavets strandenge er typisk naturskønne habitater, der rummer en stor variation og tiltrækker mange besøgende til vadehavsområdet. Desuden er de unikke og vigtige habitater.

PÅ DE NATURLIGE STRANDENGE består afvandingsystemet af uregelmæssige, snoede render (loer), af og til pionerzone og lave skrænter, der i tidens løb er opstået mellem de ældre marskdannelser og pionerzonerne på de tilstødende vadeflader. Resterne af de naturlige strandenge findes på landsiden af klitområderne, der vender mod land, og visse steder langs med fastlandskysten.

DE KUNSTIGE STRANDENGE, som er blevet udviklet ved menneskets indblanding - f.eks. ved brug af faskinhøfder eller sanddiger bygget for at give læ - findes for det meste på steder, hvor den naturlige udvikling ikke ville have ført til dannelsen af strandenge.

SOMMERKOGE er inddigede dele af strandengene, hvor digerne er høje nok til at hindre oversvømmelser i vækstsæsonen. Hyppigheden af oversvømmelserne svinger mellem kun 1 gang hvert 2-3 år til flere gange årligt afhængig af digernes højde. Visse steder finder man rester af forlandsskrænter og naturlige render. Ved oversvømmelser om vinteren påvirker saltvandet kun plantevæksten i ringe grad, da jorden er mættet af ferskvand, og saltvandet ledes hurtigt bort inden for et par dage efter en oversvømmelse.

Status

Den nuværende strandeng, der især er et resultat af inddigingen, er meget mindre i dag end før i tiden. I øvrigt er mange af de resterende strandenge meget påvirket af menneskets aktivitet. Med undtagelse af visse områder i Danmark og Niedersachsen har næsten alle strandenge på fastlandet været inddiget før i tiden. I nogle af områderne kun som sommerkoge, men de fleste som koge på landsiden af havdiger. Strandenge og sommerdiger er vigtige elementer for kystsikringsstrategien.

I den overvejende del af de kunstige strandenge på vadehavets øer er geomorfologien næsten naturlig, hvorimod geomorfologien i de kunstige marskområder på fastlandet domineres af menneskeskabte anlæg: faskinhøfder, grøbling og diger.

De kunstige strandenge betragtes som en ekstragevinst, som et resultat af inddigninger, der imidlertid er opført på bekostning af naturlige tidevandsområder.

Mål

Et øget areal med naturlige strandenge.

En øget naturlig morfologi og dynamik, der omfatter naturlige afvandingsmønstre for kunstige strandenge på betingelse af, at det nuværende areal ikke reduceres.

En forbedret naturlig plantevækst på de kunstige strandenge, herunder pionerzonen.

Gunstige forhold for trækkende og ynglende fugle.

Vurdering

Store dele af både den naturlige og den kunstige strandeng er blevet inddiget før i tiden. Resultatet har ikke kun været et omfattende tab af vadehavslandskabets typiske habitat, men der er også sket en indskrænkning af tidevandsbassinets volumen. Disse tab er delvist blevet opvejet ved, at nye strandenge har udviklet sig på øerne, hvor nye strandenge er opstået i ly af sanddigerne, og på fastlandet i form af en øget stimulering af aflejringsprocessen. De fleste strandenge på øerne har udviklet sig på en naturlig måde, hvorimod strandengene på fastlandet for det meste må betragtes som kunstige.

Det største indgreb i den naturlige udvikling af strandengene og sommerkogene har været kystsikrings- og indvindingsaktiviteter. Den intensive afvanding, som hører til den 'normale' udvikling af landvindingsområderne, er delvis til gavn for landbruget. Landbrugsaktiviteter, hovedsagelig græsning og afvanding, men også anvendelsen af kunstgødning og pesticider, påvirker den naturlige plantevækst og dermed dyrelivet.

Virkningerne af en reduktion af tidevandsbassinet set i lyset af en havspejlsstigning og niveausænkning i havbunden er ikke blevet belyst i fuldt omfang. Der er imidlertid den fare, at disse processer tilsammen vil føre til en reduktion af vadefladerne. Det tyder på, at dette i visse områder kan føre til en reduktion af strandengsarealer.

Fremtidige aktiviteter

Der findes kun begrænsede muligheder for udvikling af ny strandeng, og den bedste metode til at forøge arealet af denne naturtype er at forbedre de naturlige betingelser på de eksisterende strandenge. Strandengenes naturlige morfologi og dynamik skal fremmes ved en reduktion af den forstyrrende indvirken på de naturlige processer. For eksempel bør man forbedre kunstige afvandingsystemer således, at de bliver selvopretholdende. For at forbedre den naturlige vegetationsstruktur samt betingelserne for fugle skal græsningsstykket reduceres, hvor det er muligt.

Forstyrrelse af fugle ved jagt og fritidsaktiviteter skal begrænses mest muligt.

Uddigning af sommerpolder - undtagen sommerdigerne i Halligen, der virker beskyttende over for beboerne - er et godt instrument til at udvide marskområdet, forudsat at de

samfundsøkonomiske aspekter også tages i betragtning. Denne metode kan bruges til at genoprette marskområder uden at gribe ind i de naturlige geomorfologiske processer, og meget vigtige økologiske habitater kan genoprettes i forbindelse med sommerpolder på relativt gamle, højtliggende strandenge. Sådanne strandenge er sjældne, og genoprettelsen af dem er et meget vigtigt led i genindførelsen af marskhabitaterne med hele deres rigdom på fastlandet.

3.1 Den trilaterale politik og forvaltning

3.1.1 Den generelle trilaterale politik vedrørende strandengene sigter mod en tilfredsstillende beskyttelse af disse habitater for at støtte de naturlige processer med særligt hensyn til plante- og dyreliv. Til dette formål skal alle strandenge bringes under juridisk beskyttelse, hvis dette ikke allerede er sket. Der anvendes den bedste miljøteknologi til beskyttelse og udvikling af strandengene under hensyntagen til lokale begreber og foranstaltninger.

Strandenge

3.1.2 Den trilaterale politik er som udgangspunkt, at omfanget af de nuværende strandengsarealer ikke skal reduceres, og at omfanget af de naturlige strandenge vil blive udvidet, hvor det er muligt.

3.1.3 Langtidsmålsætningen er at begrænse den menneskelige påvirkning af strandengene, idet dog strandengenes yderkanter, der kan have behov for forebyggelse af erosionen, dog ikke er omfattet. I bestræbelserne for at gennemføre denne langtidsmålsætning skal der tages hensyn til kulturhistorien, kystsikringen og private rettigheder.

3.1.4 Eftersom omfanget af strandenge, skabt ved landvinding langs fastlandskysten, generelt stadig er langt mindre end det totale omfang af strandenge i en mere naturlig situation uden diger, kan den nuværende kunstige strandeng beskyttes mod erosion.

3.1.5 Ved åbning af sommerdiger og retablering af strandenge stiles der mod en udvidelse af strandengsarealet, forudsat at denne fremgangsmåde stemmer overens med de økologiske mål for regionale og samfundsøkonomiske vilkår og kravene til kystsikring. Halligen er sikret med sommerdiger til beskyttelse af befolkningen. Der er ingen planer om at åbne disse diger.

Kystsikring

3.1.6 Naturbeskyttelses- og kystsikringsinteresser skal yderligere harmoniseres, idet befolkningens sikkerhed er et grundlæggende hensyn.

3.1.7 I princippet er det forbudt at inddige strandenge, og tabet af biotoper som følge af kystsikringsforanstaltninger skal minimeres. Forstærkning af eksisterende diger vil så vidt muligt foregå på selve diget og helst på landsiden. (Henvielse til 4.1.2).

3.1.8 Anvendelsen af miljøvenlige kystsikringsmetoder og -materialer skal støttes.

3.1.9 Generelt skal klæg til kystsikring graves bag digerne. I særlige tilfælde - eksempelvis hvis der opstår et presserende og pludseligt behov, hvis der ikke er adgang til andre forekomster bag digerne, og hvis gravningen af materiale er økologisk afbalanceret, kan en sådan gravning af

klæg tillades foran digerne. I disse tilfælde skal gravningen udføres således, at den miljømæssige belastning holdes nede på et minimum, permanente eller langvarige virkninger skal undgås, og hvis dette ikke er muligt, skal der tages kompenserende foranstaltninger

Den naturlige dynamik

3.1.10 Den naturlige afvanding af strandengene forstærkes ved at reducere afvandingsforanstaltninger, hvor dette er muligt og gennemførligt, og ved at bruge mere miljøvenlige uddybningsmetoder.

3.1.11 For at forøge mangfoldigheden af planter og tilknyttede dyrearter i strandengene sigtes der mod at opnå en reduktion og/eller variation af græsningen, bortset fra de områder, hvor græsning er nødvendigt af hensyn til kystsikringsformål.

3.1.12 Formålet er at reducere forstyrrelser forårsaget af fritidsaktiviteter og turisme ved at lancere og anvende informationssystemer og/eller tidsmæssig samt områdemæssig zoneopdeling. (Identisk med 5.1.8).

3.1.13 Anvendelsen af naturgødning, kunstgødning, pesticider og andre giftige stoffer på strandengene skal bringes til ophør.

Infrastrukturarbejde

3.1.14 Nye infrastrukturelle anlæg, som vil have en permanent eller langvarig indvirkning, bør ikke opføres på strandengene.

3.1.15 Eventuelle infrastrukturelle anlæg, som er nødvendige for, at øerne og Halligen kan forsynes med blandt andet gas, vand og elektricitet og andre fornødenheder, skal udføres på sådan måde, at den miljømæssige påvirkning af Vadehavet holdes på et minimum, og der undgås permanente eller langvarige virkninger. (Identisk med 4.1.14).

3.1.16 Nye tilladelser til etablering af ledninger til transport af gas og olie i strandengene skal ikke udstedes, medmindre disse foranstaltninger er af overvejende offentlig interesse. I disse tilfælde skal anlægsmetoden og planlægningen af linien være af en sådan art, at negative miljøpåvirkninger på Vadehavets økosystem minimeres, og permanente eller langtidsvirkende negative påvirkninger undgås. (Henvisning til 4.1.13).

3.2 Trilaterale projekter og handlinger

3.2.1 Der nedsættes en trilateral ekspertgruppe under de relevante myndigheders ansvar til at undersøge de mulige konsekvenser af en fortsat havspejlsstigning. På basis af sådanne undersøgelser vil der blive udarbejdet forslag til fremtidige politikker for en integreret kystsikrings- og naturbeskyttelsespolitik. (Identisk med 4.2.1, 5.2.2, 7.2.1).

3.2.2 Der foretages en undersøgelse af arbejds- og udviklingsmetoder til vedligeholdelse af strandengene, samt mulighederne for at fremme mere naturlige afvandingsmønstre.

3.2.3 Der skal igangsættes en undersøgelse af den eksisterende landbrugsmæssige anvendelse af strandengene, samt anvendte metoder med henblik på at forbedre kvaliteten af strandengene.

4 Tidevandsområder

Tidevandsområdet omfatter alle tidevandsflader og sublitorale områder. Grænsen til Nordsøen defineres som en kunstig linie mellem øernes yderspidser. Grænsen til flod- og åmundinger fastlægges som en gennemsnitlig saltkoncentration på 10‰ ved højvande om vinteren (Leeuwarden-deklarationen Bilag I).

Tidevandsområdet er Vadehavets mest karakteristiske habitat, som kendetegnes ved et skiftende mønster af render og sublitorale områder. Ved lavvande dækker vadeerne ca. 2/3 af tidevandsområdet. Vadehavets vade udgør den største sammenhængende strækning af slikvade i hele verden.

Status

Som følge af de daglige tidevandspåvirkninger og den åbne forbindelse til Nordsøen er tidevandsområdet et meget dynamisk område.

Nogle karakteristiske biologiske træk ved tidevandsområdet er tilstedeværelsen af bl.a. blåmuslingebanker, *Sabellaria*-rev og ålegræsområder. Tidevandsområdet er underkastet naturlige påvirkninger af isvintre, stærk blæst, svingninger i gennemsnitstemperatur, sigtbarhed og parasitter. Dertil skal føjes menneskets påvirkning i form af fiskeri, uddybning, offshore-aktiviteter og kystsikringsforanstaltninger.

Ved lavvande er tidevandsområderne desuden vigtige levesteder for fouragerende, rastende og/eller fældende fugle, samt for sæler. Tidevandsområdets høje biologiske produktivitet danner også grundlaget for muslingefiskeri og dyrkning af blåmuslinger.

Ud over fiskeriet benytter mennesker mest tidevandsområdet til fritidsaktiviteter, hvoraf de vigtigste er sejlads og gåtur på vadeerne.

Dele af tidevandsområderne fungerer som adgangsfarvand til havnene fra havet. Forvaltningen af disse sejlruiter er i offentlighedens interesse og er genstand for regulering på nationalt plan.

Mål

Naturlige dynamiske forhold på vadefladerne.

Et øget areal med geomorfologisk og biologisk uforstyrrede vadeflader og sublitorale områder.

Et øget område med og en mere naturlig fordeling og udvikling af blåmuslinger, *sabellaria*-rev og ålegræsområder.

Levedygtige bestande af spættet sæl og gråsæl samt en naturlig forplantningsevne, som også omfatter sælungernes overlevelse.

Gunstige forhold for trækkende og ynglende fugle.

Vurdering

Vadehavets naturlige dynamik har været betydeligt påvirket af landvinding, digebygning og andre kystsikringsarbejder, som i væsentlig grad har reduceret tidevandsvolumen. I øvrigt har uddybning af sejlrender samt udvinding af sand og naturgas påvirket tidevandsområdet naturlige dynamik.

Tidevandsområdet er et system, der tilføres sediment, og som derfor har kunnet kompensere for niveausænkningen i havbunden. En havspejlsstigning forårsaget af drivhuseffekten vil højst sandsynligt øge behovet for mængden af sediment. Også udvindingen af naturgas i og omkring vadehavsområdet medfører øget niveausænkning i havbunden og forstærker virkningen af en havspejlsstigning, ligesom den kommercielle udvinding af sand fra Vadehavet påvirker sandbalancen i negativ retning. Her er der en vigtig forbindelse med offshore-zonen, da sand tilføres fra dette område - en proces, der på øerne påvirker selve kysten, som bliver mere stejle.

En anden vigtig faktor for sandbalancen i Vadehavet er vandcirkulationsmønstret, som har været og stadigvæk bliver påvirket af landvindings- og kystsikringsaktiviteter.

Det tyder på, at inddigningerne og den dermed forkortede kystlinie har formindsket mængden af fint sediment og muligheden for sedimentation heraf.

En række menneskelige aktiviteter, især fiskeri af hjerte- og blåmuslinger og opgravning af sand og muslingeskaller, virker direkte forstyrrende på sedimentet. Disse aktiviteter kan medføre midlertidige eller strukturelle forandringer i sedimentets morfologi og biologi, en nedsættelse af sedimentets stabilitet samt øget opmudring i vandsøjlen. Blåmuslingefiskeriet kan have omfattende virkninger på habitatstrukturen i sublitorale områder og på tidevandsfladerne.

Forstyrrelser kan påvirke dyrenes normale adfærd. Den faktiske virkning er afhængig af mængden og varigheden af forstyrrelsen og den tidsperiode, hvori den foregår. De menneskelige aktiviteter, som forårsager forstyrrelser, og i forhold til hvilke der er indgået trilaterale aftaler, er: fiskeri, jagt, fritidsaktiviteter, søfart, civil luftfart, militære aktiviteter, udvinding af mineralforekomster og energiproduktion.

Et karakteristisk træk ved Vadehavets tidevandsområde er dets høje biologiske produktivitet, som er hovedårsagen til, at Vadehavet er et vigtigt opvækstområde for visse arter af Nordsøens

fisk og for det store antal ynglende og trækkende fugle, som fouragerer i området. Muslingefiskeriet påvirker den normale mængden af tilgængelig føde for visse fuglearter - en påvirkning, som kan resultere i en reduceret mængde føde i de år, hvor muslingebestanden er lav.

Inden for det sidste årti har der været en alvorlig tilbagegang i antallet og størrelsen af voksne muslingebanker, især i de hollandske og nedersaksiske dele af Vadehavet. Fiskeri af småmuslinger er en vigtig årsag til denne nedgang, men isvintre og storme har også spillet en rolle.

Hovedårsagerne til en tilbagegang i *Sabellaria*-rev og ålegræsområder er ikke klarlagte.

Fremtidige aktiviteter

Inden for rammerne af det trilaterale samarbejde er der blevet aftalt en række foranstaltninger til at modvirke de negative virkninger af menneskets tilstedeværelse i området samt udvindingen af naturlige og mineralske ressourcer.

Set i lyset af den forventede havspejlsstigning som følge af drivhuseffekten ønskes der en udvidet eller forbedret politik for forvaltningen af tidevandsområdet. Denne politik skal harmonere nøje med politikken for den dynamiske situation i offshore-området, på strande og i klitter, i strandenge samt i flod- og åmundinger.

Endvidere bliver en bedre forvaltning af de karakteristiske biologiske ressourcer i tidevandsområdet påkrævet, især hvad angår naturlige blåmuslingebanker, ålegræsområder og *Sabellaria*-rev, hvis de økologiske mål skal kunne føres ud i livet.

Tidevandsområdet er omfattet af sælforvaltningsplanen. Denne plan er genstand for regelmæssige tilføjelser og justeringer.

4.1 Den trilaterale politik og forvaltning

Naturlig dynamik og kystsikring

4.1.1 Eftersom tidevandsområdets naturlige dynamik direkte er forbundet med kystsikringsaktiviteter på fastlandskysten, på øerne og i offshore-området, skal den fremtidige kystsikringspolitik principielt bygge på disse indbyrdes forhold.

4.1.2 Inddigning af tidevandsområdet er i princippet forbudt, og tabet af biotoper via kystsikringsforanstaltninger minimeres. Forstærkning af eksisterende diger udføres, hvor de eksisterende diger findes, og så vidt muligt på landsiden. (Henvisning til 3.1.7).

4.1.3 Tilladelse til mindre ændringer af moler, anløbsbroer og andre infrastrukturelle installationer langs vadehavskysten vil kun kunne gives efter en nøje undersøgelse af alle de berørte interesser.

4.1.4 Der vil ikke blive givet tilladelse til nye, permanente installationer, som vil kunne påvirke tidevandsområdets naturlige dynamik inden for beskyttelsesområdet, med mindre det er i offentlighedens uomtvistelige interesse.

Tilladelse til nye permanente installationer, som forventes at få betydelig virkning på den naturlige dynamik i tidevandsområdet uden for beskyttelsesområdet, vil kun blive givet, efter at pågældende installationer har været genstand for vurdering i henhold til EU's direktiv om vurdering af virkning på miljøet (VVM).

Alle installationer skal opføres således, at den miljømæssige belastning holdes på et minimum, samtidig med at permanente eller langvarige virkninger undgås. Hvis sidstnævnte ikke er muligt, skal der foretages kompenserende foranstaltninger.

Skibsfart, havne og industrianlæg

4.1.5 Udvidelse eller større ændringer af eksisterende havne- og industrianlæg samt nye installationer skal udføres således, at den miljømæssige belastning holdes nede på et minimum, samtidig med at permanente eller langvarige virkninger undgås. Hvis dette ikke er muligt, skal der tages kompenserende foranstaltninger. Der gives ikke tilladelse til nye, endnu ikke godkendte planer for nye installationer samt udvidelse eller større ændringer af eksisterende havne og industrianlæg, som er beliggende i beskyttelsesområdet, med mindre disse er nødvendige af uomtvistelig hensyn til offentligheden, og hvis der ikke kan findes en alternativ løsning. (Identisk med 6.1.1).

4.1.6 Skibsruiter og havne skal kun drives med deres tilsigtede formål for øje. På denne måde skal negative virkninger i videst mulige udstrækning undgås. Uddybning af sejlrende til støtte for navigationen skal foregå, således at de naturlige processer i videst mulige udstrækning får lov til at udvikle sig.

4.1.7 Der kan i princippet ikke etableres nye sejlruiter til havnene og vadehavsøerne, medmindre de nuværende ruiter er ved at forsvinde.

4.1.8 Sejlruiter over vandskel og andre ruiter eksisterer kun i kraft af den naturlige dynamik. For sådanne ruiter kan der ikke udføres oprensingsarbejder.

4.1.9 Hastighedsbegrænsning inden for tidevandsområdet er allerede, eller vil blive, indført, hvor den skønnes at være nødvendigt.

Udvinning af mineraler

4.1.10 Der gives ikke tilladelse til nye udvindingsanlæg til olie og gas i beskyttelsesområdet. Udvindingsaktiviteter er tilladt inden for beskyttelsesområdet, hvis det er forholdsvis sandsynligt, at forekomster kan udvindes uden for bevaringsområdet. Nettotab af naturværdier skal undgås. Derfor vil undersøgelsesboringer være genstand for regulering i forhold til omfang og tid. Samtidig bør der gennemføres tilknyttede foranstaltninger inden for forskning, afhjælpning og kompenserende foranstaltninger.

4.1.11 Sandudvinning i beskyttelsesområdet begrænses til oprensning og vedligeholdelse af sejlruiter, og dette sand kan blandt andet bruges til kystsikring. I særlige tilfælde kan der også ske udvinning af sand til kystsikring.

Ved udvinning af sand i vadehavsområdet uden for beskyttelsesområdet bør der i så vid udstrækning som muligt anvendes sand, som er opgravet ved sejlruternes vedligeholdelse. Udvinningen skal udføres på en sådan måde, at den miljømæssige belastning holdes på et minimum, der skal undgås permanente eller langvarige virkninger, og hvis dette ikke er muligt, skal der tages kompenserende foranstaltninger.

4.1.12 Tilladelser til udvinding af sand i lille målestok vil stadig kunne indhentes. Udvinding af sediment og havsand i lille målestok til medicinske formål vil fortsat være tilladt.

4.1.13 Generelt skal anlægsmetoden og planlægningen af tracéer til rørledninger være af en sådan art, at negative miljøpåvirkninger på Vadehavets økosystem minimeres, eller permanente eller langtidsvirkende negative påvirkninger undgås, og hvis dette ikke er muligt, tages der kompenserende foranstaltninger.

I tidevandsområderne indenfor beskyttelsesområdet må der ikke udstedes nye tilladelser til anlæggelse af rørledninger til transport af olie og naturgas, medmindre der med disse foranstaltninger foreligger bydende nødvendige hensyn til væsentlige samfundsinteresser og det ikke er muligt at finde en alternativ løsning. (Henvi sning til 3.1.16).

4.1.14 Eventuelle infrastrukturelle anlæg, som er nødvendige for at øerne og Halligen kan forsynes med blandt andet gas, vand og elektricitet og andre fornødenheder, skal udføres på sådan måde, at den miljømæssige påvirkning af Vadehavet holdes på et minimum, og permanente eller langvarige virkninger på miljøet undgås. (Identisk med 3.1.15).

Oprensningsmaterialer

4.1.15 Virkningen af klapping af oprensningsmaterialer minimeres. Dette sker blandt andet ved at vælge de bedst egnede klappadser og/eller tidspunkter. (Identisk med 6.1.3).

Blåmuslinge- og hjertemuslingefiskeri

4.1.16 De negative virkninger af hjertemuslingefiskeri er begrænset ved at:

- Hjertemuslingefiskeri ikke er tilladt i den tyske del af beskyttelsesområdet.
- Hjertemuslingefiskeri ikke er tilladt i den danske del af Vadehavet med undtagelse af nogle mindre områder langs sejlrenden til Esbjerg og i Ho Bugt.
- Hjertemuslingefiskeri er tilladt i den hollandske del af vadehavsområdet, men er blevet begrænset ved en permanente lukning af store områder - og der er mulighed for yderligere restriktioner for at sikre føderessourcerne for fugle. Der er iværksat et samarbejde med fiskeindustrien og i den forbindelse gives beskyttelsen og forøgelsen af væksten i naturlige blåmuslingebanker og ålegræsområder en central placering. (Identisk med 9.1.3).

4.1.17 De negative virkninger af blåmuslingefiskeri begrænses ved hjælp af permanent lukning af betragtelige områder. Herudover skal forvaltningen af blåmuslingefiskeri blandt andet beskytte og fremme væksten af naturlige blåmuslingebanker og ålegræsområder. (Identisk med 9.1.3).

4.1.18 Blåmuslingefiskeriet vil principielt blive begrænset til sublitorale områder. På basis af nationale forvaltningsplaner, som er dokumenteret i 'The Progress Report', kan der gives tilladelse til fiskeri på tidevandsfladerne. Fiskerisektoren opfordres til at udveksle information om eksisterende fremgangsmåder og til at undersøge mulighederne for at minimere virkningerne af blåmuslingefiskeriet i almindelighed og fiskeriet af blåmuslingeyngel i særdeleshed. (Identisk med 9.1.5).

4.1.19 De nuværende områder med banker med blåmuslingekultur må ikke udvides.

4.1.20 Den eksisterende tilladelse til østerskultur forbliver gældende af traditionelle årsager. I henhold til denne tilladelse kommer de importerede østers fra farme og er under veterinærkontrol. Der vil ikke blive givet nye tilladelser.

Turisme og fritidsaktiviteter

4.1.21 Da Vadehavet fortsat skal kunne benyttes til rekreative formål, bestemmes følgende:

- i de økologisk set mest følsomme områder er der eller vil der blive etableret zoner, hvor alle rekreative aktiviteter er forbudt, herunder udflugtsskibe og fritidssejls;
- brug af jetski, vandski og lignende motoriseret udstyr er eller vil blive forbudt eller begrænset til mindre afgrænsede områder;
- etablering af nye marinaer indenfor beskyttelsesområdet skal undgås, og udvidelsen af den eksisterende marinakapacitet vil kun blive tilladt inden for de allerede godkendte niveauer.
- windsurfing er eller vil blive begrænset.

4.1.22 Der er indført eller skal indføres hastighedsbegrænsninger for skibe, hvis det findes nødvendigt af hensyn til sikkerhedsmæssige, miljømæssige og rekreative forhold.

4.1.23 De negative virkninger af sejls med luftpudefartøjer, hydrofoilfartøjerbåde og andre former for fartøjer med høj hastighed minimeres med følgende strategier:

- I Holland og Tyskland er sejls med luftpudefartøjer og hydrofoilfartøjer forbudt i tidevandsområderne inden for beskyttelsesområdet. Sejls med nye, andre former for fartøjer er forbudt uden for de udpegede sejladsruter i området.
- I Danmark kan der kun imødekommes ansøgninger om sejls med nye fartøjer med høj hastighed på baggrund af en vurdering af den miljømæssige virkning (VVM), idet det samtidig forudsættes, at dette ikke er i konflikt med beskyttelsesmålene for naturen i området.

4.1.24 Der sigtes imod en reduktion af de forstyrrelser, som skyldes fritidsaktiviteter og turisme, indførelse og anvendelse af informationssystemer og/eller tidsmæssig og områdemæssig zoneopdeling.

4.2 Trilaterale projekter og handlinger

4.2.1 Der nedsættes en trilateral ekspertgruppe til at undersøge de mulige konsekvenser af en fortsat havspejlsstigning, og de relevante myndigheder er ansvarlige for koordinationen af denne ekspertgruppe. På basis af sådanne undersøgelser vil der blive udarbejdet forslag til fremtidige politikker for en integreret kystsikrings- og naturbeskyttelsespolitik. (Identisk med 3.2.1, 5.2.2, 7.2.1).

4.2.2 Årsagerne til tilbagegangen af ålegræsområder og Sabellaria-rev er endnu ikke helt klarlagte. På grundlag af eksisterende og ny viden skal der udvikles strategier til beskyttelse og udvikling af disse arter.

4.2.3 Mulighederne og vilkårene for at fremme væksten af naturlige blå- og hjertemuslingebanker, Sabellria-rev og ålegræsområder skal undersøges.

4.2.4 Det skal undersøges, i hvilken grad bundfaunaen påvirkes af rejefiskeri.

4.2.5 Oplysninger om den naturlige forekomst af muslingeskaller skal indhentes ved en undersøgelse af skalleproduktionen i hele systemet op til tre sømil søværts øerne, og på dette grundlag skal der fastlægges nye kvoter for en bæredygtig indvinding af muslingeskaller.

4.2.6 Den permanente tysk-hollandske grænsefarvandskommission vil blive bedt om inden for deres fuldmagt at videreudvikle en forvaltningsplan for Ems Dollard-flodmundingen.

4.2.7 Der udarbejdes en fortegnelse over og undersøgelser af nationale fremgangsmåder i forbindelse med uddybning af sejlrender.

5 Strande og klitter

Naturtyperne strande og klitter omfatter forstrande, strande, primærklitter, lavninger i den yderste klitrække, sekundærklitter samt heden bag klitterne (Leeuwarden-deklarationen Bilag I). De fleste strande og klitter findes på Nordsøsidens af økæden. På fastlandet findes der strande og klitter på halvøerne Skallingen og Eiderstedt og Husumer Bucht.

Status

Strande og klitter har en vigtig rolle som kystsikring. I størstedelen af vadehavsområdet er klitterne beskyttede. Kystzonens dynamik er blevet begrænset især i nærheden af byområder, bygninger og andre menneskeskabte anlæg. Ønsket om at gøre området mere sikkert og bedre egnet både til landbrug og beboelse har ført til anlæg af sanddiger mellem tilstødende klitarealer eller opførelse af lange sanddiger på østsiden af øerne. Resultatet har været et betydeligt tab af dynamiske områder og tab af forholdsvis sjældne subhabitater, f.eks. grønne forstrande og lavninger i den yderste klitrække.

Store dele af vore stabile klitarealer har før i tiden været udsat for overgræsning, hvad der har ført til en meget dynamisk, men ikke særlig naturlig situation. Dette har nu ændret sig fuldstændigt, idet størstedelen af de ældre klitter nu er dæmpet, delvist bevokset med fyrretræsplantager, og sandflugt er begrænset af kystsikring. De fleste ældre klitter er ikke længere udsat for erosion, og de fremtræder mere eller mindre som fossilformationer med gammel vegetation uden den naturlige fornyelse i forbindelse med dannelsen af sekundærklitter.

På mange øer har vandforbruget ført til en sænkning af grundvandsspejlet, således at mange vådområder i lavninger mellem klitterne er forsvundet sammen med deres typiske vegetation.

Klitvegetationen er negativt påvirket af luftbårne næringsstoffer.

Klitter og strandarealer tiltrækker turister, og intensiv brug kan volde skade på vegetationen og forstyrre dyrelivet.

Mål

Øget naturlig dynamik for forstrande, strande, primærklitter og lavninger i den yderste klitrække i forbindelse med offshore-området.

Øget forekomst af en fuldstændig, naturlig vegetationsudvikling.

Gunstige forhold for trækkende og ynglende fugle.

Vurdering

Den nuværende politik fokuserer på beskyttelsen og bevarelsen af klitter og strande samt en harmonisering af natur- og kystbeskyttelsespolitikken. Denne politik har normalt defineret en status quo. Trykket fra fritidsaktiviteter er i visse områder stadigvæk årsag til tab af naturlige klitter og strande, forstyrrelse af flora og fauna og en sænkning af grundvandsspejlet ved øget vandindvinding. De to eneste truede arter af ynglende fugle i vadehavsområdet er hvidbrystet præstekrave og havterne, yngler på strandarealer.

Fremtidige aktiviteter

For at føre de aftalte mål vedrørende en øget naturlig dynamik og en naturlig vegetationsudvikling ud i livet bliver det nødvendigt med en mere aktiv politik for at fremme kystsikringsteknikker, som tillader en øget naturlig dynamik. I øvrigt kan der tilskyndes til foranstaltninger, som aktivt forøger den dynamiske situation på klitter og strande. Kystforvaltningen skal omhyggeligt afstemmes med naturlige værdier og processer.

En yderligere beskyttelse af arter, der yngler på strande, kan opnås ved relativt enkle zoningsregler, der er begrænset i tid og udstrækning. Sådanne regler vil også kunne gavne græsæler, der både føder og dier deres unger på strandarealer.

Det bør tilstræbes at forbedre beskyttelsen af klitrealerne i vadehavsområdet.

5.1 Den trilaterale politik og forvaltning

5.1.1 Klitter bringes under beskyttelse i den udstrækning dette ikke allerede er sket, og det tillades, at der her finder naturlige processer sted med særligt henblik på flora og fauna. Derfor anvendes den bedste miljøpraksis i beskyttelsen og udviklingen af klitterne.

5.1.2 Der vil ske en videre harmonisering af naturbeskyttelsesinteresser og kystsikringsforanstaltninger, idet befolkningens sikkerhed er en grundlæggende faktor.

5.1.3 I forbindelse med kysterne har den trilaterale politik til formål at integrere krav om fritidsaktiviteter og turisme, kystsikring og naturværdier, f.eks. en høj geomorfologisk dynamik og vigtige yngleområder. Når det er muligt, bør den naturlige situation forbedres ved hjælp af en forvaltningspolitik uden indgreb.

5.1.4 For at forhindre yderligere tab af klitområder vil den eksisterende infrastruktur principielt ikke blive udvidet her, og ingen nye anlæg vil i princippet blive tilladt.

5.1.5 Kystforvaltningen skal sigte mod en naturlig dynamisk udvikling, idet der tages hensyn til behovet for at beskytte beboerne på øerne og for at værne om øernes stabilitet og infrastruktur.

5.1.6 Tab af biotoper, på grund af kystsikringsforanstaltninger, skal minimeres.

5.1.7 Hvor kystsikring udføres, skal den bedste miljøpraksis anvendes.

5.1.8 Formålet er at reducere forstyrrelser forårsaget af fritidsaktiviteter og turisme ved at lancere og anvende informationssystemer og/eller tidsmæssig samt områdemæssig zoneopdeling. (Identisk med 3.1.12)

5.1.9 Det er vigtigt at bevare den naturlige dynamik. Det kan f.eks. gøres på følgende måder:

- skabe mulighed for sandflugt,
- gendanne naturlig klitvegetation, så længe der ikke sker nogen påvirkning af kystsikringen.

5.1.10 Indvindingen af grundvand skal forvaltes på en sådan måde, at vådområder i lavninger mellem klitterne ikke påvirkes i en negativ retning.

5.2 Trilaterale projekter og handlinger

5.2.1 Udvælgelse af potentielle områder, hvor en dynamisk klitudvikling er mulig, og udarbejdelse af planer for at fremme og forbedre denne dynamiske udvikling på baggrund af tilgængelige oplysninger.

5.2.2 Der nedsættes en trilateral ekspertgruppe til at undersøge de mulige konsekvenser af en fortsat havspejlsstigning, og de kompetente myndigheder er ansvarlige for koordineringen af denne ekspertgruppe. På basis af sådanne undersøgelser vil der blive udarbejdet forslag til fremtidige politikker for en integreret kystsikrings- og naturbeskyttelsespolitik. (Identisk med 3.2.1, 4.2.1 og 7.2.1).

5.2.3. Eksperimenter med tilførsel af sand fra offshore-områder skal støttes.

5.2.4. Der udarbejdes en fortegnelse over og undersøgelser af den bedste miljøpraksis for kystbeskyttelse.

6 Flod- og åmundinger

Mod land afgrænses flod- og åmundinger inden for det trilaterale samarbejdsområde af gennemsnitsbrakvandslinien. Mod havet er grænsen en gennemsnitlig saltkoncentration på 10‰ ved højvande om vinteren. I forhold til vadehavsområdet udgør disse mundingsområder således områderne mellem 10‰, defineret fra havet op til flodernes/åernes gennemsnitsbrakvandslinie, og på landsiden af floderne/åerne, områderne uden for hoveddigerne, eller, hvor hoveddiger ikke findes, af højvandslinien om foråret, herunder de tilgrænsende indlandsområder inden for de udpegede Ramsar- og/eller EF-fuglebeskyttelsesområder.

Naturtypen flod- og åmundinger omfatter de store vandløb, som har en naturlig vandudveksling med Vadehavet. Disse brakvandsområder hører til overgangszonen mellem floder/åer og tidevandsområdet. Der findes fire sådanne flod- og åmundinger i vadehavsområdet for Vadehavet, som har 'åben adgang' til Vadehavet. Det er Varde Å i det danske vadehavsområde og floderne Elben, Weser og Ems i den tyske del af Vadehavet, hvorimod der ikke længere findes flod- og åmundinger bevaret i den hollandske del.

Status

Flod- og åmundingerne fungerer som vandreruter for fisk som snæbel, laks, ørred og stør. De afgrænses af strandenge, hvor tagrør og strandkogleaks kan dominere store områder i stedet for kilebæger og andre arter fra marsken. Flokkulering af klægminaler fører til en mudret jordbund med en bundfauna, der opfylder behovene hos fugle som klyde, rødben og sortklire. Strandengenes brakvandsvegetation producerer en større biomasse end andre former for saltmarsk og tiltrækker et stort antal ænder og gæs, der fouragerer på vegetationen og på planternes frø, der udvikles om efteråret.

Brakvandsområderne er også vigtige oversvømmelsesarealer. Mange af disse brakvandsstrandenge er blevet tørlagt, og flere flod- og åmundinger (især de mindre) har sluser, der forhindrer den naturlige blanding af fersk- og saltvand samt etableringen af overgangszoner. I Holland er der truffet foranstaltninger til at ændre slusepraksis for at forbedre overgangszonerne mellem fersk- og saltvand.

Flod- og åmundingerne for floderne Elben, Weser og Ems udgør adgangsruterne til de store tyske havne fra havet. Forvaltningen af disse havsejladruer er i offentlighedens interesse og reguleres i henhold til loven. Flod- og åmundingerne til floderne Elben og Weser er blandt de mest industrialiserede områder i vadehavsområdet.

Varde Å's udmunding er forblevet i dens naturlige morfologiske tilstand, men er dog genstand for meget intensiv landbrugsmæssig udnyttelse.

Mål

Beskyttelsen af værdifulde dele af flod- og åmundingerne.

Vedligeholdelsen og om muligt genoprettelsen af flod- og åbredderne til deres oprindelige tilstand.

Vurdering

I sammenligning med andre flodmundinger vurderes den økologiske værdi af Ems med sin gode vand- og sedimentkvalitet som værende høj. Inden for de sidste 10 år er situationen dog forværret som følge af en uddybning af floden og de dermed forbundne økologiske påvirkninger. På trods af diverse konstruktioner til beskyttelse af bredderne fremtræder disse i dag i en halvnaturlig tilstand og anvendes især til landbrugsformål.

Udviklingen af Weser-mundingen til gavn for søfart, digebygning langs bredderne samt udvikling af havn og industri har forårsaget betydelige ændringer i dens morfologi og hydrografi med yderligere påvirkning af den naturlige flora og fauna. Som følge deraf er aflejring af mudder i den ydre del af munden større end normalt, og en tåge af dispergeret materiale er opstået i denne del af munden.

Det økologiske system er blevet ændret betydeligt ved oprensingsarbejder og digebygning ved floden Elben og den ledsagende udvikling af industrier og havne i området. Kun få steder i mundingsområdet kan betegnes som naturlige eller uforstyrrede. De resterende dele af forstranden er beskyttet af høfder og kan betegnes som halvnaturlige forstrandsområder.

Munden af Varde Å er bibeholdt som et ureguleret område, hvorimod det traditionelle ekstensive landbrug på strandengene og engene er erstattet af intensive dyrkningsformer.

Fremtidige aktiviteter

Den politik, der gælder for vand og sediment, brakvandsområder og tidevandsområder, er også gældende for relevante forhold i flod- og åmundingerne.

I store dele af de tyske flodmundinger har den menneskelige brug højeste prioritet. Skibsruiter og havne skal forvaltes i forhold til deres egentlige formål. Dog er det nødvendigt at vedligeholde og gendanne mundingernes økologiske status. Derfor udarbejdes der for indeværende et program, der i Tyskland skal bidrage til en undersøgelse af mulighederne for at beskytte værdifulde områder samt vedligeholde og så vidt som muligt føre å- og flodbredderne tilbage til deres naturlige tilstand.

I Varde Å-munden tilsigtes der en ekstensivering af den nuværende landbrugsmæssige brug, ligesom der er iværksat et genoprettelsesprojekt.

Centrale elementer i den vedtagne politik og i forvaltningsstrategien er en vurdering af virkninger på miljøet (VVM) af nye aktiviteter, spørgsmål om kompensation og afhjælpning samt genoprettelsesprojekter. Når det er nødvendigt, vil der blive iværksat beskyttelse af de værdifulde

af flod- og åmunding, der endnu ikke er genstand for en sådan beskyttelse.

Slusestrategien skal modificeres i visse områder for at sikre, at en mere ensartet mængde af ferskvand afledes fra fastlandet samt for at give vandrende fiskearter bedre vilkår.

6.1 Den trilaterale politik og forvaltning

Politikker for vigtige dele af flod- og åmundingerne, d.v.s. vandet, strandengene, brakvandsområderne, tidevandsområderne og landbrugsområderne, er allerede formuleret i kapitlerne 2, 3, 8 og 9. De relevante dele af disse politikker gælder også for de værdifulde aspekter af flod- og åmundingerne og specielt i forhold til klapping af oprensningsmaterialer, landbrug, jagt, fiskeri, fritidsaktiviteter og energiproduktion.

6.1.1 Udvidelse eller større ændringer af eksisterende havne- og industrianlæg samt nye installationer skal udføres således, at den miljømæssige belastning holdes nede på et minimum, samtidig med at permanente eller langvarige virkninger undgås. Hvis dette ikke er muligt, skal der tages kompenserende foranstaltninger. Der gives ikke tilladelse til nye, endnu ikke godkendte planer for nye installationer samt udvidelse eller større ændringer af eksisterende havne og industrianlæg, som er beliggende i beskyttelsesområdet, med mindre disse er nødvendige af uomtvistelig hensyn til offentligheden, og hvis der ikke kan findes en alternativ løsning. (Identisk med 4.1.5).

6.1.2 Uddybning af sejlrender i flod- og åmundingerne kan kun gennemføres på grundlag af en helhedsvurdering af, hvordan man kan begrænse eller kompensere for evt. skader forårsaget af disse aktiviteter.

6.1.3 Virkningen af klapping af oprensningsmaterialer minimeres. Dette sker blandt andet ved at vælge de bedst egnede klappadser og/eller tidspunkter. (Identisk med 4.1.15).

6.1.4 Værdifulde områder af å- og flodmundinger vil blive genstand for beskyttelse, og flodbredderne vil blive bevaret og genoprettet i den udstrækning det er muligt.

6.1.5 Overgangen mellem fersk- og saltvand skal være så naturlig som muligt.

6.2 Trilaterale projekter og handlinger

6.2.1 Der skal udarbejdes en fælles rapport over gennemførte undersøgelser og deres resultater for at udpege de værdifulde dele af flod- og åmunding, herunder flod- og åbredder, og/eller mulige administrative initiativer til beskyttelsen af disse områder. Resultaterne bliver genstand for diskussion på trilateralt niveau for f.eks. at fastlægge mulighederne for genoprettelsesprojekter, herunder genoprettelsen af overgangszoner.

6.2.2 I Holland skal der foretages en undersøgelse for at finde de områder, der er bedst egnede til genoprettelsen af overgangszoner i flod- og åmunding. Potentielle områder (Westerwoldsche Aa., IJsselmeer, Amstelmeer, Lauwersmeer og Polders), hvor der foregår en udveksling mellem fersk- og saltvand (pumpestationer), skal studeres, hvorefter yderligere foranstaltninger muligvis vil blive truffet.

6.2.3 I Niedersachsen udarbejdes der for indeværende et koncept for de tyske flodmundinger

med henblik på at undersøge mulighederne for at beskytte værdifulde områder samt vedligeholde og så vidt som muligt tilbageføre flodbredderne til deres naturlige tilstand.

6.2.4 Resultatet af ovenstående undersøgelser vil være genstand for evaluering på trilateralt niveau og vil indgå i den videre bearbejdning af planen.

6.2.5 Der skal lanceres et projekt i tæt samarbejde med de ansvarlige havnemyndigheder med det formål at undersøge, hvordan man kan forene havneudvikling og miljøbeskyttelse.

6.2.6 Den løbende genindførsel af snæblen i Danmark og Slesvig-Holsten og overvejelse om yderligere aktioner i andre floder langs med Vadehavet skal vurderes.

6.2.7 Varde Å-mundingen vil blive genoprettet ved indførelse af ekstensivt landbrug, ligesom der sker genoprettelse af de naturlige hydrologiske forhold.

7 Offshore-områder

Offshore-området strækker sig 3 sømil ud i Nordsøen udmålt til en kunstig linie, der forbinder øernes yderspidser. Grænsen mellem offshore-zonen og strandene på øerne er fastlagt som den gennemsnitlige lavvandslinie (Leeuwarden-deklarationen Bilag I).

Status

Offshore-zonens naturlige morfologi er tæt forbundet til den naturlige dynamik i tidevandsområdet samt på strandene og i klitterne: der er en nettotransport af sand fra Nordsøen ind til Vadehavet, ned til 20-meters dybdekurven, og denne transport bestemmes af den generelle vandcirkulation. Området er vigtigt for fouragerende og fældende ænder samt for sæler og marsvin.

Inden for det trilaterale samarbejde er der ringe erfaring med forvaltning af offshore-området. Dele af de tyske nationalparker ligger inden for offshore-området. Hele det danske offshore-område, inden for det trilaterale vadehavsområde, er beskyttet. I Slesvig-Holsten-delen er olie- og naturgasudvinding kun tilladt i koncessionsområdet i Mittelplate.

I det danske område er det forbudt at fiske andre muslingearter end blå- og hjertemuslinger samt rejer.

I de dele af det tyske offshore-område, der hører til nationalparkerne, er sandindvinding i princippet forbudt. Der er ingen planer om at give tilladelse til hjertemuslingefiskeri. Der er ikke blevet lagt yderligere begrænsninger på menneskets brug af området.

I Holland er offshore-området - som del af en zone ned til 20-meters dybdekurven - defineret som miljøzone: et område, hvor en strengere håndhævelse af bestemmelser vedrørende forurening og forstyrrelser forårsaget af visse typer menneskelige aktiviteter i det maritime miljø har ført til et nyt beskyttelsesniveau, som kan bidrage til beskyttelsen, genoprettelsen og udviklingen af hele økosystemet i Nordsøen og i Vadehavet.

Mål

Øget naturlig morfologi, inklusive de ydre deltaer mellem øerne.

God tilgængelighed af føde for fuglene.

Levedygtige bestande og naturlig forplantningsevne for spættet sæl, gråsæl og marsvin.

Levedygtige bestande og naturlig forplantningsevne for spættet sæl og gråsæl, inklusive overlevelsen af sælunger.

Vurdering

Den naturlige dynamik i tidevandsområdet er direkte forbundet med kystsikringsaktiviteterne på fastlandskysten, på øerne og i offshore-zonen. Den fremtidige kystbeskyttelsespolitik skal i princippet baseres på den efterhånden større forståelse for dette samspil og inddrages i kystbeskyttelsesforvaltningen.

Sandudvinding bliver ikke i alle tilfælde reguleret i forhold til vigtigheden af offshore-området. For eksempel reguleres aktiviteterne i området ned til 20-meters dybdekurven i forhold til sandbalancen i hele Vadehavet.

Desuden er offshore-zonen af stor betydning for fugle i perioder, hvor der er mangel på føde. Sikring af fødegrundlaget for dykkende ænder er tæt forbundet med muslingefiskeriet i området (f.eks. trugmuslinger). På Leeuwarden-konferencen blev det derfor vedtaget at undersøge muslingebestandene (f.eks. trugmuslinger) samt fiskeriets påvirkning af bundfaunaen uden for øerne, og, afhængig af resultaterne, at diskutere disse på trilateral basis med henblik på at sikre fødegrundlaget for fugle (LD §54).

Man vedtog yderligere at undersøge mulighederne for et fælles forskningsprojekt vedrørende virkningerne af rejefiskeriet (herunder rejefiskeriet til industrien) og fladfiskfiskeri på bundfaunaen inden for det nationale kompetenceområde med henblik på at definere trilaterale forslag i 1997, og afhængig af resultaterne af undersøgelserne at overveje yderligere reguleringer, herunder muligheden for at lukke dele af det tyske og det hollandske Vadehav (LD §51).

Som det for nyligt afsluttede fælles sælprojekt har vist, opholder spættet sæl sig en del af tiden i en zone op til 20 km ud fra kysten.

Et betydeligt antal marsvin er observeret i det tilstødende kystområde i Nordsøen, især om vinteren og delvist om foråret. Det slesvig-holstenske offshore-område i nærheden af Sild skønnes at være et vigtigt yngleområde for marsvin.

Fremtidige aktiviteter

På grund af vekselvirkningerne mellem hydrologiske og geomorfologiske processer i offshore-zonen, klitterne, strandene, tidevandsområdet og strandengene skal enhver politik, der sigter mod en forøgelse af den naturlige dynamiske situation i disse habitater, nøje afstemmes efter de faktiske forhold.

En politik til sikring af fødegrundlaget for fugle er påkrævet for hele området og skal udvikles på grundlag af igangværende forskningsprojekter.

Offshore-området er dækket af sælforsvaltningsplanen, som regelmæssigt skal revideres og opdateres. (Se kap. 10).

I betragtning af det store antal marsvin i offshore-området skal der iværksættes en politik, der kan fremme denne udvikling, især i yngleområderne.

7.1 Den trilaterale politik og forvaltning

7.1.1 Den fremtidige kystsikringspolitik skal i princippet bygge på en integreret metode til kystsikringsaktiviteter på fastlandskysten, på øerne og i offshore-området.

7.1.2 Der skal ofres mere opmærksomhed på hele offshore-zonens rolle i forhold til den totale sandbalance i Vadehavet.

7.1.3 Sandudvinding skal kun foretages uden for vadehavsområdet. Der kan gives undtagelser med henblik på lokale kystsikringsforanstaltninger, hvis dette er den bedste miljøpraksis i kystsikringsøjemed.

7.2 Trilaterale projekter og handlinger

7.2.1 Der nedsættes en trilateral ekspertgruppe under koordination af de ansvarlige myndigheder til undersøgelse af de mulige følgevirkninger af en havspejlsstigning. På grundlag af disse undersøgelser skal der udarbejdes fremtidige politikker til en integreret kyst- og naturbeskyttelsespolitik. (Se også 3.2.1, 4.2.1 og 5.2.2).

7.2.2 Der skal udføres en undersøgelse af skaldyrsbestandene (eks. spisula) og af virkningen af fiskeri på bestandene af bundorganismer søværts øerne. Afhængigt af resultaterne heraf skal resultaterne diskuteres på trilateralt plan med henblik på at sikre fødemassen til fuglene.

8 Landbrugsområder

Landbrugsområder omfatter enge og dyrkede arealer på øerne samt områder på fastlandet, der er økologisk tæt forbundet med Vadehavet (Leeuwarden-deklarationen Bilag I).

Der er stærke økologiske relationer mellem Vadehavet og disse områder, der rummer fysiske og biologiske faktorer, som er livsvigtige for dyrearter i Vadehavet, f.eks. visse fuglearter. Disse områder er ofte påvirket af mennesker ved bl.a. høslæt, græsning med kvæg, heste og får, og opdyrkning f.eks. med korn, kartofler og raps. Menneskets brug af området har første prioritet i store dele af landområderne.

Status

Trækfugle som vadefugle, ænder og gæs bruger landbrugsområderne på øerne og fastlandet bagved digerne, når de opholder sig i vadehavsområdet. Arter som hjejle, vibe, brushane og lille regnspove raster på enge, græsningsarealer og landbrugsarealer, hovedsageligt forår og efterår.

Planteædende arter som pibeand, bramgås og i mindre omfang knortegås fouragerer også på enge og landbrugsarealer efterår og forår.

I øvrigt bruges landområder, både enge, opdyrkede arealer på øerne og på fastlandet bagved digerne, som alternative rasteplasser ved højvande, når rastemulighederne, søværts digerne, ikke kan benyttes på grund af højvande.

Mål

Gunstige forhold for flora og fauna, især for trækkende og ynglende fugle.

Vurdering

Alle habitater, der bruges af typiske vadefuglearter, er kædet sammen og afhængige af hinanden. Alle disse habitater er vigtige for forskellige arter på forskellige tidspunkter og er vigtige for den naturlige udvikling af disse arter i Vadehavet. Dette aspekt skal tages i betragtning, når der udarbejdes en forvaltningsstrategi til beskyttelse af de forskellige fuglepopulationer.

Fouragerings- og fældningsområder på tidevandsfladerne eller strandengene skal være tilgængelige i passende afstand fra yngleområderne for de arter (vibe, strandskade, stor kobbersneppe), som yngler i landbrugsområderne bag digerne, så som enge og opdyrket jord.

Pibeand, bramgås og i mindre omfang knortegås fouragerer også på enge og landbrugsarealer i perioden fra september/oktober til marts/april. Disse fugle har skiftet habitat fra de traditionelle fødeområder som ålegræsbevoksninger og strandenge til landbrugsjord (f.eks. intensivt dyrkede græsenge), hvilket har forårsaget skader på landbrugsafgrøder og konflikter med landmænd. De implicerede arter er blevet tvunget til at fouragere på græsningsarealer på grund af tab, forandringer og/eller forstyrrelser af de naturlige habitater. De naturlige habitater er blevet reduceret både kvantitativt og kvalitativt som følge af landbrug, industri, beskyttelsesforanstaltninger mod oversvømmelser samt fritidsaktiviteter. Menneskelige forstyrrelser på baggrund af forøget rekreativ anvendelse af arealet søværts digerne og vadefladerne fører til en mere intensiv udnyttelse af landbrugsområderne.

Om natten bruges strandenge, græsområder og marker bagved digerne meget af pibeænder, især når de ikke forstyrres. På den anden side er gæs og ænders brug af landbrugsarealer, og følgelig de konflikter, der herved opstår, koncentreret i nogle specifikke lokale områder. Denne udvikling er ikke kun afhængig af de implicerede områders forvaltning, men også af forvaltningen af habitaterne og gæs andetsteds. Udviklingstendenser inden for landbruget (f.eks. omlægning af enge til landbrugsjord) påvirker også måden, hvorpå gæs og ænder bruger arealerne.

Fremtidige aktiviteter

Det vigtigste element i den fremtidige politik og forvaltning er at sikre et bæredygtigt landbrug i landområderne. Det er dog indlysende, at dette kun bør ske på frivillig basis og i tæt samarbejde med landbrugssektoren.

Det er de regionale og lokale myndigheders ansvar at fremme et bæredygtigt brug af områderne i samarbejde med den lokale befolkning.

Det vil også skabe bedre betingelser for de implicerede fuglearter, hvis der træffes foranstaltninger i tidevandsområdet og strandengene.

8.1 Den trilaterale politik og forvaltning

Vindenergi og landbrug er de mest relevante menneskelige aktiviteter i forbindelse med målet 'gunstige forhold for fugle i landområder'.

De eksisterende trilaterale foranstaltninger angående forvaltning af menneskelige aktiviteter, som er relevante for landområderne, og som også er relevante for fugle, som f.eks. jagt, omtales indgående i kapitel 9 om Fugle.

I øjeblikket er man ved at udarbejde en "*International Flyway Management Plan - Dark-bellied Brent Goose*" (handlingsplan for en enkelt art i overensstemmelse med AEWA), som forelægges på den næste trilaterale regeringskonference.

Landbrug

8.1.1 Et bæredygtigt landbrug, der tager højde for naturbeskyttelsen og bevaring af typiske træk i landskabet, skal støttes, herunder finansielt.

8.1.2 Naturområder, som er blevet indvundet til landbrugsformål, skal genoprettes, hvis det er muligt og med lodsejernes frivillige samarbejde og aktive deltagelse.

8.1.3 Initiativer inden for landbrugssektoren, der sigter mod en begrænsning i brugen og utilsigtede virkninger af pesticider, andre giftige stoffer og kunstgødning i landområderne skal støttes, herunder finansielt.

8.2 Trilaterale projekter og handlinger

8.2.1 I kogene skal de økologiske mål afvejes i forhold til et bæredygtigt landbrug. Dette kræver drøftelser med lokale landmænd for at fastlægge de mest lovende landbrugsmetoder både på kort og lang sigt.

8.2.2 Mulighederne for et bæredygtigt landbrug og en kombination af landbrug og naturforvaltning i landområderne skal undersøges.

9 Fugle

Fugle benytter forskellige habitattyper i vadehavsområdet. Derfor er alle de habitater, som bliver benyttet af en bestemt art eller bestand, forbundet med og afhængige af hinanden. Det er f.eks. vigtigt, at der i en rimelig afstand fra en arts yngleplads findes steder på vader og strandenge, hvor fuglene kan fouragere. Habitater er desuden vigtige for forskellige arter på forskellige tidspunkter, og de er uundværlige for disse arters naturlige udvikling i vadehavsområdet - en kendsgerning, der må tages i betragtning, når der skal udarbejdes en forvaltningsstrategi til beskyttelsen af fugle/forskellige fuglearter/-bestande. Af denne grund er de økologiske mål for fugle, herunder de underordnede mål, relevante for så at sige alle habitattyper i vadehavsområdet.

Forvaltningsinitiativer, som omfatter flere habitater, såvel som initiativer vedrørende specifikke fuglearter, der hovedsagelig benytter bestemte habitater, skal behandles.

Status

Fuglenes beskyttelsesstatus i vadehavsområdet bestemmes primært af vejrforhold, tilgængelighed af føde, forstyrrelser som følge af menneskers aktiviteter samt forurening, især forårsaget af tungmetaller, organiske mikroforureningsemner og olie.

Et stort antal ænder og gæs benytter hvert år vadehavsområdet som fædningsskoloritet. Disse fugle er ikke i stand til at flyve under fædning og er derfor meget sårbare over for forstyrrelser. Planteædende fugle som pibeand, bramgås og i mindre omfang korttegås fouragerer også på enge og opdyrkede arealer i visse perioder af året. Ændringer i brug af habitat fra traditionelle, naturlige fødeområder - f.eks. ålegræsområder og strandenge - til landbrugsområder er forekommet og har medført skade på landbrugsområdet og konflikter med landmænd. Ynglebestandene af stærkt truede arter som hvidbrystet præstekrave og dværgterne er meget afhængige af habitater som sandstrande og primærklitter. Offshore-området er et vigtigt område for fouragerende, rastende og fældende dykænder, bl.a. edderfugl og sortand.

Mål

Gunstige betingelser for trækkende og ynglende fugle:

fødens tilgængelighed;

en naturlig ynglesucces;

tilstrækkeligt store og uforstyrrede raste- og fældningsarealer;

naturlige flugtafstande.

Vurdering

Fødens tilgængelighed

Det er målet at sikre gode fourageringsmuligheder for fugle. Hovedprincippet er, at unaturlige fødekilder for fugle skal undgås. Omvendt forholder det sig sådan, at så længe unaturlige fødekilder findes i vadehavsområdet, bør de accepteres som en del af systemet, og som en naturlig komponent af det pågældende økosystem.

En række menneskelige aktiviteter påvirker tilgængeligheden af føde for bestemte fuglearter. Dette kan i år med få muslinger have konsekvenser for tilgængeligheden af føde. De aktiviteter, som forøger tilgængeligheden af føde for visse arter og således begunstiger disse arter til skade for hele fuglebestandens samlede struktur, bør være genstand for opmærksomhed. Her drejer det sig om fiskeriaffald, jorddeponering i nærheden af vadehavsområdet, eutrofiering samt visse landbrugsaktiviteter på områder bag digerne.

En naturlig ynglesucces

I forhold til kriteriet „en naturlig ynglesucces“ bør vigtigheden af naturlige habitater, som er en betingelse for den naturlige fordeling og koncentration af ynglefugle samt et godt yngleresultat, også tages i betragtning.

En naturlig udbredelse og størrelse af ynglebestandene er vigtige faktorer især for truede fuglearter, som er afhængige af habitater som sandstrande og primærdiger (hvidbrystet præstekrave, dværgterne). Disse arters nuværende ynglebestande er specielt truet og har været genstand for stærk reduktion i sammenligning med deres tidligere (naturlige) størrelser.

Generelt bør yngleresultatet for ynglefugle i vadehavsområdet ikke påvirkes af menneskelige faktorer (d.v.s. kemisk forurening og forstyrrelser). I yngletiden er fuglene generelt meget mere sårbare over for alle former for forstyrrelse, især vejrforhold, oversvømmelser og rovdyr, end over for forurenende stoffer. Faktorer som antallet af rovdyr og oversvømmelsernes hyppighed og niveau kan påvirkes af menneskelige aktiviteter, f.eks. ved konstruktion af diger eller dæmninger til øer, der kan skabe adgang for rovpattedyr.

Tilstrækkeligt store og uforstyrrede raste- og fældningsarealer

Der bør udpeges et tilstrækkeligt antal rasteplasser i vadehavsområdet fordelt langs hele kystlinjen. Disse bør ikke ligge for langt fra hinanden, og de skal ligge tæt på fødeområderne. Det må være et krav til en uforstyrret rasteplass, at fuglene kan føle sig sikre for forstyrrelser fra menneskelige aktiviteter uden for området.

For gravænder og edderfugle er det - ud over tilgængelighed af føde - afgørende, at de ikke forstyrres i det område, de vælger at fælde i. Fuglene kan ikke flyve, når de fælder, og er derfor yderst sårbare over for forstyrrelse (en flugtafstand på op til flere kilometer!). Sejlads og andre former for forstyrrelse påvirker den nuværende fordeling af fældende ænder i vadehavsområdet.

Naturlige flugtafstande

„Flugtafstanden“ er afstanden mellem en fugl og en menneskelig forstyrrende faktor, som fuglen reagerer på ved at flygte. De „naturlige“ flugtafstande for fugle i vadehavsområdet er ukendte, men de faktiske flugtafstande, som er en reaktion på forstyrrelse, må betragtes som store, da fuglene har oplevet mennesker som fjender. Disse unaturligt store flugtafstande bevirker, at også andre menneskelige aktiviteter, som ellers ikke ville have denne virkning, hvis flugtafstandene var mindre, virker forstyrrende. På den anden side er det muligt, at fugle i „sikre“ områder vænner sig til situationen.

Menneskelige aktiviteter, som virker forstyrrende, er blandt andet jagt, visse militære aktiviteter, fritidsaktiviteter, lufttrafik og vindmøller. Forstyrrende aktiviteter fra militær og civil lufttrafik er blevet formindsket ved indførelsen af minimumsflyvehøjder. Skydeområder i Den Helder, Noordvaarder og Sild er blevet lukket.

Fremtidige aktiviteter

Et vigtigt element i den fremtidige politik og forvaltning er, at man skal forsøge at finde bæredygtige løsninger for at mindske konflikten mellem krav til fugleføde og de interesser, der repræsenteres af fiskeri og landbrug. Det er vigtigt at sikre fuglene en fødemulighed, selvom mennesker bruger Vadehavet på andre områder (f.eks. fritidsaktiviteter, lufttrafik, vindmøller, jagt o.s.v.). Det er også vigtigt at undgå menneskelige aktiviteter, der begunstiger visse arter ved at øge deres fødeforsyninger, f.eks. ved fiskeriaffald, lossepladser tæt ved Vadehavsområdet, eutrofiering og landbrugsaktiviteter i kogene og områderne bag digerne. Det er imidlertid klart, at dette kun kan lade sig gøre i tæt samarbejde med fiskeri- og landbrugssektorerne.

Foranstaltninger til beskyttelsen af habitater, hvor fugle yngler, raster og fælder, kan kun opnås ved at etablere et tilstrækkeligt antal reservater af passende størrelse samt ved at regulere aktiviteterne. Særlig truet er ynglebestanden af hvidbrystet præstekrave og dværgterne, der er meget afhængige af habitater som sandstrande og primærklitter. Situationen for disse fugle skal forbedres, og det samme gælder for trækkende og fældende fugle. For at undgå energitab har disse fugle behov for sikre steder, hvor de kan raste og fælde, og som ikke er langt fra deres fødesteder.

Det er væsentligt at undgå opførelsen af vindmøller i landbrugsområder, hvor der kan være tale om betydelig indvirkning på fugle.

Samarbejdsaftaler om trækruter er allerede indgået med The Wash og Guinea Bissau. Inden for rammen af den Afrikansk-urasiske vandfugleaftale (*African-Eurasian Waterbird Agreement*) skal der udarbejdes internationale beskyttelsesplaner til gavn for trækkende vadefugle over lang afstand og flere andre arter.

9.1 Den trilaterale politik og forvaltning

I forhold til den generelle trilaterale politik er fuglebeskyttelse og -forvaltning underlagt det ledende princip, d.v.s. et naturligt og så vidt muligt dynamisk Vadehav, også selv om en naturlig dynamik vil føre til mindre gunstige betingelser for visse fuglearter og -bestande. Dette betyder, at den generelle beskyttelse af Vadehavets økosystemer er vigtigere end særlige beskyttelsesforanstaltninger for bestemte arter.

En række beslutninger i forhold til samarbejdet om trækruter samt specifikke foranstaltninger i forbindelse med regulering af menneskelige aktiviteter, der påvirker bestandene af ynglende og trækkende fugle i vadehavsområdet, er allerede blevet nedfældet i Esbjerg- og Leeuwarden-deklarationerne.

De generelle forvaltningsregler for bestemte habitater anbragt under de forskellige overskrifter for hver habitat kan også være relevante for fuglebestandene i al almindelighed.

Beskyttelse af steder

9.1.1 Betingelserne for ynglende fugle skal forbedres ved passende forvaltning.

9.1.2 Målet er gennem den integrerede forvaltning at forbedre betingelserne i offshore-området for rastende og fouragerende trækfugle, herunder dykænder.

Indgreb i fuglenes fødebetingelser

Fiskeri af blåmuslinger og hjertemuslinger

9.1.3 De negative virkninger af hjertemuslingefiskeri er begrænset ved at:

- Hjertemuslingefiskeri ikke er tilladt i den tyske del af beskyttelsesområdet.
- Hjertemuslingefiskeri ikke er tilladt i den danske del af Vadehavet med undtagelse af nogle mindre områder langs sejlrenden til Esbjerg og i Ho Bugt.
- Hjertemuslingefiskeri er tilladt i den hollandske del af vadehavsområdet, men er blevet begrænset ved den permanente lukning af store områder. Der er mulighed for supplerende begrænsninger til beskyttelse af fugleføde takket være et samarbejde med fiskeriindustrien, og i denne forbindelse gives beskyttelsen og forøgelsen af væksten i naturlige blåmuslingebanker og ålegræsområder en central placering. (Identisk med 4.1.16).

9.1.4 De negative virkninger af blåmuslingefiskeri begrænses af en permanent lukning af betragtelige områder. Derudover skal forvaltningen af blåmuslingefiskeri blandt andet beskytte og fremme væksten af naturlige blåmuslingebanker og *Zostera*-banker. (Identisk med 4.1.17).

9.1.5 Blåmuslingefiskeriet vil principielt blive begrænset til de sublitoraleområder. På basis af nationale forvaltningsplaner, der fremgår af „The Progress Report“, kan der gives tilladelse til fiskeri på tidevandsfladerne. Fiskerisektoren opfordres til at udveksle information om eksisterende fremgangsmåder og til at undersøge mulighederne for at minimere virkningerne af blåmuslingefiskeriet i almindelighed og fiskeriet af blåmuslinge yngel i særdeleshed. (Identisk med 4.1.18).

Forstyrrelser

Fritidsmæssige og andre forstyrrelser, der skyldes menneskelige aktiviteter

9.1.6 I betydningsfulde yngleområder skal graden af forstyrrelse reduceres, og adgangen til disse områder skal styres på en måde, der gør situationen mere gunstig for fugle, f.eks. ved at der kun benyttes bestemte stier på strandenge, strande og i klitter (informationssystem for besøgende).

9.1.7 Det tilstræbes at reducere forstyrrelser i vigtige yngleområder, som skyldes græsning, ved at reducere græsningsstykket og ved at udsætte det tidspunkt, hvor græsningsperioden indledes, men dog kun hvis græsning er nødvendig i forbindelse med kystsikringsformål.

9.1.8 Bilkørsel i yngleområder på strande og i klitter er forbudt.

Vindenergi

9.1.9 Opførelse af vindmøller i Vadehavets beskyttelsesområde er forbudt. (Identisk med 1.1.4).

9.1.10 Opførelse af vindmøller i vadehavsområdet uden for beskyttelsesområdet er kun tilladt, når det ikke påvirker vigtige økologiske og landskabsmæssige værdier negativt. (Identisk med 1.1.5).

Jagt

9.1.11 Jagt på trækfugle er afviklet, eller vil gradvist blive afviklet i beskyttelsesområdet, eller i et økologisk og kvantitativt tilsvarende område i vadehavsområdet

9.1.12 Blyhagl må ikke benyttes i Vadehavet.

9.1.13 Jagt på ikke trækkende arter/fugle er kun tilladt i beskyttelsesområdet, såfremt det kan fastslås, at trækfugle ikke generes derved.

Civil luftart

9.1.14 Virkningerne af den civile lufttrafik i vadehavsområdet skal begrænses.

9.1.15 Ingen nye civile lufthavne vil blive opført i vadehavsområdet.

9.1.16 Udvidelsen af eksisterende civile lufthavne i vadehavsområdet skal begrænses til tilfælde, hvor det er nødvendigt af hensyn til sikkerheden i luften.

9.1.17 En minimal flyvehøjde for civil luftfart på 1.500 - 2.000 fod (450 - 600 m) indføres i vadehavsområdet. Der kan gives dispensation af sikkerhedsmæssige årsager til luftkorridorer i mindre sårbare dele af vadehavsområdet.

9.1.18 Anvendelsen af ultralette fly over vadehavsområdet er forbudt, idet der gøres undtagelse for videnskabelige og tilsynsmæssige formål.

9.1.19 Reklameflyvning er i princippet forbudt i vadehavsområdet.

9.1.20 Ruter for helikopterflyvning og flyhøjder skal etableres på en sådan måde, at forstyrrelse af dyrelivet i vadehavsområdet minimeres.

Militære aktiviteter

9.1.21 Forstyrrelser forårsaget af militære aktiviteter er reduceret eller skal reduceres, og mulighederne for yderligere koncentration og/eller udfasning af militære aktiviteter vil løbende blive undersøgt.

9.1.22 De negative virkninger af militærflyvning ved lave højder er begrænset eller skal begrænses ved at indskrænke antallet af flyvninger og ved at nedsætte den maksimalt tilladte hastighed.

9.1.23 Initiativer til at begrænse forstyrrelser forårsaget af den militære flytrafik i vadehavsområdet skal udføres på et koordineret grundlag.

9.1.24 Udlægning af nedlagte skydeområder som naturbeskyttelsesområde skal prioriteres højt.

9.2 Trilaterale projekter og handlinger

9.2.1 Der skal udarbejdes en fortegnelse over vigtige og potentielle rasteplasser langs kysten i hvert land i forbindelse med en undersøgelse af de tilgængelige oplysninger om behovet for uforstyrrede rasteplasser for fugle, der vil blive sat i værk for at undersøge muligheden for at etablere uforstyrrede rasteplasser.

9.2.2 Eksisterende viden om nødvendigheden af uforstyrrede fædningssområder for dykænder i offshore-området for at forbedre betingelserne for fældende fugle skal evalueres med henblik på en undersøgelse af muligheden for at etablere sådanne uforstyrrede fædningssområder.

9.2.3 Det skal undersøges, om det er muligt at etablere en koordineret forvaltning af planteædende arter (f.eks. ænder og gæs) på lokaliteter bag digerne.

9.2.4 I samarbejde med de ansvarlige myndigheder, specielt på lokalt plan, samt relevante grupper foretages der en undersøgelse af mulighederne for at forbedre vilkårene for ynglefugle i klitter og på strande. Resultaterne vil være genstand for diskussion, og der vil blive taget passende foranstaltninger.

9.2.5 Der udarbejdes en fortegnelse over og en vurdering af faldet i de forstyrrelser, der skyldes militæraktiviteter.

10 Havpattedyr

Spættet sæl, gråsæl og marsvin må betragtes som arter, der er hjemmehørende i Vadehavet. Disse arter lever hele tiden eller det meste af tiden i vandet. Året rundt benytter spættet sæl andre habitater end vandet, såsom sandbanker i tidevandsområdet og strande; gråsæl bruger også klitter og strandenge. Alle disse habitater er vigtigt i forbindelse med sælernes livscyklus - at føde unger, die og fouragere.

De artsgrupper, hvis krav til levestedet overlapper hinanden (f.eks. havpattedyr og fugle) kræver særlig opmærksomhed, idet de er meget følsomme over for forstyrrelser og forurening, og fordi konkurrencen på føderessourcer muligvis kan opstå mellem mennesker og de pågældende arter. Da disse arter befinder sig i toppen af fødekæden, er de indikatorer for kvaliteten af Vadehavets økosystem. Sælen kan betragtes som vadehavsområdets ambassadør og den mest tiltrækkende art. Derfor bør turister fortsat have mulighed for at iagttage sælerne i deres naturlige omgivelser.

Status

Især to faktorer påvirker bevaringsstatus nu og i den nære fremtid for spættet sæl, gråsæl og marsvin i vadehavsområdet: forstyrrelser som følge af forskellige menneskelige aktiviteter (turisme og fritidsaktiviteter, lufttrafik og en vis grad af militære aktiviteter) og forurening især fra tungmetaller og organiske mikroforurenende stoffer. I den nuværende situation har tilgængeligheden af føde ingen indflydelse på sælernes status. Hvor foranstaltninger til at reducere forurening for det meste er blevet truffet uden for vadehavsområdet, skal foranstaltninger til beskyttelsen af sælernes habitater anvendes inden for selve området ved at etablere sælreservater, hvor forstyrrelser begrænses mest muligt.

I årene efter viruspidemien i 1988 har bestanden af spættet sæl vist en markant fremgang. Under to koordinerede flyvninger over hele vadehavsområdet i 1996 blev der talt i alt 11.301 sæler, hvoraf 2.204 var unger.

I dag findes der to ynglepladser for gråsæler i vadehavsområdet, én i nærheden af øen Vlieland i Holland med omkring 315 dyr, hvor mindst 30 unger fødes om året, og én lille ynglekoloni på omtrent 30 til 40 dyr i Slesvig-Holsten i Tyskland.

Observationer viser, at marsvin hovedsageligt opholder sig i kystnære farvande ikke dybere end 20 m. Systematiske registreringer fra luften og fra skibe, som blev udført inden for rammen af EU-projektet SCANS og et projekt gennemført af Kiels Universitet i hele Nordsøen og dele af Østersøen, har dokumenteret, at der i området vest for Knobsände og øen Sild findes de tætteste bestande i hele Tyskebugten. Langtidsundersøgelser udført på øerne Amrum og Sylt af frivillige har også vist, at marsvin i dette område opholder sig tæt ved stranden hele året. I sammenligning med andre dele af Nordsøen findes der i dette område en meget høj koncentration af moderdyr

med unger (som dier i ca. 8 måneder). Man kan deraf slutte, at dette område spiller en vigtig rolle som ynglested for marsvin.

Mål

Levedygtige bestande af spættet sæl samt en naturlig forplantningsevne, som også omfatter sælungernes overlevelse.

Levedygtige bestande af gråsæl samt en naturlig forplantningsevne, som også omfatter sælungernes overlevelse.

Levedygtige bestande af marsvin samt en naturlig forplantningsevne.

Vurdering

Udtrykket „levedygtige bestande“ skal specificeres på en måde, der kan anvendes i forvaltningen. Det antal dyr, der kan forventes i forhold til vadehavområdets naturlige bæreevne, afhænger blandt andet af fiskebestandene i Nordsøen, uforstyrrede og tilgængelig levesteder samt sygdomme og parasitter i tætte bestande. Målestokken for den første del af målet - som løbende skal overvåges og vurderes - er fraværet af en signifikant menneskelig påvirkning af bestandens størrelse.

Sælernes naturlige bestandsudvikling beror på mange faktorer - vandkvalitet, forstyrrelser, bestandens størrelse - og kan sandsynligvis ikke udtrykkes i præcise tal. Det skal på grundlag af ekspertudsagn løbende vurderes, om bestandsudviklingsevnen kan betragtes som naturlig. Denne anden del af målet udgør et af de største og stadig mere eller mindre uløste problemer i de sidste årtier: det nedsatte reproduktionstal på grund af PCB'er og andre organiske mikroforurenende stoffer. Den foreslåede standard for en naturlig forplantningsevne er 0,85 - 0,95 sælunge pr. voksen hunsæl om året.

Den nuværende bestand af spættet sæl betragtes genetisk set som levedygtig i forhold til antallet af dyr. Dødeligheden blandt sælungerne er imidlertid meget høj (højere end 40% i stedet for 20-25%). På trods af at de vigtigste hvile- og ynglepladser er godt beskyttet, er de miljømæssige betingelser ikke tilfredsstillende.

Den nuværende bestand af gråsæler i vadehavsområdet kan ikke betragtes som levedygtig. Den hollandske bestand vokser især på grund af indvandring fra Storbritannien. Når de føder og dier, har gråsæler behov for høje sandbanker (som ikke oversvømmes ved højvande) eller strande og strandenge. Der burde kunne findes fleksible løsninger til at holde sådanne områder fri for forstyrrelser. I øvrigt findes der ikke tilstrækkelig viden om gråsælens naturlige bestandsudviklingsevne i vadehavsområdet.

Med hensyn til marsvin er en detaljeret vurdering af bestandens levedygtighed og bestandsudviklingsevne endnu ikke mulig på grund af manglende viden. Men man ved, at småhvaler især er følsomme over for forstyrrelser og påvirkninger fra hurtige fartøjer (f.eks. jetski) og fra fiskeri-erhvervet (utilsigtet bifangst). En mulig bivirkning af fartøjer, der bruges til vandsport, er udsendelsen af kraftige undervandslyde, som forstyrrer småhvalers

kommunikations- og orienteringssystemer, og skaber fare for kollision med hurtige fartøjer, som næppe kan opdages af hvaler, samt en permanent adskillelse af moderdyr og deres unger på grund af forstyrrelse.

Fiskerierhvervets bifangster udgør den største trussel mod marsvin. En skønsmæssig vurdering sætter antallet af dyr, der årligt fanges af danske fiskere i nedgarn i hele Nordsøen, til ca. 7.000.

Fremtidige aktiviteter

I de habitater, der benyttes af spættet sæl, gråsæl og marsvin, må både de kemiske og fysiske forhold forbedres og antal forstyrrelser minimeres.

For bedre at kunne vurdere gråsæls status i vadehavsområdet skal der generelt indhentes mere viden om gråsæls forplantning og dødelighed. Det samme gælder for marsvin, da der i øjeblikket ikke findes tilstrækkelig viden om denne art til at udvikle standardparametre, hverken for en levedygtig bestand eller for en naturlig bestandsudvikling.

10.1 Den trilaterale politik og forvaltning

Spættet sæl og gråsæl

Aftalen om bevaring af sæler i Vadehavet (*Agreement on the Conservation of Seals in the Wadden Sea*) blev vedtaget den 1. oktober 1991, og er den første aftale defineret i artikel 4 i Konventionen om bevaring af trækkende vilde dyrearter (Bonn-konventionen) (*Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals*). Denne aftale blev indgået mellem vadehavslændene med det formål at etablere et tættere samarbejde for at opnå og sikre en gunstig bevaringsstatus for bestande af spættet sæl i vadehavsområdet. Sælaftalen indeholder bestemmelser om bl.a. forskning og overvågning, indbringning af sæler og beskyttelse af habitater, som udspecificeres i Beskyttelses- og forvaltningsplanen for Vadehavets sælbestand 1991-1995 (*Conservation and Management Plan for the Wadden Sea Seal Population 1991- 95*) samt den reviderede Forvaltningsplan for sæler 1996-2000 (*revised Seal Management Plan 1996- 2000*), som også indeholder yderligere foranstaltninger til beskyttelse af gråsælen.

I forhold til gennemførelse af målene vedrørende spættet sæl og gråsæl henvises der til de specifikke bestemmelser angående de forskellige habitattyper og især til Forvaltningsplan for sæler 1996-2000. Den reviderede forvaltningsplan for sæler bygger på såvel en omfattende vurdering af den første Forvaltningsplan for sæler 1991-1995 (*first Seal Management Plan 1991-1995*) som på resultaterne af det trilaterale fælles sælprojekt (*Joint Seal Project - JSP*) samt på de principper og retningslinier for indbringning, rehabilitering og udsætning af sæler, der findes i §60 af Leeuwarden-deklarationen. (Se LD, §§56-60; Beskyttelses- og forvaltningsplanen for Vadehavets sælbestand 1991-1995, ED, §26; beskyttelses- og forvaltningsplanen for Vadehavets sælbestand 1996-2000, SO, marts 1996).

En liste over foranstaltninger til gennemførelse af målene vedrørende sæler findes især under „Påkrævede handlinger og mål“ („*Required effort and objectives*“) samt „Handlinger i 1996 - 2000“ („*Actions in 1996-2000*“) i forvaltningsplanen for sæler, som deles op i aktioner på det trilaterale og det nationale niveau. Disse aktioner omfatter foranstaltninger, som bør anvendes i forskellige habitater og til forskellige formål som forskning, overvågning og beskyttelse af habitater. I det følgende nævnes de eksisterende trilaterale bestemmelser, som allerede er fastlagt i ED og LD, og der bringes et antal nye forslag vedrørende de trilaterale politikker,

forvaltningstiltag og aktioner. De almindelige forvaltningsforanstaltninger vedrørende specifikke habitattyper som tidevandsområder, strandenge, offshore-områder, o.s.v. kan også være relevante for havpattedyr generelt.

Ifølge LD, §61 skal princippet og retningslinien om "at reducere det nuværende antal af sæler, der indbringes fra og genudsættes i Vadehavet, til det laveste mulige niveau" også være gældende for gråsæl. Derfor indeholder „Beskyttelses- og forvaltningsplanen for 1996-2000 for Vadehavets sælbestand“ (SO marts 1996) også „yderligere bestemmelser til beskyttelsen af gråsælen“ (*“Additional measures for the protection of the grey seal”*).

Marsvin

Bestemmelserne fra de sidste trilaterale regeringskonferencer tager ikke særligt hensyn til denne art. Marsvinet blev omfattet af „Aftalen om Beskyttelse af Småhvaler i Østersøen og Nordsøen“ (*„Agreement on the Conservation of the Small Cetaceans of the Baltic and the North Sea“*). Vadehavskonferencerne bød aftalen og samarbejdet med dens respektive organer velkommen (ED, §28 og LD, §63).

10.1.1 Formålet er efter behov at beskytte marsvinets vigtige føde- og ynglesteder i Vadehavet og nærliggende områder ved passende foranstaltninger efter behov.

10.1.2 Offentligheden vil blive informeret om småhvaler i vadehavsområdet og Nordsøen via en fælles indsats i samarbejde med ASCOBANS.

10.2 Trilaterale projekter og handlinger

10.2.1 Man overvejer på baggrund af videnskabelige dokumenter at udpege visse områder i Vadehavet, områder i nærheden af Sild og Amrum samt områder i den danske del, der har særlig interesse, specielt som føde- og ynglesteder, med henblik på beskyttelse af marsvin.

10.2.2 I samråd med de ansvarlige lokale myndigheder og relevante interessegrupper skal det undersøges, om og i hvilken omfang der findes muligheder for på en fleksibel måde at lukke områder, hvor unger af gråsæl hyppigt hviler sig.

10.2.3 Løsninger, som kan forhindre bifangst af havpattedyr i driv- eller nedgarn i forbindelse med tekniske fremskridt, skal undersøges i samråd med de ansvarlige fiskerigrupper med henblik på at minimere bifangsten.

Appendiks I

Kort

Vadehavsområde og beskyttelsesområde / 87
Habitater i vadehavsområdet / 89
Ems-Dollard området / 91
Ramsar områder / 93
EF-fuglebeskyttelsesområder /96

Appendiks II

Fortegnelse over aktiviteter

Aktivitet	1 Landskab og kultur	2 Vand og sediment	3 Strand- enge	4 Tidevandsom- råder	5 Strand- og klitter	6 Flod- og åmundinger	7 Offshore- områder	8 Landbrugs- områder	9 Fugle	10 Havpattedyr
1 Landbrugsmæssig-udnyttelse		2.1.2	3.1.1 - 3 3.1.11 3.1.13					8.1.1 - 3	9.1.7	
2 Civil lufttrafik									9.1.14 - 20	
3 Kystbeskyttelse			3.1.4 - 10	4.1.1 - 2 4.1.11	5.1.2 - 3 5.1.5 - 7		7.1.1 7.1.3		9.1.7	
4 Uddykning og kløpning		2.1.6 - 7		4.1.6 - 8 4.1.11 4.1.15		6.1.2 - 3				
5 Energi-ressourcer										
5.1 Gas & olie		2.1.8 - 10	3.1.14	4.1.10	5.1.4					
5.2 Rørledninger		2.1.9	3.1.16	4.1.13	5.1.4					
5.3 Vindenergi	1.1.4 - 5								9.1.9 - 10	
6 Udgravning af sand og klæg			3.1.9	4.1.11 - 12			7.1.2 - 3			
7 Fiskeri										
7.1 Hjertemuslinge-fiskeri				4.1.16				9.1.3		
7.2 Blåmuslinge-fiskeri				4.1.17 - 19				9.1.4 - 5		
7.3 Andre fiskeri - østerskultur				4.1.20						
8 Indvinding af grundvand					5.1.10					
9 Havne og industri-anlæg		2.1.1	3.1.14	4.1.3 4.1.5	5.1.4	6.1.1				
10 Jagt									9.1.11 - 13	
11 Infrastruktur			3.1.14 - 15	4.1.3 - 4 4.1.14	5.1.4					
12 Militære aktiviteter										
13 Natur- og Landskabs-planlægning	1.1.2		3.1.1 - 5 3.1.10 - 11		5.1.1 5.1.3 5.1.5 5.1.9	6.1.4 - 5	7.1.2	8.1.1 - 2	9.1.1 - 2 9.1.6 - 7	10.1.1
14 Forurening		2.1.1 - 10	3.1.13		5.1.8			8.1.3	9.1.12	
15 Information til offentligheden	1.1.3		3.1.12	4.1.24					9.1.6	10.1.2
16 Turisme og fritidsaktiviteter										
16.1 Vandsport				4.1.21 - 24						
16.2 Andre turistsaktiviteter			3.1.12		5.1.8				9.1.6 9.1.8	
17 Skibsfart		2.1.3 - 5		4.1.6 4.1.9 4.1.22 - 23						
18 Arts/område beskyttelse	1.1.1		3.1.1		5.1.1	6.1.4			9.1.1 - 2	10.1.1

¹ Strategierne for vigtige elementer i flod- og åmundinger, det vil sige vand, strandenge og ferske enge samt landbrugsområder er beskrevet i Del II, i henholdsvis kapitel 1, 3, 8 og 9. De relevante dele af disse strategier gælder også for værdifulde dele af flod- og åmundinger. Det vedrører især dumpning af udgravet materiale, landbrug, jagt, fiskeri, fritidsaktiviteter og energi.

Appendiks III

Ordliste

Afstrømningsområde

Landområde inkl. søer og vandløb, hvorfra nedbør løber ud i andre vandløb og søer eller i havet.

Baggrundskoncentration, Baggrundsværdi

Koncentration af eller målelig værdi for et stof i et miljø, som ikke er påvirket af menneskelige aktiviteter.

Basislinie

Linie, som angiver den indre begrænsning af det ydre territorialfarvand. Linien trækkes ved middellavvandlinien, dog tegnes der rettelinier bugtområder, flod- og åmundinger samt mellem øer. Basislinien er defineret i henhold til De Forenede Nationers Havretskonvention af 1982 (artiklerne 3-16).

Bedste miljøpraksis

Anvendelsen af den mest hensigtsmæssige kombination af miljømæssige foranstaltninger og – strategier (OSPAR-konventionen, 1992, Bilag I).

Bedst tilgængelige teknologi

Den nyeste udvikling inden for processer, maskinel og driftsmetoder som er praktisk anvendelig til begrænsning af udledninger, emissioner og affald.

Bifangst

Andre organismer end målarter over mindstemålet, som fanges i forbindelse med fiskeri. Når disse organismer kastes tilbage i havet, benævnes de som "udsmid" eller "discard".

Bioakkumulere, bioakkumulation

Ophobning af et kemisk stof i en organisme, normalt ved optagelse gennem føden.

Biotop

Et geografisk område kendetegnet ved abiotiske egenskaber og miljømæssige betingelser, og hvori forskellige arter og samfund lever indbyrdes afhængige af hinanden.

Boremudder

Væske, som anvendes til køling af boret og til at transportere udboret materiale op til jordoverfladen. Boremudder kan være baseret enten på vand eller olie. Det består af en lang række komponenter f.eks. tungmetaller, bentonit, uorganiske salte, overfladeaktive stoffer, organiske polymerer, vaskemidler, antikorrosionsmidler, biocider og smøremidler i form af olie/vandemulsioner.

Brakvandsgrænse

Grænse mellem brakvand (fortyndet havvand) og ferskvand i flod- og åmundinger. Den hydrografiske brakvandsgrænse er 0,5 PSU (saltenheder - practical salinity unit).

Bundfauna

Den ved, på eller i bunden levende bestand af organismer.

Bæredygtig brug

Udnyttelse af elementer af biodiversiteten på en sådan måde og i en sådan udstrækning, at det ikke på lang sigt fører til et fald i biodiversiteten, og således at biodiversitetens mulighed for at tilfredsstille behov og ønsker hos nuværende og kommende generationer opretholdes. (Konventionen om biodiversitet, 1992).

Bæreevne

Den maksimale population af en given organisme, som et givet økosystem kan opretholde på længere sigt.

Driftsudledninger

Udledning af olie, affald og miljøfarlige stoffer fra skibe i forbindelse med normale driftsprocedurer (til forskel fra klapning og udledning). Reguleret i henhold til MARPOL-konventionen.

Dybdekurve

En kurve på et kort, der forbinder punkter med samme dybde.

Dybvandsrute

Særlig rute med international status, som er etableret til dybgående skibe og skibe, som fragter farlige stoffer i større mængder.

Faskinhøfder, høfder

Høfder er kystsikringsværker, bygget på havsiden af kystlinjen, i ret vinkel på eller parallelt med kystlinjen, for at fremme kysttilvækst. De kan bestå af træ, sten, beton eller asfalt.

Fiskeriaffald

Affald af fangst eller bifangst, der bortskaffes i havet. Kaldes også: udsmid eller discard.

Fælles forvaltning

Med fælles forvaltning forstås interessenternes engagement i udformningen og gennemførelsen af beslutninger om forvaltningen af eksempelvis fiskeressourcer. Der er to hovedbestanddele: samråd og uddelegering. Samråd mellem centraladministrationen og brugergrupperne om indholdet af forvaltningsstrategier og uddelegering af specifikke forvaltningsfunktioner til ansvarlige brugergruppeorganisationer. (Rapport fra Seminar om Fælles Forvaltning afholdt d. 9.-10. januar 1997, Groningen, Holland).

Habitat

En arts levested eller biotop.

Hydrofoilfartøj

Et fartøj, som ved hjælp af flyvingeagtige planer (hydrofoiler) ved en vis fart løftes fri af vandet, hvorved fremdrivningsmodstanden nedsættes betydeligt og en højere fart opnås.

Højvandslinie, lavvandslinie

Årets gennemsnitligt højeste, respektive laveste vandlinie i forbindelse med springflod (summen af månens og solens tyngdekraft i forbindelse med fuldmåne og nymåne).

Interessenter

De personer, institutioner, organisationer, afdelinger, myndigheder, grupper, foreninger, osv., som i ordets bredeste forstand har en interesse i eller tilknytning til et bestemt emne.

Lavninger i den yderste klitrække

Lavninger, som ligger parallelt med stranden mellem to klitflader, kendetegnet af våde forhold (særligt om vinteren), stigende forekomst af ferskvand og til tider mose. Afhængigt af de lokale forhold har lavningerne i den yderste klitrække karakteristiske vegetationsarter (vådmoser, siv- og græssumpe samt vand- og amfibiemiljøer). Lavningerne i den yderste klitrække skabes på grund af udblæsning og er placeret i vindretningen.

Luftkorridor

Fastlagte ruter med givne højdeintervaller og bredder, som fly normalt skal holde sig inden for.

Miljøfremmende stoffer

Menneskeskabte stoffer, som ikke forekommer naturligt i miljøet.

Modtagefaciliteter

Faciliteter i havne til modtagelsen af olie- og kemikalierester og affald fra skibe.

Nedgarn

Rektangulært gællegarn, som anvendes til passivt fiskeri, og som placeres lodret i vandsøjlen. Det kan anvendes drivende eller stationært.

Pionerzone

Overgangsområde mellem slikvader og saltmarsk mellem middel lavvandslinie og middel højvandslinie, hvor der er en stærk repræsentation af *Salicornia* og til tider spredte *Spartina*-tuer.

Primærklitter

Sandtilvækst på op til 1 m. skabt af vinden, uden eller med sparsom vegetation, domineret af tanggræs (*Agropyron junceum*). Overgangsfase til udviklingen af sekundærklitter (hvide klitter).

Primærproduktion

Produktionen af organisk stof ved organismers fotosyntese eller kemosyntese. Udtrykkes normalt i vægtmængde kulstof pr. areal, fordi kulstof indgår i alle levende organismer.

Sabellaria-rev

De sand- og skalinkrusterede rør dannet af den rørbyggende børsteorm *Sabellaria spinulosa* kan danne rev på op til adskillige kvadratmeter. Denne karakteristiske art, som bl.a. er kendt fra tidevandskanalerne, er næsten helt forsvundet. Der kendes p.t. kun to *Sabellaria*-rev (tæt på de tyske øer Mellum og Amrum).

Saltkoncentration, isohalin

En kurve på et kort (isohalin) eller i et diagram, der forbinder punkter med samme saltholdighed (på et givet tidspunkt).

Sekundærklitter

Klitter på op til 20 m. Første stabile fase i klitudviklingen, hvor der findes vegetation. Domineret af hjælme (*Ammophila arenaria*).

Slusepraksis

Praksis for hvornår og hvordan der sluses ferskvand ud i havet.

Strandenge

Strandområder, som ligger beskyttet af primærklitter, hvilket muliggør en sparsom vegetation.

Sublitoral

Havbunden under springtidslavvandslinien; altid dækket af vand.

Synergisme

Samspil mellem virkningen af forskellige komponenter, som forstærker hinanden (kumulativ effekt), f.eks. den kombinerede effekt af en række forurenende stoffer på en organisme.

Tidevandsbassin

System af tidevandskanaler og vader mellem to afvandingsområder og med udstrækning fra diget til ca. 20 m. dybdekurven.

Tidevandsområder

se Vader.

Trækrute, samarbejdsaftale

Internationalt samarbejde om den Østatlantiske trækrute for trækkende fugle mellem de lande, der er dækket af trækruten. Trækruten forbinder yngleområderne i det arktiske område med overvintringsområderne i Vesteuropa og Vestafrika.

Udboret materiale

Sten, sand, jord blandet med additiver, der er brugt ved boring (olie- eller vandbaseret mudder) i olie- og gasindustrien.

Vader

Områder, som jævnligt oversvømmes/dækkes af vand i forbindelse med højvande (muddervader, sandvader, eulittoral).

Vurdering af virkninger på miljøet (VVM)

En omfattende undersøgelse af mulige økologiske konsekvenser af projekter eller foranstaltninger.

Værft

En forhøjning eller ophobning af jord, enten naturlig og kunstig. I dette tilfælde bygget af mennesker i kystområder, i tidevandsstrømme eller flod- og åmundinger for at beskytte sig mod flod.

Ydre deltaer

Ydre deltaer er sandbanker under vandet på Nordsøensiden af tidevandsudløbene mellem Vadehavets øer. De kaldes også ebbedeltaer fordi de dannes ved ebbe, når vandet løber ud mellem øerne fra Vadehavet til Nordsøen. Det sand, som transporteres ud med vandet, aflejres i bue- eller skålformede revler.

Ynglesucces

Antallet af flyvefærdige unger pr. år pr. ynglepar. Dette begreb adskiller sig fra begrebet "klægningssucces", der er antallet af udrugede fugle i forhold til samlet antal æg, og begrebet "procent udføjne unger", som angiver antallet af flyvefærdige ungfugle i forhold til alle udrugede fugle.

Økologisk bæredygtighed

Økosystemets evne til eller mulighed for at genetablere dets oprindelige tilstand (eller dynamik) efter en midlertidig forstyrrelse (eksempelvis naturlige hændelser eller menneskets indgriben).

Økosystem

Naturligt fungerende enhed af organismer og naturlige og menneskeskabte komponenter fra det abiotiske miljø, som fungerer i et samspil, hvor der videregives energi og stof og udveksles information.

Ålegræsområder

Områder, hvor der vokser ålegræs (bændeltang). Der forekommer to arter: *Zostera marina* og *Zostera noltii*.

Bilag II

Hensigtserklæring TMAP

Hensigtserklæring TMAP

Miljøskadelige stoffer	1	TBT i vand og sediment
	2	Tungmetaller i sediment
Næringsstoffer	3	Uorganiske næringsssalte i vand
Strandenge	4	Arealudbredelse
	5	Landbrugsdrift: græsning
Benthos	6	Microalger
	7	Ålegræs
	8	Macrozoobenthos samfund (bunddyr)
	9	Blåmuslingebanker
	10	Miljøskadelige stoffer i blåmuslinger
Plankton	11	Phytoplankton (planteplankton)
Fisk	12	Miljøskadelige stoffer i skrubbe/rødspætte
	13	Blåmusling-/hjertermusling-/hesterejefiskeri
Strande og klitter	14	Forekomst/udbredelse
Fugle	15	Ynglefugle: Antal og udbredelse
	16	Ynglefugle: Miljøskadelige stoffer i fugleæg
	17	Trækfugle: Antal ynglefugle i tælleområderne
	18	Overvågning af ilanddrevene fugle*
Sæler	19	Bestandsparametre ved overvågning fra fly
Friluftsliv	20	Lystsejlads
	21	Antal af guidede ture
	22	Flytrafik
Generelle parametre	23	Kystbeskyttelsesforanstaltninger
	24	Geomorfologi
	25	Oversvømmelser
	26	Arealanvendelse
	27	Vejrforhold
	28	Hydrologi

* Parametrene i fællespakken vil blive overvåget i henhold til aftalte fælles TMAP-retningslinier

Bilag III

Arbejdsprogram

1998-2000

Hensigtserklæring
Guinea-Bissau - Vadehavet
Et fælles initiativ

En foreløbig skitsering af et treårigt arbejdsprogram for 1998-2000

Formål

Programmet har til hensigt at opmuntre til international udveksling af viden og ideer og at udvikle en tværfaglig metode til behandling af kystbeskyttelses- og forvaltningsrelaterede emner.

Programmets første fase vil være en fortsættelse af optræningen af et ornitologisk team i Guinea-Bissau, således at det bliver i stand til at udføre undersøgelser og overvågningsaktiviteter, særligt om vadefugle, som overvintrer i Guinea-Bissau og trækker til Vadehavet.

Den næste fase i programmet bliver etableringen af en organisation for ornitologiske undersøgelser, overvågningsaktiviteter og information til offentligheden i Guinea-Bissau, som herefter vil være i stand til at fortsætte det iværksatte arbejde.

Projekter

Projekt 1

Emne:

Undersøgelse, overvågning og kortlægninger af vandfugle og vigtige fugleområder i Guinea-Bissau

Målsætning:

At optræne et ornitologisk team i Guinea-Bissau i at udføre følgende opgaver:

- a) At tilvejebringe data om mængden og artssammensætningen af vandfugle ved månedlige tællinger i vadehavsområder Bubaque, Soga og Orango samt i Ramsar-området Lagoa de Cufada.
- b) At overvåge ændringer i mængden og artssammensætningen af vadefugle ved at gennemføre en kortlægning af hele kystzonen i Guinea-Bissau, som skal være så komplet som muligt. Dette skal ske hvert 3. år, og næste gang er i 1999.
- c) At tilvejebringe data om ynglekolonier af kystfugle ved besøg på udvalgte, ubeboede småøer i Bijagos 3-4 gange pr. år.
- d) At tilvejebringe data om vigtige fugleområder (IBA-områder) i Guinea-Bissau som en del af igangværende internationale programmer.
- e) At formulere foreløbige forslag til forvaltningspolitik.

Indhold:

Uddannelse og optræning af et ornitologisk team i Guinea-Bissau i 1998-2000. Samarbejde mellem videnskabsfolk og teknikere i vadehavsstaterne og Guinea-Bissau med henblik på indsamling af månedlige optællinger fra 1998 til 2000, kortlægning af IBA-områder i 1998, en komplet kortlægning af vandfugle i kystzonen i 1999 og indsamling af data om ynglekolonier fra 1998 til 2000.

Deltagere:

Guinea-Bissau: GPC, INEP i samarbejde med IUCN.

Vadehavsstater: Koordinationsgruppen for overvågning af trækfugle.

Gennemførelse:

Uddannelse og optræning af et ornitologisk team i Guinea-Bissau med trilaterale og portugisiske ornitologer i Guinea-Bissau fra 1998 til 2000.

Kortlægning af IBA-områder i 1998.

Kortlægning af hele kystzonen i Guinea-Bissau ved hjælp af trilaterale ornitologer i samarbejde med det ornitologiske team i 1999.

Udarbejdelse af forslag til forvaltningspolitik i 2000.

Udgivelse af en brochure om hensigtserklæringen, områderne og arbejdsprogrammet med henblik på information til blandt andet myndighederne.

Udveksling af information fra 1998 til 2000.

Beregnete

omkostninger: 1998-2000: USD 136.000

Projekt 2

Emne:

Etablering af en organisation til ornitologiske undersøgelser, overvågning, uddannelse og information til offentligheden i Guinea-Bissau

Målsætning:

Iværksættelse af det fortsatte ornitologiske arbejde i Guinea-Bissau med henblik på at:

- udføre ornitologisk arbejde af enhver art,
- iværksætte uddannelsestiltag og tilvejebringe information til offentligheden, og
- gennemføre oplysningskampagner rettet mod den lokale befolkning.

Indhold:

Samarbejde mellem videnskabsfolk og teknikere i vadehavsstaterne og Guinea-Bissau med henblik på at udgive små bøger om fugle til skoler på portugisisk og/eller kreol, at udgive lister over fugle i Guinea-Bissau, at udgive brochurer om bæredygtig brug af flora og fauna, etc., at gennemføre kampagner om indsamling af fugleringe, håndtering af data om fugleringe, etc.

Deltagere:

Guinea-Bissau: GPC, INEP i samarbejde med IUCN.

Vadehavsstater: Koordineringsgruppen for overvågning af trækfugle.

Gennemførelse:

Etablering af organisationen i 1998.

Udveksling af information fra 1998 til 2000.

Udarbejdelse og udgivelse af en lille skolebog om de mest almindelige fugle fra 1999 til 2000.

Udførelse af oplysningskampagner vedrørende fuglering fra 1998 til 2000.

Beregnete omkostninger:

1998-2000: USD 20.000

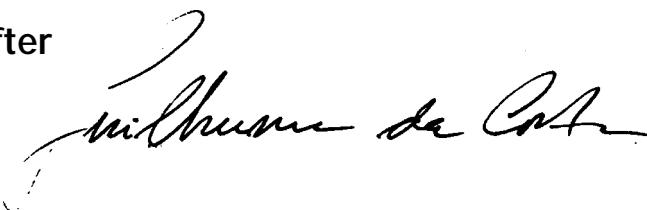
Organisatoriske aspekter

Overordnet projektansvarlig er Skov- og Naturstyrelsen i Danmark, The Coastal Planning Office og INEP i Guinea-Bissau, der skal

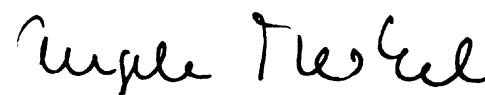
- overvåge projekternes gennemførelse;
- sikre, at dette sker i overensstemmelse med de planlagte budgetter;
- løse eventuelle problemer.

De kontraherende parter skal gennemgå programmets resultater på baggrund af en kort evaluering af projekterne i 2000.

Underskrifter

(på vegne af Guinea-Bissau)

(på vegne af det trilaterale samarbejde om Vadehavets beskyttelse)

Verklaring van Stade Trilaterale Waddenzee Plan

*Ministeriële Verklaring van de
Achtste Trilaterale Regeringsconferentie
over de Bescherming van de Waddenzee*

Stade, 22 oktober 1997

Uitgegeven door: Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven, 1998.
Technische realisatie: Zodiak Groep, Groningen.

Oplage: 1000 ex.

Foto's:

Omslag: NPA Tønning, Jessel
Pag. 6 BfN, Euler
28 NPA Tønning
32 Watermann
38 NPA Tønning, Wernicke
44 NPA Tønning, Wernicke
52 Marencic
56 Frikke
62 NPA Tønning, Pollmeier
66 Enemark
70 Frikke
78 Uhd Jepsen

Inhoud

Voorwoord / 5

Verklaring van Stade / 7

Bijlage I: Trilaterale Waddenzee Plan / 15

Bijlage II: Gezamenlijk Pakket TMAP / 109

Bijlage III: Werkprogramma Guinea-Bissau-Waddenzee / 113

Foreword / 3

Stade Declaration / 5

Annex I: Trilateral Wadden Sea Plan / 13

Annex II: Common Package TMAP / 85

Annex III: Work Program Guinea-Bissau-Wadden Sea / 89

Programa de Trabalho / 95

Voorwoord

De goedkeuring van de Verklaring van Stade en het Waddenzee Plan markeren een twee decennia lange samenwerking tussen Nederland, Duitsland en Denemarken. Daaruit spreekt de gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de bescherming van een natuurgebied van bijzondere betekenis, zowel nationaal als internationaal.

In de eerst tien jaar van trilaterale samenwerking voor de bescherming van de Waddenzee lag de nadruk vooral op de bescherming van vogels en zeehonden.

Eind jaren tachtig is een start gemaakt met een meer geïntegreerde benadering. Tijdens de Zesde Trilaterale Regeringsconferentie over de Bescherming van de Waddenzee in Esbjerg, in 1991, werd het hele scala aan menselijke activiteiten doorgenomen. Drie jaar later, op de Conferentie van Leeuwarden, werd het gebruik ingebed in een pakket ecologische Doelen geformuleerd voor alle karakteristieke Waddenzee habitats.

De goedkeuring van de Verklaring van Stade en het Waddenzee Plan tijdens de Achtste Trilaterale Regeringsconferentie in 1997 in Stade, Duitsland, kan worden beschouwd als het resultaat van bijna 20 jaar internationale politieke samenwerking op natuurbeschermingsgebied.

Met de Conferentie van Stade werd tevens een nieuwe fase in de Trilaterale Waddenzee Samenwerking voor de bescherming van de Waddenzee ingezet die gericht zal zijn op de integratie van natuurbescherming en gebruik gebaseerd op de gemeenschappelijke Doelen. Hiertoe is in het Trilaterale Waddenzee Plan een groot aantal beleidsafspraken en bijbehorende maatregelen opgenomen.

De actieve deelname van alle belanghebbenden in het proces is hierbij voor de komende jaren de grote uitdaging. Ons streven het gebied duurzaam te beschermen en te ontwikkelen kan alleen slagen als alle betrokkenen, al diegenen die in het gebied wonen en werken, zich hiervoor willen inzetten.

Hiermee is een start gemaakt tijdens de openbare discussies die zijn gevoerd om het Waddenzee Plan voor te bereiden. Hierbij willen wij al diegenen die hieraan hebben deelgenomen bedanken.

Angela Merkel

Svend Auken

Jozias J. van Aartsen

Verklaring van Stade

De MINISTERS verantwoordelijk voor de bescherming van het Samenwerkingsgebied¹ van Denemarken, Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland op 22 oktober 1997 in Stade bijeen op de Achtste Trilaterale Regeringsconferentie over de Bescherming van de Waddenzee (Conferentie van Stade), met als doel om de samenwerking tussen de landen te versterken en verder te ontwikkelen, daarbij voortbouwend op de afspraken van voorgaande Waddenzeeconferenties vooral op die van de Conferentie van Esbjerg (1991) en de Conferentie van Leeuwarden (1994).

De Ministers constateren dat sinds de Conferentie van Leeuwarden in 1994 vooruitgang is geboekt met de bescherming van de Waddenzee zoals ook in het Progress Report is verwoord. Zij herbevestigen het belang van aanhoudende inspanningen in het kader van AGENDA 21² en het Verdrag inzake de Biologische Diversiteit om het gebied voor toekomstige generaties te behouden en beschermen. Tevens erkennen zij dat de uitvoering van beleid en beleidsmaatregelen dient te geschieden in samenspraak met de verschillende belanghebbenden.

Het Samenwerkingsgebied is een gebied van bijzonder ecologisch belang. De Ministers aanvaarden hun internationale verantwoordelijkheid voor dit gebied. Het Samenwerkingsgebied is ook een gebied waar mensen wonen, werken en recreëren. Veiligheid voor de bewoners van het gebied is van groot belang. De voorwaarden voor duurzame economische ontwikkelingen moeten worden gehandhaafd.

Er is een sterke relatie tussen het Samenwerkingsgebied en de aangrenzende gebieden. Enerzijds kunnen aangrenzende gebieden profiteren van de waarden van de Waddenzee. Anderzijds kunnen ontwikkelingen en activiteiten buiten het Samenwerkingsgebied nadelige gevolgen hebben voor de waarden van het Samenwerkingsgebied. De voordelen van deze geografische nabijheid moeten beter worden benut en de nadelige invloeden worden aangepakt.

De Ministers erkennen de verklaring van de niet-gouvernementele organisaties (NGOs), de gezamenlijke verklaring van de adviesraden van de drie landen, de gezamenlijke verklaring van de Interregionale Waddenzee Samenwerking en van de besluiten van de samenwerking van de Deense, Nederlandse en Duitse Waddenzee-eilanden, als waardevolle bijdragen ter inspiratie, stimulatie en verdere ontwikkeling van de Trilaterale Waddenzee Samenwerking.

De Ministers waarderen de inspanningen van de Interregionale Waddenzee Samenwerking als bijdrage aan de Trilaterale Samenwerking, in het bijzonder voor wat betreft de onderwerpen

¹ De begrenzing van het Trilaterale Samenwerkingsgebied, oftewel Samenwerkingsgebied is beschreven in § 9 van de Verklaring van Leeuwarden.

² Hoofdstuk 17 "Het beschermen van oceanen en zeeën, inclusief half-ontsloten zeeën en kuststreken en het beschermen, rationeel gebruiken en ontwikkelen van de organische hulpbronnen in deze gebieden" en hoofdstuk 15 "Het behoud van biologische diversiteit".

van milieu-effect rapportages en duurzaam toerisme. Erkend wordt dat beide partijen voordeel hebben van de intensieve samenwerking.

De Ministers waarderen het werk van de QSR-groep bij het opstellen van het Quality Status Report (QSR) voor de Waddenzee en hebben kennis genomen van de beoordeling van het ecosysteem van de Waddenzee in het Assessment Report.

In de uitvoering van hun politieke verantwoordelijkheden **BESLUITEN** de Ministers het volgende:

Waddenzee Plan

1 De Ministers **BESLUITEN** het Waddenzee Plan aan te nemen (Bijlage I), dat is uitgewerkt volgens de Verklaring van Leeuwarden en dat het gezamenlijke beleid, maatregelen, projecten en acties bevat van de drie landen in hun gezamenlijke inspanning om de Doelen te realiseren.

2 De Ministers **BESLUITEN** om tijdens de volgende trilaterale Waddenzeeconferentie het Waddenzee Plan te bezien en zo nodig te wijzigen conform de procedures opgenomen in het plan en in de Verklaring van Leeuwarden.

3 De Ministers **ERKENNEN** dat een succesvolle implementatie van het Waddenzee Plan onder andere afhankelijk is van de mate waarin relevante autoriteiten, belangengroepen en bewoners bijdragen aan de realisatie van het beleid en de beleidsmaatregelen.

4 Bewoners, gebruikers, bezoekers en andere belanghebbenden in het waddengebied worden gevraagd hun ideeën en voorstellen omtrent de realisering van de Doelen bekend te maken door middel van het Waddenzee Plan.

5 De Ministers **DRINGEN** er bij de bevoegde nationale autoriteiten op aan de coöperatieve dialoog met alle belanghebbenden voort te zetten of te intensiveren, teneinde het maatschappelijk draagvlak voor het Waddenzee Plan en daarmee het besef van duurzaam gebruik van de natuurlijke hulpbronnen in het Samenwerkingsgebied te bevorderen. Dit zal op de lange termijn gunstig zijn voor allen die in het Samenwerkingsgebied wonen en werken. De plaatselijke bevolking wordt in de taal van het eigen land geïnformeerd.

6 De Ministers **VERWELKOMEN** de suggesties en resoluties die zij tijdens de Conferentie hebben ontvangen van de verschillende NGOs, de adviesraden van de drie landen, de Interregionale Waddenzee Samenwerking en de samenwerking van de Nederlandse en Deense Wadden-eilanden. De Ministers **BENADRIJKEN** dat deze suggesties bij bovengenoemde dialoog met alle belanghebbenden weer ter sprake moeten komen.

7 De Ministers **ERKENNEN** de belangrijke bijdrage die de verschillende vormen van co-management, onder geschikte omstandigheden, op verschillende niveaus, bij veel aspecten van het Waddenzeebeheer kan leveren. De Ministers **VERWELKOMEN** verder onderzoek op dit gebied.

8 De Ministers **BENADRIJKEN** de fundamentele noodzaak om de plaatselijke bevolking te beschermen tegen stormvloed en zij zien er op toe dat de veiligheidseisen niet in het gedrang zullen komen wanneer het Waddenzee Plan wordt uitgevoerd.

9 De Ministers ERKENNEN de verantwoordelijkheid van de Waddenzeelands om de veiligheid op internationale en nationale vaarwegen te handhaven en zij moedigen de bevoegde autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor een veilig en gemakkelijke toegang tot de havens en het beheer ervan, aan om rekening te houden met de aanbevelingen van het Waddenzee Plan.

10 De Ministers DRINGEN erop aan dat de bevoegde nationale autoriteiten met alle belanghebbenden bij het Waddenzee Plan van gedachten te wisselen. Van de lokale bevolking en lokale gemeenschappen wordt een actieve houding verwacht met betrekking tot het opstellen van voorstellen ter verbetering en actualisering van het Waddenzee Plan. Deze voorstellen zullen tijdens de volgende Waddenzeeconferentie worden besproken.

11 De Ministers BESLUITEN dat de uitvoering van het Waddenzee Plan in de komende jaren zorgvuldig zal worden geëvalueerd en beoordeeld en dat op de volgende Waddenzeeconferentie een voortgangsrapport zal worden ingediend. Dit zal de basis vormen voor de verdere ontwikkeling van het Waddenzee Plan. Bijzondere aandacht zal worden geschonken aan de eilanden in het Samenwerkingsgebied. De Ministers BELASTEN hun Senior Officials met het toezicht op de evaluatie en beoordeling van de implementatie van het plan.

12 De Ministers BESCHOUWEN het Waddenzee Plan als een goed voorbeeld van internationale samenwerking in een grensoverschrijdend natuurgebied en ONDERSTEUNEN dat het Plan wordt ingebracht bij relevante internationale conferenties over samenwerking op het gebied van milieu en natuur.

Externe invloeden

13 De Ministers BENADRUKKEN dat de kwaliteit van het Samenwerkingsgebied significant beïnvloed kan worden door activiteiten die buiten het Samenwerkingsgebied plaatsvinden of door vervuiling afkomstig van bronnen buiten het gebied. De Ministers BESCHOUWEN de grote gebieden met zwarte vlekken die in 1996 in de Oost-Friese Waddenzee voorkwamen als een teken van de aantasting van het decompositie-vermogen van het bentische systeem, een van de belangrijke functies van het ecosysteem van de Waddenzee. De Ministers BESLUITEN, daarom, dat de drie landen binnen internationale fora en in onderhandelingen met andere partijen met vereende krachten de volgende doelstellingen zullen nastreven:

Het reduceren van inbreng van voedingsstoffen, gevaarlijke stoffen en olie

14 De Ministers ERKENNEN het belang van de stroomgebieden van de rivieren die in het Samenwerkingsgebied uitmonden, voor de kwaliteit van water, sediment en mariene habitats en ERKENNEN dat de totale hoeveelheid door rivieren in het Samenwerkingsgebied aangevoerde gevaarlijke stoffen en fosfaatverbindingen de laatste 10 jaar aanzienlijk is afgenomen, maar dat olievervuiling door de scheepvaart nog steeds een probleem is.

15 De Ministers STAAN EROP dat de totale hoeveelheid voedingsstoffen die het Samenwerkingsgebied binnenkomt significant verminderd moet worden. Vergaande implementatie van de bestaande relevante internationale afspraken en EU-regelgeving is noodzakelijk. Bijzonder belangrijk zijn de volgende maatregelen:

- waterzuiveringsinstallaties in de stroomgebieden van de Noordzee en de Waddenzee dienen zo spoedig mogelijk uitgerust te worden met voorzieningen voor de verwijdering van voedingsstoffen;

- stimulering van extensivering van landbouwkundig gebruik - mede via EU-programma's - en terugbrengen van ammoniakemissies vanuit de landbouw;
- terugbrengen van verkeersemisies.

16 De Ministers BENADRUKKEN dat blijvende inspanning nodig is om de toevoer van gevaarlijke stoffen en olie verder te reduceren. Specifieke aanpak is vereist voor de aangrenzende havens en voor alle in de Waddenzee uitmondende rivierstelsels. Vervuiling, met name olievervuiling door de scheepvaart, moet verder worden teruggebracht, met name door het aanbieden van kosteneffectieve en klantvriendelijke havenontvangstinstallaties.

Activiteiten in de aangrenzende gebieden

17 De Ministers DRINGEN er bij alle bevoegde autoriteiten op aan de gemeenschappelijke belangen van het Samenwerkingsgebied in ogenschouw te nemen en, waar nodig, de nadelige milieu-effecten van met name havens en industrie, recreatie, burgerluchtvaart, militaire activiteiten, windenergie, landbouw en verkeer te verminderen. Onder andere door, bij milieu-effectrapportages, de specifieke eisen van het ecosysteem van de Waddenzee, de gemeenschappelijke beginselen en de relevante EU-richtlijnen mee te nemen. Daarenboven, moeten beslissers bij de beoordeling van dergelijke activiteiten en bij de toepassing van relevante nationale en Europese regelgeving streven naar zowel een netto maatschappelijke winst als een netto positief ecologisch resultaat.

EU Vogelrichtlijn en Habitatrictlijn

18 De Ministers CONSTATEREN dat grote delen van het Samenwerkingsgebied door de bevoegde autoriteiten aangemerkt zijn als Habitat-gebied conform Artikel 4 van de EU-Habitatrictlijn en/of Artikel 4 van de EU-Vogelrichtlijn en dat de lijsten van Habitat-gebieden inmiddels ingediend zijn bij de Europese Commissie. Het Sleeswijk-Holstein deel van de Waddenzee zal genomineerd worden als speciale beschermingszone op basis van de EU-Vogelrichtlijn, als laatste nog resterende deel van het Samenwerkingsgebied. Het grootste gedeelte van het Samenwerkingsgebied valt inmiddels onder Natura 2000.

19 De Ministers CONSTATEREN dat er verschillen in begrenzing tussen de aangemelde gebieden bestaan en BESLUITEN derhalve verder te werken aan een meer samenhangend Natura 2000-gebied voor de Waddenzee.

Trilaterale Monitorings- en Beoordelingsprogramma

20 De Ministers WAARDEREN de inspanningen van de Trilaterale Monitoring en Assessment Werkgroep (TMAG), die als uitwerking van § 67 van de Verklaring van Leeuwarden, een rapport heeft uitgebracht over de "Implementatie van het Trilaterale Monitorings- en Beoordelingsprogramma". Het werk is uitgevoerd in het kader van het project DEMOWAD en is medegefinancierd door de Europese Commissie via het LIFE programma.

21 De Ministers BESLUITEN het gezamenlijk pakket van parameters, vermeld in Bijlage II, uit te voeren. Met het oog hierop zullen zo spoedig mogelijk alle financiële en organisatorische voorwaarden, inclusief die voor databeheer, worden geschapen om het programma te implementeren.

22 De Ministers BESLUITEN om de ervaringen met dit gezamenlijk pakket tijdens de volgende Waddenzeeconferentie te evalueren.

Particularly Sensitive Sea Area Waddenzee

23 De Ministers NEMEN KENNIS VAN de voortgang die in de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) geboekt is om de milieu-effecten van de scheepvaart op kwetsbare gebieden zoals de Waddenzee te reduceren, in het bijzonder voor de verplichte scheepvaarroutes, voor tankers met olie of chemische stoffen aan boord, langs de Nederlandse en Duitse Waddenzeekust.

24 De Ministers CONSTATEREN dat inmiddels alle relevante maatregelen als voorwaarden voor Particularly Sensitive Sea Areas (PSSAs), zoals vereist door de IMO, in het Samenwerkingsgebied of in de aangrenzende gebieden zijn getroffen .

25 De Ministers STEUNEN een onderzoek naar de mogelijkheden om een voorstel bij de IMO in te dienen betreffende de aanwijzing van de Waddenzee en een aangrenzend gebied als Particularly Sensitive Sea Area (PSSA).

Milieu-effectrapportage

26 De Ministers VERWELKOMEN het werk van de Interregionale Waddenzee Samenwerking conform § 26 en § 27 van de Verklaring van Leeuwarden en de daaruit voortvloeiende besluiten betreffende milieu-effectrapportages (m.e.r.).

27 De Ministers NODIGEN de bevoegde autoriteiten UIT om bij hun besluitvorming over grenswaardes en/of criteria voor projecten van Bijlage II van de Richtlijn 97/11/EEG, speciale aandacht te schenken aan de redelijkerwijs te verwachten significante effecten van deze projecten op het Samenwerkingsgebied.

28 De Ministers BESLUITEN zich voor te nemen om bij de toepassing van de informatie- en consultatieprocedures van het ECE Verdrag inzake milieu-effectrapportage in grensoverschrijdend verband de bijzondere kwetsbaarheid van het Samenwerkingsgebied in beschouwing te nemen.

29 De Ministers BEVELEN AAN om bij de beoordeling van plannen en projecten in het Samenwerkingsgebied alternatieven te beschouwen conform de EU-Habitatrichtlijn. In dit kader dient rekening te worden gehouden met relevante maatschappelijke en economische aspecten.

Internationale samenwerking

De Wash-Waddenzee-samenwerking

30 De Ministers BESLUITEN de samenwerking voort te zetten door middel van projecten met betrekking tot uitwisseling van informatie en ervaringen met betrekking tot monitoring en beheer van zeehondenpopulaties en met betrekking tot betere samenwerking tussen verschillende beheersinstanties.

Guinea Bissau-Waddenzee-samenwerking

31 De Ministers BESLUITEN de samenwerking volgens de Intentieverklaring voort te zetten en bekrachtigen dit met de ondertekening van een nieuw werkprogramma, opgenomen in Bijlage III. Het programma bouwt voort op de ervaringen en resultaten van het eerste werkprogramma en heeft als doel de opleiding van een ornithologisch team af te ronden en om een organisatie op te richten ter ondersteuning en verdere ontwikkeling van het beheer en het publieke bewustwording in dit gebied.

Beheersplan voor de rotgans

32 De Ministers NODIGEN Nederland UIT om verder te gaan met laatste voorbereidingen van het Internationale Beheersplan voor de rotgans en voor te bereiden de concept-besluiten en daaraan verbonden acties voor besluitvorming door de eerste bijeenkomst van de Afrikaans-Euraziatische Overeenkomst over Watervogels (AEWA).

De bescherming van zeehonden en kleine zeezoogdieren

33 De Ministers ERKENNEN het Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulatie in de Waddenzee 1996-2000, uitgewerkt en bekrachtigd in het kader van de Zeehondenovereenkomst 1991, als de uitwerking van de Doelen voor gewone en grijze zeehonden, zoals opgenomen in het Waddenzee Plan.

34 De Ministers VERWELKOMEN de oprichting van een netwerk om informatie te verzamelen over de bijvangst van bruinvissen in het kader van de Overeenkomst ter bescherming van de kleine walvisachtigen tussen de kuststaten van de Oostzee en de Noordzee (ASCOBANS), hetgeen ook van belang is voor het Samenwerkingsgebied en het gebied zeewaarts daarvan.

Samenwerking op het gebied van publieksvoorlichting

35 De Ministers BESLUITEN de mogelijkheden om de kwaliteit van publieksparticipatie te verbeteren te onderzoeken en VERWELKOMEN het Nederlands initiatief om een workshop ten behoeve daarvan te organiseren.

Ontwikkeling van het toerisme

36 De Ministers ERKENNEN het werk zoals uitgevoerd door de Interregionale Waddenzee Samenwerking voor wat betreft hun analyse van en visievorming over de ontwikkeling van duurzaam toerisme en recreatiegebruik in de Waddenzeeregio.

De Ministers BESLUITEN om interregionale samenwerking te initiëren om beleid te ontwikkelen en uit te voeren betreffende duurzame vormen van toerisme, samen met alle relevante belanghebbenden en lokale en andere bevoegde autoriteiten. De Interregionale Waddenzee Samenwerking wordt uitgenodigd deze taak uit te voeren.

Cultureel erfgoed

37 De Ministers NEMEN KENNIS van de resultaten van de workshop over het culturele erfgoed gehouden te Ribe (Denemarken) en SPREKEN AF om de geplande inventarisatie van het culturele erfgoed van het Samenwerkingsgebied uit te breiden met relevante aangrenzende gebieden.

Toekomstige samenwerking

Het Wetenschappelijke Waddenzeesymposium

38 Het 10^e Internationale Wetenschappelijke Waddenzeesymposium zal op uitnodiging van Nederland worden gehouden

9^e Waddenzeeconferentie

39 Denemarken zal met ingang van 1 januari 1998 voorzitter zijn van de samenwerking. De 9^e Waddenzeeconferentie zal in 2001 in Denemarken worden gehouden.

Ondertekening

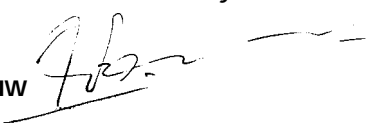
Voor de regering van de Bondsrepubliek Duitsland

dr. A. Merkel

Voor de regering van het Koninkrijk Denemarken

de heer S. Auken

Voor de regering van het Koninkrijk der Nederlanden

de heer J.F. de Leeuw

Bijlage I Trilaterale Waddenzee Plan

Inhoud

Inleiding / 17

I. Integraal beheer / 21

II. De Doelen / 27

1 Landschap en cultuur / 29

2 Water en sediment / 33

3 Kwelders / 39

4 Getijdegebieden / 45

5 Stranden en duinen / 53

6 Estuaria / 57

7 Kustwateren / 63

8 Landelijk gebied / 67

9 Vogels / 71

10 Zeezoogdieren / 79

Appendix I: Kaarten / 85

Appendix II: Activiteitenindex / 97

Appendix III: Woordenlijst / 101

Inleiding

De Waddenzee: op weg naar het volgende millennium

- 1 De Waddenzee is een buitengewoon waardevol natuurgebied. Karakteristiek zijn de hoge biologische productiviteit en grote natuurlijke dynamiek. De Waddenzee is het grootste wetlands-gebied in Europa en het grootste aaneengesloten getijdegebied ter wereld.
- 2 De Waddenzee wordt al een paar duizend jaren bewoond. De eerste bewoners leefden voornamelijk van jacht en visvangst. Tegelijk met de permanente vestiging van mensen en de agrarische ontwikkeling werd landaanwinning een belangrijke activiteit. In de afgelopen eeuw en vooral sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is de invloed van mensen toegenomen door groeiende technische mogelijkheden en economische kansen. De Waddenzee is een gebied waar mensen wonen, werken en recreëren.
- 3 Nog maar dertig jaar geleden bestonden er serieuze plannen om een groot deel van de Waddenzee voor agrarische doeleinden in te polderen. Tegenwoordig is algemeen aanvaard dat de Waddenzee een gebied is met unieke natuurwaarden, die de basis vormen voor het levensonderhoud van de lokale bevolking, toerisme, recreatie en andere activiteiten.
- 4 In het begin van de jaren zeventig werden nationaal en internationaal afspraken gemaakt om de chemische vervuiling van de zee tegen te gaan. Sindsdien heeft een grote omslag in het denken plaatsgevonden, die geresulteerd heeft in aanzienlijke verbeteringen van de kwaliteit van water en sediment.
- 5 Deze omslag in het denken begon al rond de eeuwwisseling door het pionierswerk van bezorgde burgers en maatschappelijke organisaties die beschermde vogelreservaten opzetten. Toch heeft het bijna zeventig jaar geduurd voordat de officiële erkenning van het belang van het gebied resulteerde in effectieve natuurbescherming. Nationale, regionale en lokale overheden en belangengroepen hebben daarin een belangrijke rol gespeeld, ook al zijn ze vaak bekritiseerd.
- 6 Bijna twintig jaar geleden kwam een proces op gang dat leidde tot bescherming en behoud van de hele Waddenzee met natuurreservaten en nationale parken en tot de totstandkoming en uitbreiding van de Trilaterale Waddenzee Samenwerking tussen Nederland, Duitsland en Denemarken. Parallel hieraan zijn delen van het gebied aangewezen als 'Wetlands van internationale betekenis', Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden en als Man and Biosphere Reserves (MAB).
- 7 De Waddenzee maakt deel uit van een kustzee met veel wisselwerking met de Noordzee en het Noordwesteuropese vasteland. De kwaliteit van water, sediment en mariene habitats van de Waddenzee wordt in grote mate beïnvloed door de Noordzee en de activiteiten in het stroomgebied van de in zee uitmondende rivieren. De Waddenzee is een belangrijke kraamkamer voor

Internationale richtlijnen en overeenkomsten

(zie kaarten Appendix I)

A. Juridisch bindende EU-richtlijnen

- 1 De EU Vogelrichtlijn (richtlijn 79/409/EEC) heeft tot doel de bescherming van alle van nature in het grondgebied van de lidstaten voorkomende vogelsoorten. Volgens de Vogelrichtlijn moeten de lidstaten de meest geschikte gebieden voor de instandhouding van deze vogelsoorten, inclusief doorgangsgebieden voor trekvogels, aanwijzen als speciale beschermingszones. Het Nederlandse deel van het Beschermingsgebied¹ is aangewezen als speciale beschermingszone op basis van de Vogelrichtlijn. In Duitsland, is het Neder-Saksische deel van het Beschermingsgebied aangewezen als speciale beschermingszone, evenals de eilanden Scharhörn en Neuwerk, en het Nationale Park Waddenzee in Sleeswijk-Holstein, alsmede vijf aan dit nationale park grenzende gebieden. De aanwijzing van het Nationale Park Waddenzee Hamburg is in voorbereiding. In Denemarken is het Deense deel van het Beschermingsgebied, met uitzondering van de vaarweg naar Esbjerg, de onbewoonde delen van de eilanden en de natte gebieden op het vaste land, aangewezen als speciale beschermingszones op basis van de Vogelrichtlijn.
- 2 De EU Habitatrichtlijn (richtlijn 92/43/EEC) heeft tot doel de bescherming van de natuurlijke habitat van flora en fauna in de lidstaten. In het kader van de Habitatrichtlijn zal onder de naam NATURA 2000 een samenhangend ecologisch netwerk worden opgericht. NATURA 2000 zal bestaan uit speciale beschermingszones, aangewezen volgens de Habitatrichtlijn en de speciale beschermingszones op basis van de Vogelrichtlijn. De aanwijzing speciale beschermingszones zal de komende jaren plaatsvinden en grote delen van de Waddenzee zullen binnen NATURA 2000 vallen.

B. Internationale overeenkomsten en programma's

3. De Overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis in het bijzonder als verblijfplaats voor watervogels (Wetlands Conventie, 1971) is een mondiale overeenkomst voor de instandhouding van 'wetlands'. Dat zijn ondiepe open wateren en alle gebieden die regelmatig of met tussenpozen door water worden bedekt of verzadigd. In het kader van de overeenkomst wijzen de verdragspartners 'wetlands' van internationale betekenis aan. Grote delen van de Waddenzee zijn als wetlands aangewezen: het Nederlandse deel van het Beschermingsgebied is een wetland. In Duitsland bestaan de Waddenzee wetlands voornamelijk uit nationale parken en een aantal gebieden op de eilanden en het aangrenzende vasteland. In Denemarken bestaat het wetland-gebied uit het Beschermingsgebied, met uitzondering van de scheepvaartroute van de Noordzee naar Esbjerg en de haven van Esbjerg, de onbewoonde delen van de eilanden en de aangrenzende natte gebieden op het vasteland.
4. Man and Biosphere Reserves (MAB) zijn beschermde gebieden van typische land- en kustmilieus, die internationaal erkend zijn door het MAB-programma van de UNESCO als waardevol voor het behouden en leveren van wetenschappelijke kennis, technieken en waarden ter ondersteuning van duurzame economische ontwikkeling. De Duitse en Nederlandse delen van het Beschermingsgebied zijn aangewezen als Man and Biosphere reserves.

¹ Het Beschermingsgebied omvat de trilaterale beschermingsgebieden zoals gedefinieerd in §10 van de Verklaring van Leeuwarden.

Noordzeevis en voor sommige soorten zeezoogdieren. Om deze redenen was en is het trilaterale beleid en beheer met betrekking tot thema's als 'vervuiling' en 'de bescherming van soorten en habitats' nauw verbonden met ontwikkelingen binnen het raamwerk van de Noordzeeministersconferenties, de Verdragen van Oslo en Parijs, het daarop in 1992 volgende Verdrag inzake de bescherming van het marien milieu in het noordoostelijke deel van de Atlantische Oceaan (OSPAR Verdrag), dat naar verwachting in de naaste toekomst geratificeerd zal worden, en van de Internationale Maritieme Organisatie (IMO).

8 Door deze nationale en internationale aanwijzingen en verdragen heeft de Waddenzee een uitgebreide en samenhangende beschermingsstatus gekregen. De beschermingsprogramma's en maatregelen die uit deze aanwijzingen voortvloeien, kunnen worden gezien als de start van de implementatie van de verplichtingen die volgen uit het Verdrag inzake biologische diversiteit en Agenda 21. Zij vormen ook de basis voor het huidige en toekomstige duurzame gebruik en de duurzame ontwikkeling van het Waddenzeegebied.

9 Tegenwoordig wordt vaak gezegd 'dat we genoeg hebben gedaan voor de natuur' en zelfs dat de Waddenzee te veel wordt beschermd. De talrijke regels en regelingen hebben echter direct te maken met de vele claims die er zijn op het gebruik van de Waddenzee. Deze aanspraken zijn in een aantal gevallen zelfs nog serieuzer dan tien jaar geleden. Landaanwinning zal niet meer plaatsvinden en de vermindering van de vervuiling staat hoog op de politieke agenda. Maar er kunnen zeker meer conflicten worden verwacht over onder andere proefboringen, gaswinning, windenergie, het uitdiepen van estuaria en de kustverdediging in verband met de zeespiegelstijging.

10 Daarnaast hebben we te maken met een systeem, waarin de gevolgen van ingrepen uit het verleden nog merkbaar zijn. Door landaanwinning is bijvoorbeeld de omvang van het gebied verkleind, waardoor het vermogen van het systeem om zich aan de versnelde stijging van de zeespiegel aan te passen ook verminderd is. De aanwezigheid van zwarte vlekken in de Waddenzee bij Neder-Saksen wijst op een ophoping van biomassa als gevolg van eutrofiëring. Ook het grote aantal bedreigde habitats en soorten die op rode lijsten voorkomen, moet worden verminderd om het volledige scala aan habitat-typen te krijgen die bij een natuurlijke en dynamische Waddenzee behoren.

11 De Doelen die de kern van dit document vormen, weerspiegelen zowel de behoefte aan herstel van de natuurlijke waarden van het ecosysteem van de Waddenzee als de noodzaak om ook in de toekomst menselijke activiteiten in dit gebied toe te laten. De Doelen maken duidelijk dat een toename van natuurlijke en niet verstoorte habitats in de gehele Waddenzee een voorwaarde is voor het herstel van het ecosysteem. De Doelen zijn zo geformuleerd dat ze een open einde hebben, ook al wordt de richting naar de gewenste situatie wel aangegeven. Dit betekent dat er onderhandelingsruimte is, zowel voor de gebruikers van het gebied als voor de natuurbeschermers.

12 Tegelijkertijd is het een primaire voorwaarde dat duurzame menselijke activiteiten in het gebied in de toekomst mogelijk blijven. Bij duurzame ontwikkeling moet ook rekening worden gehouden met de behoeften en verlangens van de bevolking, bijvoorbeeld wat betreft maatregelen voor de kustverdediging, het beheer van scheepvaartroutes, energievoorziening, landbouw, visserij, toerisme, infrastructuur en interne en externe veiligheid.

13 Bewoners, gebruikers, bezoekers en alle belanghebbenden van de Waddenzeeregio worden uitgenodigd ideeën en inbreng te leveren voor de implementatie van de Doelen.

■ De gemeenschappelijke visie

14 De Doelen schetsen een gemeenschappelijke visie op de Waddenzee die het streven van de landen inhoudt naar:

- Een gezond milieu waarin de diversiteit van habitats en soorten, hun ecologische samenhang en hun herstelveermogen een mondiale verantwoordelijkheid blijft.
- Duurzaam gebruik.
- Handhaving en versterking van ecologische, economische, cultuurhistorische en sociale waarden en van de kustbescherming, om bewoners en gebruikers een plezierige toekomst te bieden.
- Integraal beheer van menselijke activiteiten, waarbij rekening wordt gehouden met de sociaal-economische en ecologische verhoudingen tussen het Samenwerkingsgebied en de aangrenzende gebieden.
- Een goed geïnformeerde en actief betrokken bevolking.

I. Integraal beheer van de Waddenzee

Het Waddenzeeplan

1 Op de zesde Trilaterale Regeringsconferentie in Esbjerg in 1991 werd besloten een beheersplan uit te werken voor de Waddenzee van Den Helder tot Esbjerg om verder inhoud te geven aan het gemeenschappelijke beschermingsbeleid. Op de conferentie in Esbjerg en de daaropvolgende conferentie in 1994 in Leeuwarden werden de hoekstenen voor het Waddenzee Plan vastgelegd: de afbakening van het Trilaterale Samenwerkings- en Beschermingsgebied, het grondbeginsel, inclusief de beginselen voor beleid en beheer, en de Doelen.

2 Een eerste vereiste is dat alle maatregelen, activiteiten en gedragslijnen die in dit plan worden genoemd, op een duurzame wijze worden gerealiseerd, zoals gedefinieerd in het Verdrag inzake biologische diversiteit. De drie partijen benadrukken dat deze definitie enerzijds inhoudt dat het gebruiken van delen van de Waddenzee niet mag leiden tot het verminderen op lange termijn van de biologische en ecologische diversiteit en anderzijds dat natuurbescherming op lange termijn niet mag leiden tot een achteruitgang van de sociaal-economische omstandigheden voor de bewoners van het Samenwerkingsgebied.

Het belang van alle gebruikersgroepen binnen het Samenwerkingsgebied moet op een juiste manier worden afgewogen tegen de algemene en specifieke beschermingsdoelen. Voorkomen moet worden dat de plaatselijke bevolking wordt benadeeld in haar traditionele belangen, die niet strijdig zijn met de beschermingsdoelen.

3 De implementatie van het Plan zal geen invloed hebben op de bescherming van de lokale bevolking tegen de zee.

Status

4 Het Waddenzee Plan omvat beleid, maatregelen, projecten en acties waarover de drie landen het eens zijn geworden. Het plan is een raamwerk voor het totale Waddenzeebeheer en zal met regelmatige tussenpozen worden bijgesteld. Het verklaart hoe de drie landen zich het toekomstige gezamenlijke en geïntegreerde beheer van het Samenwerkingsgebied voorstellen en omvat de projecten en acties die moeten worden ondernomen om de Doelen te bereiken.

5 Het Waddenzee Plan werd ontwikkeld in samenwerking met overheden en belangengroepen. Het Plan werd voorbereid met financiële ondersteuning van de Europese Commissie.

6 Het Plan is een politieke akkoord (dat wil zeggen dat het een document van gemeenschappelijk politiek belang is, dat echter wettelijk niet bindend is). Het zal door de bevoegde autoriteiten van de drie landen tezamen en afzonderlijk worden geïmplementeerd op basis van bestaande wetgeving en met deelname van belangengroepen. De implementatie van het Plan zal niet

in strijd zijn met de wetgeving, met name op het gebied van de scheepvaart, het beheer van scheepvaartroutes, het havenbeheer, de rampenbeheersing, reddingsdiensten en andere aspecten van interne en externe veiligheid.

Begrenzing

7 Het geografisch bereik van het Waddenzee Plan is het Trilaterale Samenwerkingsgebied, kortweg het Samenwerkingsgebied. Het omvat:

- het gebied aan de zeewaarts van de hoogwaterkering of (waar de waterkering ontbreekt) de springvloedgrens, en in de rivieren de brakwatergrens;
- het gebied tot drie zeemijl vanaf de basislijn;
- de vastelandsgebieden die vallen onder de Wetlands Conventie en de EU Vogelrichtlijn;
- de eilanden.

Binnen het Trilaterale Samenwerkingsgebied zijn de Trilaterale Beschermingsgebieden:

- in Nederland: het Planologisch Kernbeslissingsgebied Waddenzee, tevens de Dollard omvattend;
- in Duitsland: de nationale parken in de Waddenzee en de beschermde gebieden zeewaarts vanaf de hoogwaterkering en vanaf de brakwatergrens, inclusief de Dollard, vallend onder de huidige Natuurbeschermingswetten;
- in Denemarken: het Fauna- en Natuurreservaat Waddenzee.

Een kaart van het Samenwerkingsgebied en het Beschermingsgebied is opgenomen in Appendix I.

Erkend wordt dat er binnen het Samenwerkingsgebied gebieden zijn waar het gebruik door mensen prioriteit heeft.

Gemeenschappelijke beginselen

8 Het grondbeginsel van het Trilaterale Waddenzeebeleid is 'het, voor zover mogelijk, verwezenlijken van een natuurlijk en duurzaam ecosysteem, waarin natuurlijke processen op ongestoorde wijze kunnen plaatsvinden' (Verklaring van Esbjerg § 1). Het beginsel is bedoeld voor de bescherming van het getijdegebied, kwelders, stranden en duinen (Verklaring van Leeuwarden § 8).

Aanvullend zijn zeven beginselen aangenomen, die essentieel zijn bij de besluitvorming met betrekking tot bescherming en beheer in het Waddenzeegebied (Verklaring van Esbjerg § 3):

- het *beginsel van zorgvuldige besluitvorming*, dat wil zeggen dat besluiten worden genomen op basis van de best beschikbare informatie;
- het *vermijdingsbeginsel*, dat wil zeggen dat activiteiten die mogelijk schadelijk zijn voor de Waddenzee, worden vermeden;
- het *voorzorgbeginsel*, dat wil zeggen, actie wordt ondernomen om activiteiten waarvan wordt verondersteld dat ze het milieu belangrijke schade toebrengen, zelfs wanneer er niet voldoende wetenschappelijk bewijs is om een causaal verband aan te tonen, te vermijden;

- het *verplaatsingsbeginsel*, dat wil zeggen dat activiteiten die schadelijk zijn voor het Waddenzeemilieu worden verplaatst naar gebieden waar ze minder milieu-effecten veroorzaken;
- het *compensatiebeginsel*, dat wil zeggen, het schadelijke effect van activiteiten die niet kunnen worden vermeden, wordt door middel van compenserende maatregelen tenietgedaan; in die delen van de Waddenzee waar nog geen uitvoering wordt gegeven aan het compensatiebeginsel wordt gestreefd naar compenserende maatregelen;
- het *herstelbeginsel*, dat wil zeggen, waar mogelijk worden, delen van de Waddenzee hersteld, als door referentiestudies aannemelijk wordt gemaakt dat de huidige situatie niet optimaal is en dat het betreffende deel in de oorspronkelijke toestand kan worden teruggebracht;
- het *beginsel van de best beschikbare technieken en de beste milieuveilige handelswijze*, zoals gedefinieerd door de Commissie van Parijs.

Voorkomen moet worden dat de lokale bevolking onredelijk benadeeld wordt in haar belangen en het gebruik dat ze van oudsher maakt van het Samenwerkingsgebied. Alle belangen van gebruikers moeten op een eerlijke en onpartijdige manier worden afgewogen tegen het beschermingsdoel in het algemeen en van het betreffende geval in het bijzonder.

Doelen

9 Het trilaterale beschermingsbeleid en -beheer is gericht op het bereiken van het volledige scala aan habitat-typen die tot een natuurlijke en dynamische Waddenzee behoren. Elk van deze habitats vereist een bepaalde kwaliteit (natuurlijke dynamiek, afwezigheid van verstoring en vervuiling), die door een goede bescherming en aanpak kan worden bereikt. De kwaliteit van de habitats zal in stand worden gehouden of worden verbeterd door te werken aan het bereiken van Doelen die voor zes habitat-typen zijn overeengekomen. Doelen met betrekking tot de kwaliteit van water en sediment zijn op alle levensgemeenschappen van toepassing. Voor vogels en zeezoogdieren zijn aanvullende doelen opgesteld, evenals voor landschap en culturele aspecten.

Zonering

10 In een groot complex ecosysteem als de Waddenzee is een gedifferentieerd beheer noodzakelijk om een goed evenwicht te vinden tussen de implementatie van Doelen en een duurzaam menselijk gebruik.

Op de Conferentie van Leeuwarden werd overeengekomen 'zonering als belangrijk beheersinstrument te erkennen en de noodzaak van harmonisatie van dit en andere beheersinstrumenten in overweging te nemen' (Verklaring van Leeuwarden § 18.5).

11 De drie landen die aan de Waddenzee grenzen hebben een verschillende aanpak bij zonering.

Om de implementatie van Doelen in afzonderlijke delen van het Samenwerkingsgebied te kunnen vergelijken, is een gemeenschappelijk begrip noodzakelijk van de verschillende beschermingsregimes en van de toepassingswijze in de drie landen. Om die reden zullen de verschillende nationale beschermingsregimes worden vergeleken en beoordeeld op basis van een

gemeenschappelijk classificatiesysteem. Op grond van deze beoordeling zal de noodzaak worden onderzocht van harmonisatie van zonering in relatie tot andere instrumenten.

Economische ontwikkeling en mogelijkheden

12 Binnen de beperkingen van een passende bescherming en natuurlijke ontwikkeling van de Waddenzee blijven economische activiteiten mogelijk.

Landbouw, industrie, scheepvaart, visserij, toerisme en recreatie zijn economisch belangrijk voor de Waddenzeeregio. Daarom moet naar een harmonieus evenwicht worden gezocht tussen de behoeften van maatschappij en ecologie. Dit zal gebeuren in samenwerking met belanghebbenden. Wat betreft de duurzame ontwikkeling van het toerisme en het recreatief gebruik van de Waddenzeeregio zal met de Interregionale Waddenzee Samenwerking een gemeenschappelijk voorstel worden uitgewerkt voor een beleid dat de nadruk legt op de ontwikkeling van communicatie en de betrokkenheid van belanghebbenden. Dit beleid moet zijn gericht op het bijdragen aan het handhaven van sociale structuren en de culturele identiteit van het gebied.

Communicatie en informatie

13 De Doelen vormen de kern van dit plan. Om de Doelen - het beschermen van de hele verscheidenheid aan habitat-typen in het Samenwerkingsgebied en een succesvolle implementatie van het Waddenzee Plan - te bereiken is actieve ondersteuning van de betrokken overheden, belangengroepen en de plaatselijke bevolking van groot belang.

14 Effectieve communicatie over dit plan en over de Doelen is erg belangrijk. De mogelijkheden om de deelname van het publiek te versterken en te verbeteren zullen worden onderzocht. Ondanks de verantwoordelijkheid van bevoegde overheden voor behoud en bescherming van het Samenwerkingsgebied, kan de actieve betrokkenheid van belanghebbenden (co-management) op allerlei manieren bijdragen aan vele aspecten van de implementatie van het Waddenzee Plan.

15 De volgende trilaterale projecten en acties zullen worden ondernomen:

- Op nationaal niveau zullen de mogelijkheden worden onderzocht om de kwaliteit van de publieke deelname te versterken, onder andere door verschillende manieren van actieve betrokkenheid van belanghebbenden (co-management).
- De resultaten van het Trilaterale Monitoring- en Beoordelingsprogramma (TMAP) zullen beschikbaar worden gesteld voor de betreffende overheden, belangengroepen en lokale bewoners.
- De mogelijkheden voor een trilaterale informatie- en communicatie site op Internet zullen worden onderzocht.

16 De bevoegde overheden zijn uitgenodigd om het Gemeenschappelijke Waddenzee Secretariaat informatie te geven over milieu-effect-rapportages in de Waddenzeeregio.

Evaluatie en terugblik

17 Ter voorbereiding van iedere Trilaterale Waddenzee Regeringsconferentie zal de voortgang van de implementatie van het trilaterale beleid en beheer en van projecten en acties die voortkomen uit het Waddenzee Plan, worden geëvalueerd. Dat gebeurt op basis van onder andere de Quality Status Reports van de Waddenzee (QSR's), die voortkomen uit trilaterale monitoring- en beoordelingsrapportages en andere relevante rapporten en ontwikkelingen op nationaal en internationaal niveau.

Het Waddenzee Plan zal, indien nodig, worden aangepast naar aanleiding van de conclusies en aanbevelingen die uit het evaluatieproces naar voren komen.

Structuur van het plan

18 Dit document behandelt achtereenvolgens alle categorieën, waarvoor tijdens de Conferentie van Leeuwarden Doelen zijn vastgesteld:

- Landschap en cultuur
- Water en sediment
- Kwelders
- Getijdegebieden
- Stranden en duinen
- Estuaria
- Kustwateren
- Landelijk gebied
- Vogels
- Zeezoogdieren

Bij iedere categorie wordt een korte omschrijving gegeven, gevolgd door de huidige status, de nauwkeurige formulering van de relevante Doelen, een evaluatie en de volgende stappen. Op basis hiervan zijn het trilaterale beleid en beheer ontwikkeld en zijn voorstellen gedaan voor trilaterale projecten en acties die noodzakelijk zijn voor implementatie van de Doelen. Daarbij is rekening gehouden met de Verklaringen van Esbjerg en Leeuwarden.

De maatregelen, projecten en acties gelden over het algemeen alleen maar voor de betreffende habitat. De hoofdstukken 'Landschap en cultuur', 'Water en sediment', 'Vogels en zeezoogdieren' betreffen meerdere habitats. Maatregelen, projecten en acties die in deze hoofdstukken worden genoemd, zijn ook op een of meer andere habitats van toepassing.

Er horen drie appendices bij het Plan. Appendix I bevat thematische kaarten van het Samenwerkingsgebied. Appendix II omvat een index van activiteiten en Appendix III is een woordenlijst.

II. De doelen

- 1 Landschap en cultuur
- 2 Wadden en sediment
- 3 Kwelders
- 4 Getijdegebied
- 5 Stranden en duinen
- 6 Estuaria
- 7 Kustwateren
- 8 Landelijk gebied
- 9 Vogels
- 10 Zeezoogdieren

1 Landschap en cultuur

Ongeveer 2600 jaar geleden ontstonden achter de eilanden in de Waddenzee kwelders. Het duurde niet lang voordat de groene, vruchtbare gronden werden bewoond en in cultuur werden gebracht. Tegenwoordig vormen ze de ingedijkte polders en kwelders van Noord-Nederland, Noord-Duitsland en het meest zuidelijke deel van Denemarken.

De huidige steden en dorpen liggen in veel gevallen op de dezelfde plaats als de oorspronkelijke nederzettingen, op de kleine kunstmatige terpen, die door de eerste kolonisten vanaf de zevende eeuw voor onze jaartelling werden gebouwd. De vroegste bewoners leefden in een gebied van bij eb droogvallende zandplaten, veen- en moeraslanden. De terpen vormden de enige menselijke ingreep in het gebied. Tegenwoordig behoren deze tot de meest karakteristieke elementen van het zeekleilandschap.

Rond het jaar 1000 na Christus begon de bouw van een uitgebreid systeem van zeedijken en sluizen teneinde meer begrazing en landbouw mogelijk te maken. Hierdoor konden mensen zich in het gebied vestigen zonder van terpen gebruik te hoeven maken. In de daaropvolgende eeuwen ontstond een uniek en open landschap met extensieve landbouw, onder andere veefokkerijen. Er was een nijvere handel met een groot deel van Europa.

Door de combinatie van landbouw, visserij in de Noordzee en handels- en walvisvaart, ontwikkelde zich gedurende lange perioden door de eeuwen heen een bloeiende economie op de eilanden en het aan zee grenzende vasteland. Hiermee werd de basis gelegd voor de ontwikkeling van stedelijke centra en dorpen, met heel karakteristieke, in goede staat verkerende en unieke gebouwen en huizen.

De Waddenzee speelt internationaal ook een belangrijke rol als het gaat om de scheepvaart. Reeds eeuwenlang lopen er belangrijke scheepvaartroutes door de Waddenzee. Een opmerkelijke getuigenis hiervan vormen de talloze scheepswrakken.

Status

De topografie van het huidige landschap wordt in grote mate bepaald door de manier waarop de mens het heeft gevormd. De sloten in het gecultiveerde landschap volgen nog steeds de loop van de natuurlijke laagtes en kwelderkreken. De wegen lopen langs de kust en de hogere delen van de polders. De contouren van de zeekering bepalen de horizon. Het landschap van de Waddenzee is een wijd open landschap, met de zeekering als grensovergang tussen de dynamische processen van getijdegebieden en kwelders enerzijds en het cultuurlandschap van polders anderzijds.

De cultuur-historische en landschappelijke waarden zijn nauw verbonden met de economische en sociale ontwikkeling van het kustgebied. Ze zijn naar internationale maatstaven uniek en zonder weerga en zijn gelijkwaardig aan de natuurwaarden van het gebied. Ze vormen een belangrijke basis voor de ontwikkeling van het toerisme.

Het cultuur-historische en landschappelijke erfgoed en de verschillen tussen de regio's zijn essentieel voor het begrijpen van de ontwikkeling en de identiteit van het gebied en de vereenzelviging van de bewoners met het landschap. Hieraan zit ook een onmiskenbare internationale dimensie net zoals bij de natuurwaarden. Om die reden werd op de Conferentie van Leeuwarden in 1994 besloten om het cultuur-historische en landschappelijke aspect als derde aandachtspunt in de Trilaterale Waddenzee Samenwerking toe te voegen aan de aandachtspunten natuur en milieu. De integratie van de drie aandachtspunten in samenhangend beleid en beheer is essentieel om een duurzame ontwikkeling te garanderen.

Doelen

IDENTITEIT - het behouden, herstellen en ontwikkelen van de elementen die bijdragen aan het karakter of de identiteit van het landschap.

VERSCHEIDENHEID - het handhaven van de volledige verscheidenheid aan cultuurlandschappen die kenmerkend zijn voor het landschap van de Waddenzee.

GESCHIEDENIS - het behouden van het cultuur-historische erfgoed.

LANDSCHAP - speciale aandacht besteden aan de belevingswaarde en de cultuur-historische waarden van het landschap bij beheer en ruimtelijke ordening.

Evaluatie

Het landschap en het cultuur-historische erfgoed van het Samenwerkingsgebied zijn aan snelle veranderingen onderhevig door ontwikkelingen in de landbouw - waaronder de introductie van nieuwe gewassen en schaalvergroting - verstedelijking en industrialisatie en het daarmee gepaard gaande aanleggen van infrastructurele voorzieningen. Een dergelijke ontwikkeling is van invloed op karakteristieke elementen als de openheid, rust en identiteit van het landschap, de topografie en de cultuur-historische overblijfselen.

Ook de bouw van windturbines is gedurende afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen, omdat het winnen van elektriciteit uit windenergie in dit soort gebieden bijzonder productief blijkt te zijn; windturbines hebben echter ook invloed op de landschappelijke waarden.

Daar staat tegenover dat de historische elementen van het gebied in mindere mate aan veranderingen onderhevig zijn, hoewel aan het einde van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw sommige historische elementen van het gebied gedeeltelijk zijn verdwenen, zoals de terpen en oude dijken, die ten dele voor bemesting zijn afgegraven.

Hoe verder

Aangezien historische elementen van het landschap en gebouwen een aanzienlijke mate van bescherming genieten door nationale wetgeving, zou het met de bestaande wettelijke, administratieve en planningsinstrumenten in de drie landen mogelijk moeten zijn om integraal te werken aan het behoud en de ontwikkeling van het landschap, inclusief een goede planning met betrekking tot windturbines. Tegelijkertijd moet het bewustzijn van de unieke cultuur-historische en landschappelijke waarden worden versterkt. Dat is belangrijk voor het begrip van en de identificatie met het landschap in samenhang met de cultuur-historische waarden. Het bevorderen van duurzaam cultuurtoerisme kan misschien bijdragen tot de bewustmaking van bovengenoemde waarden en nieuwe mogelijkheden bieden.

1.1 Trilateraal beleid en beheer

1.1.1 Het streven is het Samenwerkingsgebied of delen ervan te nomineren als Wereld Erfgoed Gebied vanwege de natuurlijke en cultuur-historische waarden.

1.1.2 De cultuur-historische en landschappelijke elementen van het Samenwerkingsgebied zullen door een goede planning en goed beheer worden beschermd en instandgehouden.

1.1.3 Het bewustzijn van de cultuur-historische en landschappelijke waarden zal worden versterkt, waar mogelijk en toepasselijk op gemeenschappelijke basis.

1.1.4 Het bouwen van windturbines in het Beschermingsgebied is verboden. (Identiek aan 9.1.9).

1.1.5 Het bouwen van windturbines in het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied wordt alleen toegestaan als belangrijke ecologische en landschappelijke waarden niet worden aangetast. (Identiek aan 9.1.10).

1.2 Trilaterale projecten en acties

1.2.1 Voorbereiding van de nominatie van het Samenwerkingsgebied of delen ervan als Wereld Erfgoed Gebied, in nauwe samenwerking met lokale en regionale overheden en lokale belangengroepen en burgers. Hierbij wordt rekening gehouden met o.a. de aanbevelingen van de workshop over cultuur-historische en landschappelijke waarden, die in 1997 is gehouden.

1.2.2 Inventarisatie en in kaart brengen van de belangrijkste cultuur-historische en landschappelijke elementen van het Waddenzeegebied, inclusief

- een beoordeling van welke elementen moeten worden behouden en ontwikkeld en
- aanbevelingen voor de bescherming, rekening houdend met de aanbevelingen van de in 1997 gehouden workshop over cultuur-historische en landschappelijke waarden.

Een verslag van de resultaten van het onderzoek wordt in drie talen gepubliceerd om er zeker van te zijn dat de informatie gemakkelijk toegankelijk is en ruim kan worden verspreid.

1.2.3 Onderzoek naar hoe de culturele en landschappelijke aspecten kunnen worden betrokken bij milieu-effectrapportages. Deze informatie zal worden uitgewisseld.

1.2.4 Onderzoek naar de mogelijkheden voor een initiatief op het gebied van cultureel toerisme in nauwe samenwerking met lokale overheden en relevante organisaties.

2 Water en sediment

De Waddenzee is een open systeem. Bij vloed stromen zeewater en sediment van de Noordzee de Waddenzee binnen. En door een aantal grote rivieren wordt zoet water en sediment aangevoerd. De kwaliteit van water en sediment in de Waddenzee wordt grotendeels bepaald door deze externe bronnen, die vervuilende stoffen de Waddenzee binnenbrengen. Atmosferische depositie is een andere bron van vervuiling.

Vervuilende stoffen worden over het algemeen verdeeld in drie soorten, namelijk de 'natuurlijke micro-verontreinigende stoffen', 'kunstmatige micro-verontreinigende stoffen' en 'macro-verontreinigende stoffen'. De eerste klasse bevat stoffen als zware metalen, die niet alleen kunstmatig worden geproduceerd, maar ook in het natuurlijk milieu voorkomen, zij het in lage concentraties.

De tweede klasse, de kunstmatige door de mens geproduceerde stoffen, ook wel xenobiotica genoemd, bevat stoffen als PCB's en pesticiden.

Macro-verontreinigende stoffen zijn natuurlijke stoffen, die in relatief grote concentraties in het zeemilieu voorkomen. De belangrijkste zijn nutriënten, vooral fosfor en stikstofverbindingen.

Micro-verontreinigende stoffen kunnen toxische effecten hebben op fauna en flora van een bepaald gebied, bijvoorbeeld door aantasting van het reproductie- of immuunsysteem. Deze effecten kunnen worden versterkt door accumulatie en synergisme.

Te hoge concentraties en hoeveelheden nutriënten kunnen leiden tot een verhoogde primaire productie, die op haar beurt negatieve effecten kan veroorzaken, zoals zuurstofgebrek door algenbloei, veranderingen in de soortensamenstelling en het opnieuw vrijmaken van micro-verontreinigende stoffen.

Status

De relatief hoge mate van verontreiniging van de Waddenzee wordt veroorzaakt door drie factoren:

- Enkele rivieren met veel industrie en landbouw in hun stroomgebied monden uit in de Waddenzee. De stroomgebieden hebben een totale omvang van zo'n 231.000 km², dat is ongeveer 17 keer zo groot als de Waddenzee. In het zuidoosten strekken ze zich uit tot aan de Tsjechisch-Oostenrijkse grens. Tot de rivieren behoren de Elbe, de Weser, de Eems en de IJssel, een zijtak van de Rijn. Daarnaast komt een belangrijk deel van het Rijnwater via stroming langs de Nederlandse Noordzeekust de Waddenzee binnen.

Via de rivieren komt verreweg de grootste de grootste vracht aan verontreinigende stoffen van het land naar de Waddenzee. De Duitse rivieren Elbe, Weser en Eems en het Nederlandse IJsselmeer lozen ieder jaar gemiddeld ongeveer 60 km³ verontreinigd water op de Waddenzee. De rivieren vervoeren zware metalen, PCB's, pesticiden als lindaan en grote hoeveelheden nutriënten.

- Door de Noordzeestroom komt een aanzienlijke hoeveelheid water van de Noordzee met zwevende deeltjes - en dus ook verontreinigende stoffen - de Waddenzee binnen.
- De Waddenzee ligt aan de rand van Noordwest-Europa. Een belangrijk deel van de vervuiling wordt veroorzaakt door atmosferische depositie uit de hoog-geïndustrialiseerde landen in Noordwest- en Midden-Europa.

Doelen

Achtergrondconcentraties van natuurlijke micro-verontreinigingen.

Concentraties van door de mens geproduceerde vervuilende stoffen als gevolg van nullozingen.

Een Waddenzee die kan worden beschouwd als een 'eutrofiërings-niet-probleemgebied'.

Evaluatie

In de laatste twee decennia is de hoeveelheid toxische stoffen die door rivieren wordt geloosd flink afgenomen. In de Waddenzee zelf is over het geheel genomen een vermindering van concentraties van regelmatig voorkomende vervuilende stoffen zoals zware metalen en PCB's waarneembaar.

De twee belangrijkste nutriënten zijn stikstofverbindingen en fosfaat. De concentraties fosfaaten, in mindere mate, stikstofverbindingen in het water van de Waddenzee zijn in de tweede helft van de jaren tachtig gedaald, voornamelijk als gevolg van het gebruik van fosfaatvrije wasmiddelen en waterzuivering.

Het feit dat de stikstofverbindingen minder zijn gedaald dan fosfaat heeft tot een verandering in de relatieve concentraties van deze nutriënten geleid. Dit kan tot een toename van giftige algen leiden. Het is niet duidelijk of er nog andere biologische gevolgen zijn.

Veel toxische verbindingen, zoals zware metalen en PCB's, die de Waddenzee binnenkomen, komen uiteindelijk in het sediment terecht, vooral in sediment dat veel slijk bevat. Tijdens baggerwerkzaamheden moet speciale aandacht worden besteed aan de vervuilingsgraad van de baggerspecie. Bovendien kan het baggeren en het storten van baggerspecie de helderheid van de waterkolom vertroebelen.

De scheepvaart is een potentiële bron van vervuiling door olie, afval en gevaarlijke stoffen. In de afgelopen jaren zijn er diverse incidenten geweest, waarbij van schepen afkomstige chemicaliën en olie op de kust zijn aangespoeld. Het aantal met olie besmeurde vogels dat langs de kust van de Waddenzee aanspoelt blijft hoog. In de meeste gevallen is de olie van schepen afkomstig.

Atmosferische depositie is ook een belangrijke bron van vervuiling van bepaalde stoffen.

Onlangs werd binnen de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) besloten dat bepaalde schepen die gevaarlijke ladingen vervoeren verplichte scheepvaartroutes verder uit de kust van

de Nederlandse en Duitse Waddenzee moeten volgen. De verplichting om deze 'diepwaterroute' te volgen geldt voor olietankers (≥ 10.000 ton GT) en bulkschepen (≥ 5.000 of ≥ 10.000 ton GT) die schadelijke vloeibare stoffen of gasen vervoeren.

Schepen die gevaarlijke goederen vervoeren en Europese havens aandoen zijn volgens een EG Richtlijn verplicht zich te melden bij de bevoegde autoriteiten.

Hoe verder

Het trilaterale beleid en beheer met betrekking tot vervuilingsproblemen staat in nauwe relatie met ontwikkelingen binnen het raamwerk van de Noordzeeministersconferenties, de Verdragen van Oslo en Parijs, de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) en de Europese Unie. Binnen deze raamwerken worden internationale afspraken gemaakt over vervuilingsproblemen in het hele stroomgebied van de Waddenzee. De meest relevante afspraken zijn die van de Noordzeeministersconferenties en van de Commissie van Parijs over vermindering van de toevoer van nutriënten met vijftig procent en van de toevoer van schadelijke stoffen met vijftig tot zeventig procent tussen 1985 en 1995. In 1992 besloot de Commissie van Parijs om vanaf het jaar 2000 de vervuiling door lozingen van giftige, moeilijk afbreekbare en bio-accumulerende stoffen terug te brengen tot niveaus die voor mens of natuur niet schadelijk zijn, met als einddoel de uitbanning van deze stoffen. In 1995 kwamen de Noordzeelanden overeen de vervuiling te voorkomen door lozingen, uitstoot en verlies van gevaarlijke stoffen voortdurend te verminderen, daarbij bewegend in de richting van de doelstelling om ze binnen één generatie (25 jaar) te beëindigen. Het uiteindelijke doel is voor natuurlijke stoffen te komen tot concentraties in het milieu dichtbij achtergrondwaarden en voor kunstmatige synthetische stoffen tot dichtbij nulwaarden (Noordzeeconferentie Esbjerg § 17). Ook het MARPOL-Verdrag is heel belangrijk voor de Waddenzee, want dit regelt de operationele lozingen van olie, afval en gevaarlijke stoffen van schepen. Binnen het raamwerk van de IMO zijn verdere veelomvattende regels voor een grotere veiligheid van het scheepvaartverkeer ontwikkeld.

Op de 7e Trilaterale Waddenzee Regeringsconferentie is afgesproken dat het trilaterale beleid met betrekking tot de kwaliteitsdoelen van water en sediment gericht zal zijn op versterking van de samenwerking binnen relevante internationale verbanden om de Doelen tot vermindering van milieuvervuiling te realiseren (Verklaring van Leeuwarden § 6.3). Waar nodig zal de samenwerking worden versterkt met het doel tot verdere afname te komen van, met name, de toevoer van organische micro-verontreinigende stoffen en stikstof.

Aan de Noordzeeministersconferenties werden Gezamenlijke Trilaterale Verklaringen voorgelegd, waarin de speciale belangen en problemen van de Waddenzee in relatie met de onderwerpen van de opeenvolgende conferenties zijn uitgewerkt. De samenhang met het voorbereidende werk voor de Noordzeeministersconferenties en, wat betreft monitoring en beoordeling in OSPAR, wordt bereikt door middel van een permanent waarnemerschap in de relevante werkgroepen.

Onduidelijk is in hoeverre de aanpak bij het baggeren en storten van baggerspecie in de drie Waddenzeelanden vergelijkbaar is. In 1993 werden door de commissie van Oslo richtlijnen voor baggerspecie uitgevaardigd. Tijdens de Waddenzee Conferentie in Esbjerg werd afgesproken om samen te werken bij het ontwikkelen van nationale criteria voor het baggeren en storten van baggerspecie volgens de richtlijnen van Oslo en om de eventuele noodzaak te overwegen van harmonisatie (Verklaring van Esbjerg § 9).

Gezien de betekenis van de bagger- en stortactiviteiten voor het ecosysteem van de Waddenzee, lijkt het gewenst dit besluit te evalueren, met het doel het proces van trilaterale harmonisatie voort te zetten.

Wat betreft illegale lozingen door schepen moeten relevante ontwikkelingen in het kader van de Noordzeeministersconferenties en de IMO worden ondersteund. Tijdens de Waddenzee Conferentie van Leeuwarden werd besloten bevoegde autoriteiten uit te nodigen om passende maatregelen te nemen om lozingen in zee, vooral door de pleziervaart, te minimaliseren, inclusief het ontwikkelen van systemen voor ontvangstinstallaties van scheepsafval op de wal, op z'n laatst in 1996 (Verklaring van Leeuwarden § 64.4). Om dit besluit te kunnen evalueren is het noodzakelijk om een overzicht te hebben van beschikbare en toegankelijke ontvangstinstallaties in de havens van de Waddenzee.

2.1 Trilateraal beleid en beheer

2.1.1 Trilateraal beleid voor de vermindering van toevoer van nutriënten en schadelijke stoffen uit alle bronnen stemt overeen met het beleid binnen de kaders van OSPAR en de Noordzeeministersconferenties.

2.1.2 Om de toevoer van nutriënten in de Waddenzee te verminderen, zullen in het stroomgebied van de Waddenzee maatregelen worden genomen volgens de Stedelijke Afvalwater Richtlijn voor gevoelige gebieden en volgens de Nitraat Richtlijn voor kwetsbare gebieden, in overeenstemming met het besluit van de Noordzeeministersconferentie in Esbjerg.

Vervuiling door schepen

2.1.3 Om een eind te maken aan vervuiling door operationele verontreiniging en om vervuiling door ongelukken te verminderen zal een informatie- en volgsysteem worden opgezet voor schepen die gevaarlijke stoffen vervoeren.

2.1.4 Havens die aan de Waddenzee grenzen moeten adequate voorzieningen hebben om alle soorten residuen en afval van schepen te kunnen verwerken, zodat aan de eisen van het MARPOL Verdrag kan worden voldaan.

2.1.5 Ter voorkoming van olie en gevaarlijke stoffen in het aquatisch milieu, zullen activiteiten worden voortgezet die leiden tot het beter handhaven (door middel van toezicht en vervolging) van overeengekomen regels en van beleid voor het bestrijden van illegale lozingen.

Het baggeren en storten van baggerspecie

2.1.6 De drie landen zullen nationale criteria ontwikkelen en in praktijk brengen met betrekking tot baggerwerkzaamheden en het storten van baggerspecie. Ze zullen samenwerken binnen de kaders van bestaande internationale overeenkomsten en organisaties door uitwisseling van informatie over de belangrijkste ervaringen bij de implementatie van deze criteria.

2.1.7 Baggerspecie uit het Samenwerkingsgebied en havens aan de Waddenzee zal, in principe, in het systeem worden teruggebracht, tenzij de vervuiling landelijke normen overschrijdt.

Lozingen bij olie- en gasboringen en -winning

2.1.8 Exploratie en de winning van energiebronnen in de Noordzee en in het Samenwerkingsgebied moeten tenminste voldoen aan de internationale afspraken die in de betreffende fora zijn gemaakt. Dit leidt onder andere tot een verbod op het lozen van boorvloeistof en -gruis op oliebasis. Het storten of lozen van boorvloeistof en -gruis op waterbasis is alleen toegestaan als het past binnen de betreffende PARCOM-afspraken.

2.1.9 Het lekken van gifstoffen uit beschermende coatings van pijpleidingen en andere installaties zal worden voorkomen door het gebruiken van geschikte materialen.

2.1.10 In het Beschermingsgebied zullen off-shore activiteiten die een schadelijke invloed hebben op het milieu van de Waddenzee worden beperkt en zullen nullozingen gelden. In het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied zullen lozingen van boorvloeistof en -gruis op waterbasis zoveel mogelijk worden beperkt door toepassing van de best beschikbare technieken en door een verbod op het lozen van produktiewater van produktieplatforms.

2.2 Trilaterale projecten en acties

2.2.1 De ontwikkeling van gemeenschappelijke specifiek voor de Waddenzee geldende criteria voor het onderscheiden van eutrofiërings-probleemgebieden en eutrofiërings-niet-probleemgebieden, ter beoordeling van de voortgang in de doorwerking van de Doelen voor de vermindering van de voedingsstoffen, en als gevolg daarvan de vermindering van de eutrofiëring. Het project zal worden uitgevoerd in nauwe samenwerking met het werk dat binnen OSPAR wordt gedaan om een nieuwe strategie tegen eutrofiëring te ontwikkelen.

2.2.2 Een inventarisatie en evaluatie van informatie- en geleidingssystemen voor schepen met gevaarlijke stoffen zal worden uitgevoerd.

2.2.3 Een inventarisatie en evaluatie van nationale procedures met betrekking tot baggeren en het storten van baggerspecie zal worden uitgevoerd met als doel uit te zoeken of harmonisatie noodzakelijk en uitvoerbaar is.

2.2.4 Een inventarisatie en beoordeling van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van havenontvangst-installaties.

3 Kwelders

Het habitatype kwelder omvat alle kwelders op het vasteland en de eilanden, inclusief de pionierzone. Ook de brakke kwelders in de estuaria worden tot dit habitatype gerekend (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Kwelders zijn typisch bij de Waddenzee behorende habitats die door hun schoonheid en diversiteit een grote aantrekkingskracht hebben op bezoekers van het gebied van de Waddenzee. Het zijn belangrijke en unieke habitats.

NATUURLIJKE KWELDERS hebben een afwateringspatroon van onregelmatige, slingerende geulen, soms een pionierzone. Na verloop van tijd vormen zich steile kwelderranden tussen oudere gedeelten en aan de andere zijde pionierzones grenzend aan de droogvallende platen. De overblijfselen van de natuurlijke kwelders kunnen worden gevonden aan de landzijde van duinen en op sommige plaatsen langs de kust van het vasteland.

KUNSTMATIGE KWELDERS zijn ontstaan door actief menselijk ingrijpen, zoals het aanleggen van beschermende dammen van rijshout. Ze liggen voornamelijk op plaatsen waar natuurlijke ontwikkelingen niet tot de vorming van kwelders zouden hebben geleid.

ZOMERPOLDERS zijn ingepolderde delen van kwelders waarvan de dijken hoog genoeg zijn om overstromingen tijdens het groeiseizoen te voorkomen. De regelmaat van overstromingen varieert van slechts eens in de twee of drie jaar tot meerdere keren per jaar, afhankelijk van de dijkhoogte. Soms worden sporen gevonden van natuurlijke geulen en kwelderranden. Als tijdens de winter overstromingen plaatsvinden, is de invloed van het zeewater op de vegetatie vaak te verwaarlozen. De bodem is doordrenkt met zoet water en het zeewater wordt snel, binnen enkele dagen na de overstroming, afgevoerd.

Status

Het huidige kwelderareaal is, voornamelijk als gevolg van inpoldering, veel kleiner dan vroeger. Bovendien zijn veel resterende kwelders sterk door menselijk gebruik beïnvloed. Met uitzondering van enkele lokaties in Denemarken en Neder-Saksen zijn in het verleden bijna alle natuurlijke kwelders op het vasteland ingedijkt, sommige als zomerpolder, maar de meeste als polders achter een zeedijk. Kwelders en zomerdijken vormen belangrijke elementen in de kustverdedigingsstrategie.

De meeste kunstmatige kwelders op de Waddeneilanden hebben een bijna natuurlijke geomorfologie, terwijl de meeste kunstmatige kwelders aan de vastelandszijde een geomorfologie hebben die door menselijke elementen wordt bepaald: rijsdammen, greppels en dijkjes.

De kunstmatige kwelders worden beschouwd als een gunstig nevenresultaat van indijkingen, maar ze zijn ten koste van natuurlijke getijdegebieden ontstaan.

Doelen

Een groter areaal aan natuurlijke kwelders.

Een grotere natuurlijke morfologie en dynamiek, waaronder natuurlijke afwateringspatronen van kunstmatige kwelders, op voorwaarde dat de huidige oppervlakte niet wordt verkleind.

Een verbeterde natuurlijke vegetatiestructuur van kunstmatige kwelders, inclusief de pionierzone.

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

In het verleden zijn grote arealen natuurlijke en kunstmatige kwelders ingepolderd. Dit heeft niet alleen tot een aanzienlijk verlies van dit type Waddenzeehabitat geleid, maar heeft ook de omvang van het getijdegebied aanzienlijk verminderd. Deze verliezen zijn, tenminste gedeeltelijk, gecompenseerd door nieuwe kwelders die zich ontwikkelden op de eilanden in de beschutting van stuifdijken en op het vasteland door de bevordering van sedimentatie. De meeste kwelders op de eilanden zijn op een natuurlijke manier ontstaan, de kwelders op het vasteland daarentegen moeten in grote mate als kunstmatig worden beschouwd.

De belangrijkste verstoring van de natuurlijke ontwikkeling van kwelders en zomerpolders is veroorzaakt door kustverdedigings- en landwinningsactiviteiten. De intensieve drainage die tot de 'normale' praktijk behoort bij de landwinningswerken is, in elk geval voor een deel, gunstig voor de landbouw. Landbouwactiviteiten, voornamelijk begrazing en drainage, maar ook het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, hebben invloed op de natuurlijke vegetatie en dus ook op de fauna.

De gevolgen van de verkleining van het getijdegebied in het licht van de zeespiegelstijging en de bodemdaling zijn nog niet duidelijk. Het gevaar bestaat echter dat deze combinatie van processen kan leiden tot een verdere verkleining van het areaal getijdegebied. Er zijn aanwijzingen dat dit in sommige gebieden misschien tot een verkleining van het kwelderareaal zal leiden.

Hoe verder

De mogelijkheden voor de ontwikkeling van nieuwe natuurlijke kwelders zijn beperkt. De beste manier om het areaal natuurlijke kwelders uit te breiden is het verbeteren van de natuurlijke omstandigheden in bestaande kweldergebieden. De natuurlijke morfologie en dynamiek van de kwelders moet worden verbeterd door de natuurlijke processen zo min mogelijk te verstoren. Kunstmatige drainagesystemen zouden bijvoorbeeld zo moeten worden aangepast dat ze zichzelf in stand kunnen houden. Om de natuurlijke vegetatiestructuur en de omstandigheden voor vogels te verbeteren, moet begrazing, indien mogelijk, worden verminderd. Verstoring van vogels door jagen of recreatieve activiteiten moet zo veel mogelijk worden voorkomen.

Het ontpolderen van zomerpolders is een uitstekend middel om het kweldergebied te vergroten, onder voorwaarde dat rekening wordt gehouden met sociaal-economische belangen en kustverdedigingsaspecten. Ontdijking van de Halligen is uitgezonderd, omdat de zomerdijken daar voor de veiligheid van de bewoners zorgen. Het kwelderareaal kan bij ontpoldering groeien zonder verstoring van natuurlijke geomorfologische processen. Door het ontpolderen van relatief oude en hoge kwelders kunnen ecologisch waardevolle habitats worden hersteld. Zulke kwelders zijn zeldzaam en hun herstel is van het grootste belang voor het terugkrijgen van de totale rijkdom aan vasteland kwelderhabitats.

3.1 Trilateraal beleid en beheer

3.1.1 Het gemeenschappelijke trilaterale beleid met betrekking tot kwelders heeft tot doel het adequaat beschermen van de kwelders zodat binnen deze habitat natuurlijke processen kunnen plaatsvinden, met het oog op flora en fauna.

Hiervoor zullen, voor zover dat nog niet is gedaan, alle kwelders onder wettelijke bescherming worden gebracht. Bij de bescherming en ontwikkeling van de kwelders zal op de beste milieuveilige handelswijze worden toegepast, waarbij rekening wordt gehouden met lokale ervaringen en maatregelen.

Kweldergebied

3.1.2 Het trilaterale beleid neemt als uitgangspunt dat het huidige kwelderareaal niet zal afnemen en dat het areaal natuurlijke kwelders waar mogelijk zal worden uitgebreid.

3.1.3 Het lange termijn doel is om menselijk ingrijpen in de kwelders te beperken, behalve aan de randen die misschien tegen erosie moeten worden beschermd. Tijdens het toewerken naar dit lange termijn doel moet rekening worden gehouden met cultuur-historische belangen, kustverdediging en private rechten.

3.1.4 Het huidige areaal kunstmatige kwelders langs het vasteland kan tegen erosie worden beschermd, omdat de omvang van de landwinningskwelders over het algemeen nog steeds veel minder groot is dan het areaal vastelandskwelders in een meer natuurlijke situatie zonder zeedijken.

3.1.5 Een vergroting van het kwelderareaal zal worden nagestreefd door het ontpolderen van zomerpolders, vooropgesteld dat dit in overeenstemming is met Doelen voor de regio, sociaal-economische voorwaarden en kustverdedigingseisen. De bewoners van de Halligen worden beschermd door zomerdijken. Er zijn geen plannen om deze dijken te openen.

Kustverdediging

3.1.6 De belangen van natuurbehoud en kustverdedigingsmaatregelen zullen verder worden geharmoniseerd, waarbij de veiligheid van de bewoners voorop staat. (Met verwijzing naar 5.1.2).

3.1.7 In principe is het verboden om kwelders in te dijken; het verlies van biotopen door kustverdedigingsmaatregelen zal worden beperkt. Dijkversterking zal alleen plaats vinden op de plaats van bestaande dijken en bij voorkeur aan de landzijde. (Met verwijzing naar 4.1.2 en 5.1.6).

3.1.8 Bij kustverdediging zal de beste milieuveilige handelswijze meer worden toegepast.

3.1.9 In het algemeen zal klei voor de kustverdediging achter de dijken worden weggehaald. Alleen in speciale omstandigheden, dat wil zeggen als de dringende of onvoorziene behoefte zich voordoet en er geen andere afzettingen achter de dijken beschikbaar zijn, of als de ecologische effecten van de winning van geschikt materiaal afgewogen zijn, kan de winning van klei aan de voorzijde van de dijk plaatsvinden. In dat geval zal de winning op zo'n manier plaatsvinden dat de milieuschade minimaal is en dat blijvende of langdurige effecten worden vermeden. Als dit niet mogelijk is zal de milieuschade worden gecompenseerd.

Natuurlijke dynamiek

3.1.10 De natuurlijke afwatering van kwelders zal worden vergroot door, waar dat mogelijk en praktisch uitvoerbaar is, kunstmatige drainagewerken te verminderen en door het introduceren van meer milieuvriendelijke graafmethoden.

3.1.11 Om de diversiteit van de vegetatie en de daarbij horende diersoorten in kwelders te vergroten, wordt gestreefd naar vermindering en/of diversificatie in begrazing, met uitzondering van die gebieden waar begrazing noodzakelijk is vanwege de kustverdediging.

3.1.12 Er wordt naar gestreefd verstoringen door recreatie en toerisme te verminderen door het invoeren en toepassen van informatiesystemen en/of zonerings in ruimte en tijd. (Met verwijzing naar 4.1.24 en 5.1.8).

3.1.13 De toepassing van natuurlijke en kunstmatige meststoffen, bestrijdingsmiddelen en andere giftige stoffen op de kwelders zal worden gestopt.

Infrastructurele werken

3.1.14 In kwelders mogen geen nieuwe infrastructuurwerken die een blijvende of langdurige invloed hebben, worden uitgevoerd.

3.1.15 Infrastructuurwerken die nodig zijn voor de bevoorrading van de eilanden en Halligen met onder andere gas, water, elektriciteit of andere behoeften, zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieugevolgen voor de Waddenzee tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen. (Met verwijzing naar 4.1.14).

3.1.16 Nieuwe vergunningen voor de aanleg van pijpleidingen door kwelders voor het transport van gas en olie zullen niet worden afgegeven, tenzij zulke maatregelen om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk zijn. In dat geval dienen de wijze van uitvoering en de planning van het tracé van de pijpleiding zodanig te zijn dat het effect op het Waddenecosystem zo gering mogelijk is en dat blijvende of langdurige negatieve gevolgen worden voorkomen. (Met verwijzing naar 4.1.13).

3.2 Trilaterale projecten en acties

3.2.1 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 4.2.1, 5.2.2 en 7.2.1).

3.2.2 Onderzoek naar huidige kwelderinstandhoudingswerken en naar mogelijkheden voor meer natuurlijke afwateringspatronen.

3.2.3 Onderzoek naar het huidige agrarische gebruik van kwelders en naar methoden om de kwaliteit van de kwelders te verbeteren.

4 Getijdegebieden

De getijdegebieden omvatten alle droogvallende platen en permanent onder water staande gebieden. De begrenzing aan de Noordzeekant wordt gevormd door een denkbeeldige lijn tussen de uiteinden van de eilanden. De grenzen met de estuaria worden bepaald door het gemiddelde van 10 promille isohaline bij hoogwater in de winter. (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Het getijdegebied is de meest karakteristieke habitat van de Waddenzee. Het wordt gekenmerkt door een altijd veranderend patroon van platen en geulen. Bij laagwater strekken de droogvallende platen zich over ongeveer tweederde van het getijdegebied uit. De droogvallende platen van de Waddenzee vormen het grootste aaneengesloten gebied van slikkige platen ter wereld.

Status

Als gevolg van de dagelijkse getijden en de open verbinding met de Noordzee is het getijdegebied een bijzonder dynamisch gebied.

Karakteristiek zijn onder andere mosselbanken, *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden. Het getijdegebied is onderhevig aan natuurlijke invloeden zoals strenge winters, harde stormen, veranderingen in gemiddelde temperatuur, troebel water en parasieten. En verder is er de invloed van de mens met onder andere visserij, bagger- en offshore activiteiten en kustverdediging.

Bij laagwater zijn de droogvallende platen belangrijke voedsel-, rust en/of ruigebieden voor vogels en zeehonden. De hoge biologische produktiviteit van het getijdegebied is voor een deel ook de basis voor de schelpdiervisserij en de mosselcultures.

Naast de visserij is de recreatie een belangrijke activiteit in het getijdegebied, vooral wadlopen en pleziervaart.

Sommige gedeelten van het getijdegebied vormen vanaf zee de verbindingsroute naar havens. Het beheer van deze scheepvaartroutes is van algemeen belang en wordt op nationale basis geregeld.

Doelen

Een natuurlijke dynamische situatie in het getijdegebied.

Een groter areaal aan geomorfologisch en biologisch ongestoorde droogvallende en permanent onder water staande gebieden.

Een groter areaal aan, en een meer natuurlijke verspreiding en ontwikkeling van mosselbanken, *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit, inclusief het overleven van de jongen, van de gewone en de grijze zeehond.

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

De natuurlijke dynamiek van het getijdegebied is aanzienlijk beïnvloed door landaanwinning en het aanleggen van dijken en andere kustverdedigingswerken. Dit heeft geleid tot een flinke afname van de omvang van het kombergingsgebied. Ook het verdiepen van de vaarroutes en zand- en gaswinning beïnvloeden de natuurlijke dynamiek in het getijdegebied.

Het getijdegebied is sediment importerend. Daardoor kan de daling van de zeebodem worden gecompenseerd. Door de zeespiegelstijging als gevolg van het broeikas-effect zal waarschijnlijk in de toekomst meer aanvoer van sediment nodig zijn. Daarnaast leidt de gaswinning in en rond het Waddenzegebied ook tot daling van de zeebodem en versterkt daarmee het effect van de stijging van de zeespiegel. De zandwinning uit de Waddenzee voor commerciële doeleinden heeft ook een negatief effect op de zandbalans. Er bestaat een belangrijke relatie met de kustwateren, omdat het zand hiervandaan wordt aangevoerd. Dit zal tot gevolg hebben dat de onderwaterkust voor de eilanden steiler wordt.

Eveneens belangrijk voor de zandbalans in de Waddenzee is het watercirculatiepatroon, dat op zijn beurt door landaanwinnings- en kustverdedigingswerken wordt beïnvloed.

Er zijn aanwijzingen dat inpolderingen en het verkorten van de kustlijn hebben geleid tot het afnemen van de beschikbare hoeveelheden fijn sediment en van de mogelijkheden tot sedimentatie van deze fijne sedimenten.

Verschillende menselijke activiteiten, vooral de kokkel- en mosselvisserij, baggerwerkzaamheden en zand- en schelpwinning verstoren het sediment. Dit kan tot leiden tot tijdelijke of structurele veranderingen in de morfologie en biologie van het sediment, tot minder stabiel sediment en tot meer troebeling in de waterkolom. Mosselcultures kunnen grote gevolgen hebben voor de structuur van habitats op droogvallende en permanent onder water staande gebieden.

Verstoreningen kunnen van invloed zijn op het normale gedrag van dieren. De feitelijke invloed hangt af van de mate en duur van de verstoring en de periode waarin deze zich voordoet. Activiteiten van mensen die tot verstoringen leiden en waarover trilateraal politieke afspraken zijn gemaakt, zijn: visserij, jacht, recreatie, scheepvaart, burgerluchtvaart, militaire activiteiten, winning van delfstoffen en het opwekken van energie.

Een karakteristiek kenmerk van het getijdegebied van de Waddenzee is de hoge biologische produktiviteit, de belangrijkste reden voor het feit dat de Waddenzee een belangrijke kraamkamer is voor Noordzeervis en dat er grote aantallen broedende en trekkende vogels in het gebied foerageren. De schelpdiervisserij kan de normale beschikbaarheid van voedsel voor bepaalde vogelsoorten beïnvloeden. Dit kan gevolgen hebben voor de beschikbaarheid van voedsel in jaren met lage schelpdierbestanden.

In de afgelopen tien jaar vond een ernstige daling plaats van de aantallen en de omvang van mosselbanken, voornamelijk in de Nederlandse en Neder-Saksische delen van de Waddenzee. Mosselzaadvisserij is een belangrijke factor voor deze afname, maar ook strenge winters en stormen spelen een rol.

Het is onduidelijk wat de hoofdoorzaken zijn van de achteruitgang van *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden.

Hoe verder

Binnen het kader van de trilaterale samenwerking is een groot aantal maatregelen afgesproken om de negatieve effecten van menselijke aanwezigheid in het gebied en de winning van natuurlijke en minerale grondstoffen tegen te gaan.

In het licht van de verwachte stijging van de zeespiegel ten gevolge van het broeikas-effect is aanvullend of gewijzigd beleid nodig voor het beheer van het kombereingsgebied. Dit beleid moet zorgvuldig worden afgestemd op het beleid voor de dynamische situatie in de kustwateren, stranden en duinen, kwelders en estuaria.

Verder is een beter beheer nodig van karakteristieke habitats in het getijdegebied, vooral van de natuurlijke mosselbanken, *Zostera*-velden en *Sabellaria*-riffen, voor een goede implementatie van de relevante Doelen.

Het beheer van de zeehonden in het getijdegebied is verwoord in het Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulaties in de Waddenzee 1996-2000. Dit plan zal met regelmatige tussenpozen worden aangepast en bijgesteld.

4.1 Trilateraal beleid en beheer

Natuurlijke dynamiek en kustverdediging

4.1.1 Omdat de natuurlijke dynamiek van het getijdegebied in nauwe relatie staat met kustverdedigingsactiviteiten op het vasteland, op de eilanden en in de kustwateren zal het toekomstige kustverdedigingsbeleid, in principe, op deze onderlinge relatie zijn gebaseerd.

4.1.2 In principe is het verboden om getijdegebied in te dijken; het verlies van biotopen door kustverdedigingsmaatregelen zal worden beperkt. Dijkversterking zal alleen plaats vinden op de plaats van bestaande dijken en bij voorkeur aan de landzijde. (Met verwijzing naar 3.1.7 en 5.1.6).

4.1.3 Toestemming voor kleine aanpassingen aan steigers, pieren en andere infrastructurele voorzieningen langs de kust van de Waddenzee zal alleen na zorgvuldige afweging van alle belangen worden gegeven.

4.1.4 Er zal geen toestemming worden gegeven voor nieuwe permanente bouwwerken, die de natuurlijke dynamiek in het getijdegebied binnen het Beschermingsgebied kunnen beïnvloeden, tenzij er dwingende redenen van groot openbaar belang zijn en er geen alternatief kan worden gevonden.

Toestemming voor nieuwe permanente bouwwerken, die naar alle waarschijnlijkheid significante effecten hebben op de natuurlijke dynamiek in het getijdegebied buiten het Beschermingsgebied, zal alleen worden verleend als er, in overeenstemming met de EG Richtlijn over milieu effect rapportage, een milieu effect rapportage heeft plaatsgevonden.

Alle bouwwerken zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de gevolgen voor het milieu tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd.

Scheepvaart, havens en industriële voorzieningen

4.1.5 Uitbreidingen of aanzienlijke veranderingen van huidige haven- en industrievoorzieningen en nieuwe bouwwerken zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieu-effecten tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd. In het Beschermingsgebied zijn geen nieuwe, nog goed te keuren plannen voor bouwwerken of voor de uitbreiding of aanzienlijke wijziging van bestaande haven- of industrievoorzieningen toegestaan, tenzij dit om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk is en er geen alternatief kan worden gevonden. (Met verwijzing naar 6.1.1).

4.1.6 Scheepvaartroutes en havens moeten worden beheerd volgens de doelen waarvoor ze bestemd zijn; hierbij moeten negatieve effecten, voor zover mogelijk, worden vermeden. Baggerwerkzaamheden ten behoeve van de scheepvaart moeten zo veel mogelijk zó worden uitgevoerd dat natuurlijke processen gewoon kunnen doorgaan.

4.1.7 Er komen in principe geen nieuwe scheepvaartroutes naar de havens en waddeneilanden, tenzij de huidige routes dreigen te verdwijnen.

4.1.8 Scheepvaartverbindingen over wantij en andere routes bestaan bij de gratie van de natuurlijke dynamiek. Zulke routes worden, in principe, niet gebaggerd.

4.1.9 Snelheidsbeperkingen binnen het getijdegebied zijn of zullen worden opgelegd als dit noodzakelijk wordt geacht.

Winning van delfstoffen en infrastructuur

4.1.10 In het Beschermingsgebied zullen geen nieuwe exploitatie-installaties voor olie- en gaswinning worden toegestaan.

Exploratieactiviteiten binnen het Beschermingsgebied zullen alleen worden toegestaan als redelijkerwijs aannemelijk is dat de winning van buiten het Beschermingsgebied kan plaatsvinden. Netto verlies van natuurwaarden moet worden voorkomen en daarom zullen exploratieactiviteiten aan ruimte en tijd worden gebonden. Waar nodig moet begeleidend onderzoek worden uitgevoerd en moeten mitigerende en compenserende maatregelen worden genomen.

4.1.11 Zandwinning in het Beschermingsgebied zal worden beperkt tot het zand dat vrijkomt bij het uitdiepen en onderhouden van de scheepvaartroutes. Dit zand kan, onder andere, voor de kustverdediging worden gebruikt.

Ook bij zandwinning in het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied zou maximaal gebruik moeten worden gemaakt van het zand dat bij het onderhoud van de scheepvaartroutes vrijkomt. De winning moet zó worden uitgevoerd dat de milieugevolgen tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd.

4.1.12 Vergunningen voor kleinschalige zandwinning blijven van kracht. De kleinschalige winning van modder en zeewater voor medische doeleinden blijft toegestaan.

4.1.13 Nieuwe vergunningen voor de aanleg van pijpleidingen voor het transport van gas en olie zullen niet worden afgegeven, tenzij zulke maatregelen om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk zijn en er geen alternatief kan worden gevonden. In dat geval dienen de wijze van uitvoering en de planning van het tracé van de pijpleiding zodanig te zijn dat het effect op het Waddeneecosysteem zo gering mogelijk is en dat blijvende of langdurige negatieve gevolgen worden voorkomen. (Met verwijzing naar 3.1.16).

4.1.14 Infrastructurele werken die nodig zijn voor de bevoorrading van de eilanden en Halligen met onder andere gas, water, elektriciteit of andere benodigdheden, zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieugevolgen voor de Waddenzee tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen. (Met verwijzing naar 3.1.15).

Baggerspecie

4.1.15 De gevolgen van het storten van baggerspecie zullen worden beperkt. Criteria zijn onder andere goede stortplaatsen en/of de periodes waarin gestort mag worden. (Met verwijzing naar 6.1.3).

Mossel- en kokkelvisserij

4.1.16 De negatieve gevolgen van kokkelvisserij zijn beperkt doordat:

- Kokkelvisserij in het Duitse deel van het Beschermingsgebied niet is toegestaan;
- Kokkelvisserij in het Deense deel van het Samenwerkingsgebied niet is toegestaan, met uitzondering van enkele kleine gebieden langs de scheepvaartroute naar Esbjerg en in de Hobaai;
- Kokkelvisserij in het Nederlandse deel van het Samenwerkingsgebied is toegestaan, maar wordt beperkt doordat aanzienlijke gebieden permanent zijn gesloten. Er zijn additionele mogelijkheden om voedsel voor vogels veilig te stellen. In samenwerking met de visserijsector is een beheersplan operationeel, waarin bescherming en toename van natuurlijke mosselbanken en *Zostera*-velden centraal staan. (Identiek aan 9.1.3).

4.1.17 De negatieve gevolgen van mosselzaadvisserij worden beperkt door permanente sluiting van aanzienlijke gebieden. Daarnaast is het visserijbeheer gericht op de bescherming en bevordering van de groei van, onder andere, mosselbanken en *Zostera*-velden. (Identiek aan 9.1.4).

4.1.18 De mosselzaadvisserij zal, in principe, tot de permanent onder water gelegen gebieden worden beperkt. Op basis van nationale beheersplannen, zoals beschreven in het Progress Report, kan visserij op droogvallende platen worden toegestaan. De visserijsector wordt verzocht om informatie uit te wisselen over huidige praktijken en om mogelijkheden te onderzoeken om gevolgen van de mosselvisserij in het algemeen en mosselzaadvisserij in het bijzonder te minimaliseren. (Identiek aan 9.1.5).

4.1.19 Het huidige areaal mosselcultures zal niet worden vergroot.

4.1.20 De huidige vergunning voor oestercultuur zal vanwege de traditie van kracht blijven. Volgens deze vergunning komen de ingevoerde oesters uit kwekerijen en staan ze onder veterinaire controle. Nieuwe vergunningen zullen niet worden afgegeven.

Toerisme en recreatie

4.1.21 De recreatieve waarden van het Waddenzee zullen in stand worden gehouden en hiervoor,

- zijn of zullen in de ecologisch meest kwetsbare gebieden speciale zones worden afgebakend, waar geen recreatieve activiteiten, met inbegrip van rondvaarten en pleziervaart, zijn toegestaan;
- zijn jetskiën, waterskiën en soortgelijke gemotoriseerde activiteiten verboden of zullen worden verboden of worden beperkt tot kleine aangewezen gebieden;
- zullen binnen het Beschermingsgebied geen nieuwe jachthavens worden aangelegd. Uitbreiding van de huidige capaciteit zal alleen binnen de overeengekomen niveaus worden toegestaan;
- wordt of zal windsurfen worden beperkt.

4.1.22 Snelheidsbeperkingen voor schepen zijn of zullen worden ingesteld als dit nodig wordt geacht, rekening houdend met veiligheids-, milieu- en recreatieve aspecten.

4.1.23 De negatieve effecten van luchtkussenvaartuigen, draagvleugelboten en andere snelle vaartuigen worden geminimaliseerd door de volgende maatregelen:

- in Nederland en Duitsland zijn luchtkussenvaartuigen en draagvleugelboten verboden in het getijdgebied binnen het Beschermingsgebied; andere nieuwe snelle boten worden niet toegelaten buiten de aangewezen scheepvaartroutes.
- in Denemarken kunnen aanvragen voor nieuwe snelle vaartuigen alleen worden ingewilligd op basis van een milieu-effect rapportage en uitsluitend als dit niet in strijd is met de natuurbeschermingsdoelen voor het gebied.

4.1.24 Er wordt naar gestreefd verstoringen door recreatie en toerisme te verminderen door het invoeren en toepassen van informatiesystemen en/of zonerings in ruimte en tijd. (Met verwijzing naar 3.1.12 en 5.1.8).

4.2 Trilaterale projecten en acties

4.2.1 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 3.2.1, 5.2.2 en 7.2.1).

4.2.2 Ontwikkeling van een strategie voor bescherming en uitbreiding van *Zostera* en *Sabellaria*

op basis van huidige en nieuwe kennis, de oorzaken voor de afname van deze soorten zijn nog niet volledig duidelijk.

4.2.3 Onderzoek naar mogelijkheden en voorwaarden om de groei van natuurlijke mossel- en kokkelbanken, *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden te bevorderen.

4.2.4 Onderzoek naar de effecten van garnalenvisserij op de bodemfauna.

4.2.5 Studie naar de schelpproductie in het totale systeem tot op drie nautische mijlen aan de zeezijde van de eilanden. Op basis hiervan zullen nieuwe quota voor duurzame schelpwinning worden vastgesteld.

4.2.6 Uitnodiging aan de Permanente Nederlands-Duitse Grenswaterencommissie om binnen haar mandaat voortgang te boeken bij het uitwerken van een specifiek actieplan voor het Eems-Dollard-estuarium.

4.2.7 Een inventarisatie en evaluatie van de gangbare praktijk in ieder land bij het baggeren van scheepvaartroutes.

5 Stranden en duinen

Stranden en duinen omvatten stranden, primaire duinen, strandvlakten, primaire duinvalleien, oude duinen en heigebieden achter de duinen (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I). De meeste stranden en duinen liggen aan de Noordzeezijde van de eilanden. De stranden en duinen op het vasteland bevinden zich op de schiereilanden Skalligen en Eiderstedt en in de Husumer Bocht.

Status

Duinen en stranden hebben een belangrijke functie bij de kustverdediging. In het grootste deel van de Waddenzee zijn de duinen beschermd. De dynamiek van de kust is beperkt, vooral in de omgeving van huizen, gebouwen en andere bouwwerken. De vraag naar meer veilig, vruchtbaar en bewoonbaar land heeft ook geleid tot de aanleg van stuifdijken tussen aangrenzende duingebieden, of van lange stuifdijken aan de oostkant van de eilanden. Het resultaat hiervan was een aanzienlijk verlies van dynamische gebieden en verlies van betrekkelijk zeldzame sub-habitats als groene strandvlakten en primaire duinvalleien.

In grote delen van onze stabiele duingebieden moet in vroegere tijden overbegrazing hebben plaatsgevonden, wat resulteerde in een heel dynamische, maar niet natuurlijke situatie. Deze situatie is volledig veranderd. De meeste oudere duinen zijn nu vastgelegd en gedeeltelijk bedekt met aangeplante dennenbossen, terwijl zandverstuivingen worden tegengegaan door kustverdedigingsmaatregelen. De meeste oude duinen zijn tegenwoordig vrij van erosie en vormen min of meer fossiele lichamen met een ouder wordende vegetatie, zonder de natuurlijke vernieuwing van secundaire duinformaties.

Op veel eilanden heeft het onttrekken van water geleid tot een verlaging van het grondwaterpeil en als gevolg daarvan tot het verdwijnen van natte duinvalleien met hun karakteristieke vegetatie.

De duinvegetatie wordt negatief beïnvloed door de neerslag van nutriënten uit de lucht.

Duinen en stranden zijn aantrekkelijke gebieden voor toeristen. Intensief gebruik kan leiden tot schade aan de vegetatie en verstoring van dieren.

Doelen

Grotere natuurlijke dynamiek van de stranden, primaire duinen, strandvlakten en primaire duinvalleien in relatie tot de kustwateren.

Een grotere aanwezigheid van een complete natuurlijke successie van vegetatie.

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

Het huidige beleid richt zich voornamelijk op bescherming en behoud van duinen en stranden en harmonisatie van het beleid ten aanzien van natuurbehoud en kustverdediging. Dit beleid heeft in het algemeen geleid tot een status quo. Recreatiedruk in sommige gebieden veroorzaakt nog steeds verlies van natuurlijke duinen en stranden, verstoring van flora en fauna en verlaging van het grondwaterpeil door toenemende grondwaterwinning. De enige twee bedreigde broedvogelsoorten in de Waddenzee, de bontbekplevier en de dwergstern, broeden op stranden.

Hoe verder

Voor het implementeren van de Doelen voor vergroting van de natuurlijke dynamiek en natuurlijke successie van vegetatie is een actiever beleid noodzakelijk, waarbij kustverdedigingstechnieken worden gestimuleerd, die een grotere natuurlijke dynamiek mogelijk maken. Daarnaast kunnen actieve maatregelen worden genomen om de dynamische situatie van de stranden en duinen te verhogen. Het kustbeheer moet zorgvuldig worden afgestemd op natuurwaarden en natuurlijke processen.

Aanvullende bescherming van vogelsoorten die op de stranden broeden kan worden geboden met relatief eenvoudige, in ruimte en tijd beperkte zoneringsmaatregelen. Hiervan zal ook de grijze zeehond profiteren, die op het zand jongen werpt en grootbrengt.

Aan uitbreiding van de bescherming van duinen in het Samenwerkingsgebied moet worden gewerkt.

5.1 Trilateraal beleid en beheer

5.1.1 Duinen zullen, voor zover dit nog niet is gebeurd, onder bescherming worden gebracht. In deze habitat kunnen natuurlijke processen plaatsvinden, rekening houdend met flora en fauna. Met het oog hierop zullen bij de bescherming en ontwikkeling van de duinen de beste milieuveilige handelswijze worden toegepast.

5.1.2 De belangen van natuurbehoud en kustverdedigingsmaatregelen zullen verder worden geharmoniseerd, waarbij de veiligheid van bewoners voorop staat. (Met verwijzing naar 3.1.6).

5.1.3 Het trilaterale beleid voor de stranden houdt rekening met behoeften van recreatie en toerisme, kustverdediging en natuurwaarden zoals grote geomorfologische dynamiek en belangrijke broedgebieden. Waar mogelijk zou de natuurlijke situatie moeten worden verbeterd door een 'hands-off'-beheer.

5.1.4 Om verder verlies van duingebied te voorkomen, zal de bestaande infrastructuur, in principe, niet worden uitgebreid en nieuwe bouwwerken zullen, in principe, niet worden toegestaan.

5.1.5 Het kustbeheer moet streven naar een natuurlijke dynamische ontwikkeling, rekening houdend met de noodzaak om de veiligheid van de eilandbewoners te beschermen en de stabiliteit en infrastructuur van de eilanden te waarborgen.

5.1.6 Het verlies van biotopen door kustverdedigingsmaatregelen zal worden geminimaliseerd. (Met verwijzing naar 3.1.7 en 4.1.2).

5.1.7 Bij kustverdediging zal de beste milieuveilige handelswijze worden toegepast.

5.1.8 Er wordt naar gestreefd verstoringen door recreatie en toerisme te verminderen door het invoeren en toepassen van informatiesystemen en/of zonerings in ruimte en tijd. (Met verwijzing naar 3.1.12 en 4.1.24).

5.1.9 Het is van belang dat de natuurlijke dynamiek wordt hersteld. Dit kan onder andere door:

- zandverstuiving toe te laten,
- het herstel van de natuurlijke duinvegetatie, mits de kustbescherming intact blijft.

5.1.10 Het onttrekken van grondwater zal zodanig plaatsvinden dat geen negatieve gevolgen voor de natte duinvalleien optreden.

5.2 Trilaterale projecten en acties

5.2.1 Selectie van gebieden waar een dynamische ontwikkeling van duinen mogelijk is. Op basis van beschikbare informatie zullen plannen worden uitgewerkt voor het stimuleren en verbeteren van een dynamische ontwikkeling.

5.2.2 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 3.2.1, 4.2.1 en 7.2.1).

5.2.3 Stimuleren van experimenten met onderwatersuppletie.

5.2.4 Inventarisatie en beoordeling van de beste milieuveilige handelswijze voor de kustverdediging.

6 Estuaria

De estuaria in de trilaterale samenwerking worden aan de landzijde begrensd door de gemiddelde brakwaterlijn en aan de zeezijde door de gemiddelde tien promille isohaline bij hoogwater in de winter. De estuaria zijn dus de gebieden tussen de tien promille-grens, gerekend vanaf de zee tot de gemiddelde brakwaterlijn in de rivieren en, aan de landzijde van de rivieren, de gebieden buiten de zeedijken, of waar de zeedijk ontbreekt, de springtij-hoogwaterlijn, inclusief de aangrenzende vastelandgebieden die als wetland of Vogelrichtlijngebied zijn aangewezen.

Estuaria omvatten ook de riviermondingen met een natuurlijke wateruitwisseling met de Waddenzee. Dergelijke brakke gebieden behoren bij de overgangszone tussen rivier en getijdewateren. Het Samenwerkingsgebied kent vier van dergelijke estuaria met een 'open verbinding' met de Waddenzee, namelijk de Varde Å in het Deense deel en de Elbe, de Weser en de Eems in het Duitse deel. In het Nederlandse deel zijn geen estuaria meer.

Status

De estuaria maken deel uit van de trekroute van vissen zoals houting, zalm, forel en steur. Ze worden begrensd door kwelders waarvan grote delen gedomineerd worden door riet en zeebies, in plaats van zeepostelein en andere kweldersoorten. De uitvloeking van kleimineralen zorgt voor een modderige bodem met bodemfauna dat wordt gegeten door vogels als de kluut, tureluur en zwarte ruiters. De brakke kweldervegetatie produceert meer biomassa dan welke andere kwelder ook en trekt daardoor grote aantallen eenden en ganzen die de planten en de zaden eten die in de herfst vrijkomen.

Brakke gebieden zijn belangrijke overstromingsgebieden. Veel van deze brakke kwelders zijn drooggelegd en verschillende riviermondingen (vooral de kleinere) hebben sluisen die de natuurlijke vermenging van zoet en zout water en het ontstaan van overgangszones verhinderen. In Nederland zijn initiatieven genomen om de sluisen zo aan te passen dat de zoet-zout gradiënten worden verbeterd.

De estuaria van de Elbe, Weser en Eems vormen de toegangsroutes naar de belangrijke Duitse havens. Het beheer van deze scheepvaartroutes is van algemeen belang en is wettelijk geregeld. De estuaria van de Elbe en de Weser behoren tot de meest geïndustrialiseerde gebieden ter wereld.

Het estuarium van de Varde Å heeft zijn morfologisch natuurlijke staat behouden, maar de huidige landbouwkundige exploitatie is wel zeer intensief.

Doelen

Bescherming van waardevolle delen van de estuaria.

Instandhouden en, voor zover mogelijk, herstellen van de rivieroeveren in hun natuurlijke staat.

Evaluatie

Het ecologisch belang van de Eems wordt, in vergelijking met de andere estuaria, hoog ingeschat door de goede kwaliteit van water en sediment. De situatie is de laatste tien jaar verslechterd onder andere door het uitdiepen van de rivier en de daarmee samenhangende ecologische gevolgen. Ondanks steeds meer oeververdedigingswerken verkeren de oevers in een semi-natuurlijke staat met relatief extensief agrarisch gebruik.

De ontwikkeling van het Weser-estuarium voor de scheepvaart, het indijken van rivieroeveren en de ontwikkeling van havens en industrie heeft geresulteerd in aanzienlijke morfologische en hydrologische veranderingen met grote gevolgen voor de oorspronkelijke flora en fauna. Een van de gevolgen is dat meer afzetting van slib plaatsvindt in het buitenste deel van het estuarium dan in de natuurlijke situatie. Ook is in het buitenste deel een wolk van afzettingmateriaal te vinden.

Het uitbaggeren en indijken van de Elbe en de daarmee gepaard gaande ontwikkeling van industrieën en havens in het gebied hebben het ecologische systeem belangrijk veranderd. Er zijn nog maar heel weinig plekken in het estuarium die als natuurlijk of ongestoord kunnen worden aangemerkt. De resterende vooroevers worden beschermd door kunstmatige strekdammen en kunnen tot de semi-natuurlijke vooroeverbieden worden gerekend.

Het estuarium van de Varde Å is niet gereguleerd, daarentegen is de landbouw op kwelders en weilanden toegenomen.

Hoe verder

Het beleid voor water, sediment en brakke kwelders is ook van toepassing op de relevante elementen in de estuaria.

In grote delen van de Duitse estuaria heeft het menselijk gebruik prioriteit. Scheepvaartroutes en havens moeten worden beheerd in overeenstemming met de doelen waarvoor ze zijn aangelegd. Het is niettemin noodzakelijk om de ecologische functies van de estuaria in stand te houden en te herstellen. Daarom wordt momenteel gewerkt aan een plan voor de Duitse estuaria om de mogelijkheden te onderzoeken voor bescherming van waardevolle delen en voor de instandhouding en het zoveel mogelijk in natuurlijke staat herstellen van de rivieroeveren.

In het estuarium van de Varde Å wordt gestreefd naar extensivering van het huidige landbouwgebruik en er zijn initiatieven voor een herstelproject.

Beoordeling van de milieugevolgen van nieuwe activiteiten, compenserende en mitigerende maatregelen en herstelprojecten zijn centrale elementen bij beleid en beheer. Waar nodig moet actie worden ondernomen om waardevolle delen van estuaria die nog niet beschermd zijn onder bescherming te brengen.

Het sluisregime in sommige gebieden moet worden verbeterd om een regelmatiger afwatering van zoet water van het vasteland te krijgen en om betere kansen te creëren voor trekvisserij.

6.1 Trilateraal beleid en beheer

Het beleid voor belangrijke elementen van de estuaria, zoals het water, de zoute en brakke kwelders en de landelijke gebieden zijn respectievelijk in de hoofdstukken 2, 3, 8 en 9 geformuleerd. De relevante onderdelen van dit beleid zijn ook van toepassing op waardevolle delen van de estuaria. Het betreft hier in het bijzonder het storten van baggerspecie, de landbouw, het jagen, de visserij, de recreatie en energiewinning.

6.1.1 Uitbreidingen of aanzienlijke veranderingen van huidige haven- en industrievoorzieningen en nieuwe bouwwerken zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieu-effecten tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd. In het Beschermingsgebied zijn geen nieuwe, nog goed te keuren plannen voor bouwwerken of voor de uitbreiding of aanzienlijke wijziging van bestaande haven- of industrievoorzieningen toegestaan, tenzij dit om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk is en er geen alternatief kan worden gevonden. (Met verwijzing naar 4.1.5).

6.1.2 Het uitdiepen van scheepvaartroutes in de estuaria zal worden uitgevoerd in combinatie met het vaststellen van compenserende en mitigerende maatregelen.

6.1.3 De gevolgen van het storten van baggerspecie zullen worden beperkt. Criteria zijn onder andere goede stortplaatsen en/of de periodes waarin gestort mag worden. (Met verwijzing naar 4.1.15).

6.1.4 Waardevolle delen van de estuaria zullen worden beschermd en rivieroeveren zullen, voor zover mogelijk, in natuurlijke staat worden hersteld of in stand gehouden.

6.1.5 Het overgangsgebied tussen zoet en zout water moet zo natuurlijk mogelijk zijn.

6.2 Trilaterale projecten en acties

6.2.1 Een gezamenlijk rapport met de resultaten van inventarisaties naar waardevolle delen, inclusief rivieroeveren, en over de wettelijke en/of administratieve bescherming van waardevolle gebieden in de estuaria. De resultaten zullen op trilateraal niveau worden besproken om bijvoorbeeld de mogelijkheden voor herstelprojecten, inclusief het herstel van zoet-zoutgradiënten, te bepalen.

6.2.2 Resultaten van Nederlands onderzoek naar de beste plaatsen voor het herstel van estuariene zoet-zoutgradiënten (potentiële gebieden: Westerwoldsche Aa, IJsselmeer, Amstelmeer, Lauwersmeer en polders) waar uitwisseling van zoet en zout water plaatsvindt (pompstations) zullen worden geëvalueerd, waarna aanvullende maatregelen zouden kunnen worden genomen.

6.2.3 In Neder-Saksen wordt een plan voor de Duitse estuaria uitgewerkt om de mogelijkheden te onderzoeken van bescherming van waardevolle gebieden en de instandhouding en, voor zover mogelijk, het herstel van rivieroeveren in de natuurlijke staat.

6.2.4 Een trilaterale evaluatie van de resultaten van bovengenoemd onderzoek zal bij de verdere uitwerking van het Waddenzee Plan worden betrokken.

6.2.5 Een project zal worden opgezet om, in nauwe samenwerking met verantwoordelijke havenautoriteiten, te onderzoeken hoe de ontwikkelingen van havens en milieubescherming met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht.

6.2.6 Evaluatie van het lopende project voor de herintroductie van de houting in Denemarken en Sleeswijk-Holstein. Verdere actie in andere rivieren van de Waddenzee zullen worden overwogen.

6.2.7 Herstel van het estuarium van de Varde Å door extensivering van het agrarisch gebruik en het herstel van natuurlijke hydrologische omstandigheden.

7 De kustwateren

De kustwateren strekken zich uit van de 3-zeemijlslijn tot een denkbeeldige lijn die de buitenste punten van de eilanden verbindt. De grens tussen de kustwateren en de stranden op de eilanden wordt bepaald door de gemiddelde laagwaterlijn (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Status

De natuurlijke morfologie van de kustwateren heeft een directe relatie met de natuurlijke dynamiek van het getijdegebied en de stranden en duinen: er vindt een netto zandtransport plaats van de Noordzee tot aan de 20-meter dieptelijn naar de Waddenzee en dit transport wordt bepaald door de watercirculatie. Het gebied is belangrijk voor foeragerende en ruiende eenden en voor zeehonden en bruinvissen.

Er is weinig ervaring binnen de Trilaterale Waddenzee Samenwerking met het beheer van de kustwateren.

Delen van de Duitse nationale parken liggen in het kustgebied. Het gehele Deense kustwater dat bij het Samenwerkingsgebied hoort heeft een beschermde status. In het deel van Sleeswijk-Holstein is het boren naar en winnen van gas en olie alleen toegestaan in het concessiegebied van de Mittelplate.

In het Deense gebied is het vissen van andere schelpdieren dan mosselen, kokkels en garnalen niet toegestaan. In de delen van de Duitse kustwateren die tot de nationale parken behoren, is zandwinning in principe niet toegestaan. En wat de kokkelvisserij betreft bestaan geen plannen om hiervoor vergunningen te verlenen. Verdere beperkingen zijn niet opgelegd aan menselijke activiteiten.

In Nederland maken de kustwateren deel uit van de zone tot de 20-meter dieptelijn die is aangeduid als milieuzone: een gebied waaraan speciale bescherming wordt geboden om zo bij te dragen aan de bescherming, het herstel en de ontwikkeling van de ecosystemen van de Noordzee en Waddenzee.

Doelen

Een grotere natuurlijke morfologie, onder meer in de buitendelta's tussen de eilanden.

Een goede voedselvoorraad voor vogels.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit van de gewone zeehond, grijze zeehond en de bruinvis.

Evaluatie

Omdat de natuurlijke dynamiek van het getijdegebied direct verband houdt met de kustverdediging van het vasteland, de eilanden en de kustwateren, zouden beleidsmaatregelen ten aanzien van toekomstige kustverdediging in principe gebaseerd moeten zijn op deze wisselwerkingen, die tegenwoordig beter worden begrepen en waarmee meer rekening wordt gehouden bij het kustbeheer.

Zandwinning is niet in alle gevallen geregeld op basis van het belang van de kustwateren en met name het gebied tot aan de 20 meter dieptelijn voor de algehele zandbalans van de Waddenzee.

Bovendien zijn de kustwateren belangrijk voor vogels in tijden van voedselschaarste. Het waarborgen van het voedselaanbod voor (duik)vogels is nauw verbonden met de schelpdiervisserij in het gebied (d.w.z. *Spisulavisserij*). Op de Conferentie in Leeuwarden werd daarom besloten tot een inventarisatie van het schelpdierenbestand (bijvoorbeeld *Spisula*) en de invloed van de visserij op de bodemfauna buiten de eilanden; afhankelijk van de uitslag zullen de resultaten op trilateraal niveau worden besproken met het doel om het voedselaanbod voor vogels te waarborgen (Verklaring van Leeuwarden § 54).

Bovendien werd besloten om binnen de nationale competenties de mogelijkheden te onderzoeken van een gezamenlijk onderzoeksproject naar de effecten van de garnalenvisserij (inclusief de industriële garnalenvisserij) en de visserij op platvis op de bodemfauna, met het doel om in 1997 trilaterale voorstellen te doen en, afhankelijk van de resultaten van het onderzoek, nadere regelgeving te bestuderen, waaronder de mogelijkheid om bepaalde delen van de Duitse en Nederlandse Waddenzee te sluiten (Verklaring van Leeuwarden § 51).

Zoals gebleken is uit het onlangs afgesloten Gezamenlijke Trilaterale Zeehonden Project brengen de gewone zeehonden een groot deel van hun tijd door in een gebied tot 20 kilometer uit de kust. Bruinvissen komen in grote aantallen voor in het aangrenzende kustwater van de Noordzee, vooral in de winter en soms in de lente. Het kustwater van Sleeswijk-Holstein dichtbij Sylt lijkt een belangrijk gebied te zijn geworden voor het grootbrengen van bruinvisjongen.

Hoe verder

Vanwege de wisselwerking tussen hydrologische en geomorfologische processen in de kustwateren, de duinen en stranden, het getijdegebied en de kwelders moeten beleidsmaatregelen om de natuurlijke dynamische situatie in deze habitats te vergroten zorgvuldig op elkaar worden afgestemd.

Beleidsmaatregelen om het voedselaanbod van vogels te waarborgen zijn voor het hele kustgebied noodzakelijk en zullen worden ontwikkeld op basis van resultaten van lopende onderzoeksprojecten.

Het beheer van zeehonden in de kustwateren valt onder het Beschermings- en Beheersplan voor Zeehonden in de Waddenzee 1996 - 2000. Dit plan zal regelmatig worden aangepast en bijgesteld.

Beleidsmaatregelen zullen worden geïnitieerd teneinde de ontwikkeling in de richting van grote aantallen bruinvissen in de kustwateren verder te stimuleren, vooral in de gebieden waar jongen worden grootgebracht.

7.1 Trilateraal beleid en beheer

7.1.1 Het toekomstige kustbeheer zal in principe zijn gebaseerd op een integrale aanpak van de kustverdediging op het vasteland, de eilanden en de kustwateren.

7.1.2 Er zal meer aandacht komen voor de rol van de kustwateren bij de zandbalans van de hele Waddenzee.

7.1.3 Zandwinnig zal alleen in gebieden buiten het Samenwerkingsgebied plaatsvinden. Ontheffingen ten behoeve van lokale kustbeschermingsmaatregelen kunnen worden verleend onder de voorwaarde dat het de beste milieuveilige handelswijze is voor de kustbescherming.

7.2 Trilaterale projecten en acties

7.2.1 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 3.2.1, 4.2.1 en 5.2.2).

7.2.2 Onderzoek naar het schelpdierenbestand (o.a. *Spisula*) en de invloed van visserij op de bodemfauna buiten de eilanden. Afhankelijk van de uitkomsten bespreking van de resultaten op trilateraal niveau met het doel om het voedselaanbod voor vogels te waarborgen.

8 Landelijk gebied

Het landelijk gebied omvat tevens weilanden en het bouwland op de eilanden en het vasteland met een sterke ecologische relatie met de Waddenzee (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Sterke ecologische relaties met de Waddenzee zijn duidelijk aantoonbaar als in het gebied fysieke en biologische factoren aanwezig zijn, die kenmerkend zijn voor typische Waddenzee-soorten, zoals sommige vogelsoorten. De mens heeft deze gebieden beïnvloed door de hooilanden, graslanden en weilanden te maaien en er koeien, paarden en schapen op te laten grazen, en ook door het telen van allerlei gewassen zoals graan, aardappelen en koolzaad. Het menselijk gebruik heeft prioriteit in grote delen van het landelijk gebied.

Status

Trekvogels, zoals sommige steltlopers, eenden- en ganzensoorten, gebruiken het landelijk gebied op de eilanden en het vasteland achter de dijken tijdens hun verblijf in het Samenwerkingsgebied. Hooiland, weilanden en akkers worden als slaappleaats gebruikt door de goudplevier, kievit en ook de kempfaan en regenwulp, voornamelijk in het voorjaar en de herfst.

Plantenetters als smient, brandgans en, in mindere mate, rotgans, maken in de periode september/oktober tot maart/april ook gebruik van hooilanden en akkers als foerageergebied.

Verder worden landelijke gebieden zoals weilanden en akkers achter de dijken van de eilanden en op het vasteland door vogels gebruikt als alternatief rustgebied als het buitendijkse land tijdens te hoog water niet gebruikt kan worden.

Doelen

Gunstige omstandigheden voor flora en fauna, vooral voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

Alle habitats die door een typische waddenvogelsoort worden gebruikt zijn met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk. Al deze habitats zijn belangrijk voor de verschillende soorten gedurende verschillende periodes en zijn essentieel voor de natuurlijke ontwikkeling van deze soorten in de Waddenzee. Met dit aspect moet rekening worden gehouden bij het opstellen van een strategie voor de bescherming van verschillende vogelpopulaties.

Op droogvallende platen en kwelders moeten foerageergebieden en geschikte rustplaatsen voor de vogels beschikbaar zijn. Ze moeten zich bevinden in de nabijheid van broedplaatsen van bepaalde soorten in het landelijk gebied achter de dijken zoals hooilanden (bijvoorbeeld Kievit, Scholekster en grutto) en bouwland (bijvoorbeeld Scholekster).

Plantenetters als smient, brandgans en, in mindere mate, rotgans maken gebruik van hooiland en akkers als foerageergebied. De overgang van het gebruik van traditionele natuurlijke foerageergebieden als zeegrasvelden en kwelders naar landbouwgrond (bijvoorbeeld intensieve graslanden) heeft geleid tot schade aan de landbouwgrond en conflicten met agrariërs. De betreffende vogelsoorten zijn wel gedwongen om voor hun voedsel naar agrarisch grasland uit te wijken vanwege verlies, veranderingen en/of verstoringen van de natuurlijke habitats. De natuurlijke habitats zijn in kwaliteit en kwantiteit verminderd als gevolg van landbouw, industrie, maatregelen tegen overstromingen en recreatief gebruik. Menselijke verstoring door toenemend recreatief gebruik van het buitendijkse land en van de droogvallende platen leidt tot een intensiever gebruik van het agrarisch gebied.

's Nachts worden moerassen, graslanden en velden achter de dijken intensief gebruikt door smienten, vooral als ze niet gestoord worden. Het gebruik van grasland door ganzen en eenden, en ook de conflicten als gevolg daarvan, is geconcentreerd op bepaalde specifieke plekken. Dit is niet alleen afhankelijk van het beleid in het betrokken gebied, maar ook van het beleid ten opzichte van habitats en ganzen in andere gebieden. De ontwikkelingen in de landbouw (bijvoorbeeld de omschakeling van hooiland naar akker) hebben ook gevolgen voor het gebruik door ganzen en eenden.

Hoe verder

Het belangrijkste element bij het toekomstige beleid en beheer is het toewerken naar duurzaam agrarisch gebruik van het landelijk gebied. Het is echter duidelijk dat dit alleen kan gebeuren op vrijwillige basis en in nauwe samenwerking met de agrarische sector.

Regionale en lokale overheden hebben een belangrijke verantwoordelijkheid bij het stimuleren van duurzaam gebruik in samenwerking met de mensen die in het gebied wonen. Maatregelen in het getijdegebied en de kwelders zullen helpen om gunstige omstandigheden voor de betreffende vogelsoorten te scheppen.

8.1 Trilateraal beleid en beheer

Windenergie en landbouw zijn de belangrijkste menselijke activiteiten die van invloed zijn op het Doel 'gunstige omstandigheden voor vogels in het landelijke gebied'.

Trilaterale maatregelen voor het beheer van menselijke activiteiten, die ook relevant zijn voor het landelijk gebied, betreffen de jacht en alle andere menselijke activiteiten die van belang zijn voor het gebied met betrekking tot de speciale Doelen voor vogels. Deze worden uitvoerig behandeld in hoofdstuk 9 over vogels.

Op dit moment wordt gewerkt aan een 'International Flyway Management Plan Dark-bellied Brent Goose' (zwartbuikrotgans) (soortenbeschermingsplan in overeenstemming met de AEWA) en dit zal aan de volgende Trilaterale Waddenzee Regeringsconferentie worden voorgelegd.

Agrarisch gebruik

8.1.1 Duurzame landbouw met het oog op het verbeteren van de bescherming van de natuur, het handhaven van typische landschapselementen en bescherming van het culturele erfgoed zal, onder andere, financieel worden ondersteund.

8.1.2 Natuurgebieden die voor de landbouwkundig gebruik zijn drooggelegd, moeten, waar mogelijk, worden hersteld door vrijwillige samenwerking en actieve deelname van de eigenaars.

8.1.3 Initiatieven van de agrarische sector voor vermindering van het gebruik en de onbedoelde gevolgen van pesticiden, andere giftige stoffen en kunstmest in het landelijk gebied zullen, onder andere, financieel worden ondersteund.

8.2 Trilaterale projecten en acties

8.2.1 Bespreking met plaatselijke agrariërs om de meest belovende landbouwmethodes in de poldergebieden op lange en korte termijn te kiezen, waarbij de Doelen en duurzame landbouw worden gecombineerd.

8.2.2 Verkenning van de mogelijkheden voor duurzame landbouw en voor de combinatie van landbouw en natuurbeheer in het 'landelijke gebied'.

9 Vogels

Vogels maken gebruik van verschillende habitats in het Samenwerkingsgebied. Daarom zijn alle habitats die door een bepaalde vogelsoort worden gebruikt met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk. Voldoende dichtbij broedgebieden van een vogelsoort moeten bijvoorbeeld foerageergebieden en goede rustplaatsen op droogvallende platen of kwelders zijn. Tijdens verschillende perioden zijn al deze habitats belangrijk voor de verschillende vogelsoorten en essentieel voor de natuurlijke ontwikkeling van deze soorten in het Samenwerkingsgebied; hiermee moet dus rekening worden gehouden bij het opstellen van een beheersstrategie voor de bescherming van vogels/ verschillende vogelsoorten/populaties. Daarom zijn de Doelen en sub-doelen voor de vogels relevant voor bijna alle habitattypen in het Samenwerkingsgebied.

Beleidsmaatregelen met een habitat-overschrijdend karakter en maatregelen met betrekking tot specifieke vogelsoorten die zich in specifieke habitats ophouden, zullen aan de orde worden gesteld.

Status

De status van vogels in het Samenwerkingsgebied wordt allereerst bepaald door weersomstandigheden, het voedselaanbod, verstoring als gevolg van menselijke activiteiten en door vervuiling, vooral door zware metalen, organische micro-verontreinigingen en olie. Ieder jaar bevinden zich grote aantallen ruiende eenden en ganzen in het Samenwerkingsgebied. Deze vogels vliegen niet tijdens de rui en zijn in die periode bijzonder gevoelig voor verstoring. smient, brandgans en, in mindere mate, rotgans zijn planteneters en gebruiken in bepaalde perioden van het jaar de hooilanden en bouwland als foerageergebied. De overgang van het habitat-gebruik van traditionele natuurlijke foerageergebieden als zeegrasvelden en kwelders naar landbouwgrond (bijv. intensieve graslanden) leidde tot schade aan de landbouwgrond en conflicten met agrariërs. De broedpopulaties van specifiek bedreigde soorten zoals de bontbekplevier en dwergstern zijn in grote mate afhankelijk van habitats als zandstranden en primaire duinen. Het kustgebied is een belangrijk voedsel-, rust- en ruigebied voor duikers en eider- en andere zee-eenden, zoals de zwarte zee-eend.

Doelen

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels:

een goede beschikbaarheid van voedsel;

een natuurlijk broedsucces;

voldoende grote ongestoorde pleisterplaatsen en ruigebieden;

natuurlijke vlucht-afstanden.

Evaluatie

Goede beschikbaarheid van voedsel

Gestreefd wordt naar goede beschikbaarheid van voedsel voor vogels. Op grond van het grondbeginsel zouden onnatuurlijke voedselbronnen voor vogels moeten worden voorkomen. Zo lang er echter onnatuurlijke voedselbronnen in het Samenwerkingsgebied zijn, moeten ze worden geaccepteerd als deel van het systeem en als een natuurlijke component van het betreffende ecosysteem.

Een aantal menselijke activiteiten verstoort het natuurlijke voedselaanbod van bepaalde vogelsoorten. Deze verstoringen kunnen gevolgen hebben voor de beschikbaarheid van voedsel in jaren met geringe hoeveelheden schelpdieren. Daarom moet iets worden gedaan aan activiteiten die het voedselaanbod voor bepaalde vogelsoorten vergroten en sommige soorten bevoordelen, met consequenties voor de hele vogelgemeenschap. Het betreft het lozen van visafval, vuilstortplaatsen in de omgeving van het Samenwerkingsgebied, eutrofiering en landbouwactiviteiten in eilandpolders en gebieden achter de dijken.

Natuurlijk broedsucces

Onder de parameter 'natuurlijk broedsucces' moet ook het belang worden betrokken van natuurlijke habitats als voorwaarde voor de natuurlijke verspreiding en dichtheid van populaties broedvogels en het succes van hun voortplanting.

Natuurlijke verspreiding en dichtheid van populaties broedvogels zijn vooral van belang voor bedreigde vogelsoorten die sterk afhankelijk zijn van habitats als zandstranden en primaire duinen (bontbekplevier en dwergstern). De huidige broedpopulaties van deze soorten worden bijzonder bedreigd en zijn aanzienlijk kleiner geworden in vergelijking met vroegere (natuurlijke) aantallen.

Over het algemeen zou een succesvolle voortplanting van broedvogels in het Samenwerkingsgebied niet beïnvloed moeten worden door menselijke factoren (bijvoorbeeld chemische vervuiling, verstoring). Goede resultaten bij het broeden en voortplanten worden over het algemeen meer beïnvloed door allerlei verstoringen en door natuurlijke factoren, zoals weersomstandigheden, overstromingen en roofdieren, dan door vervuiling. Maar ook factoren zoals het aantal roofdieren en de regelmaat en hoogte van overstromingen kunnen door menselijke activiteiten worden beïnvloed (het bouwen van dijken en dammen op de eilanden, waardoor het aantal grondpredatoren toeneemt).

Voldoende ongestoorde pleisterplaatsen en ruigebieden

Langs de hele kust van het Samenwerkingsgebied zouden voldoende grote onverstoorde rustgebieden moeten liggen, niet te ver van elkaar en in de nabijheid van foerageergebieden. Een criterium voor de grootte van een onverstoorde rustgebied moet zijn dat de vogels er kunnen rusten zonder door menselijke activiteiten buiten het gebied te worden verstoord.

Naast het voedselaanbod is het ontbreken van verstoringen de belangrijkste reden waarom berg- en eidereenden in grote getale in een bepaald gebied gaan ruien. Deze vogels kunnen tijdens de rui niet vliegen en zijn buitengewoon gevoelig voor verstoringen tot op een afstand van enkele kilometers. Boten en andere bronnen van verstoring hebben een sterke invloed op de huidige verspreiding van ruiende eenden in het Samenwerkingsgebied.

Natuurlijke vluchtafstanden

De 'vluchtafstand' is de afstand tussen een vogel en een menselijke verstoringfactor waarop de vogel reageert door weg te vliegen. Hoewel de 'natuurlijke' (ontsnappings-) vluchtafstanden van vogels in het Samenwerkingsgebied niet bekend zijn, kunnen de huidige vluchtafstanden die een reactie zijn op verstoring door mensen als groot worden beschouwd, omdat de vogels de mens als vijand hebben ervaren. Deze onnatuurlijk grote vluchtafstanden zijn de oorzaak dat andere menselijke activiteiten, die bij kleinere vluchtafstanden meestal geen effect zouden hebben, nu ook als verstorend worden ervaren. Aan de andere kant moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid van gewenning van vogels in 'veilige' gebieden.

Menselijke activiteiten die tot verstoringen kunnen leiden zijn, onder andere, de jacht, sommige militaire activiteiten, recreatie, vliegverkeer en windturbines. Verstoringen door de militaire en burgerluchtvaart zijn verminderd door het invoeren van minimum vlieghoogtes. De schietterreinen bij Den Helder, Noordvaarder en Sylt worden niet meer gebruikt.

Hoe verder

Een belangrijk element in het toekomstige beleid en beheer is het toewerken naar aanvaardbare oplossingen voor het conflict tussen de voedselbehoeften van vogels en de belangen van visserij en landbouw. Het is belangrijk om voedseltekorten als gevolg van verstoring door andere menselijke activiteiten (zoals recreatie, luchtverkeer, windturbines, jagen etc.) te voorkomen, evenals activiteiten die bepaalde vogelsoorten bevoordelen door hun voedselaanbod te vergroten, bijvoorbeeld door het lozen van visafval, vuilstortplaatsen dichtbij het Samenwerkingsgebied, eutrofiëring en agrarische activiteiten in eilandpolders en gebieden achter de dijken. Het is echter duidelijk dat dit alleen in nauwe samenwerking met de visserij en landbouwsector kan gebeuren.

Maatregelen om broed-, rust- en foerageergebieden te beschermen kunnen worden bereikt door een voldoende aantal vogelreservaten van de juiste omvang in te richten en door een betere regulering van activiteiten. Vooral broedpopulaties van bontbekplevier en dwergstern, die in grote mate afhankelijk zijn van habitats als zandstranden en primaire duinen, worden bedreigd. De situatie voor deze vogelsoorten zou moeten worden verbeterd. Hetzelfde geldt voor trekvogels en vogels in de rui. Veilige rui- en rustgebieden die dichtbij hun foerageergebieden liggen zijn noodzakelijk voor vogels om energieverlies te voorkomen.

Het is belangrijk om de bouw van windturbines op plaatsen in het landelijk gebied te vermijden waar dit veel invloed op vogels zou hebben.

Vogeltrekroute-samenwerkingsovereenkomsten zijn al gesloten met The Wash en Guinee-Bissau. In het kader van de Afrikaans-Euraziatische Overeenkomst over Watervogels zullen internationale beschermingsplannen voor opgesteld voor trekkende steltlopers en andere vogelsoorten.

9.1 Trilateraal beleid en beheer

Vogelbescherming en het beheer op het trilaterale beleidsniveau zijn ondergeschikt aan het grondbeginsel, dat wil zeggen een natuurlijke en zoveel mogelijk dynamische Waddenzee, zelfs als de natuurlijke dynamiek zou leiden tot minder gunstige omstandigheden voor sommige vogelsoorten of populaties. Dit betekent dat het grondbeginsel belangrijker is dan speciale beschermingsmaatregelen voor bepaalde vogelsoorten.

Algemene punten betreffende de samenwerking rond de trekroutes en ook specifieke beleidsmaatregelen ten opzichte van verschillende menselijke activiteiten die gevolgen hebben voor broed- en trekvogelpopulaties in het Samenwerkingsgebied zijn al in de Verklaringen van Esbjerg en Leeuwarden vastgelegd.

Algemene beleidsmaatregelen voor bepaalde habitats, die vermeld staan onder de specifieke hoofdpunten van de habitat-types, zoals getijdegebied en kwelders, kunnen ook relevant zijn voor vogelpopulaties in het algemeen.

Bescherming van gebieden

9.1.1 De omstandigheden voor broedvogels zullen door het juiste beheer worden verbeterd.

9.1.2 Er wordt naar gestreefd door integraal beheer de omstandigheden voor trekvogels in rustgebieden en bij het foerageren te verbeteren, evenals voor zee-eenden in de kustwateren tijdens de rui.

Verstoring van het voedselaanbod voor vogels

Mosselzaad- en kokkelvisserij

9.1.3 De negatieve gevolgen van kokkelvisserij zijn beperkt doordat:

- Kokkelvisserij in het Duitse deel van het Beschermingsgebied niet is toegestaan;
- Kokkelvisserij in het Deense deel van het Samenwerkingsgebied niet is toegestaan, met uitzondering van enkele kleine gebieden langs de scheepvaartroute naar Esbjerg en in de Hobaai;
- Kokkelvisserij in het Nederlandse deel van het Samenwerkingsgebied is toegestaan, maar wordt beperkt doordat aanzienlijke gebieden permanent zijn gesloten. Er zijn additionele mogelijkheden om voedsel voor vogels veilig te stellen. In samenwerking met de visserijsector is een beheersplan operationeel, waarin bescherming en toename van natuurlijke mosselbanken en *Zostera*-velden centraal staan. (Identiek aan 4.1.16).

9.1.4 De negatieve gevolgen van mosselzaadvisserij worden beperkt door permanente sluiting van aanzienlijke gebieden. Daarnaast is het visserijbeheer gericht op de bescherming en bevordering van de groei van, onder andere, mosselbanken en *Zostera*-velden. (Identiek aan 4.1.17).

9.1.5 De mosselzaadvisserij zal, in principe, tot de permanent onder water gelegen gebieden worden beperkt. Op basis van nationale beheersplannen, zoals beschreven in het Progress Report, kan visserij op droogvallende platen worden toegestaan. De visserijsector wordt verzocht om informatie uit te wisselen over huidige praktijken en om mogelijkheden te onderzoeken om gevolgen van de mosselvisserij in het algemeen en mosselzaadvisserij in het bijzonder te minimaliseren. (Identiek aan 4.1.18).

Akoestische en optische verstoringen

Verstoringen door recreatie en andere menselijke activiteiten

9.1.6 Verstoringen in belangrijke broedgebieden zullen worden verminderd en voor vogels meer herkenbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld door slechts een beperkt aantal wandelpaden op kwelders, stranden en duinen open te stellen (informatiesysteem voor bezoekers).

9.1.7 Er wordt naar gestreefd in belangrijke broedgebieden de verstoring door begrazing te verminderen door afname van de begrazingsdruk en het verkorten van de periode waarin begrazing is toegestaan, behalve als een bepaalde intensiteit van begrazing noodzakelijk is in het belang van de kustverdediging.

9.1.8 Het rijden met auto's in broedgebieden op stranden en in duinen is verboden.

Windenergie

9.1.9 Het bouwen van windturbines in het Beschermingsgebied is verboden. (Identiek aan 1.1.4).

9.1.10 Het bouwen van windturbines in het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied wordt alleen toegestaan als belangrijke ecologische en landschappelijke waarden niet worden aangetast. (Identiek aan 1.1.5).

De jacht

9.1.11 Het jagen op trekvogels is, of zal in toenemende mate, worden uitgebannen in het Beschermingsgebied of in een ecologisch en naar grootte vergelijkbaar gebied in het Samenwerkingsgebied.

9.1.12 Loden hagelkorrels mogen in het Samenwerkingsgebied niet worden gebruikt.

9.1.13 Het jagen op niet-migrerende soorten is, in principe, in het Beschermingsgebied alleen toegestaan als de trekvogels er geen last van ondervinden.

Burgerluchtvaart

9.1.14 De nadelige gevolgen van de burgerluchtvaart in het Samenwerkingsgebied zullen worden beperkt.

9.1.15 In het Samenwerkingsgebied zullen geen nieuwe vliegvelden worden aangelegd.

9.1.16 Uitbreiding van bestaande vliegvelden voor burgerluchtvaart in het Samenwerkingsgebied is beperkt tot waar dit essentieel is voor een grotere veiligheid van het luchtverkeer.

9.1.17 Boven het Samenwerkingsgebied is een minimale vlieghoogte voor de burgerluchtvaart van 1500 tot 2000 voet (450-600 meter) van kracht. Om veiligheidsredenen kunnen ontheffingen worden verleend, maar deze zullen worden beperkt tot bestaande aangewezen vliegroutes in minder kwetsbare delen van het Samenwerkingsgebied.

9.1.18 Het vliegen met ULV's in het Samenwerkingsgebied zal, in afwachting van nationale wetgeving, worden verboden, met uitzondering van controlevluchten en vluchten voor wetenschappelijke doeleinden.

9.1.19 Reclamevluchten in het Samenwerkingsgebied zijn, in principe, verboden.

9.1.20 In het Samenwerkingsgebied worden vliegroutes en -hoogtes voor helikopters zo vastgesteld dat de fauna zo min mogelijk wordt verstoord.

Militaire activiteiten

9.1.21 Verstoringen door militaire activiteiten zijn of zullen worden beperkt en mogelijkheden tot verdere concentratie en/of stopzetting van militaire activiteiten zullen regelmatig worden onderzocht.

9.1.22 De negatieve gevolgen van vluchten op lage hoogte door militaire vliegtuigen zijn of zullen worden verminderd door het aantal vluchten en de maximale snelheid te verminderen.

9.1.23 Acties om verstoringen door militaire vluchten in het gebied van de Waddenzee te minimaliseren zullen op gemeenschappelijke basis worden ondernomen.

9.1.24 Hoge prioriteit zal worden gegeven aan het aanwijzen van overbodige schietterreinen tot natuurbeschermingsgebieden.

9.2 Trilaterale projecten en acties

9.2.1 Een inventarisatie van alle belangrijke en potentiële rustgebieden voor vogels langs de kust van ieder land, in samenhang met een evaluatie van de beschikbare kennis over de noodzaak van ongestoorde rustgebieden, teneinde de mogelijkheden voor het tot stand brengen van ongestoorde rustgebieden te verkennen.

9.2.2 Een evaluatie van de beschikbare kennis over de noodzaak van ongestoorde ruigebieden voor zee-eenden in de kustgebieden en onderzoek naar mogelijkheden voor het tot stand brengen van dergelijke ongestoorde ruigebieden, teneinde de omstandigheden tijdens het ruien te verbeteren.

9.2.3 Onderzoek naar mogelijkheden om tot een gezamenlijk beheer met betrekking tot plantetende vogelsoorten (bijvoorbeeld eenden en ganzen) op binnendijkse locaties te komen.

9.2.4 Verkenning van de mogelijkheden om de omstandigheden voor broedvogels in duinen en stranden te verbeteren. Dit in samenwerking met verantwoordelijke overheden, vooral op lo-

kaal niveau en belangengroepen met het doel om de resultaten te bespreken en afspraken te maken over passende maatregelen.

9.2.5 Een inventarisatie en beoordeling van de afname van de verstoring door militaire activiteiten in de drie landen.

10 Zeezoogdieren

De gewone zeehond, grijze zeehond en bruinvissen kunnen worden beschouwd als inheemse Waddensoorten. Water is het belangrijkste of exclusieve element van deze zeezoogdieren. In de loop van het jaar maken gewone zeehonden ook gebruik van andere habitats dan water, zoals zandbanken in het getijdegebied en stranden; de grijze zeehond maakt ook gebruik van duinen en kwelders. Al deze habitats zijn essentieel voor de instandhouding van vitale biologische functies van zeehonden, zoals het baren, zogen, grootbrengen van jongen en zoeken van voedsel.

Diersoorten die gedeeltelijk van dezelfde habitats gebruikmaken, zoals zeezoogdieren en vogels, hebben speciale aandacht nodig omdat ze zo gevoelig zijn voor verstoring en vervuiling en mogelijk ook nog voedselconcurrentie ondervinden van de mens. Omdat zij aan het eind van een voedselketen staan (top-predatoren) hebben deze diersoorten een belangrijke functie als indicatoren voor de kwaliteit van het Waddenzee-ecosysteem. Zeehonden zijn de ambassadeurs en de meest aantrekkelijke diersoorten van het Samenwerkingsgebied. Daarom moet het voor toeristen mogelijk blijven om zeehonden in hun natuurlijke omgeving te zien.

Status

De huidige en tijdelijke beschermde status van de gewone zeehond, grijze zeehond en bruinvissen in het Samenwerkingsgebied wordt in eerste instantie bepaald door twee ontwikkelingen: verstoring als gevolg van verschillende menselijke activiteiten (zoals toerisme en recreatie, vliegverkeer, sommige militaire activiteiten) en vervuiling, vooral door zware metalen en organische micro-verontreinigingen. De huidige situatie met betrekking tot de voedselvoorziening heeft geen invloed op de beschermde status van zeehonden. Terwijl maatregelen om de vervuiling te bestrijden grotendeels buiten het Samenwerkingsgebied moeten worden genomen, zal de bescherming van zeehondenhabitats binnen het gebied zelf moeten plaatsvinden door het opzetten van zeehondenreservaten op zodanige wijze dat de verstoringen tot een minimum zijn teruggebracht.

In de jaren na de virusepidemie van 1988 is de populatie van de gewone zeehond snel hersteld. Tijdens gecoördineerde vluchten boven het hele Samenwerkingsgebied werden in 1996 in totaal 11.301 zeehonden geteld, waarvan 2.204 jongen.

Tegenwoordig zijn er twee werpgebieden voor grijze zeehonden in het Samenwerkingsgebied. Een ervan ligt dicht bij Vlieland in Nederland met ongeveer 315 dieren. Daar worden ieder jaar minstens dertig jongen geboren; en een kleine kolonie van ongeveer dertig tot veertig dieren in Sleeswijk-Holstein.

Waarnemingen wijzen uit dat bruinvissen zich voornamelijk ophouden in kustwateren die niet

dieper zijn dan twintig meter. Systematisch onderzoek vanuit de lucht en met schepen, uitgevoerd in het kader van het EG-project SCANS en een project van de universiteit van Kiel in de hele Noordzee en delen van de Oostzee, hebben aangetoond dat binnen de Duitse Bocht de meeste dieren voorkomen in het gebied ten westen van de Knöbsände en het eiland Sylt. Uit het lange termijn onderzoek van vrijwilligers op de eilanden Anrum en Sylt is ook gebleken dat de bruinvissen in dit gebied zich het hele jaar door in de omgeving van de stranden ophouden. In vergelijking met andere delen van de Noordzee zijn er bijzonder veel wijfjes met jongen (de zoogperiode van deze diersoort duurt ongeveer acht maanden) in dit gebied. Hieruit kan worden afgeleid dat dit gebied een belangrijke functie heeft als kraamkamer voor bruinvissen.

Doelen

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit voor de gewone zeehond, inclusief het overleven van de jongen.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit voor de grijze zeehond, inclusief het overleven van de jongen.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit voor bruinvissen.

Evaluatie

De term 'levensvatbare stand' moet zo worden omschreven dat een link met het beheer mogelijk is. Hoeveel dieren kunnen worden verwacht op basis van de natuurlijke draagkracht van het Samenwerkingsgebied is afhankelijk van factoren die bepaald worden door de hoeveelheid vis in de Noordzee, ongestoorde en geschikte voedselgebieden en de gevolgen van ziekten en parasieten in grote populaties. Het ontbreken van enige menselijke invloed op de populaties, zoals deze in de loop der jaren zijn beoordeeld en waargenomen, is maatstaf voor het eerste deel van het doel.

De 'natuurlijke reproductiecapaciteit' van zeehonden is van veel factoren afhankelijk - de kwaliteit van het water, verstoring, de grootte van de populatie - en kan waarschijnlijk niet door een simpel getal of in een eenvoudige classificatie worden uitgedrukt. Op basis van regelmatig best mogelijk deskundigheidsoordeel moet worden beoordeeld of de reproductie als natuurlijk kan worden beschouwd. Dit tweede deel van het doel is een van de belangrijkste en nog steeds niet opgeloste, problemen van de laatste tientallen jaren: de verminderde voortplantingscijfers als gevolg van PCB's en andere organische micro-verontreinigingen. Een gemiddelde jaarlijkse reproductie van 0,85 tot 0,95 jong per volwassen wijfje wordt voorgesteld als referentie voor de natuurlijke reproductiecapaciteit.

De huidige populatie van de gewone zeehond wordt in genetische termen als levensvatbaar beschouwd. De sterfte onder jongen is echter hoog (meer dan 40 procent, in plaats van 20-25 procent). Ondanks de goede bescherming van de belangrijkste rust- en verzorgingsgebieden zijn de milieumomstandigheden nog steeds onvoldoende.

De huidige populatie grijze zeehonden in het Samenwerkingsgebied kan niet als levensvatbaar

worden beschouwd. De groep in Nederland groeit alleen maar door immigratie van grijze zeehonden uit Groot-Brittannië. Grijze zeehonden hebben tijdens de werp- en zoogperiode hoge zandbanken nodig (die tijdens vloed niet onderlopen) of stranden en kwelders. Er zouden maatregelen moeten worden bedacht om bepaalde gebieden op een flexibele manier vrij van verstoringen te houden. Verder is er niet genoeg kennis over de natuurlijke reproductie van grijze zeehonden in het Samenwerkingsgebied.

Met betrekking tot bruinvissen moet worden vastgesteld dat informatie voor een precieze beoordeling nog steeds niet beschikbaar is. Kleine walvisachtigen zijn echter bijzonder gevoelig voor verstoringen door boten die met grote snelheid varen (bijvoorbeeld jetski's) en voor de gevolgen van visserij (bijvangst). Pleziervaart en andere schepen veroorzaken onder water harde geluiden die de communicatie- en oriëntatiesystemen van kleine walvisachtigen verstoren. Dit kan leiden tot aanvaringen met hoge-snelheidsboten die nauwelijks kunnen worden gelokaliseerd door walvissen en tot het elkaar blijvend kwijtraken van wijfjes en jongen. Bijvangst door de visserij vormen de belangrijkste bedreiging voor bruinvissen. Op grond van een extrapolatie wordt het aantal dode dieren in Deense staande netten in de hele Noordzee jaarlijks op ongeveer 7000 geschat.

Hoe verder

Zowel de chemische als de fysische omstandigheden - bijvoorbeeld het niveau van verstoringen - van de habitat van gewone en grijze zeehonden en bruinvissen moeten worden verbeterd.

Om tot een betere beoordeling van de status van de grijze zeehond in het Samenwerkingsgebied te kunnen komen, moet de kennis over voortplanting en sterfte van grijze zeehonden in het algemeen worden verbeterd. Hetzelfde geldt voor bruinvissen, omdat de huidige kennis over deze soort onvoldoende referentiemogelijkheden biedt, noch voor de levensvatbaarheid van de populatie, noch voor de natuurlijke reproductie.

10.1 Trilateraal beleid en beheer

Gewone en grijze zeehonden

Het Overeenkomst over de Bescherming van Zeehonden in de Waddenzee (Zeehondenovereenkomst) werd op 1 oktober 1991 van kracht als de eerste overeenkomst zoals geformuleerd in artikel 4 van het 'Verdrag inzake de bescherming van trekkende wilde diersoorten' (Conventie van Bonn). De overeenkomst tussen de Waddenzeestaten werd afgesloten om nauw te kunnen samenwerken teneinde een goede bescherming te kunnen bieden aan de zeehondenpopulaties in het Samenwerkingsgebied en die ook te kunnen handhaven. De Zeehondenovereenkomst bevat onder andere bepalingen over onderzoek en monitoring, opvang en bescherming van habitats, zoals uitgewerkt in het Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulaties in de Waddenzee 1991-1995 (Verklaring van Esbjerg § 26) en het herziene Zeehonden Beheersplan 1996-2000, dat ook aanvullende maatregelen voor de bescherming van de grijze zeehond bevat.

Met betrekking tot de doorwerking van de Doelen voor gewone en grijze zeehonden wordt verwezen naar de specifieke maatregelen in verband met de verschillende soorten habitats en vooral naar het Zeehonden Beheersplan 1996-2000. Het bijgestelde Zeehonden Beheersplan is gebaseerd op een uitgebreide evaluatie van het eerste Zeehonden Beheersplan 1991-1995 en

op de resultaten van het Gezamenlijke Zeehonden Project (JSP) en de beginselen en richtlijnen met betrekking tot het vangen, gezond maken en vrijlaten van zeehonden, zoals vermeld in § 60 van de Verklaring van Leeuwarden (Verklaring van Leeuwarden § 56-60); Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulaties in de Waddenzee 1991-1995 (Verklaring van Esbjerg § 26); Zeehonden Beheersplan 1996-2000 (Senior Officials, maart 1996).

Maatregelen voor de implementatie van de Doelen voor zeehonden staan speciaal aangegeven onder 'Vereiste inspanningen en doelstellingen' en 'Acties in 1996-2000' in het Zeehonden Beheersplan 1996-2000, dat is onderverdeeld in acties op trilateraal en op nationaal niveau. Deze acties omvatten maatregelen die voor verschillende habitats en met verschillend oogmerk moeten worden genomen, zoals onderzoek, monitoring en bescherming van habitats. Hieronder worden de trilaterale afspraken vermeld, die al zijn genomen in Esbjerg en Leeuwarden, en enkele nieuwe voorstellen voor trilateraal beleid, beleidsmaatregelen en acties. De algemene beleidsmaatregelen met betrekking tot specifieke soorten habitats zoals het getijdegebied, kwelders, kustwateren etc. kunnen ook relevant zijn voor zeezoogdieren in het algemeen. Volgens de Verklaring van Leeuwarden § 61 moeten de beginselen en richtlijnen 'om het huidige aantal zeehonden dat in de Waddenzee wordt gevangen en vrijgelaten zo laag mogelijk te houden' ook voor de grijze zeehond gelden. Daarom bevat het Zeehonden Beheersplan 1996-2000 (Senior Officials, maart 1996) 'aanvullende maatregelen voor de bescherming van de grijze zeehond'.

Bruinvissen

Deze soort kreeg geen speciale aandacht bij de besluitvorming op de laatste Trilaterale Regeringsconferenties. De bruinvis valt onder de Overeenkomst over de bescherming van Kleine Walvisachtigen in de Oostzee en de Noordzee (ASCOBANS) en tijdens de Waddenzeeconferenties werd de overeenkomst verwelkomd, evenals de samenwerking met de betreffende organen (Verklaring van Esbjerg § 28 en Verklaring van Leeuwarden § 63).

10.1.1 Gestreefd wordt naar bescherming van de belangrijkste gebieden van de bruinvissen voor het zogen en grootbrengen van jongen in het Samenwerkingsgebied en aangrenzende gebieden door het nemen van passende maatregelen.

10.1.2 Het informeren van het publiek over de kleine walvisachtigen in het Samenwerkingsgebied en de Noordzee zal plaatsvinden op gemeenschappelijke basis in samenwerking met ASCOBANS.

10.2 Trilaterale projecten en acties

10.2.1 De mogelijkheid overwegen om op basis van wetenschappelijke gegevens gebieden in het Samenwerkingsgebied en aangrenzende gebieden bij Sylt en Amrum en ook in het Deense deel als 'gebieden van speciaal belang' aan te wijzen, vooral als kraam- en kinderkamer voor de bescherming van de bruinvissen.

10.2.2 Onderzoek naar mogelijkheden om op flexibele basis gebieden waar jonge grijze zeehonden uitrusten af te sluiten in overleg met verantwoordelijke lokale overheden en belangengroepen.

10.2.3 Onderzoek in samenwerking met de verantwoordelijke visserijsectoren naar oplossingen in de sfeer van technische verbeteringen om incidentele vangst van zeezoogdieren in drijfnetten en fuiken te voorkomen en het aantal bijvangst te minimaliseren.

Appendix I

Kaarten

Appendix II

Activiteitenindex

Aktiviteit	1 Landschap en cultuur	2 Water en sediment	3 Kwelders	4 Getidegebieden	5 Stranden en duinen	6 Estuaria	7 Kustwateren	8 Landelijk Gebied	9 Vogels	10 Zeezoogdieren
1 Agrarisch gebruik		2.1.2	3.1.1 - 3 3.1.11 3.1.13					8.1.1 - 3	9.1.7	
2 Burgerluchtvaart									9.1.14 - 20	
3 Kustverdediging			3.1.4 - 10	4.1.1 - 2 4.1.11	5.1.2 - 3 5.1.5 - 7		7.1.1 7.1.3		9.1.7	
4 Baggeren en storten		2.1.6 - 7		4.1.6 - 8 4.1.11 4.1.15		6.1.2 - 3				
5 Energiebronnen										
5.1 Gas & olie		2.1.8 - 10	3.1.14	4.1.10	5.1.4					
5.2 Pijpleidingen		2.1.9	3.1.16	4.1.13	5.1.4					
5.3 Windenergie	1.1.4 - 5								9.1.9 - 10	
6 Zand- en kleiwinning			3.1.9	4.1.11 - 12			7.1.2 - 3			
7 Visserij										
7.1 Kokkelvisserij				4.1.16					9.1.3	
7.2 Mosselzaadvisserij				4.1.17 - 19					9.1.4 - 5	
7.3 Overige - Oestercultures				4.1.20						
8 Grondwaterwinning					5.1.10					
9 Havens en industrie		2.1.1	3.1.14	4.1.3 4.1.5	5.1.4	6.1.1				
10 Jacht									9.1.11 - 13	
11 Infrastructuur			3.1.14 - 15	4.1.3 - 4 4.1.14	5.1.4					
12 Militaire activiteiten									9.1.21 - 24	
13 Natuur- en landschapsbeheer	1.1.2		3.1.1-5 3.1.10-11		5.1.1 5.1.3 5.1.5 5.1.9	6.1.4 - 5	7.1.2	8.1.1 - 2	9.1.1 - 2 9.1.6 - 7	10.1.1
14 Verontreiniging		2.1.1 - 10	3.1.13						9.1.12	
15 Bewustwording	1.1.3		3.1.12	4.1.24	5.1.8				9.1.6	10.1.2
16 Toerisme en recreatie										
16.1 Watersport				4.1.21 - 24						
16.2 Overige activiteiten			3.1.12		5.1.8				9.1.6 9.1.8	
17 Scheepsvaart		2.1.3 - 5		4.1.6 4.1.9 4.1.22 - 23						
18 Soorten en Habitatbescherming	1.1.1		3.1.1		5.1.1	6.1.4			9.1.1 - 2	10.1.1

1 Het beleid voor de belangrijke elementen van de estuaria, zoals het water, de zoute en brakke kwelders en de landelijke gebieden zijn respectievelijk in de hoofdstukken 1,3,8 en 9 geformuleerd. De relevante onderdelen van dit beleid zijn ook van toepassing op de waardevolle delen van de estuaria. Het betreft hier in het bijzonder het storten van baggerspecie, de landbouw, het jagen, de visserij, de recreatie en energiewinning.

Appendix III

Woordenlijst

Achtergrondconcentratie, achtergrondwaarde

De concentratie van een stof in een omgeving die niet door menselijk ingrijpen is aangetast.

Basislijn

Natuurlijke en kunstmatige lijnen om de zeewaartse begrenzing van de kustwateren en de omvang van de territoriale wateren te berekenen. Het is de laagwaterlijn langs de kust en een kunstmatige lijn in het gebied van zeearmen, estuaria of tussen de eilanden. De basislijn is vastgelegd in het VN-Zeerecht uit 1982 (artikel 3 - 16).

Belanghebbenden

Alle personen, instellingen, organisaties, bureaus, departementen, autoriteiten, clubs, verenigingen etc. die, in de breedste zin, belang hebben bij of betrokken zijn in een bepaalde zaak.

Benthos

Het totale aantal organismen levend in of op de zeebodem.

Best beschikbare techniek

De meest recente ontwikkelingsfase van processen, faciliteiten of methoden om lozingen en uitstoot van afval te beperken, die in de praktijk ook haalbaar is.

Beste milieuveilige handelswijze

De toepassing van de meest geschikte (combinatie van) milieubeheersmethoden en strategieën (OSPAR-Verdrag 1992, Bijlage I).

Bioaccumulatie

De ophoping in een organisme, hoofdzakelijk in de zachte delen als lever en spieren, maar ook in de harde delen (botten etc.), van stoffen (bijvoorbeeld zware metalen, pesticiden) door passieve of actieve opname uit het water.

Biotoop

Een door bepaalde fysieke condities gekenmerkt gebied, waarin verschillende soorten en populaties in onderlinge samenhang leven.

Boorgruis

Materiaal dat ontstaat tijdens het boorproces, bijvoorbeeld stukjes steen, zand etc gemengd met boorspoeling (zie boorspoeling).

Boorvloeistof

Vloeistoffen die tijdens het boorproces worden gebruikt om de boorbeitel te koelen en het slijpsel naar boven te halen. Boorspoeling is op water- of oliebasis en bevat verschillende ande-

re onderdelen zoals bijvoorbeeld zware metalen, bentoniet, anorganische zouten, surfactanten, organische polymeren, reinigingsmiddelen, roestwerende middelen, biociden, smeermiddelen in de vorm van olie-water emulsies.

Boorspoeling op oliebasis

Zie boorspoeling.

Boorspoeling op waterbasis

Zie boorspoeling.

Brakwatergrens

Grens tussen zeewater en zoetwater in estuaria. De hydrografische brakwatergrens is 0.5 PSU (practical salinity unit, het promillage zoutgehalte).

Broedresultaat

Het aantal volwassen jonge vogels per jaar en broedpaar. Niet te verwarren met “broedsucces”, hetgeen het aantal uitgekomen vogels uit alle eieren betekent en “uitvliesucces” hetgeen betekent het aantal jonge volwassen vogels dat is uitgevlogen van het totale aantal uitgekomen vogels.

Buitendelta

Buitendelta's zijn zandbanken onder water aan de buitenzijde (Noordzeezijde) van de zeearmen tussen de eilanden. Ze worden ook ebdelta's genoemd omdat ze bij eb ontstaan als het water van de Waddenzee door de zeegaten naar Noordzee stroomt. Het zand, dat met het uitstromende water wordt meegevoerd, wordt aan de Noordzeezijde van de zeearm afgezet in de vorm van een boog.

Bijvangst

Organismen die tijdens het vissen worden gevangen en onder de maat zijn of niet tot de doelsoort behoren. Als deze in zee worden teruggeworpen worden ze “discard” genoemd.

Co-management

Co-management houdt in de betrokkenheid van de belangengroepen bij het formuleren en implementeren van besluiten over bijvoorbeeld het beheer van visvoorraden. Het bestaat uit overleg en delegatie; overleg tussen de centrale overheid en de gebruikersgroepen over inhoudelijke aspecten van beheerstrategieën, en de delegatie van specifieke beheertaken aan de daarvoor verantwoordelijke gebruikersgroepen. (Verslag van het Seminar over Co-management, gehouden op 9 en 10 januari 1997 te Groningen, NL).

Diepwaterroute

Speciale routes met een internationale status die zijn vastgelegd ten behoeve van schepen met een grote diepgang en schepen die grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen vervoeren.

Discards (teruggeworpen organismen)

Bijvangsten die in zee worden teruggegooid.

Draagvleugelboot

Boot/vaartuig met constructies (platen of vinnen) die, als de boot in beweging is, de kiel uit het water tillen waardoor de weerstand verminderd wordt en grotere snelheden kunnen worden bereikt.

Duurzaam gebruik

Het gebruik van biologische materialen op een wijze, en in een frequentie, die niet leidt tot aantasting op langere termijn van biologische diversiteit, waardoor het mogelijk blijft om aan de behoeften en wensen van de huidige en toekomstige generaties te voldoen (Conventie inzake Biologische Diversiteit, 1992).

Ecologische draagkracht

De maximale populatie van een organisme die in een bepaalde omgeving kan bestaan.

Ecosysteem

Natuurlijk functionerende eenheid, of natuurlijke en abiotische compartimenten die een onderlinge wisselwerking met elkaar hebben bij de uitwisseling van energie, stoffen en informatie.

Groene strandvlakten

Strandvlakten, afgeschermd door primaire duinen, waardoor spaarzame begroeiing mogelijk is.

Habitat

De structurele omgeving waar een soort veel of van nature voorkomt.

Havenontvangstinstallatie

Voorzieningen in havens waar olie- en chemische residuen en afval van schepen kunnen worden ingenomen.

Herstelvermogen

Het vermogen terug te keren naar de oorspronkelijke staat (of dynamiek) na een tijdelijke verstoring (bijvoorbeeld door natuurlijke oorzaken of menselijk ingrijpen).

Hoog-/laagwaterlijn bij springvloed

Hoogste, respectievelijk laagste waterlijn bij springvloed (die veroorzaakt wordt door het samenkomen van de aantrekkingskracht van zon en maan bij volle en nieuwe maan).

Inheemse Waddenzeesoorten

Soorten die van nature al lang in de Waddenzee voorkomen (in tegenstelling tot niet-inheemse soorten die door de mens zijn geïntroduceerd of niet lang geleden naar het gebied zijn geïmmigreerd).

Isohaline

Een lijn op een kaart die (op een bepaald moment) punten met een gelijk zoutgehalte verbindt.

Dieptelijn

Een lijn op een kaart die punten van gelijke diepte (onder zeeniveau) verbindt.

Kombergingsgebied

Systeem van geulen en droogvallende tussen twee wantijen, dat zich uitstrekt van de dijk tot ongeveer de 20 meter dieptelijn in zee (zie ook wantij).

Milieu-effect rapportage

Uitgebreid onderzoek naar de mogelijke ecologische effecten van projecten en maatregelen.

Operationele lozing

Lozing van olie, afval en schadelijke stoffen door schepen tijdens normale werkzaamheden (in tegenstelling tot opzettelijke lozingen). Gereguleerd door de MARPOL Conventie.

Permanent onder water gelegen gebieden

Kustgebied beneden de laagwaterlijn bij springvloed dat altijd onder water ligt (sublittoraal).

Pionierszone

Overgangsgebied tussen wad en kwelder, gelegen tussen hoog- en laagwaterpeil bij halftij, waar *Salicornia* (zeekraal) en soms verspreide *Spartinapollen* (slijkgras) de dominerende plantensoorten zijn.

Primaire duinen

Door de wind gevormde zandophopingen (tot 1 meter hoog), niet of slechts spaarzaam begroeid met voornamelijk biestarwegras (*Elymus farctus*). Primaire duinen vormen het voorstadium van de ontwikkeling van secundaire duinen.

Primaire duinvalleien

Tussen twee duinrijen kunnen zich parallel aan het strand vochtige duinvalleien vormen (minstens in de winter water vasthoudend; ze kunnen geleidelijk aan steeds meer zoet water gaan bevatten, en er kan zelfs sprake zijn van moerasvorming. Deze duinvalleien kunnen, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden, zijn begroeid met natte heide, rus- en zeggemoeras; ook kunnen er verschillende aquatische en amfibische gemeenschappen voorkomen. Secundaire duinvalleien ontstaan door zandverstuiving en liggen in windrichting.

Primaire productie

De vorming van levend materiaal door fotosynthese (bijvoorbeeld van planten of plankton) of chemosynthese (bijvoorbeeld van bacteriën). Gewoonlijk uitgedrukt in aantal gram koolstof per vierkante meter per jaar, omdat koolstof in levende organismen veel voorkomt.

Rijshoutdammen

Zie strekdammen.

Sabellariariffen

De worm *Sabellaria spinulosa* vormt zandriffen van een aantal vierkante meter. Deze soort kenmerkend voor de permanent onder water gelegen geulen, is vrijwel geheel verdwenen. Slecht twee *Sabellariariffen* zijn recent gevonden (in de buurt van de eilanden Mellum en Anrum in Duitsland).

Samenwerking op het gebied van vogeltrekroutes

Internationale samenwerking tussen landen gelegen op de Oost-Atlantische vogeltrekroutes van trekvogels. Deze route verbindt de broedgebieden in het Arctische gebied met de overwinteringsgebieden in West-Europa en West-Afrika.

Secundaire duinen

Tot 20 meter hoge duinen. Eerste stabiele fase in de ontwikkeling van duinen met begroeiing; de overheersende soort is helmgras (*Ammophila arenaria*).

Sluisregime

Bepaald schema voor het doorsluizen van zoet water naar de zee.

Staande netten

Rechthoekige netten die worden gebruikt bij de passieve visvangst; deze netten worden verticaal in het water geplaatst.

Strekdammen

Strekdammen zijn loodrecht op of parallel aan de kustlijn aangelegde constructies, om aanslibbing van fijnkorrelig materiaal te bevorderen en/of om de golf en stroombewegingen te reduceren. Ze kunnen gemaakt zijn van rijshout, steen of beton.

Stroomgebied

Het gebied waaruit een bepaalde rivier of zee zijn water betreft, alle neerslag in dit gebied komt uiteindelijk in een bepaalde rivier of zee terecht.

Synergisme

Interactie tussen verscheidene componenten die elkaar versterken, bijvoorbeeld de invloed van een combinatie van verontreinigende stoffen op organismen.

Terp

Een natuurlijke of kunstmatig opgeworpen ophoping, of een berg aarde. In dit geval worden door de mens opgeworpen verhogingen bedoeld, in kustgebieden, getijdestromen en estuaria ter bescherming tegen stormtij.

Top-predatoren

Dieren die zich met andere dieren voeden en zelf geen prooi zijn voor andere soorten, tenzij bejaagd door de mens. Voorbeelden in het gebied van de Waddenzee zijn zeehonden, vossen en verschillende vogelsoorten.

Vliegroutes

Bepaalde vliegroutes waaraan luchtverkeer is gebonden (hoogte en breedte).

Wad

Gebied dat bij vloed regelmatig wordt overstroomd of onder water staat.

Wantij

Wantij is het gebied tussen twee kombergingsgebieden. Het wantij ligt hoger dan andere droogvallende platen en loopt later onder water.

Xenobiota

Door de mens gemaakte stoffen.

Zosteravelden

Zeegrasvelden (*Zostera marina* en *Zostera noltii*).

Bijlage II

Gezamenlijk Pakket TMAP

Gezamenlijk Pakket Trilaterale Monitorings- en Beoordelingsprogramma

Contaminanten	1	TBT in water en sediment
	2	Metalen in sediment
Voedingsstoffen	3	Anorganische voedingsstoffen in water
Kwelders	4	Ruimtelijke uitbreiding
	5	Agrarisch gebruik: begrazing
Bodemecologie	6	Macro-algen
	7	Zeegras
	8	Macro-benthos
	9	Mosselbanken
	10	Contaminanten in blauwe mossel
Plankton	11	Fytoplankton
Vis	12	Contaminanten in bot
	13	Mossel/kokkel/garnalenvisserij
Strand en duin	14	Ruimtelijke uitbreiding
Vogels	15	Broedvogels: aantal en verspreiding
	16	Broedvogels: contaminanten in eieren
	17	Trekvogels: aantal watervogels in teleenheden
	18	Aangespoelde vogels (BBS)
Zeehonden	19	Populatieparameters (metingen vanuit de lucht)
Recreatieve activiteiten	20	Boten op zee
	21	Aantal excursies met gids
	22	Vliegverkeer
Algemene parameters	23	Kustbeschermingsmaatregelen
	24	Geomorfologie
	25	Overstromingen
	26	Grondgebruik
	27	Weersomstandigheden
	28	Hydrologie

*De parameters in het Gezamenlijk Pakket zullen worden gemonitord volgens de overeengekomen gezamenlijke TMAP-richtlijnen.

Bijlage III

Werkprogramma Guinea-Bissau - Waddenzee

Werkprogramma 1998 - 2000

Doelstelling

Het programma heeft als doel de internationale uitwisseling van kennis en ideeën te bevorderen en een multidisciplinaire aanpak voor natuurbeschermings- en beheersaspecten te ontwikkelen.

De eerste stap van het programma behelst het verder opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau voor onderzoeks- en monitoringswerkzaamheden, met name betreffende waadvogels die in Guinea-Bissau overwinteren en naar de Waddenzee migreren.

De volgende stap van het programma behelst het oprichten van een organisatie die zich gaat bezighouden met ornithologisch onderzoek, monitoring en publieksvoorlichting in Guinea-Bissau. Deze organisatie zal het werk voortzetten.

Projecten

Project 1

Onderwerp:

Onderzoek, monitoring en metingen van watervogels en belangrijke vogelgebieden in Guinea-Bissau

Doelstelling:

Het opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau om de volgende taken uit te kunnen voeren:

1. Gegevens verzamelen over de aantallen en samenstelling van watervogelsoorten middels maandelijkse tellingen in het getijdegebied van Bubaque, Soga en Orango en in het Ramsar-gebied Lagoa de Cufada.
2. Veranderingen in aantallen en samenstelling van soorten monitoren middels een zo volledig mogelijke meting van het gehele Guinea-Bissau kustgebied om de drie jaar, te beginnen in 1999.
3. Gegevens verzamelen over de broedkolonies van kustvogels middels drie- à viermaandelijks tellingen op de onbewoonde eilanden van de Bijagos-archipel.
4. Gegevens verzamelen over Belangrijke Vogelgebieden (IBA sites) in Guinea-Bissau als onderdeel van lopende internationale programma's.
5. Voorlopige aanbevelingen voor het beheerbeleid opstellen.

Inhoud:

Het opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau tussen 1998 en 2000. Samenwerking tussen wetenschappers en technici in de Waddenzeelands en Guinea-Bissau om gegevens te verzamelen middels maandelijkse tellingen tussen 1998 en 2000, om een overzicht te maken van IBA sites in 1998, een volledig overzicht te maken van watervogels in het kustgebied in 1999 en data te verzamelen over broedkolonies tussen 1998 en 2000.

Deelnemers:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in samenwerking met IUCN.

Waddenzeelands: Gezamenlijke Monitoringgroep voor Trekvogels in de Waddenzee.

Uitvoering:

Het opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau door trilaterale en Portugese ornithologen in Guinea-Bissau tussen 1998 en 2000.

Onderzoek van IBA sites in 1998.

Onderzoek van het gehele kustgebied van Guinea-Bissau, uitgevoerd door trilaterale ornithologen in samenwerking met het ornithologisch team in 1999.

Uitwerking van voorstellen voor beheerbeleid in 2000.

Het uitgeven van een brochure over de Intentieverklaring, de betrokken gebieden en het werkprogramma, met als doel onder andere de bevoegde autoriteiten te informeren.

Informatieuitwisseling tussen 1998 en 2000.

Kostenraming:

1998-2000: 136,000 US\$

Project 2

Onderwerp:

Het oprichten van een organisatie in Guinea-Bissau voor ornithologisch onderzoek, controle, opleiding en publieksvoorlichting.

Doelstelling:

De continuïteit van ornithologische werkzaamheden in Guinea-Bissau waarborgen ten behoeve van:

- diverse ornithologische taken;
- opleiding en onderwijs en het informeren van burgers;
- voorlichtingscampagnes onder de plaatselijke bevolking.

Inhoud:

Samenwerking tussen wetenschappers en technici van de Waddenzeelands en Guinea-Bissau ten behoeve van het uitgeven van kleine vogelboeken in het Portugees en/of Creools voor gebruik in scholen, het uitgeven van vogellijsten van Guinea-Bissau, het uitgeven van brochures over een duurzaam gebruik van flora en fauna, enz., het ontwikkelen van voorlichtingscampagnes om vogelringen te verzamelen, omgaan met de gegevens van vogelringen, enz.

Deelnemers:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in samenwerking met IUCN.

Waddenzeelands: Gezamenlijke Monitoringsgroep voor Trekvogels in de Waddenzee.

Uitvoering:

Het oprichten van de organisatie in 1998.

Informatieuitwisseling tussen 1998 en 2000.

Het uitwerken en uitgeven van een schoolboekje over de meest voorkomende vogels 1999-2000.

Het houden van voorlichtingscampagnes voor vogelringen van 1998 tot 2000.

Kostenraming:

1998-2000: 20,000 US\$

Organisatorische aspecten

Het overkoepelend beheer van het project is in handen van:

het Deens Nationaal Bureau voor Bos en Natuur; en

het Bureau voor Kustplanning en INEP in Guinea-Bissau.

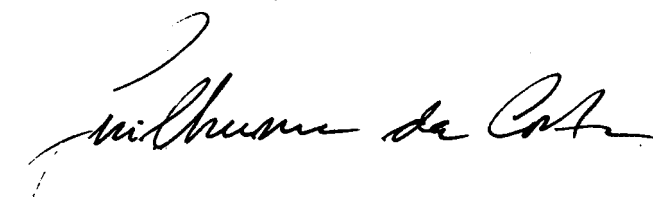
Deze instanties zijn belast met:

- het toezicht houden op de uitvoering van de projecten;
- het erop toezien dat de uitvoering binnen de vastgestelde budgetten blijft;
- het oplossen van gemeenschappelijke vraagstukken.

De deelnemende partijen zullen de programmaresultaten beoordelen op basis van een korte projectevaluatie, uit te voeren in 2000.

Ondertekening

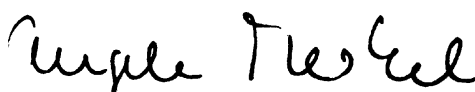
Voor Guinea-Bissau,

de heer G. Da Costa

Landelijke directeur van het Bureau voor Kustplanning van het Ministerie van Plattelandsontwikkeling, Natuurlijke Hulpbronnen en Milieu

Namens de Trilaterale Samenwerking ter Bescherming van de Waddenzee,

dr. A. Merkel

Minister van Milieu, Natuur en Nucleaire Veiligheid van de Bondsrepubliek Duitsland

Erklärung von Stade Trilateraler Wattenmeerplan

*Ministererklärung der
Achten Trilateralen Regierungskonferenz
zum Schutz des Wattenmeeres*

Stade, 22. Oktober 1997

Herausgeber: Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven, 1998.
Druckvorbereitung und Druck: Zodiak Groep, Groningen.

Auflage: 2000

Fotos:

Umschlag: NPA Tönning, Jessel

S. 6 BfN, Euler

S. 28 NPA Tönning

S. 32 Watermann

S. 38 NPA Tönning, Wernicke

S. 44 NPA Tönning, Wernicke

S. 52 Marencic

S. 56 Frikke

S. 62 NPA Tönning, Pollmeier

S. 66 Enemark

S. 70 Frikke

S. 78 Uhd Jepsen

Inhaltsverzeichnis

Vorwort / 5

Erklärung von Stade / 7

Anhang I: Trilateraler Wattenmeerplan / 15

Anhang II: Gemeinsames Monitoring-Paket / 109

Anhang III: Arbeitsprogramm Guinea-Bissau-Wattenmeer / 113

Foreword / 3

Stade Declaration / 5

Annex I: Trilateral Wadden Sea Plan / 13

Annex II: Common Package TMAP / 85

Annex III: Work Program Guinea-Bissau-Wadden Sea / 89

Programa de Trabalho / 95

Vorwort

Die Annahme der Erklärung von Stade und des Wattenmeerplans ist das Ergebnis von zwei Jahrzehnten der Zusammenarbeit zwischen den Niederlanden, Deutschland und Dänemark auf dem Gebiet des Naturschutzes. Sie ist Ausdruck von 20 Jahren gemeinsamer Verantwortung für den Schutz eines Naturraums, dem national wie international außerordentliche Bedeutung zukommt.

Während des ersten Jahrzehnts der trilateralen Wattenmeer-Zusammenarbeit lag der Schwerpunkt auf dem Schutz von Vögeln und Robben.

Seit Ende der 80er Jahre wird im Naturschutz ein verstärkt integrierter Ansatz verfolgt. Auf der 6. Wattenmeerkonferenz in Esbjerg 1991 wurde die gesamte Bandbreite menschlicher Aktivitäten im Wattenmeer behandelt. Drei Jahre später, auf der Konferenz von Leeuwarden, wurde die Regulierung der menschlichen Nutzung integriert in ein System ökologischer Ziele für alle typischen Wattenmeerhabitats.

Die Annahme der Erklärung von Stade und des Trilateralen Wattenmeerplans auf der 8. Wattenmeerkonferenz 1997 in Stade (Deutschland) kann als ein summarisches Ergebnis von fast 20 Jahren politischer Zusammenarbeit im Bereich des internationalen Naturschutzes gelten.

Gleichzeitig bildet die Konferenz von Stade den Ausgangspunkt für eine neue Phase in der trilateralen Wattenmeer - Kooperation, deren Ziel es ist, Naturschutz und menschliche Nutzung miteinander in Einklang zu bringen. Grundlage hierfür sind die im Wattenmeerplan festgelegten gemeinsamen Ziele und der Maßnahmenkatalog für die Erreichung dieser gemeinsamen Ziele. Die aktive Beteiligung aller Betroffenen an diesem Prozeß ist eine der großen Herausforderungen für die nächsten Jahre. Unsere Bemühungen um einen nachhaltigen Schutz und eine nachhaltige Entwicklung des Gebietes werden nur dann von Erfolg gekrönt sein, wenn all die Menschen, die dort arbeiten und leben, sich für die Erreichung dieses Ziels einsetzen. Ein erster Schritt in diese Richtung waren die öffentlichen Diskussionen während der Vorbereitung des Wattenmeerplans. Wir danken all denjenigen, die sich an diesen Diskussionen aktiv beteiligt haben.

Angela Merkel

Svend Auken

Josias van Aartsen

Erklärung von Stade

Die für den Schutz des Wattenmeergebietes¹ zuständigen MINISTER Dänemarks, der Niederlande und der Bundesrepublik Deutschland kamen am 22. Oktober 1997 anlässlich der 8. Trilateralen Regierungskonferenz zum Schutz des Wattenmeeres (der Konferenz von Stade) zusammen, um gestützt auf die im Rahmen früherer Wattenmeerkonferenzen - insbesondere der 1991 abgehaltenen Konferenz von Esbjerg und der 1994 abgehaltenen Konferenz von Leeuwarden - getroffenen Vereinbarungen ihre gemeinsame Zusammenarbeit zu verstärken, weiterzuentwickeln und ihr mehr Nachdruck zu verleihen.

Sie nehmen die seit der Konferenz von Leeuwarden im Jahr 1994 im Bereich des Wattenmeer-schutzes erzielten Fortschritte zur Kenntnis, die aus dem Umsetzungsbericht zu entnehmen sind. Sie bekräftigen erneut, daß beständige Bemühungen unternommen werden müssen, um das Gebiet im Einklang mit der AGENDA 21² und dem Übereinkommen über die Biologische Vielfalt für künftige Generationen zu bewahren und zu schützen, und daß die Umsetzung vereinbarter Politiken und Maßnahmen im Dialog mit den Betroffenen erfolgen muß.

Das Wattenmeergebiet ist ein Gebiet von herausragender ökologischer Bedeutung. Sie erkennen ihre umfassende Verantwortung für dieses Gebiet an. Darüber hinaus ist das Wattenmeer-gebiet ein Gebiet, in dem Menschen leben, arbeiten und sich erholen. Die Sicherheit der hier lebenden Menschen ist von größter Bedeutung. Die Bedingungen für nachhaltige wirtschaftliche Entwicklungen müssen gewahrt werden.

Zwischen dem Wattenmeergebiet und seiner Umgebung besteht eine enge Wechselbeziehung. Auf der einen Seite können an das Wattenmeergebiet angrenzende Gebiete von den Werten des Wattenmeeres profitieren. Auf der anderen Seite können sich außerhalb des Wattenmeer-gebietes stattfindende Entwicklungen und Aktivitäten auf die Werte des Wattenmeergebietes auswirken. Die Vorteile sollten gesteigert und die negativen Einflüsse sollten angegangen werden.

Sie erkennen die von den nichtstaatlichen Organisationen vorgelegten Erklärungen, die Gemeinsame Erklärung der holländisch-deutsch-dänischen Wattenmeer-Beiräte, die Gemeinsame Erklärung der Interregionalen Wattenmeerkooperation und die gemeinsamen Beschlüsse der holländisch- deutsch-dänischen Inselkooperation für das Wattenmeer als wertvolle Beiträge zur Inspiration, Anregung und Förderung der Trilateralen Wattenmeer-kooperation an.

Sie würdigen die Bemühungen der Interregionalen Wattenmeerkooperation, zu der Arbeit im Rahmen der trilateralen Zusammenarbeit beizutragen, insbesondere in den Bereichen Umwelt-

¹ Das Wattenmeergebiet entspricht dem Trilateralen Kooperationsgebiet im Sinne des Art. 9 der Erklärung von Leeuwarden.

² Kapitel 17 über den "Schutz der Ozeane, aller Arten von Meeren einschließlich umschlossener und halbumschlossener Meere und Küstengebiete sowie Schutz, rationelle Nutzung und Entwicklung ihrer lebenden Ressourcen" und Kapitel 15 zur "Erhaltung der biologischen Vielfalt".

verträglichkeitsprüfung und nachhaltiger Tourismus, und erkennen an, daß die enge Zusammenarbeit für beide Seiten von Nutzen gewesen ist.

Sie würdigen die von der QSR-Gruppe bislang geleistete Arbeit bei der Vorbereitung des Qualitätszustandsberichts Wattenmeer (Quality Status Report - QSR) und nehmen die im Bewertungsbericht enthaltene Bewertung des Wattenmeerökosystems zur Kenntnis.

In Ausübung ihrer politischen Verantwortlichkeiten VEREINBAREN die Minister folgendes³:

Wattenmeerplan

1 Die Minister VEREINBAREN, den in Übereinstimmung mit der Erklärung von Leeuwarden erstellten Wattenmeerplan in Anhang I, der die gemeinsamen Politiken, Maßnahmen, Projekte und Aktionen der Länder für ihre gemeinsamen Bemühungen um die Erfüllung der gemeinsamen Ziele enthält, zu verabschieden.

2 Die Minister VEREINBAREN, den Wattenmeerplan auf der nächsten Trilateralen Wattenmeerkonferenz nach Maßgabe des in dem Plan und in der Erklärung von Leeuwarden beschriebenen Verfahrens zu erörtern und erforderlichenfalls zu ändern.

3 Die Minister ERKENNEN AN, daß der Erfolg der Umsetzung des Wattenmeerplans u.a. davon abhängt, in welchem Umfang die relevanten Behörden, Interessenverbände und die ortsansässige Bevölkerung zur Verwirklichung der Politik und der Maßnahmen beitragen.

4 Bewohner, Nutzer, Besucher und alle Betroffenen in der Wattenmeerregion sind aufgefordert, über den Wattenmeerplan ihre Ideen und Beiträge zur Verwirklichung der gemeinsamen Ziele einzubringen.

5 Die Minister FORDERN die zuständigen einzelstaatlichen Behörden AUF, ihren partnerschaftlichen Dialog mit allen Betroffenen aufrechtzuerhalten oder zu intensivieren, um die öffentliche Akzeptanz des Wattenmeerplans zu verbessern und dadurch den Gedanken einer nachhaltigen Nutzung der natürlichen Ressourcen des Wattenmeergebietes zum langfristigen Nutzen aller im Wattenmeergebiet lebenden und arbeitenden Menschen zu fördern. Dazu gehört auch die Information der ortsansässigen Bevölkerung in den Landessprachen.

6 Die Minister BEGRÜSSEN die während der Konferenz unterbreiteten Vorschläge und die Beschlüsse der nichtstaatlichen Organisationen, der holländisch-deutsch-dänischen Wattenmeerbeiräte, der Interregionalen Wattenmeerkooperation sowie der holländisch-deutsch-dänischen Inselkooperation für das Wattenmeer und BETONEN, daß diese Vorschläge in dem obengenannten Dialog mit allen Beteiligten weiter in Betracht gezogen werden sollten.

7 Die Minister ERKENNEN den wichtigen Beitrag AN, den verschiedene Arten von Maßnahmen zur aktiven Einbeziehung der Beteiligten (co-management schemes) unter geeigneten Umständen auf vielfältigen Ebenen und in zahlreichen Aspekten des Wattenmeer-Managements leisten können, und BEGRÜSSEN weitere Untersuchungen in diesem Bereich.

8 Die Minister HEBEN das elementare Bedürfnis der ortsansässigen Bevölkerung nach Schutz

³ In der gesamten Erklärung ist der Begriff „vereinbaren“ im Sinne dieses Absatzes zu verstehen.

vor Sturmfluten HERVOR, und sie achten darauf, daß die Sicherheitsstandards durch die Umsetzung des Wattenmeerplans nicht beeinträchtigt werden.

9 Die Minister ERKENNEN die Verantwortung der Anrainerstaaten des Wattenmeeres für die Aufrechterhaltung der Sicherheit auf internationalen und nationalen Schifffahrtsrouten AN, und sie ERMUTIGEN die zuständigen Behörden, die für den sicheren und ungehinderten Zugang zu Seeschiffahrtshäfen und deren Management verantwortlich sind, die Empfehlungen des Wattenmeerplans zu berücksichtigen.

10 Die Minister FORDERN die zuständigen einzelstaatlichen Behörden DRINGEND zu einem Informations- und Gedankenaustausch mit allen in die Umsetzung des Wattenmeerplans einbezogenen Betroffenen AUF, und sie RECHNEN DARAUF, daß sich die örtliche Bevölkerung und die örtlichen Gemeinwesen aktiv an der Ausarbeitung von Vorschlägen beteiligen, die auf der nächsten Wattenmeerkonferenz berücksichtigt und zur Optimierung und Aktualisierung des Wattenmeerplans herangezogen werden.

11 Die Minister VEREINBAREN, daß die Umsetzung des Wattenmeerplans während der nächsten Jahre überprüft und sorgfältig bewertet wird, und daß auf der nächsten Wattenmeerkonferenz ein Umsetzungsbericht vorgelegt wird, der als Grundlage für die Weiterentwicklung des Wattenmeerplans dienen soll. Besondere Beachtung soll den Inseln im Wattenmeergebiet geschenkt werden. Die VERANTWORTUNG für die Beaufsichtigung der Überprüfung und Bewertung der Umsetzung des Plans ÜBERTRAGEN die Minister ihren hohen Beamten.

12 Die Minister BETRACHTEN den Wattenmeerplan als gutes Beispiel für eine internationale Zusammenarbeit in einem gemeinsamen Naturraum und BILLIGEN seine Vorlage auf entsprechenden internationalen Konferenzen im Bereich der Umwelt- und Naturschutzkooperation.

Externe Einwirkungen

13 Die Minister UNTERSTREICHEN die Tatsache, daß die Qualität des Wattenmeergebietes durch außerhalb stattfindende Aktivitäten oder durch Verschmutzung aus außerhalb des Wattenmeergebietes liegenden Quellen erheblich beeinflußt werden kann. Die Minister BETRACHTEN die 1996 beobachteten großflächigen "schwarzen Flecken" im ostfriesischen Wattenmeer als ein Zeichen dafür, daß die Abbaufähigkeit des benthischen Systems, eine der wichtigsten Funktionen des Wattenmeerökosystems, beeinträchtigt ist. Die Minister VEREINBAREN daher, daß die drei Länder ihre Bemühungen innerhalb internationaler Foren sowie in Verhandlungen mit Dritten bündeln, um folgende Ziele zu verwirklichen:

Verringerung der Nährstoff-, Schadstoff- und Öleinträge

14 Sie STELLEN die Bedeutung der Einzugsgebiete der ins Wattenmeer mündenden Flüsse für die Qualität des Wassers, des Sediments und der Meereslebensräume FEST und ERKENNEN AN, daß die über die Flüsse ins Wattenmeer eingetragenen Gesamtmengen an Schadstoffen und Phosphorverbindungen im Laufe der letzten 10 Jahre deutlich verringert worden sind, daß aber die Överschmutzung aus dem Schiffsbetrieb weiterhin ein Problem darstellt.

15 Sie BESTEHEN DARAUF, daß die Gesamtmenge der Nährstoffeinträge in das Wattenmeergebiet erheblich reduziert werden muß. In diesem Bereich bestehende internationale Übereinkünfte und EU-Verordnungen müssen konsequent umgesetzt werden. Besonders wichtig sind folgende Maßnahmen:

- die möglichst rasche Ausstattung der Kläranlagen im Einzugsgebiet der Nordsee und des Wattenmeeres mit einer Stufe zur Reduzierung von Nährstoffen;
- die Förderung der Extensivierung der landwirtschaftlichen Produktion - auch im Rahmen von EU-Programmen - und die Verringerung der Ammoniakemissionen aus der Landwirtschaft;
- die Verringerung der Emissionen aus dem Verkehr.

16 Sie **UNTERSTREICHEN**, daß die Verringerung der Schadstoff- und Öleinträge fortgesetzt werden muß und daß in den angrenzenden Häfen und in allen Flußsystemen, die ins Wattenmeer fließen, besondere Anstrengungen unternommen werden müssen. Die Verschmutzung, insbesondere durch Öl aus dem Schiffsbetrieb, muß weiter verringert werden, insbesondere durch Bereitstellung kostengünstiger und benutzerfreundlicher Auffanganlagen in den Häfen.

Aktivitäten im angrenzenden Gebiet

17 Sie **FORDERN** alle zuständigen Behörden **DRINGEND** auf, die gemeinsamen Interessen des Wattenmeergebietes zu berücksichtigen und, soweit erforderlich, die Umweltauswirkungen insbesondere von Hafen- und Industrieanlagen, Erholungs- und Freizeitaktivitäten, des zivilen Luftverkehrs, militärischer Aktivitäten, der Windenergie, der Landwirtschaft und des Verkehrs u.a. dadurch zu verringern, daß die Bedürfnisse des Wattenmeerökosystems, die Gemeinsamen Prinzipien und die einschlägigen EU-Richtlinien bei der Durchführung von Umweltverträglichkeitsprüfungen besonders berücksichtigt werden.

Darüber hinaus sollten sich die Entscheidungsträger bei der Befassung mit diesen Aktivitäten und bei der Anwendung der einschlägigen einzelstaatlichen und EU-Rechtsvorschriften sowohl um einen Nettonutzen für die Gesellschaft als auch um einen positiven ökologischen Nettoertrag bemühen.

Vogelschutz- und Habitatrichtlinie der EG

18 Die Minister **STELLEN FEST**, daß erhebliche Teile des Wattenmeergebietes von den zuständigen Behörden in die Liste von Gebieten nach Art. 4 der Habitatrichtlinie der EG und/oder Art. 4 der Vogelschutzrichtlinie der EG aufgenommen worden sind und daß diese Liste der Europäischen Kommission zugeleitet worden ist. Außerdem sind Vorbereitungen getroffen worden, um als letzten noch verbleibenden Teil des Wattenmeergebietes den schleswig-holsteinischen Teil des Wattenmeeres als besonderes Schutzgebiet (Special Protection Area - SPA) nach der Vogelschutzrichtlinie der EG zu benennen. Somit ist der überwiegende Teil des Wattenmeergebietes nunmehr Bestandteil von NATURA 2000.

19 Die Minister **ERKENNEN AN**, daß es Unterschiede in den Abgrenzungen der in die Liste aufgenommenen Gebiete gibt, und sie **VEREINBAREN** daher, weiterhin auf ein kohärenteres Natura 2000-Gebiet für das Wattenmeer hinzuarbeiten.

Trilaterales Monitoring- und Bewertungs-Programm (Trilateral Monitoring and Assessment Program - TMAP)

20 Die Minister **WÜRDIGEN** die von der Trilateralen Monitoring- und Bewertungs- Arbeitsgruppe (TMAP) geleistete Arbeit im Zusammenhang mit der Erstellung des Berichtes über die „Umsetzung

des Trilateraleren Monitoring- und Bewertungs-Programms (TMAP)“ gemäß Art. 67 der Erklärung von Leeuwarden. Die Arbeit wurde im Rahmen des von der Europäischen Kommission über das Programm LIFE mitfinanzierten DEMOWAD-Projektes durchgeführt.

21 Die Minister VEREINBAREN, das gemeinsame Parameterpaket laut Anhang II umzusetzen, und schaffen zu diesem Zweck möglichst rasch die notwendigen finanziellen und organisatorischen Voraussetzungen für seine Umsetzung, einschließlich der damit verbundenen Datenverwaltung.

22 Die Minister VEREINBAREN, auf der nächsten Wattenmeerkonferenz die mit diesem gemeinsamen Paket gemachten Erfahrungen auszuwerten.

Besonders empfindliches Meeresgebiet Wattenmeer

23 Die Minister NEHMEN die innerhalb der Internationalen Seeschiffahrts-Organisation (IMO) erzielten Fortschritte zur Verringerung der Umweltauswirkungen der Schifffahrt auf empfindliche Meeresgebiete wie das Wattenmeer ZUR KENNTNIS, insbesondere im Hinblick auf die Maßnahmen zur verbindlichen Festlegung von Schifffahrtswegen für Öl- und Chemikaliertanker vor der niederländischen und der deutschen Wattenmeerküste.

24 Die Minister NEHMEN ZUR KENNTNIS, daß innerhalb und außerhalb des Wattenmeergebietes oder in dem angrenzenden Gebiet alle relevanten Maßnahmen gemäß den von der IMO festgelegten Bedingungen für Besonders Empfindliche Meeresgebiete (Particularly Sensitive Sea Areas - PSSAs) getroffen worden sind.

25 Die Minister BEKRÄFTIGEN eine Untersuchung der Möglichkeiten, bei der IMO die Ausweisung des Wattenmeeres und einer angrenzenden Zone als Besonders Empfindliches Meeresgebiet (PSSA) zu beantragen.

Umweltverträglichkeitsprüfung

26 Die Minister BEGRÜSSEN die von der Interregionalen Wattenmeerkooperation (IRWC) geleistete Arbeit gemäß Art. 26 und 27 der Erklärung von Leeuwarden und ihre Beschlüsse hinsichtlich Umweltverträglichkeitsprüfungen (UVPs).

27 Die Minister BITTEN die dafür zuständigen Behörden, bei Entscheidungen über Schwellenwerte und/oder Kriterien für Projekte nach Anhang II der EG-Richtlinie 97/11/EWG die wahrscheinlichen signifikanten Auswirkungen dieser Projekte auf das Wattenmeergebiet besonders zu berücksichtigen.

28 Die Minister sind sich EINIG über ihre Absicht, bei Anwendung der Informations- und Konsultationsverfahren des Übereinkommens der ECE über die Umweltverträglichkeitsprüfung im grenzüberschreitenden Zusammenhang die besondere Verletzlichkeit des Wattenmeergebietes zu berücksichtigen.

29 Die Minister EMPFEHLEN, daß bei der Prüfung von Plänen und Projekten im Wattenmeergebiet entsprechend der EG-Habitatrichtlinie Alternativen berücksichtigt werden sollten. In diesem Zusammenhang sollte, soweit angemessen, auch sozialen und wirtschaftlichen Aspekten Rechnung getragen werden.

Internationale Zusammenarbeit

Zusammenarbeit The Wash - Wattenmeer

30 Die Minister VEREINBAREN, die Zusammenarbeit durch Einrichtung von Projekten im Bereich des Informations- und Erfahrungsaustausches zum Monitoring, zum Management der Seehundpopulation und zur Verbesserung der Zusammenarbeit zwischen den Managementbehörden fortzusetzen.

Zusammenarbeit Guinea-Bissau - Wattenmeer

31 Die Minister VEREINBAREN, die Zusammenarbeit im Rahmen der Absichtserklärung (Memorandum of Intent) durch Unterzeichnung eines neuen 3-Jahres-Arbeitsprogramms (siehe Anhang 3) fortzusetzen, das auf den Erfahrungen und Ergebnissen des ersten Arbeitsprogramms aufbaut und darauf ausgerichtet ist, die Ausbildung eines vogelkundlichen Teams abzuschließen und eine Organisation zur Unterstützung und Weiterentwicklung des Managements und des öffentlichen Bewußtseins in dem Gebiet zu gründen.

Managementplan für die Ringelgans

32 Die Minister BITTEN die Niederlande, mit der Fertigstellung des Internationalen Managementplans für die Ringelgans fortzufahren und die Entwürfe und die damit zusammenhängenden Maßnahmen für Beschlüsse auf der ersten Tagung des Afrikanisch-Eurasischen Wasservogelabkommens (African-Eurasian Waterbird Agreement - AEWA) auszuarbeiten.

Schutz von Seehunden und Kleinwalen

33 Die Minister BESTÄTIGEN, daß der im Rahmen des Seehundschutzabkommens ausgearbeitete und gebilligte Schutz- und Managementplan für die Seehundpopulation im Wattenmeer 1996 - 2000 die Konkretisierung der in dem Wattenmeerplan enthaltenen gemeinsamen Ziele für Seehunde und Kegelrobben darstellt.

34 Die Minister BEGRÜSSEN es, daß im Rahmen des Abkommens zur Erhaltung der Kleinwale in Nord- und Ostsee (ASCOBANS) ein Netzwerk zur Sammlung von Informationen über den Beifang von Schweinswalen eingerichtet werden soll, das auch für das Wattenmeergebiet und das seewärts davon liegende Gebiet von Belang ist.

Zusammenarbeit im Bereich der Öffentlichkeitsarbeit

35 Die Minister VEREINBAREN, Möglichkeiten zur Verbesserung der Öffentlichkeitsbeteiligung zu untersuchen, und BEGRÜSSEN die Initiative der Niederlande, zu diesem Zweck einen Workshop zu veranstalten.

Entwicklung des Tourismus

36 Die Minister ERKENNEN die von der Interregionalen Wattenmeerkooperation hinsichtlich Analyse und Zukunftsvisionen für eine nachhaltige Entwicklung des Tourismus und der Erholungsnutzungen in der Wattenmeerregion geleistete Arbeit AN.

Die Minister VEREINBAREN, zur Entwicklung und Umsetzung einer nachhaltigen Tourismuspolitik zusammen mit allen hieran Beteiligten sowie den lokalen und sonstigen dafür zuständigen Behörden eine interregionale Zusammenarbeit in die Wege zu leiten. Sie BITTEN die Interregionale Wattenmeerkooperation, diese Aufgabe zu übernehmen.

Kulturelles Erbe

37 Die Minister NEHMEN die Ergebnisse des in Ribe, Dänemark, abgehaltenen Workshops zum kulturellen Erbe ZUR KENNTNIS und BESCHLIESSEN, daß die geplante Kartierung des kulturellen Erbes im Wattenmeergebiet auf die relevanten angrenzenden Teile des Wattenmeergebietes ausgeweitet wird.

Künftige Zusammenarbeit

Wissenschaftliches Wattenmeersymposium

38 Das 10. Internationale Wissenschaftliche Wattenmeersymposium wird auf Einladung der niederländischen Regierung abgehalten.

9. Wattenmeerkonferenz

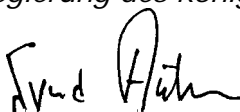
39 Dänemark wird ab 1. Januar 1998 den Vorsitz über die trilaterale Zusammenarbeit führen. Die 9. Wattenmeerkonferenz wird im Jahr 2001 in Dänemark stattfinden.

Unterschriften

Für die Regierung der Bundesrepublik Deutschland

Dr. A. Merkel

Für die Regierung des Königreichs Dänemark

S. Auken

Für die Regierung des Königreichs der Niederlande

J.F. de Leeuw

Anhang I

Trilateraler Wattenmeerplan

Inhaltsverzeichnis

Vorwort / 17

I. Integriertes Management / 21

II. Die Gemeinsamen Ziele / 27

- 1 Landschaft und Kultur / 29
- 2 Wasser und Sedimente / 33
- 3 Salzwiesen / 39
- 4 Tidebereich / 45
- 5 Strände und Dünen / 53
- 6 Ästuar / 57
- 7 Offshore-zone / 63
- 8 Ländliches Gebiet / 67
- 9 Vögel / 71
- 10 Meeressäuger / 79

Anlage I: Karten / 85

Anlage II: Verzeichnis der Aktivitäten / 97

Anlage III: Glossar / 101

Vorwort

Das Wattenmeer: Auf dem Weg ins nächste Jahrtausend

1 Das Wattenmeer ist ein Gebiet, das sich durch außergewöhnliche natürliche Werte auszeichnet. Charakteristisch ist eine hohe biologische Produktivität und eine ausgeprägte natürliche Dynamik. Das Wattenmeer ist Europas größtes Feuchtgebiet und stellt mit seinen Sand- und Schlickflächen das größte zusammenhängende Wattengebiet der Welt dar.

2 Das Wattenmeergebiet wird seit Jahrtausenden von Menschen bewohnt. Die Urbevölkerung lebte in erster Linie von der Jagd und vom Fischfang. Im Zusammenhang mit der dauerhaften Besiedelung und der Ausdehnung der Landwirtschaft entwickelte sich die Landgewinnung zu einer wichtigen Tätigkeit. Im Laufe des letzten Jahrhunderts und speziell seit Ende des Zweiten Weltkriegs hat sich der Einfluß des Menschen aufgrund zunehmender technischer Möglichkeiten und wirtschaftlicher Chancen immer weiter verstärkt. Das Wattenmeer ist ein Gebiet, in dem Menschen leben, arbeiten und sich erholen.

3 Noch vor 30 Jahren existierten ernstzunehmende Pläne, größere Teile des Wattenmeeres für landwirtschaftliche Zwecke einzudeichen. Heute ist man sich einig, daß das Wattenmeer eine Landschaft mit einzigartigen Naturwerten ist, die ihrerseits die Grundlage für die Sicherung der Existenz der ortsansässigen Bevölkerung, den Tourismus, Erholungs- und Freizeitnutzungen und andere Aktivitäten bilden.

4 Anfang der siebziger Jahre wurden auf nationaler und internationaler Ebene erste Maßnahmen zur Bekämpfung der Meeresverschmutzung durch Chemikalien ergriffen. Von da an vollzog sich ein tiefgreifender Umdenkprozeß, der dazu führte, daß sich die Wasser- und Sedimentbeschaffenheit wesentlich verbesserte.

5 Begonnen hatte dieser Umdenkprozeß Anfang dieses Jahrhunderts mit der Pionierarbeit von engagierten Bürgern und Nichtregierungsorganisationen (NRO), die Vogelschutzkolonien gründeten. Doch es hat fast 70 Jahre gedauert, bis auf offizieller Seite das zunehmende Bewußtsein für die Bedeutung des Gebietes in einen wirksamen Naturschutz mündete. Regierungen auf zentralstaatlicher, regionaler und lokaler Ebene sowie Interessenverbände haben ungeachtet der häufig an ihnen geübten Kritik hierbei eine wichtige Rolle gespielt.

6 Vor fast 20 Jahren begann ein Prozeß, in dessen Verlauf der Schutz und die Erhaltung des gesamten Wattenmeeres mit Naturschutzgebieten und Nationalparks gesichert und die trilaterale Wattenmeerkoopeation zwischen den Niederlanden, Deutschland und Dänemark begründet und erweitert wurden. Parallel dazu wurden Teile des Gebietes als Feuchtgebiete von internationaler Bedeutung (Ramsar-Gebiete), als Gebiete im Rahmen der Vogelschutz- und der Habitatrichtlinie und als Biosphärenreservate im Rahmen des Programms „Man and the Biosphere“ (MAB) ausgewiesen.

Internationale Ausweisungen (siehe Karten in Anlage I)

A. Rechtsverbindliche EU-Richtlinien

- 1 Ziel der *Richtlinie 79/409/EWG* des Rates (Vogelschutzrichtlinie der EG) ist der Schutz aller natürlich vorkommenden Vogelarten im Hoheitsgebiet der Mitgliedstaaten. Nach den Bestimmungen der Vogelschutzrichtlinie sollen die Mitgliedstaaten die für die Erhaltung dieser Arten, auch wandernder Arten, geeignetsten Gebiete zu besonderen Schutzgebieten (Special Protection Areas - SPAs) erklären. Der niederländische Teil des Schutzgebietes¹ wurde als SPA ausgewiesen. In Deutschland sind der niedersächsische Teil des Schutzgebietes, die Inseln Scharhörn und Neuwerk im hamburgischen Teil des Wattenmeeres ebenso wie der schleswig-holsteinische Wattenmeer-Nationalpark und fünf angrenzende Gebiete als SPA ausgewiesen. Die Ausweisung des hamburgischen Wattenmeer-Nationalparks ist in Vorbereitung.
- 2 Ziel der *Richtlinie 92/43/EWG* des Rates (Habitatrichtlinie der EG) ist die Erhaltung der Lebensräume wildlebender Pflanzen und Tiere in den Mitgliedstaaten. Im Rahmen der Habitat-Richtlinie soll ein kohärentes ökologisches Netz mit der Bezeichnung NATURA 2000 geschaffen werden. NATURA 2000 wird die auf der Grundlage der Habitat-Richtlinie ausgewiesenen besonderen Schutzgebiete (Special Areas of Conservation - SACs) und die SPAs der Vogelschutzrichtlinie umfassen. Die Ausweisung von SACs wird in den nächsten Jahren erfolgen, und wesentliche Teile des Wattenmeeres werden in NATURA 2000 einbezogen.

B. Internationale Übereinkommen und Programme

- 3 Das *Übereinkommen über Feuchtgebiete, insbesondere als Lebensraum für Wasser- und Watvögel, von internationaler Bedeutung* von 1971 (Ramsar-Konvention) ist ein weltweiter völkerrechtlicher Vertrag zur Erhaltung von Feuchtgebieten, d.h. offenen Flachgewässern und Gebieten, die regelmäßig oder periodisch mit Wasser bedeckt oder gesättigt sind. Im Rahmen der Konvention werden von den Vertragsparteien Feuchtgebiete von internationaler Bedeutung ausgewiesen. Wesentliche Teile des Wattenmeeres sind als *Ramsar-Gebiete* ausgewiesen. Der niederländische Teil des Schutzgebiets ist ein Ramsar-Gebiet. In Deutschland umfassen die Ramsar-Gebiete im Wattenmeer im Kern die Nationalparke und eine Reihe von Gebieten auf den Inseln und dem angrenzenden Festland. In Dänemark besteht das Wattenmeer-Ramsar-Gebiet aus den unbewohnten Teilen der Inseln, angrenzenden Marschengebieten auf dem Festland und dem dänischen Teil des Schutzgebiets mit Ausnahme des Schifffahrtswegs von der Nordsee nach Esbjerg und den Hafen von Esbjerg.
- 4 *Biosphärenreservate* sind geschützte Ausschnitte repräsentativer Ökosysteme des Landes und der Küsten, die im Rahmen des „Man and the Biosphere (MAB)“- Programms der Organisation der Vereinten Nationen für Erziehung, Wissenschaft und Kultur (UNESCO) aufgrund ihrer Bedeutung für den Naturschutz und für die Bereitstellung wissenschaftlicher Erkenntnisse, Fähigkeiten und menschlicher Werte zur Förderung einer nachhaltigen wirtschaftlichen Entwicklung international anerkannt worden sind. Der deutsche und niederländische Teil des Schutzgebietes sind als MAB-Gebiete ausgewiesen.

¹Das Schutzgebiet besteht aus den trilateralen Schutzgebieten, wie sie in § 10 der Leeuwardener Erklärung definiert wurden

7 Das Wattenmeer ist ein Küstenmeer, das in vieler Hinsicht mit der Nordsee und dem nordwesteuropäischen Festland in einer Wechselbeziehung steht. Die Beschaffenheit des Wassers, der Sedimente und der Meereslebensräume des Wattenmeeres wird in erheblichem Maße von der Nordsee und den Aktivitäten in den Einzugsgebieten der in die Nordsee mündenden Flüsse beeinflusst. Das Wattenmeer ist ein wichtiges Laich- bzw. Aufzuchtgebiet für Nordseefische und einige Meeressäugerarten. Aus diesen Gründen waren und sind Politik und Management auf trilateraler Ebene im Hinblick auf Verschmutzungs- sowie Arten- und Habitatschutzfragen eng mit den Entwicklungen im Rahmen der Nordseeschutz-Konferenzen, des Oslo- und Paris-Übereinkommens, des als Nachfolgeabkommen zu den beiden letzteren abgeschlossenen Übereinkommens zum Schutz der Meeresumwelt des Nordostatlantiks (OSPAR-Konvention von 1992), das demnächst ratifiziert werden dürfte, und der Internationalen Seeschiffahrts-Organisation (IMO) verknüpft.

8 Durch diese nationalen und internationalen Ausweisungen und völkerrechtlichen Verträge hat das Wattenmeer einen erweiterten und umfassenden Schutzstatus erlangt. Die aus diesen Ausweisungen resultierenden Schutzsysteme und -regelungen können als Beginn der Umsetzung der in dem Übereinkommen über die biologische Vielfalt und der Agenda 21 verankerten Verpflichtungen betrachtet werden. Außerdem bilden sie die Grundlage für die nachhaltige Nutzung und Entwicklung der Wattenmeerregion in der Gegenwart und in der Zukunft.

9 Heutzutage wird häufig die Ansicht vertreten, daß 'wir genug für die Natur getan haben', ja es heißt sogar, der Wattenmeerschutz sei übertrieben. In der großen Zahl von Vorschriften und Verordnungen spiegeln sich jedoch unmittelbar die vielfältigen Nutzungsansprüche wider, denen das Wattenmeer ausgesetzt ist. Diese Ansprüche gelten heute oft genauso wie vor zehn Jahren und sind in manchen Fällen sogar noch stärker ausgeprägt. In Zukunft wird es zwar keine Landgewinnungsprojekte mehr geben und die Reduzierung der Schadstoffbelastung ist eine Frage von hoher politischer Relevanz, doch ist gleichzeitig mit massiveren Auswirkungen und Konflikten u.a. im Zusammenhang mit der Aufsuchung und Gewinnung von Gas, der Windenergie, der Vertiefung von Ästuaren und dem Küstenschutz angesichts des verstärkten Anstiegs des Meeresspiegels zu rechnen.

10 Hinzu kommt, daß wir es mit einem System zu tun haben, das frühere Beeinträchtigungen widerspiegelt. So haben zum Beispiel Landgewinnungsmaßnahmen zu einer Verkleinerung der Gesamtfläche geführt, was die Anpassungsfähigkeit des Gebietes an einen beschleunigten Anstieg des Meeresspiegels beeinträchtigt hat. Die im niedersächsischen Wattenmeer auftretenden „schwarzen Flecken“ sind ein Indiz für die Ansammlung organischen Materials als Folge der Eutrophierung. Auch die hohe Zahl von bedrohten Habitaten, die den roten Listen zu entnehmen ist, muß reduziert werden, damit die gesamte Vielfalt der zu einem natürlichen und dynamischen Wattenmeer gehörenden Habitattypen erreicht wird.

11 In den „gemeinsamen Zielen“², die im Mittelpunkt dieses Dokumentes stehen, kommt sowohl die Notwendigkeit einer Wiederherstellung der natürlichen Werte des Wattenmeer-Ökosystems zum Ausdruck als auch die Notwendigkeit, daß dort auch in Zukunft menschliche Tätigkeiten möglich sein müssen. Die Ziele verdeutlichen, daß eine Zunahme der natürlichen und ungestörten Lebensräume im gesamten Wattenmeer eine unabdingbare Voraussetzung für die Wiederherstellung des Ökosystems ist. Die Ziele sind in einer offenen Art und Weise formuliert worden, wobei jedoch die zu der gewünschten Situation führende Richtung vorgegeben ist. Das bedeutet, daß Verhandlungsspielraum vorhanden ist - aus der Sicht der Nutzer wie auch aus der Sicht des Naturschutzes.

² vergleiche Kapitel I, Ziffer 9

12 Gleichzeitig ist es eine Voraussetzung, daß nachhaltige menschliche Aktivitäten in dem Gebiet auch in der Zukunft möglich bleiben. Eine nachhaltige Entwicklung muß auch den Bedürfnissen und Anforderungen der betroffenen Bevölkerung - beispielsweise Küstenschutzmaßnahmen, Management von Schifffahrtslinien, Energieversorgung, Landwirtschaft, Fischerei, Tourismus, Infrastruktur sowie innere und äußere Sicherheit - Rechnung tragen.

13 Mit diesem Plan werden Bewohner, Nutzer, Besucher und alle Betroffenen in der Wattenmeerregion eingeladen, eigene Ideen und Beiträge zur Verwirklichung der gemeinsamen Ziele einzubringen.

Die gemeinsame Vision

14 Die *gemeinsamen Ziele* kennzeichnen eine gemeinsame Vision für das Wattenmeer, die die folgenden Bestrebungen der Länder umfaßt:

- Eine intakte Umwelt, in der die Vielfalt der Lebensräume und Arten, ihre ökologische Integrität und ökologische Elastizität als globale Verpflichtung aufrechterhalten werden.
- Eine nachhaltige Nutzung.
- Die Bewahrung und Förderung von ökologischen, ökonomischen, kulturhistorischen, gesellschaftlichen und küstenschutztechnischen Werten, die den Wünschen der Bewohner und Nutzer Rechnung tragen und ihrem Wohlbefinden dienen.
- Ein integriertes Management der menschlichen Tätigkeiten unter Berücksichtigung der sozioökonomischen und ökologischen Wechselbeziehung zwischen dem Wattenmeergebiet und den angrenzenden Gebieten.
- Eine informierte, engagierte und aktiv teilnehmende Öffentlichkeit.

I. Integriertes Management des Wattenmeeres

Der Wattenmeerplan

- 1 Auf der 1991 in Esbjerg abgehaltenen 6. Trilateralen Regierungskonferenz wurde beschlossen, einen das Wattenmeer von Den Helder bis Esbjerg abdeckenden Managementplan auszuarbeiten, um den kohärenten gemeinsamen Schutz weiter zu konkretisieren. Auf der Konferenz in Esbjerg und der Folgekonferenz 1994 in Leeuwarden wurden die Eckpunkte des Wattenmeerplans verabschiedet: die Festlegung der *Grenzen* des Trilateralen Kooperations- und Schutzgebietes, das Leitprinzip, die Managementprinzipien, und die *gemeinsamen Ziele*.
- 2 Eine Vorbedingung ist, daß alle im vorliegenden Plan genannten Maßnahmen, Aktivitäten und Politiken auf nachhaltige Weise im Sinne des „Übereinkommens über die biologische Vielfalt“ zu realisieren sind. Die drei Parteien weisen besonders darauf hin, daß diese Definition impliziert, daß die Nutzung von Bestandteilen der biologischen Vielfalt nicht zum langfristigen Rückgang der biologischen und ökologischen Vielfalt führen darf, und daß Naturschutz nicht zur langfristigen Verschlechterung der sozioökonomischen Bedingungen der Bewohner des Wattenmeergebietes führen darf. Die Interessen aller Nutzergruppen innerhalb des Wattenmeergebietes müssen gebührend gegen allgemeine und spezifische Schutzziele abgewogen werden. Die Beeinträchtigung traditioneller Interessen der ortsansässigen Bevölkerung, die nicht im Widerspruch zu den Schutzziele stehen, sollte vermieden werden.
- 3 Durch die Umsetzung des Planes wird der Schutz der ortsansässigen Bevölkerung vor den Gefahren der See nicht beeinträchtigt werden.

Status

- 4 Der Wattenmeerplan enthält von den drei Ländern vereinbarte Politiken, Maßnahmen, Projekte und Aktionen. Der Plan liefert den Rahmen für das Gesamtmanagement des Wattenmeeres und wird in regelmäßigen Abständen fortgeschrieben. Er legt dar, wie sich die drei Länder das künftige koordinierte und integrierte Management des Wattenmeergebietes sowie die Projekte und Maßnahmen, die zur Verwirklichung der *gemeinsamen Ziele* realisiert werden müssen, im einzelnen vorstellen.
- 5 Die Ausarbeitung des Wattenmeerplans erfolgte unter Beteiligung von Fachbehörden und Interessenverbänden. Der Plan wurde mit finanzieller Unterstützung der Europäischen Kommission ausgearbeitet.
- 6 Der Plan ist eine politische Vereinbarung³ und wird von den drei Ländern - gemeinsam und

³ Dies bedeutet, daß er ein nicht rechtsverbindliches Dokument von gemeinsamem, politischem Interesse ist.

individuell - durch die zuständigen Behörden anhand vorhandener Rechtsvorschriften und unter Beteiligung von Interessenverbänden umgesetzt. Die Umsetzung des Plans darf nicht mit Rechtsvorschriften insbesondere für die Seeschifffahrt, dem Management von Seeschiffahrtsrouten, dem Management von Häfen, dem Katastrophenschutz, den Seenotrettungsdiensten und anderen Aspekten der inneren und äußeren Sicherheit kollidieren.

Grenzen

7 Der geographische Bereich des Wattenmeerplans entspricht dem Trilateralen Wattenmeer-Kooperationsgebiet, kurz Wattenmeergebiet genannt, und umfaßt folgendes:

- das Gebiet seewärts des Hauptdeiches oder - wo kein Hauptdeich vorhanden ist - das Gebiet seewärts der Springtiden-Hochwasserlinie sowie in den Flüssen das Gebiet seewärts der Brackwassergrenze,
- eine Offshore-Zone von 3-Seemeilen seewärts der Basislinie,
- die den durch das Ramsar-Übereinkommen und/oder die EG-Vogelschutzrichtlinie designierten Gebieten zugehörigen Binnenlandgebiete,
- die Inseln.

Das trilaterale Schutzgebiet, kurz Schutzgebiet genannt, liegt innerhalb des Wattenmeergebietes und umfaßt:

- in den Niederlanden die Gebiete im Geltungsbereich des Wattenmeermemorandums einschließlich des Dollart,
- in Deutschland die Wattenmeer-Nationalparke und die aufgrund des geltenden Naturschutzgesetzes geschützten Gebiete seewärts vom Hauptdeich und der Brackwassergrenze einschließlich des Dollart,
- in Dänemark das Wattenmeerschutgebiet (Wildlife and Nature Reserve Wadden Sea).

Eine Karte des Wattenmeergebietes und des Schutzgebietes findet sich in Anhang I. Es wird anerkannt, daß in Teilen des Wattenmeergebietes menschliche Nutzungen Vorrang haben.

Gemeinsame Prinzipien

8 Das Leitprinzip der trilateralen Wattenmeerpolitik ist es, „so weit wie möglich ein natürliches und sich selbst erhaltendes Ökosystem zu erreichen, in dem natürliche Prozesse ungestört ablaufen können“ (Esbjerg Erklärung Art. 1). Das Prinzip ist auf den Schutz des Tidebereichs, der Salzwiesen, der Strände und der Dünen ausgerichtet (Leeuwarden Erklärung Art. 8). Außerdem wurden sieben Managementprinzipien verabschiedet, die von grundlegender Bedeutung für schutz- und managementrelevante Beschlüsse innerhalb des Wattenmeergebietes sind (Esbjerg Erklärung Art. 3):

- Das Prinzip der sorgfältigen Entscheidungsfindung: Entscheidungen sind auf der Grundlage der besten zur Verfügung stehenden Informationen zu treffen.
- Das Vermeidungsprinzip: Möglicherweise schädliche Aktivitäten für das Wattenmeer sollten vermieden werden.

- Das Vorsorgeprinzip: Es sind Maßnahmen zu ergreifen, um Aktivitäten zu vermeiden, bei denen davon auszugehen ist, daß sie einen erheblichen schädlichen Einfluß auf die Umwelt haben, auch wenn wissenschaftlich nicht vollständig nachgewiesen ist, daß die Wirkungen in ursächlichem Zusammenhang mit den Aktivitäten stehen.
- Das Verlagerungsprinzip: Für das Wattenmeer schädliche Aktivitäten sind in Bereiche zu verlagern, in denen sie sich weniger auf die Umwelt auswirken.
- Das Ausgleichsprinzip: Für schädliche Auswirkungen einer Aktivität, die nicht vermieden werden kann, müssen Ausgleichsmaßnahmen ergriffen werden; in den Teilen des Wattenmeeres, in denen dieser Grundsatz noch nicht umgesetzt worden ist, werden Ausgleichsmaßnahmen angestrebt.
- Das Wiederherstellungsprinzip: Soweit möglich, sollten Teile des Wattenmeeres wiederhergestellt werden, sofern durch vergleichende Untersuchungen nachgewiesen werden kann, daß die gegenwärtige Situation nicht optimal ist und daß der Originalzustand wahrscheinlich wiederhergestellt werden kann.
- Das Prinzip des Standes der Technik und der Besten Umweltpraxis entsprechend der von der Pariser Kommission vorgenommenen Definition.

Unzumutbare Beeinträchtigungen der Interessen der ortsansässigen Bevölkerung und ihrer herkömmlichen Nutzungen im Wattenmeergebiet sind zu vermeiden. Jegliche Nutzungsinteressen sind mit dem Schutzzweck im Allgemeinen und im Einzelfall fair und gerecht abzuwägen.

Die "gemeinsamen Ziele"

9 Naturschutzpolitik und Management auf trilateraler Ebene sind darauf ausgerichtet, die gesamte Vielfalt der zu einem natürlichen und dynamischen Wattenmeer gehörenden Habitattypen zu erreichen. Jeder dieser Lebensräume muß eine bestimmte Qualität (natürliche Dynamik, keine Störungen, keine Verschmutzung) aufweisen, die durch angemessene Schutz- und Managementmaßnahmen erreicht werden kann. Die Qualität der Lebensräume soll dadurch gesichert oder verbessert werden, daß die Verwirklichung von *gemeinsamen Zielen* angestrebt wird, die für sechs Habitattypen vereinbart worden sind. Gewässer- und sedimentbezogene *gemeinsame Ziele* gelten für alle Lebensräume. Weitere Ziele sind für Vögel und Meeresäugetiere sowie für landschaftliche und kulturelle Aspekte beschlossen worden.

Zonierung

10 In einem Ökosystem, das so groß und so komplex ist wie das Wattenmeer, ist ein differenziertes Management notwendig, um ein ausgewogenes Verhältnis zwischen der Verwirklichung der *gemeinsamen Ziele* und einer nachhaltigen menschlichen Nutzung zu erreichen. Auf der Konferenz von Leeuwarden kam man überein, die Zonierung ‚als wertvolles Managementinstrument anzuerkennen und den Harmonisierungsbedarf für diese und weitere Managementinstrumente zu erwägen‘ (Leeuwarden Erklärung Art. 18.5).

11 Die drei Anrainerstaaten des Wattenmeeres verwenden unterschiedliche Zonierungskonzepte. Damit die Vergleichbarkeit des Standes der Umsetzung der *gemeinsamen Ziele* in den verschiedenen Teilen des Wattenmeergebietes gewährleistet ist, muß eine gemeinsame

Verständnisbasis für die verschiedenen Schutzregelungen und ihre Anwendungsweise in den drei Ländern geschaffen werden. Zu diesem Zweck werden die verschiedenen einzelstaatlichen Schutzregelungen anhand eines gemeinsamen Klassifizierungsinstruments verglichen und bewertet werden. Anhand dieser Bewertung wird die Notwendigkeit einer Harmonisierung der Zonierung in Relation zu anderen Instrumenten untersucht werden.

Wirtschaftliche Entwicklung und Potentiale

12 Innerhalb der Grenzen, die ein geeigneter Schutz und eine natürliche Entwicklung des Wattenmeeres setzen, bleiben wirtschaftliche Aktivitäten möglich. Landwirtschaft, Industrie, Schifffahrt, Fischerei, Tourismus und Erholungsnutzung sind von erheblicher wirtschaftlicher Bedeutung für die Wattenmeerregion und müssen in einem harmonischen Verhältnis zwischen den Bedürfnissen der Gesellschaft und der ökologischen Integrität gegeneinander abgewogen werden. Dies wird in Zusammenarbeit mit den Betroffenen geschehen. Was die nachhaltige Tourismusentwicklung und die Erholungsnutzung in der Wattenmeerregion betrifft, wird zusammen mit der Interregionalen Wattenmeerkooperation ein gemeinsamer Vorschlag für eine Politik ausgearbeitet, deren Schwerpunkt auf der Entwicklung der Kommunikation und der Einbeziehung der Betroffenen liegen wird. Ziel dieser Politik sollte es sein, zur Erhaltung der gesellschaftlichen Strukturen und der kulturellen Identität der Region beizutragen.

Kommunikation und Information

13 Den Schwerpunkt des Plans bilden die *gemeinsamen Ziele*. Bei der Verwirklichung des Schutzes der gesamten Vielfalt der im Wattenmeergebiet vorkommenden Habitattypen und der erfolgreichen Umsetzung des Wattenmeerplans ist die aktive Unterstützung durch die zuständigen Behörden, Interessenverbände und die ortsansässige Bevölkerung von Wichtigkeit.

14 Ein wirksamer Gedankenaustausch über diesen Plan und über die *gemeinsamen Ziele* ist von wesentlicher Bedeutung. Möglichkeiten für eine Verbesserung dieses Austauschs und eine stärkere Beteiligung der Öffentlichkeit werden sondiert. Unbeschadet der Verantwortung der zuständigen Behörden für die Erhaltung und den Schutz des Wattenmeergebietes können verschiedene Formen der aktiven Einbeziehung der Beteiligten (co-management) einen Beitrag zu vielen Aspekten der Umsetzung des Wattenmeerplans leisten.

15 Folgende trilaterale Projekte und Maßnahmen werden durchgeführt:

- Die Möglichkeiten einer Verbesserung der Beteiligung der Öffentlichkeit, u.a. durch verschiedene Arten der aktiven Einbeziehung der Beteiligten (co-management), werden auf nationaler Basis sondiert.
- Die Ergebnisse des Trilateralen Monitoring-Programms (Trilateral Monitoring and Assessment Program - TMAP) werden den zuständigen Behörden, Interessenverbänden und der ortsansässigen Bevölkerung zugänglich gemacht.
- Die Möglichkeiten der Einrichtung eines Internet-Sites für die trilaterale Kommunikation und den Informationsaustausch werden sondiert.

16 Die zuständigen Behörden werden gebeten, dem Wattenmeersekretariat Informationen über Umweltverträglichkeitsprüfungen in der Wattenmeerregion vorzulegen.

Bewertung und Fortschreibung

17 Der Stand der Umsetzung von Politik und Management, Projekten und Maßnahmen auf trilateraler Ebene, die sich aus dem Wattenmeerplan ergeben, wird im Vorfeld jeder trilateralen Wattenmeerkonferenz u.a. anhand der sich aus den trilateralen Monitoring-Aktivitäten ergebenden Berichte über den Qualitätszustand des Wattenmeeres (Quality Status Reports on the Wadden Sea, QRS), einschlägiger Berichte sowie Entwicklungen auf nationaler und internationaler Ebene bewertet. Gegebenenfalls wird der Wattenmeerplan anhand der Schlußfolgerungen und Empfehlungen aus dem Prüfprozeß fortgeschrieben .

Struktur des Plans

18 Die Gliederung des vorliegenden Dokuments stützt sich auf die auf der Konferenz von Leeuwarden beschlossenen Zielkategorien.

- Landschaft und Kultur
- Wasser und Sediment
- Salzwiesen
- Tidebereich
- Strände und Dünen
- Ästuare
- Offshore-Zone
- Ländliches Gebiet
- Vögel
- Meeressäuger

Für jede Zielkategorie wird eine kurze Beschreibung gegeben, gefolgt von der aktuellen Situation, dem/den einschlägigen *gemeinsamen Ziel(en)* im genauen Wortlaut, einer Bewertung der Situation und Überlegungen zum weiteren Vorgehen. Ausgehend davon sind Politik und Management auf trilateraler Ebene sowie Vorschläge für die zur Verwirklichung der Ziele erforderlichen Projekte und Maßnahmen entwickelt worden, wobei die Erklärungen von Esbjerg und Leeuwarden berücksichtigt wurden.

Die vorgesehenen Maßnahmen, Projekte und Aktionen gelten im allgemeinen nur für den angesprochenen Lebensraum. Die Kapitel „Landschaft und Kultur“, „Wasser und Sedimente“, „Vögel“ und „Meeressäuger“ sind habitatübergreifend. Die in diesen Kapiteln enthaltenen Maßnahmen, Projekte und Aktionen gelten dementsprechend auch für einen oder mehrere der anderen Lebensräume.

Dem Plan sind drei Anlagen beigefügt. In Anlage I ist eine thematische Karte des Wattenmeergebietes zu finden. Anlage II enthält ein Verzeichnis der Tätigkeiten und Anlage III ein Glossar.

II. Die gemeinsamen Ziele

- 1 Landschaft und Kultur
- 2 Wasser und Sediment
- 3 Salzwiesen
- 4 Tidebereich
- 5 Strände und Dünen
- 6 Ästuare
- 7 Offshore-Zone
- 8 Ländliches Gebiet
- 9 Vögel
- 10 Meeressäuger

1 Landschaft und Kultur

Vor ca. 2600 Jahren begannen sich hinter den Wattenmeerinseln Salzwiesen zu bilden. Die grünen fruchtbaren Flächen, die heute die eingedeichten Marschengebiete in Nordholland, Norddeutschland und dem größten Teil Süddänemarks bilden, wurden bald besiedelt und urbar gemacht.

Die heutigen Städte und Dörfer sind in vielen Fällen an den ursprünglichen Siedlungsorten auf kleinen künstlichen Hügeln, den Warften zu finden, wo bereits die ersten Siedler ab dem 7. Jahrhundert ihre Siedlungen anlegten. Heute gehören sie zu den besonders charakteristischen Bestandteilen der Marschenlandschaft des Wattenmeeres. Die ersten Bewohner lebten in einem Gebiet, das aus Wattflächen, Mooren und Sümpfen bestand. Die Warften stellten den einzigen gezielten Eingriff in diese Landschaft dar.

Um das Jahr 1000 n.Chr. wurde mit dem Bau eines umfassenden Deich- und Schleusensystems begonnen und so eine vermehrte weide- und landwirtschaftliche Nutzung ermöglicht. Auf diese Weise konnten die Marschen ohne künstliche Warften besiedelt werden. Im Lauf der nachfolgenden Jahrhunderte entstand eine einzigartige, weit offene Landschaft mit einer Vielzahl landwirtschaftlicher Tätigkeiten, u.a. Viehzucht, und regem Handelsverkehr mit weiten Teilen Europas.

In Verbindung mit der Landwirtschaft, der Nordseefischerei, dem Handel und dem Walfang entwickelte sich auf den Inseln und in den Marschengebieten in langanhaltenden Perioden im Verlauf der Jahrhunderte eine blühende Wirtschaft. Sie legte den Grundstein für die Entwicklung von städtischen Ballungszentren und Dörfern, deren gut erhaltene Gebäude und Häuser typische Merkmale aufweisen, die nur in dieser Gegend zu finden sind.

Von internationalem Belang ist auch die Rolle, die das Wattenmeer in der internationalen Schifffahrt spielte. Jahrhundertlang führten wichtige Schifffahrtswege durch das Wattenmeer. Die unzähligen Schiffswracks sind unübersehbare Zeugen der Vergangenheit.

Status

Die Topographie der heutigen Landschaft wird immer noch in erheblichem Maße von der Art und Weise bestimmt, wie diese Landschaft vom Menschen geformt wurde. Die Gräben und die kultivierte Landschaft folgen auch heute noch dem natürlichen Priel- und Rinnensystem der Salzwiesen. Die Straßen führen an der Küste entlang, und der Horizont wird durch die höhergelegenen Teile der Marschen und die Deichkonturen bestimmt. Besonders typisch für die Wattenmeerlandschaft ist ihre Offenheit, wobei der Deich die Grenze zwischen den dynamischen Prozessen auf den Wattenflächen und Salzwiesen und der Kulturlandschaft der Marschen und Polder bildet.

Die eng mit der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung der Küstenzone verbundenen kulturhistorischen und landschaftlichen Werte des Gebietes sind im internationalen Vergleich einmalig und unübertroffen. Die kulturgeschichtlichen und landschaftlichen Werte kommen den Naturwerten des Gebietes gleich und sind ebenfalls eine wichtige Voraussetzung für die Entwicklung des Tourismus.

Das kulturgeschichtliche und landschaftliche Erbe und die regionale Vielfalt tragen wesentlich zum Verständnis der Entwicklung des Gebietes und seiner Identität sowie der Identifikation der Bewohner mit der Landschaft bei. Es bringt eine seinen natürlichen Werten entsprechende charakteristische internationale Dimension mit sich. Daher wurde 1994 auf der Konferenz von Leeuwarden vereinbart, diesem Aspekt in der trilateralen Zusammenarbeit zum Schutz des Wattenmeeres als dritter Dimension neben der Natur- und Umweltdimension Beachtung zu schenken. Die Einbindung aller drei Dimensionen in eine kohärente Politik und Management ist eine wesentliche Voraussetzung für die Gewährleistung einer nachhaltigen Entwicklung.

Gemeinsame Ziele

Identität - Erhaltung, Wiederherstellung und Entwicklung der typischen Landschaftsbestandteile, die den Charakter dieses Gebietes in seiner Eigenart und Schönheit (Identität) ausmachen.

Vielfalt - Erhaltung der vollen Vielfalt der Kulturlandschaften, die für das Wattenmeer typisch sind.

Geschichte - Erhaltung des kulturgeschichtlichen Erbes.

Landschaft - Besondere Beachtung der charakteristischen Prägung dieser Landschaft durch Umwelt und Kulturgeschichte und Berücksichtigung ihrer Bedeutung im Rahmen von Management und Planung.

Bewertung

Das landschaftliche und kulturgeschichtliche Erbe des Wattenmeergebietes ist aufgrund von Veränderungen in den landwirtschaftlichen Verfahren, u.a. Fruchtartenwechsel, Vergrößerung der Parzellen, Urbanisierung und Industrialisierung und des damit verbundenen Baus von Infrastrukturanlagen einem raschen Wandel unterworfen. Diese Entwicklungen beeinträchtigen charakteristische Elemente wie etwa die Offenheit, Ruhe und Schönheit (Identität) der Landschaft, ihre Oberflächengestalt und die kulturhistorischen Überreste.

Auch der Bau von Windkraftanlagen hat in jüngster Zeit erheblich zugenommen, da die Erzeugung von Elektrizität aus Windenergie in diesen Gebieten besonders lohnend ist; allerdings bedeuten Windkraftanlagen auch einen Eingriff in die landschaftlichen Werte.

Die historischen Landschaftsbestandteile sind diesem Wandel zwar in geringerem Maß unterworfen, jedoch sind Ende des vergangenen Jahrhunderts und zu Beginn dieses Jahrhunderts einige der historischen Bestandteile teilweise verschwunden, z.B. die Warften und Altdeiche, die teilweise abgetragen und als Dünger verwendet worden sind.

Weiteres Vorgehen

Da die historischen Landschaftsbestandteile und die Gebäude weitgehend durch einzelstaatliche Rechtsvorschriften für historische Gebäude und Standorte geschützt sind, sollten die vorhandenen rechtlichen, administrativen und planungstechnischen Instrumentarien der drei Länder eine integrierte Landschaftspflege und -entwicklung, einschließlich einer fachgerechten Planung der

Windkraftanlagen, ermöglichen. Gleichzeitig müssen die einzigartigen kulturhistorischen und landschaftlichen Werte stärker ins Bewußtsein gebracht werden, da dies für das Verständnis und die Identifizierung mit den landschaftlichen und kulturhistorischen Werten wichtig ist. Die Förderung eines kulturorientierten nachhaltigen Tourismus kann zu einer stärkeren Bewußtmachung der genannten Werte beitragen und neue Möglichkeiten eröffnen.

1.1 Trilaterale Politik und Management

1.1.1 Es wird angestrebt, das Wattenmeergebiet bzw. Teile davon unter Berücksichtigung der natürlichen und kulturhistorischen Werte des Gebietes als Welterbegebiet zu benennen.

1.1.2 Die kulturhistorischen und landschaftlichen Bestandteile des Wattenmeergebietes werden durch geeignete Planungs- und Managementmaßnahmen geschützt und erhalten.

1.1.3 Das Bewußtsein für die kulturhistorischen und landschaftlichen Werte des Gebietes wird - soweit möglich und angemessen - auf gemeinsamer Basis vertieft.

1.1.4 Der Bau von Windkraftanlagen im Schutzgebiet ist verboten. (Identisch mit 9.1.9).

1.1.5 Der Bau von Windkraftanlagen im Wattenmeergebiet außerhalb des Schutzgebietes ist nur dann erlaubt, wenn wichtige ökologische und landschaftliche Werte nicht negativ beeinflußt werden. (Identisch mit 9.1.10).

1.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

1.2.1 Vorbereitung einer Benennung des gesamten Wattenmeergebietes oder eines Teils davon als Welterbegebiet (World Heritage Site - WHS) in enger Zusammenarbeit mit den kommunalen und regionalen Behörden sowie örtlichen Interessenverbänden und der ortsansässigen Bevölkerung, wobei u.a. die Empfehlungen des 1997 abgehaltenen Workshops über kulturelle und landschaftliche Werte zu berücksichtigen sind.

1.2.2 Durchführung einer Bestandsaufnahme und Erstellung einer Karte der wichtigsten kulturhistorischen und landschaftlichen Bestandteile des Wattenmeergebietes, einschließlich

- einer Prüfung der Frage, welche Bestandteile erhalten und entwickelt werden sollten, und
- schutzbezogener Empfehlungen, wobei die Empfehlungen des 1997 abgehaltenen Workshops über kulturhistorische und landschaftliche Werte zu berücksichtigen sind.

Das Ergebnis der Untersuchung wird in einem Bericht veröffentlicht, der in allen drei Sprachen vorliegen wird, damit sichergestellt ist, daß die Informationen problemlos zugänglich sind und von vielen zur Kenntnis genommen werden.

1.2.3 Untersuchung der Frage, in welcher Form die kulturellen und landschaftlichen Merkmale in Umweltverträglichkeitsprüfungen berücksichtigt werden können, und Austausch von Informationen darüber.

1.2.4 Untersuchung der Möglichkeiten für eine Initiative im Bereich Kulturtourismus in enger Zusammenarbeit mit Kommunalbehörden und einschlägigen Organisationen.

2 Wasser und Sediment

Das Wattenmeer ist ein offenes System. Mit steigender Flut dringen Meerwasser und Sedimente aus der Nordsee in das Wattenmeer ein. Eine ganze Reihe großer Flüsse führen Süßwasser und Sedimente heran. Die Beschaffenheit des Wassers und der Sedimente im Wattenmeer wird in erster Linie von diesen externen Quellen bestimmt, über die Schadstoffe ins Wattenmeer eingetragen werden. Die atmosphärische Deposition ist eine weitere Verschmutzungsquelle. Schadstoffe werden im allgemeinen in drei Gruppen eingeteilt: ‚natürliche Mikroverunreinigungen‘, ‚anthropogene Mikroverunreinigungen‘ und ‚Makroverunreinigungen‘. Zu der ersten Gruppe gehören Stoffe wie etwa Schwermetalle, die nicht nur industriell produziert werden, sondern auch in natürlicher Form in der Umwelt vorkommen, wenn auch in schwacher Konzentration.

Zu der zweiten Kategorie, den durch menschliche Tätigkeit in die Umwelt gelangenden Stoffen, auch Xenobiotika genannt, gehören Stoffe wie PCB und Pestizide.

Makroverunreinigungen sind Stoffe, die natürlichen Ursprungs sind und in relativ hohen Konzentrationen in der (Meeres-)Umwelt zu finden sind. Zu den wichtigsten gehören Nährstoffe, insbesondere Phosphor- und Stickstoffverbindungen.

Mikroverunreinigungen können eine toxische Wirkung auf Pflanzen und Tiere haben, beispielsweise durch Beeinträchtigung des Fortpflanzungs-/Vermehrungs- oder des Immunsystems. Diese Wirkungen können durch Bioakkumulation und Synergieeffekte verstärkt werden.

Nährstoffe in übermäßig hohen Konzentrationen und Mengen können zu einer verstärkten Primärproduktion führen, die sich ihrerseits negativ auswirken kann, etwa in Form eines Sauerstoffmangels infolge sich zersetzender Algenmassen, Verschiebungen in der Artenzusammensetzung und einer Remobilisierung von Mikroverunreinigungen.

Status

Die relativ hohe Verschmutzung des Wattenmeeres ist in erster Linie auf drei Dinge zurückzuführen:

- Ins Wattenmeer münden eine ganze Reihe von Flüssen, deren Einzugsgebiet stark industrialisiert ist und intensiv landwirtschaftlich bewirtschaftet wird. Das Einzugsgebiet des Wattenmeeres, das etwa siebzehnmals größer ist als das Wattenmeergebiet, hat eine Gesamtfläche von ca. 231.000 km² und erstreckt sich in südöstlicher Richtung bis zur tschechisch-österreichischen Grenze. Zu den Mündungsflüssen gehören z.B. die Elbe, die Weser, die Ems und die IJssel, ein Nebenarm des Rheins. Außerdem gelangt mit einer an der holländischen Küste entlangführenden Küstenströmung ein erheblicher Teil des Rheinwassers über die Nordsee ins Wattenmeer.

Die Flüsse sind bei weitem die wichtigste Quelle von Schadstoffen, die vom Festland ins Wattenmeer eingetragen werden. Aus den deutschen Flüssen Elbe, Weser und Ems sowie dem niederländischen IJsselmeer gelangen Jahr für Jahr durchschnittlich 60 km³ verschmutztes Wasser ins Wattenmeer. Die Flüsse transportieren Schwermetalle, PCBs und Pestizide wie Lindan sowie große Mengen an Nährstoffen.

- Aufgrund des Nettowasserzustroms aus der Nordsee gelangen erhebliche Mengen an Nordseewasser und Schwebstoffen - und damit auch Schadstoffen - ins Wattenmeer.
- Das Wattenmeer liegt am Rand Nordwesteuropas. Ein maßgeblicher Teil der Wattenmeerverschmutzung wird durch atmosphärische Deposition aus den hochindustrialisierten Ländern Nordwest- und Mitteleuropas verursacht.

Gemeinsame Ziele

Hintergrundkonzentrationen natürlicher Mikroverunreinigungen.

Konzentrationen anthropogener Stoffe wie bei Nulleinleitungen.

Ein Wattenmeer, das hinsichtlich Eutrophierung als ‚Non-Problem Area‘ betrachtet werden kann.

Bewertung

Innerhalb der letzten zwanzig Jahre hat sich die Zufuhr toxischer Verbindungen über die Flüsse wesentlich verringert. Im Wattenmeer selbst ist bei den regelmäßig überwachten Schadstoffen wie etwa Schwermetallen und PCBs ein genereller Rückgang zu beobachten.

Die beiden wichtigsten Nährstoffe sind Stickstoffverbindungen und Phosphat. Was diese beiden betrifft, hat die Phosphatbelastung des Wattenmeereswassers und in geringerem Umfang auch die der Stickstoffverbindungen in der zweiten Hälfte der achtziger Jahre zu sinken begonnen, in erster Linie aufgrund der Verwendung phosphatfreier Waschmittel und der Abwasserreinigung.

Da die Stickstoffeinträge nicht in demselben Umfang abgenommen haben wie die Phosphat-einträge, hat sich das Verhältnis der relativen Konzentrationen dieser Nährstoffe verändert. Dies kann zu einem vermehrten Auftreten giftiger Algen führen. Es ist nicht klar erkenntlich, ob sich daraus auch andere biologische Konsequenzen ergeben.

Viele ins Wattenmeer eingeleitete toxische Verbindungen wie Schwermetalle und PCBs gelangen schließlich in die Sedimente, vor allem in Sedimente mit hohem Feinkornanteil. Bei Baggerarbeiten muß insbesondere auf den Verschmutzungsgrad des Baggergutes geachtet werden. Darüber hinaus können Baggerarbeiten und die Verklappung von Baggergut die Sichtverhältnisse im Wasserkörper beeinträchtigen.

Auch die Schifffahrt ist eine potentielle Quelle von Verschmutzungen in Form von Öl, Abfällen und gefährlichen Stoffen. In den vergangenen Jahren haben sich mehrere Zwischenfälle mit angeschwemmten Chemikalien- und Ölresten ereignet, die von Schiffen stammten. Die Anzahl der entlang der Wattenmeerküste angeschwemmten verölten Vögel ist hoch geblieben. In den meisten Fällen stammt das Öl aus dem Schiffsbetrieb.

Die atmosphärische Deposition ist eine weitere Quelle von Schadstoffeinträgen bestimmter Substanzen.

Vor kurzem wurde innerhalb der IMO beschlossen, bestimmten Schiffsklassen mit Gefahrgutladungen vor der niederländischen und deutschen Wattenmeerküste einen verbindlichen

Schiffahrtsweg vorzuschreiben. Hierbei handelt es sich um den Schiffahrtsweg von Nord Hinder bis zur Deutschen Bucht und umgekehrt (Tiefwasserschiffahrtsweg), dessen Benutzung für Öltanker (≥ 10.000 BRT) und Schiffe, die schädliche flüssige oder gasförmige Stoffe als Massengut befördern (≥ 5.000 oder ≥ 10.000 BRT), obligatorisch ist.

Nach den Vorschriften einer EG-Richtlinie sind mit Gefahrgut beladene Schiffe, die in europäischen Häfen anlegen, verpflichtet, sich bei den zuständigen Behörden zu melden.

Weiteres Vorgehen

Politik und Management auf trilateraler Ebene in bezug auf die Verschmutzungsproblematik sind eng mit Entwicklungen im Rahmen der Nordseeschutz-Konferenzen, der Übereinkommen von Oslo und Paris, der Internationalen Seeschiffahrts-Organisation (IMO) und der Europäischen Union gekoppelt. Innerhalb dieser Strukturen werden internationale Vereinbarungen zur Verschmutzungsproblematik getroffen, die für das gesamte Einzugsgebiet des Wattenmeergebietes von Belang sind. Die wichtigsten sind die von den Nordseeschutz-Konferenzen und der Kommission von Paris getroffenen Vereinbarungen über eine 50%ige Reduzierung der Nährstoffeinträge und eine 50 - 70%ige Reduzierung der Einträge gefährlicher Stoffe zwischen 1985 und 1995. 1992 beschloß die Kommission von Paris eine Verringerung der Verschmutzung durch Einleitungen toxischer, langlebiger und zu Bioakkumulation neigender Stoffe bis zum Jahr 2000 auf für den Menschen oder die Natur nicht schädliche Konzentrationen mit dem Ziel einer vollständigen Beseitigung. 1995 kamen die Nordseeanrainerstaaten überein, die Verschmutzung durch kontinuierliche Verringerung der Einleitungen, Emissionen und Verluste gefährlicher Stoffe zu verhüten, um auf diese Weise auf das Ziel ihrer Einstellung im Laufe einer Generation (25 Jahre) hinzuarbeiten, wobei das endgültige Ziel den Hintergrundwerten nahekommende Konzentrationen bei natürlich vorkommenden Stoffen und Konzentrationen nahe Null bei industriell hergestellten/synthetischen Stoffen ist (INK Esbjerg Art. 17). Auch das MARPOL-Übereinkommen ist für das Wattenmeer sehr wichtig, da es das betriebsbedingte Ableiten von Öl bzw. Einbringen von Abfällen und gefährlichen Stoffen aus Schiffen regelt. Im Rahmen der IMO sind außerdem umfassende Regelungen für die Förderung eines sicheren Schiffsverkehrs erarbeitet worden.

Auf der 7. Trilateralen Wattenmeerkonferenz wurde vereinbart, daß es im Hinblick auf die Ziele in bezug auf Wasser- und Sedimentbeschaffenheit trilaterale Politik ist, die Zusammenarbeit im entsprechenden internationalen Rahmen zu verstärken, um die jeweils angestrebte Verringerung der Umweltverschmutzung zu erreichen (Leeuwarden Erklärung Art. 6.3). Gegebenenfalls wird diese Zusammenarbeit mit dem Ziel einer weiteren Reduzierung insbesondere von Einträgen organischer Mikroverunreinigungen und Stickstoffeinträgen verstärkt.

Außerdem wurden an die Nordseeschutz-Konferenzen gemeinsame trilaterale Statements gerichtet, in denen die besonderen Interessen und Probleme des Wattenmeeres im Hinblick auf die auf den Folgekonferenzen behandelten Fragestellungen präzisiert worden sind. Die Abstimmung mit der Arbeit im Vorfeld der Nordseeschutz-Konferenzen und im Hinblick auf das Monitoring im Rahmen von OSPAR erfolgt im Rahmen eines ständigen Beobachterstatus in den einschlägigen Arbeitsgruppen.

Unklar ist, inwieweit die Regelungen hinsichtlich Baggerarbeiten und Verklappung von Baggergut in den drei Anrainerstaaten des Wattenmeeres vergleichbar sind. 1993 wurden von der Oslo-Kommission Richtlinien zur Verklappung von Baggergut veröffentlicht. Auf der Wattenmeerkonferenz in Esbjerg wurde vereinbart, bei der Entwicklung nationaler Kriterien für Baggerarbeiten und für die Verklappung von Baggergut gemäß den Osloer Richtlinien zusammenzuarbeiten und die Notwendigkeit einer Harmonisierung zu prüfen (Esbjerg Erklärung Art. 9).

Angesichts der Bedeutung von Baggerarbeiten und Verklappungen für das Wattenmeerökosystem erscheint eine Prüfung dieses Beschlusses mit dem Ziel einer Fortsetzung des trilateralen Harmonisierungsprozesses angebracht.

Was illegale Einleitungen aus Schiffen betrifft, müssen diesbezügliche Entwicklungen im Rahmen der Nordseeschutz-Konferenz und der IMO unterstützt werden. Auf der Konferenz von Leeuwarden wurde beschlossen, die zuständigen Behörden aufzufordern, geeignete Schritte zu unternehmen, um Einleitungen bzw. die Einbringung von Stoffen ins Meer, insbesondere auch von Ausflugs- und Sportbooten, auf ein Minimum zu reduzieren - einschließlich Bereitstellung von Betriebssystemen für Auffanganlagen an der Küste -, und dies zum frühestmöglichen Zeitpunkt, spätestens aber bis zum Jahre 1996 (Leeuwarden Erklärung Art. 64.4). Zur Bewertung dieses Beschlusses bedarf es eines Überblicks über die Verfügbarkeit und Zugänglichkeit von Auffanganlagen in den Wattenmeerhäfen.

2.1 Trilaterale Politik und Management

2.1.1 Die trilaterale Politik zur Reduzierung des Eintrags von Nährstoffen und gefährlichen Stoffen aus allen möglichen Quellen deckt sich mit den Vereinbarungen im Rahmen von OSPAR und den Nordseeschutz-Konferenzen.

2.1.2 Zur Verminderung der Nährstoffeinträge in das Wattenmeer werden im Einklang mit dem Beschluß der Internationalen Nordseeschutz-Konferenz in Esbjerg für das Einzugsgebiet des Wattenmeeres die Maßnahmen für empfindliche Gebiete nach der EG-Richtlinie über kommunale Kläranlagen und die Maßnahmen für gefährdete Gebiete nach den Bedingungen der EG-Nitratrichtlinie umgesetzt.

Verschmutzung durch Schiffe

2.1.3 Zur Verhinderung der Verschmutzung durch den Schiffsbetrieb und zur Minimierung unfallbedingter Einleitungen wird ein Informations- und Leitsystem für Schiffe eingerichtet, die gefährliche Stoffe transportieren.

2.1.4 Ans Wattenmeer angrenzende Häfen werden über angemessene Einrichtungen zur Behandlung von auf Schiffen anfallenden Reststoffen und Abfällen aller Art verfügen, um den Anforderungen des MARPOL-Übereinkommens zu genügen.

2.1.5 Zur Verhinderung einer Verschmutzung der Meeresumwelt sowie der Pflanzen- und Tierwelt durch ausgelaufenes Öl und ausgetretene gefährliche Stoffe werden die Bemühungen um eine konsequentere Durchsetzung (Überwachung und strafrechtliche Verfolgung) der vereinbarten Vorschriften und Maßnahmen gegen widerrechtliche Einleitungen fortgesetzt.

Baggerarbeiten und Verklappung von Baggergut

2.1.6 Die drei Länder werden nationale Kriterien für Baggerarbeiten und für die Verklappung von Baggergut ausarbeiten und anwenden. Sie werden im Rahmen bestehender internationaler Übereinkünfte und Organisationen durch den Austausch von Informationen über die wichtigsten Erfahrungen im Zusammenhang mit der Umsetzung dieser Kriterien zusammenarbeiten.

2.1.7 Baggergut aus dem Wattenmeergebiet und aus Wattenmeerhäfen wird grundsätzlich in

das System zurückgeführt, sofern der Verunreinigungsgrad die in dem betreffenden Land geltenden Höchstwerte nicht übersteigt.

Bei der Aufsuchung und Gewinnung von Öl und Gas entstehende Einleitungen

2.1.8 Bei der Erkundung und Ausbeutung der Energiereserven in der Nordsee sowie im Wattenmeergebiet müssen mindestens die in den entsprechenden Gremien ausgehandelten internationalen Vereinbarungen befolgt werden. Daraus ergibt sich u.a. ein Verbot der Einleitung ölhaltiger Bohrspülungen und ölhaltigen Bohrkleins. Die Verklappung oder Einleitung von Bohrspülungen und/oder Bohrklein auf Wasserbasis ist nur nach Maßgabe der einschlägigen PARCOM-Vereinbarungen gestattet.

2.1.9 Das Entweichen giftiger Stoffe aus dem Schutzmantel von Pipelines und anderen Anlagen wird durch Verwendung geeigneter Materialien vermieden.

2.1.10 Im Schutzgebiet werden Offshore-Aktivitäten mit schädlichen Auswirkungen auf die Wattenmeerumwelt beschränkt und Nulleinleitungen zugrunde gelegt. Im Wattenmeergebiet außerhalb des Schutzgebietes werden Einleitungen von Bohrspülungen und Bohrklein auf Wasserbasis durch Anwendung des Standes der Technik und durch das Verbot der die Einleitung von Produktionsabwässern von Produktionsplattformen so weit wie möglich reduziert.

2.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

2.2.1 Entwicklung gemeinsamer wattenmeerspezifischer Kriterien zur Unterscheidung von Gebieten mit und ohne Eutrophierungsproblemen, die zur Bewertung des Fortschrittes bei der Umsetzung der *gemeinsamen Ziele* zur Verringerung des Nährstoffeintrags und damit der Verringerung der Eutrophierung erforderlich sind. Das Projekt wird in enger Abstimmung mit den im Rahmen von OSPAR laufenden Bemühungen um die Entwicklung einer Strategie zur Bekämpfung der Eutrophierung durchgeführt.

2.2.2 Eine Bestandsaufnahme und Bewertung von Informations- und Leitsystemen für Schiffe, die Gefahrstoffe transportieren.

2.2.3 Eine Bestandsaufnahme und Bewertung der einzelstaatlichen Vorgehensweisen im Hinblick auf Baggerarbeiten und die Verklappung von Baggergut, mit dem Ziel der Untersuchung der Frage, ob eine Harmonisierung notwendig und durchführbar ist.

2.2.4 Eine Bestandsaufnahme und Bewertung im Hinblick auf die Verfügbarkeit und Zugänglichkeit von Auffanganlagen an Land.

3 Salzwiesen

Der Habitattyp Salzwiese umfaßt alle Festlands- und Insel-Salzwiesen, einschließlich der Pionierzone. Die Brackwassermarschen in den Ästuaren werden ebenfalls als Teil dieses Habitattyps betrachtet (Leeuwarden Erklärung Anlage I).

Salzwiesen sind typische Wattenmeerlebensräume von besonderer Schönheit, Vielfalt und Anziehungskraft für Besucher des Wattenmeergebietes und außerdem wichtige und einzigartige Lebensräume.

NATÜRLICH ENTSTANDENE SALZWIESEN besitzen ein Entwässerungssystem aus unregelmäßigen, gewundenen Prielen, in manchen Fällen eine Pionierzone und im Lauf der Zeit Salzwiesenkliffs, die sich zwischen älteren Teilen der Salzwiese auf der einen Seite und der Pionierzone in den angrenzenden Wattflächen auf der anderen Seite ausbilden. Die Überreste natürlicher Salzwiesen sind auf der dem Land zugewandten Seite von Dünenzonen und an manchen Stellen entlang der Festlandsküste zu finden.

KÜNSTLICHE SALZWIESEN sind Salzwiesen, die sich infolge aktiver menschlicher Eingriffe, wie etwa Schutzstreifen in Form von Buschlahnungen, entwickelt haben. Sie sind vorwiegend an Stellen zu finden, wo die natürlichen Entwicklungen nicht zur Bildung von Salzwiesen geführt hätten.

SOMMERPOLDER sind eingedeichte Teilflächen der Salzwiesen, mit Deichen, die hoch genug sind, um ein Überfluten während der Wachstumsperiode zu verhindern. Die Überflutungshäufigkeit liegt zwischen einmal in zwei bis drei Jahren und mehreren Malen pro Jahr je nach Deichhöhe. Manchmal findet man Überreste natürlicher Priele und Salzwiesenkliffs. Bei Überschwemmungen im Winter ist der Einfluß des Meerwassers auf die Vegetation oft vernachlässigbar. Der Boden ist mit Süßwasser gesättigt, und das Meerwasser läuft - innerhalb weniger Tage nach der Überflutung - sehr rasch ab.

Status

In erster Linie aufgrund von Eindeichungen ist die heutige Salzwiesenfläche viel kleiner als früher. Darüber hinaus sind viele der verbleibenden Salzwiesen durch menschliche Nutzungen stark beeinflusst. Mit Ausnahme einiger Standorte in Dänemark und Niedersachsen sind fast alle natürlichen Festlandsalzwiesen in der Vergangenheit eingedeicht worden - manche zwar nur als Sommerpolder, die meisten jedoch als Polder auf der dem Land zugewandten Seite eines Seedeichs. Salzwiesen und Sommerdeiche sind wichtige Elemente der Küstenschutzstrategie. Die meisten künstlich geschaffenen Salzwiesen der Wattenmeerinseln weisen eine fast natürliche Geomorphologie auf, wohingegen die Mehrzahl der künstlichen Festland-Salzwiesen eine Geomorphologie hat, in der vom Menschen errichtete Strukturen wie etwa Lahnungen, Gräben und Erddämme vorherrschen.

Die künstlichen Salzwiesen werden als positiver Nebeneffekt der Eindeichungen betrachtet, obwohl sie zu Lasten natürlicher Tidebereiche geschaffen wurden.

Gemeinsame Ziele

Vergrößerung der natürlichen Salzwiesenfläche.

Verbesserung der natürlichen Morphologie und Dynamik, einschließlich natürlicher Entwässerungsbedingungen für künstlich geschaffene Salzwiesen, unter der Voraussetzung, daß die bestehende Fläche nicht verringert wird.

Naturnäheres Vegetationsgefüge bei künstlich geschaffenen Salzwiesen, auch in der Pionierzone.

Günstige Voraussetzungen für Zug- und Brutvögel.

Bewertung

Große Teile natürlicher und künstlich geschaffener Salzwiesen sind in der Vergangenheit eingedeicht worden. Dies führte nicht nur zu einem erheblichen Rückgang dieses typischen Wattenmeerlebensraums, sondern auch zu einer erheblichen Verkleinerung des Volumens des Gezeitenbeckens. Dieser Rückgang ist auf den Inseln, wo sich im Schutz von Sanddämmen neue Salzwiesen entwickelt haben, und auf dem Festland durch Förderung der Sedimentation zumindest teilweise kompensiert worden. Die meisten Inselfalzwiesen haben sich auf natürliche Weise entwickelt, während die Festlandsalzwiesen als weitgehend künstlich betrachtet werden müssen.

Die wesentlichen Eingriffe in die natürliche Entwicklung von Salzwiesen und Sommerpoldern stellen Küstenschutz- und Landgewinnungsmaßnahmen dar. Die intensive Entwässerung als ‚normale‘ Bewirtschaftungsmethode für die neugewonnenen Flächen ist für die Landwirtschaft - zumindest teilweise - vorteilhaft.

Landwirtschaftliche Tätigkeiten, in erster Linie die Weidewirtschaft und Dränmaßnahmen, aber auch die Aufbringung von Dünge- und Pflanzenschutzmitteln, schädigen das natürliche Vegetationsgefüge und demzufolge auch die Artenzusammensetzung der Tierwelt.

Die Auswirkungen einer Reduzierung des Volumens des Gezeitenbeckens angesichts des zu erwartenden Anstiegs des Meeresspiegels und der Senkung des Meeresbodens sind nicht genau bekannt. Es besteht jedoch die Gefahr, daß diese kombinierten Prozesse zu einer Verkleinerung der Wattenflächen führen. Es gibt Anzeichen dafür, daß dies in manchen Gebieten zu einer Reduzierung der Salzwiesenflächen führen könnte.

Weiteres Vorgehen

Die vorhandenen Möglichkeiten für die Entwicklung neuer natürlicher Salzwiesen sind beschränkt. Die beste Methode, die Fläche der natürlichen Salzwiesen zu vergrößern, besteht darin, die natürlichen Bedingungen in bestehenden Salzwiesen zu verbessern. Die natürliche Morphologie und Dynamik der Salzwiesen muß durch eine geringere Einflußnahme auf die natürlichen Prozesse gefördert werden. Zum Beispiel sollten künstliche Entwässerungssysteme dahingehend verändert werden, daß sie selbsterhaltend werden. Zur Verbesserung des natürlichen Vegetationsgefüges

und der Voraussetzungen für Vögel muß erforderlichenfalls der Beweidungsdruck gesenkt werden.

Die Störung von Vögeln durch Jagd- und Freizeitaktivitäten sollte so weit wie möglich reduziert werden.

Rückdeichungen von Sommerpoldern - mit Ausnahme der Sommerdeiche auf den Halligen, da diese die Bewohner schützen - sind eine sehr gute Möglichkeit, die Salzwiesenregion zu vergrößern, sofern auch sozioökonomische Aspekte sowie Aspekte des Küstenschutzes berücksichtigt werden. Dadurch können Salzwiesenbereiche entstehen, ohne daß in natürliche geomorphologische Prozesse eingegriffen wird. Ökologisch wertvolle Lebensräume können in Sommerpolderbereichen auf relativ alten und höheren Salzwiesen wiederhergestellt werden. Solche Salzwiesen sind selten und ihre Renaturierung ist für die Wiederherstellung der gesamten Vielfalt der Salzwiesenbiotope auf dem Festland äußerst wichtig.

3.1 Trilaterale Politik und Management

3.1.1 Die allgemeine trilaterale Politik in bezug auf Salzwiesen ist darauf ausgerichtet, Salzwiesen angemessen zu schützen, damit in diesem Lebensraum natürliche Prozesse, insbesondere in der Pflanzen- und Tierwelt, stattfinden können. Zu diesem Zweck sind alle Salzwiesen unter gesetzlichen Schutz zu stellen, soweit dies noch nicht geschehen ist, und für den Schutz und die Entwicklung von Salzwiesen wird unter Berücksichtigung der Erfahrungen mit lokalen Konzepten und Maßnahmen die beste Umweltpraxis angewendet werden.

Salzwiesenbereich

3.1.2 Ausgangspunkt der trilateralen Politik ist, daß die derzeitige Salzwiesenfläche nicht verringert und die Fläche natürlicher Salzwiesen, wo möglich, vergrößert wird.

3.1.3 Langfristiges Ziel ist, mit Ausnahme der Salzwiesenkanten, an denen u. U. Erosionsschutzmaßnahmen erforderlich sind, menschliche Eingriffe in die Salzwiesen zu beschränken. Bei der Verwirklichung dieses Langzeitziels sollten die kulturhistorischen, küstenschutzspezifischen und privatrechtlichen Interessen berücksichtigt werden.

3.1.4 Da die Größe der durch Landgewinnung geschaffenen Salzwiesen entlang der Festlandküste generell immer noch weit hinter der Gesamtgröße der Festlandsalzwiesen in einem natürlicheren Zustand ohne Deiche zurückbleibt, kann die derzeitige künstlich geschaffene Salzwiesenfläche gegen Erosion geschützt werden.

3.1.5 Eine Vergrößerung der Salzwiesenfläche anhand der Wiederherstellung von Salzwiesen durch Öffnung von Sommerdeichen wird angestrebt, vorausgesetzt, dies ist mit den *gemeinsamen Zielen* für die Region, den sozioökonomischen Bedingungen sowie den Erfordernissen des Küstenschutzes vereinbar. Die Halligen werden zur Gewährleistung der Sicherheit der Bewohner durch Sommerdeiche geschützt. Es ist nicht beabsichtigt, diese Deiche zu öffnen.

Küstenschutz

3.1.6 Naturschutzinteressen und Küstenschutzmaßnahmen werden weiter harmonisiert, wobei der Tatsache Rechnung zu tragen ist, daß die Sicherheit der Bevölkerung von maßgeblicher Bedeutung ist.

3.1.7 Bei Salzwiesen sind Vordeichungen grundsätzlich verboten, und der Verlust von Biotopen durch Küstenschutzmaßnahmen wird so gering wie möglich gehalten. Deichverstärkungen werden am Standort vorhandener Deiche und vorzugsweise an der dem Land zugewandten Seite vorgenommen. (Siehe auch 4.1.2).

3.1.8 Die Anwendung der Besten Umweltpraxis im Küstenschutz wird verstärkt.

3.1.9 Im allgemeinen wird Klei für Küstenschutzmaßnahmen hinter den Deichen entnommen. In besonderen Fällen, das heißt bei dringendem und plötzlich auftretendem Bedarf und wenn hinter dem Deich keine anderen Vorkommen zur Verfügung stehen oder wenn die Entnahme geeigneten Materials ökologisch ausgewogen ist, kann die Entnahme von Klei vor dem Deich erlaubt werden. In diesem Fall ist die Entnahme so durchzuführen, daß die Auswirkungen auf die Umwelt so gering wie möglich gehalten werden und dauerhafte oder langanhaltende Auswirkungen vermieden oder - wenn dies nicht möglich ist - kompensiert werden.

Natürliche Dynamik

3.1.10 Die natürliche Entwässerung von Salzwiesen wird, soweit möglich und durchführbar, durch Einschränkung der Dränmaßnahmen und durch Einführung umweltfreundlicherer Methoden für das Anlegen von Gräben gefördert.

3.1.11 Zur Erhöhung der Vielfalt der Salzwiesenvegetation und der assoziierten Tierarten wird eine Reduzierung und/oder Diversifizierung der Beweidung angestrebt, mit Ausnahme derjenigen Gebiete, in denen eine Beweidung für Küstenschutz Zwecke erforderlich ist.

3.1.12 Es wird angestrebt, Störungen aufgrund von Freizeitaktivitäten und Tourismus durch Einführung und Anwendung von Informationssystemen und/oder zeitliche und räumliche Zonierung zu verringern. (Identisch mit 5.1.8).

3.1.13 Die Aufbringung von Natur- und Kunstdünger und Pestiziden sowie anderer toxischer Substanzen auf Salzwiesen wird eingestellt werden.

Infrastrukturanlagen

3.1.14 In Salzwiesen sollten keine neuen Infrastrukturanlagen errichtet werden, die dauerhafte oder langanhaltende Auswirkungen haben.

3.1.15 Erforderliche Infrastrukturmaßnahmen zur Bereitstellung u.a. von Gas, Wasser und Elektrizität oder anderer Versorgungsleistungen auf den Inseln und den Halligen werden so durchgeführt, daß die Umweltauswirkungen auf das Wattenmeer auf ein Mindestmaß beschränkt bleiben und keine dauerhaften oder langanhaltenden negativen Auswirkungen entstehen. (Identisch mit 4.1.14).

3.1.16 Neue Genehmigungen für den Bau von Pipelines in den Salzwiesen zum Transport von Gas und Öl sollen nicht erteilt werden, außer wenn solche Maßnahmen aus im überwiegenden öffentlichen Interesse liegenden Gründen erforderlich sind. In diesem Fall soll für den Bau und die Planung der Trassenführung ein Verfahren gewählt werden, bei dem die Umweltauswirkungen auf das Wattenmeerökosystem auf ein Minimum beschränkt bleiben und keine dauerhaften oder langanhaltenden negativen Auswirkungen entstehen. (Siehe 4.1.13).

3.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

3.2.1 Durchführung einer Studie über die möglichen Auswirkungen eines verstärkten Anstiegs des Meeresspiegels durch eine unter der Koordinierungsverantwortung der zuständigen Behörden einzurichtende Trilaterale Expertengruppe und, auf der Grundlage dieser Studie, die Entwicklung von Vorschlägen für eine zukünftige integrierte Küstenschutz- und Naturschutzpolitik. (Identisch mit 4.2.1, 5.2.2, 7.2.1).

3.2.2 Die Untersuchung bestehender Unterhaltungsmaßnahmen für Salzwiesen und von Verfahren und Möglichkeiten für den verstärkten Einsatz naturnäherer Entwässerungssysteme.

3.2.3 Die Untersuchung der bestehenden landwirtschaftlichen Nutzungen der Salzwiesen und von Verfahren zur qualitativen Verbesserung der Salzwiesen.

4 Tidebereich

Der Tidebereich umfaßt alle Wattflächen und das Sublitoral. Der Tidebereich wird gegen die Nordsee durch eine gedachte Linie zwischen den Enden der Inseln abgegrenzt. Als Abgrenzung gegenüber den Ästuaren gilt die mittlere 10 ‰-Isohaline bei Hochwasser im Winter (Leeuwarden Erklärung Anlage I).

Der Tidebereich ist der Lebensraum, der besonders typisch für das Wattenmeer ist. Kennzeichnend für ihn ist seine einem ständigen Wechsel unterworfenen Oberflächenstruktur aus Platen und Prielen. Bei Niedrigwasser machen die Wattflächen etwa zwei Drittel des Tidebereichs aus. Das Wattenmeer stellt mit seinen Sand- und Schlickflächen das größte zusammenhängende Wattengebiet der Welt dar.

Status

Aufgrund des täglichen Gezeitenwechsels und der offenen Verbindung zur Nordsee ist der Tidebereich ein sehr dynamischer Bereich.

Zu den typischen biologischen Merkmalen des Tidebereichs gehören unter anderem Muschelbänke, *Sabellaria*-Riffe und *Zostera*-Wiesen. Der Tidebereich ist natürlichen Einflüssen wie Eiswintern, heftigen Stürmen, Veränderungen der Durchschnittstemperaturen, wechselnden Sichtverhältnissen und Parasiten ausgesetzt. Hinzu kommt die Einflußnahme des Menschen u.a. durch die Fischerei, Baggerarbeiten, Offshore-Aktivitäten und Küstenschutzmaßnahmen.

Die trockengefallenen Wattflächen sind wichtige Nahrungs-, Rast- und/oder Mauser- bzw. Haarwechselplätze für Vögel und Seehunde. Die hohe biologische Produktivität des Tidebereichs ist außerdem zum Teil die Basis für den Fang von Schalentieren und für Miesmuschelkulturen. Neben der Fischerei ist Erholung eine wichtige Aktivität im Tidebereich; die Haupterholungsaktivitäten sind Wattwanderungen und Bootsfahrten.

Teile der Tidebereiche bilden den seewärtigen Zugang der Häfen. Das Management dieser Seeschiffahrtswege liegt im öffentlichen Interesse und ist national geregelt.

Gemeinsame Ziele

Natürliche Dynamik im Tidebereich.

Vergrößerung von geomorphologisch und biologisch ungestörten Watten- und Sublitoralfächen.

Vergrößerung der Fläche und natürlichere Verteilung und Entwicklung von natürlichen Muschelbänken, *Sabellaria*-Riffen und Seegras (*Zostera*)-Wiesen.

Lebensfähige Bestände und ein natürliches Reproduktionsvermögen, einschließlich des Überlebens der Jungtiere, beim Seehund und bei der Kegelrobbe.

Günstige Voraussetzungen für Zug- und Brutvögel.

Bewertung

Die natürliche Dynamik des Tidebereichs wird in erheblichem Maß durch Landgewinnungsmaßnahmen und durch den Bau von Deichen und anderen Küstenschutzanlagen beeinflusst. Diese haben zu einer wesentlichen Reduzierung des Volumens des Gezeitenbeckens geführt. Auch das Ausbaggern von Fahrrinnen, die Entnahme von Sand und die Erdgasgewinnung beeinflussen die natürliche Dynamik des Tidebereichs.

Der Tidebereich nimmt mehr Sedimente auf, als er abgibt, und ist aus diesem Grund bisher in der Lage gewesen, die Senkung des Meeresbodens auszugleichen. Als Folge des durch den Treibhauseffekt verursachten Anstiegs des Meeresspiegels wird sich aller Wahrscheinlichkeit nach der Sedimentaufnahmebedarf erhöhen. Die Gewinnung von Erdgas im und um das Wattenmeergebiet führt zu einer weiteren Senkung des Meeresbodens und verschärft die Auswirkungen des Meeresspiegelanstiegs. Die Entnahme von Sand aus dem Wattenmeer für kommerzielle Zwecke wirkt sich ebenfalls nachteilig auf den Sandhaushalt aus. Es besteht eine wichtige Verbindung mit der Offshore-Zone, weil aus dieser Zone Sand importiert wird. Das hat negative Auswirkungen auf die Sandküste der Inseln, die steiler wird.

Ebenfalls von Bedeutung für den Sandhaushalt im Wattenmeer ist das Muster der Wasserzirkulation, das seinerseits von Landgewinnungs- und Küstenschutzmaßnahmen beeinflusst wurde und immer noch wird.

Es gibt Anzeichen dafür, daß Vordeichungen und die Verkürzung der Küstenlinie sowohl die Menge der vorhandenen Feinsedimente als auch die Möglichkeiten für ihre Ablagerung verringert haben.

Verschiedene anthropogene Aktivitäten, insbesondere die Herz- und Miesmuschelfischerei, Baggerarbeiten und die Entnahme von Sand und Muschelschalen, wirken sich störend auf das Sediment aus. Dies kann zu zeitlichen oder strukturellen Veränderungen der Sedimentmorphologie und der Biologie, einer Verringerung der Sedimentstabilität und einer stärkeren Trübung des Wasserkörpers führen. Die Muschelzucht kann erhebliche Auswirkungen auf die Habitatstruktur des Sub- und Eulitoralbereichs haben.

Störungen können das normale Verhalten der Tiere beeinflussen. Die konkrete Wirkung richtet

sich nach Intensität und Dauer der Störung und dem Zeitpunkt ihres Auftretens. Zu den anthropogenen Nutzungen, die Störungen verursachen und für die trilaterale politische Vereinbarungen getroffen worden sind, gehören die Fischerei, die Jagd, Erholung, die Schifffahrt, der zivile Flugverkehr, militärische Aktivitäten, die Mineraliengewinnung und die Energieerzeugung.

Ein typisches Merkmal des Tidebereichs des Wattenmeeres ist seine hohe biologische Produktivität, die der Hauptgrund für die Tatsache ist, daß das Wattenmeer ein bedeutendes Laich- und Aufwuchsgebiet („Kinderstube“) für Nordseefische und für die große Zahl von Brut- und Zugvögeln ist, die das Gebiet als Nahrungsrevier nutzen. Die Fischerei von Schalentieren kann das normale Nahrungsangebot bestimmter Vogelarten beeinträchtigen. Diese Beeinträchtigung kann in Jahren mit niedrigen Schalentierbeständen Folgen für die Nahrungsverfügbarkeit haben.

In den letzten zehn Jahren ist ein deutlicher Rückgang von Zahl und Größe der Muschelbänke mit ausgewachsenen Miesmuscheln zu beobachten, vor allem im niederländischen und im niedersächsischen Teil des Wattenmeeres. Die Saatmuschelfischerei ist ein wichtiger Grund für diesen Rückgang, jedoch spielen auch Eiswinter und Stürme dabei eine Rolle. Unklar ist, was die Hauptgründe für den Rückgang der *Sabellaria*-Riffe und der Seegraswiesen sind.

Weiteres Vorgehen

Im Rahmen der trilateralen Zusammenarbeit sind eine ganze Reihe von Maßnahmen vereinbart worden, um negativen Auswirkungen der Anwesenheit des Menschen in dem Gebiet und der Nutzung natürlicher und mineralischer Ressourcen entgegenzuwirken.

Angesichts des zu erwartenden Anstiegs des Meeresspiegels als Folge des Treibhauseffektes sind zusätzliche oder veränderte Strategien für das Management des Tidebereichs wünschenswert. Solche Strategien müssen sorgfältig auf die Dynamik der Offshore-Zone, der Strände und Dünen, der Salzwiesen und der Ästuarie betreffenden Strategien abgestimmt werden.

Darüber hinaus ist zur angemessenen Umsetzung der relevanten *gemeinsamen Ziele* ein optimiertes Management der typischen Lebensgemeinschaften des Tidebereichs, insbesondere der Wildmuschelbänke, der *Zostera*-Wiesen und der *Sabellaria*-Riffe, erforderlich.

Das Management der Seehunde im Tidebereich wird durch den Seehundmanagementplan abgedeckt. Dieser Plan wird in regelmäßigen Abständen geändert und fortgeschrieben.

4.1 Trilaterale Politik und Management

Natürliche Dynamik und Küstenschutz

4.1.1 Da zwischen der natürlichen Dynamik des Tidebereichs und Küstenschutzaktivitäten entlang der Festlandsküste, auf den Inseln und in der Offshore-Zone ein direkter Zusammenhang besteht, werden sich künftige Küstenschutzmaßnahmen grundsätzlich auf diese Wechselbeziehungen stützen.

4.1.2 Vordeichungen des Tidebereichs werden grundsätzlich verboten, und der Verlust von Biotopen durch Küstenschutzmaßnahmen wird so gering wie möglich gehalten. Deichverstärkungen werden am Standort vorhandener Deiche und vorzugsweise an der dem Land zugewandten Seite vorgenommen. (Siehe 3.1.7).

4.1.3 Eine Genehmigung für kleinere Änderungen an Außenpiers, Landungsbrücken und sonstigen Infrastrukturanlagen entlang der Wattenmeerküste wird nur nach sorgfältiger Prüfung sämtlicher Interessen erteilt.

4.1.4 Genehmigungen für neue, dauerhafte Bauwerke, die die natürliche Dynamik des Tidebereichs des Schutzgebietes beeinflussen können, werden nicht erteilt werden, außer aus zwingenden Gründen, die im überwiegenden öffentlichen Interesse liegen, und wenn keine Alternative gefunden werden kann.

Genehmigungen für neue, dauerhafte Bauwerke, die wahrscheinlich erhebliche Auswirkungen auf die natürliche Dynamik des Tidebereichs außerhalb des Schutzgebietes haben, werden nur nach Durchführung einer Verträglichkeitsprüfung in Übereinstimmung mit der EG-Richtlinie über die Umweltverträglichkeitsprüfung erteilt.

Alle Baumaßnahmen sind so durchzuführen, daß die Auswirkungen auf die Umwelt so gering wie möglich gehalten werden und dauerhafte oder langanhaltende Auswirkungen vermieden oder - wenn dies nicht möglich ist - kompensiert werden.

Schifffahrt, Hafen und Industrieanlagen

4.1.5. Erweiterungs- oder umfangreiche Umbauarbeiten an vorhandenen Hafen- und Industrieanlagen und der Bau neuer Anlagen sind so durchzuführen, daß die Auswirkungen auf die Umwelt so gering wie möglich gehalten werden und dauerhafte oder langanhaltende Auswirkungen vermieden oder - wenn dies nicht möglich ist - kompensiert werden. Im Schutzgebiet sind neue, noch nicht genehmigte Pläne für den Bau neuer sowie die Erweiterung oder umfangreiche Umbauten vorhandener Hafen- und Industrieanlagen nicht erlaubt, außer wenn dies aus zwingenden Gründen erforderlich ist, die im überwiegenden öffentlichen Interesse liegen, und wenn keine Alternative gefunden werden kann. (Identisch mit 6.1.1).

4.1.6 Das Management von Schifffahrtswegen und Häfen ist dem dafür vorgesehenen Zweck entsprechend durchzuführen; dabei sollten negative Auswirkungen so weit wie möglich vermieden werden.

Die Schifffahrt betreffende Baggerarbeiten sollten darauf ausgerichtet sein, natürlichen Prozessen so weit wie möglich ihren Lauf zu lassen.

4.1.7 Neue Schifffahrtswege zu den Häfen und den Wattenmeerinseln werden grundsätzlich nicht ausgebagert, es sei denn, die vorhandenen Wege drohen zu verschwinden.

4.1.8 Den Wattrücken⁴ kreuzende Schiffsverbindungen und andere Schifffahrtswege bestehen aufgrund der natürlichen Dynamik. Auf solchen Routen werden grundsätzlich keine Baggerarbeiten durchgeführt.

4.1.9 Geschwindigkeitsbegrenzungen innerhalb des Tidebereichs sind oder werden angeordnet, wo dies für notwendig erachtet wird.

Mineralgewinnung und Infrastruktur

4.1.10 Im Schutzgebiet werden neue Gewinnungsanlagen für Gas und Öl nicht genehmigt. Erkundungsmaßnahmen sind innerhalb des Schutzgebietes gestattet, wenn begründeterweise

⁴ Englisch: *Watershed*, niederländisch: *wantij*, dänisch: *vandskel*.

glaubhaft gemacht ist, daß die Lagerstätten von einem außerhalb des Schutzgebietes liegenden Standort aus ausgebeutet werden können. Da ein Rückgang des Naturwerts insgesamt verhindert werden muß, werden die Erkundungsmaßnahmen räumlich und zeitlich geregelt. Gegebenenfalls sollten flankierende Studien sowie Schadensminderungs- und Kompensationsmaßnahmen durchgeführt werden.

4.1.11 Die Entnahme von Sand im Schutzgebiet wird auf Aus- und Unterhaltungsbaggerungen von Fahrrinnen beschränkt. Dieser Sand kann unter anderem für Küstenschutz Zwecke verwendet werden. In besonderen Fällen kann Sand auch für Küstenschutz Zwecke entnommen werden. Bei der Entnahme von Sand im Wattenmeergebiet außerhalb des Schutzgebietes sollte von dem im Rahmen der Unterhaltung von Fahrrinnen anfallenden Sand in größtmöglichem Umfang Gebrauch gemacht werden. Die Entnahme sollte so durchgeführt werden, daß die Auswirkungen auf die Umwelt so gering wie möglich gehalten werden und dauerhafte oder langanhaltende Auswirkungen vermieden oder - wenn dies nicht möglich ist - kompensiert werden.

4.1.12 Genehmigungen für in kleinem Umfang erfolgende Sandentnahmen behalten ihre Gültigkeit. Kleinere Entnahmen von Schlick und Meerwasser für medizinische Zwecke bleiben weiterhin genehmigt.

4.1.13 Pipelines sollen so gebaut und geplant werden, daß die Umweltauswirkungen auf das Wattenmeerökosystem auf ein Minimum beschränkt bleiben und dauerhafte oder langanhaltende negative Auswirkungen vermieden und - wenn dies nicht möglich ist - kompensiert werden. Im Schutzgebiet sollen neue Genehmigungen für den Bau von Pipelines im Tidebereich zum Transport von Gas und Öl nicht erteilt werden, außer wenn solche Maßnahmen aus zwingenden Gründen notwendig sind, die im überwiegendem öffentlichen Interesse liegen und wenn keine Alternative gefunden werden kann. (Siehe 3.1.16).

4.1.14 Erforderliche Infrastrukturmaßnahmen zur Bereitstellung u.a. von Gas, Wasser und Elektrizität oder anderer Versorgungsleistungen auf den Inseln und den Halligen werden so durchgeführt, daß die Umweltauswirkungen auf das Wattenmeer auf ein Mindestmaß beschränkt bleiben und keine dauerhaften oder langanhaltenden negativen Auswirkungen entstehen. (Identisch mit 3.1.15).

Baggergut

4.1.15 Die Auswirkungen der Verklappung von Baggergut werden auf ein Mindestmaß reduziert. Zu den Kriterien gehören unter anderem geeignete Verklappungsorte und/oder -zeiten. (Identisch mit 6.1.3).

Mies- und Herzmuschelfischerei

4.1.16 Die negativen Auswirkungen der Herzmuschelfischerei werden durch folgende Maßnahmen beschränkt:

- Im deutschen Teil des Schutzgebietes ist die Herzmuschelfischerei nicht erlaubt.
- Im dänischen Teil des Wattenmeergebietes ist die Herzmuschelfischerei mit Ausnahme einiger kleiner Abschnitte entlang der Fahrrinne nach Esbjerg und in der Ho-Bucht nicht erlaubt.

- Im holländischen Teil des Wattenmeergebietes ist die Herzmuschelfischerei zwar erlaubt, jedoch ist sie durch die auf Dauer erfolgte Sperrung beträchtlicher Teile beschränkt worden; es bestehen Möglichkeiten zusätzlicher Beschränkungen zur Sicherstellung der Nahrung für Vögel. Eine Co-Management-Vereinbarung mit der Fischereiindustrie wird angewandt, in dessen Mittelpunkt der Schutz und die Förderung der Entwicklung von Wildmuschelbänken und *Zostera*-Wiesen stehen. (Identisch mit 9.1.3).

4.1.17 Die negativen Auswirkungen der Miesmuschelfischerei sind durch die auf Dauer erfolgte Sperrung beträchtlicher Teile begrenzt worden. Darüber hinaus ist das fischereiliche Management von Miesmuscheln u.a. auf den Schutz und die Förderung der Entwicklung von Wildmuschelbänken und *Zostera*-Wiesen ausgerichtet. (Identisch mit 9.1.4).

4.1.18 Die Miesmuschelfischerei wird grundsätzlich auf den Sublitoralbereich beschränkt. Auf der Grundlage nationaler Managementpläne, die in dem Umsetzungsbericht dokumentiert sind, kann der Fischerei auf den Wattenflächen stattgegeben werden. Der Fischereisektor wird aufgefordert, Informationen über die vorhandenen Praktiken auszutauschen und Möglichkeiten einer weitestgehenden Verringerung der Auswirkungen der Miesmuschelfischerei im allgemeinen sowie der Muschelsaatfischerei im besonderen zu untersuchen. (Identisch mit 9.1.5).

4.1.19 Die derzeitige Muschelkulturfläche wird nicht vergrößert.

4.1.20 Die bestehende Genehmigung für die Austernkultur bleibt aus traditionellen Gründen in Kraft. Nach dieser Genehmigung stammen die eingeführten Austern aus Brutstationen und stehen unter tierärztlicher Kontrolle. Neue Genehmigungen werden nicht erteilt.

Tourismus und Erholung

4.1.21 Der Erholungswert des Wattenmeergebietes wird aufrechterhalten. Zu diesem Zweck

- sind oder werden in den ökologisch empfindlichsten Gebieten Zonen eingerichtet, in denen keinerlei Freizeitaktivitäten, einschließlich des Betriebs von Ausflugsschiffen und von Booten, die für Freizeitwecke genutzt werden, erlaubt sind;
- ist oder wird der Einsatz von Jet Skis, Wasserskiern und ähnlich motorisierten Geräten verboten oder auf kleine, genau festgelegte Gebiete beschränkt;
- wird innerhalb des Schutzgebietes der Bau neuer Yachthäfen vermieden, und die Erweiterung der Kapazitäten vorhandener Yachthäfen wird nur innerhalb der genehmigten Grenzen gestattet;
- ist oder wird das Windsurfen beschränkt.

4.1.22 Geschwindigkeitsbegrenzungen für Schiffe wurden oder werden verhängt, wo dies für erforderlich erachtet wird, wobei sicherheits-, umweltschutz- und erholungsbezogene Faktoren berücksichtigt werden.

4.1.23 Die negativen Auswirkungen von Luftkissenbooten und Tragflächenbooten und sonstigen Hochgeschwindigkeitsbooten sind durch folgende Strategien auf ein Mindestmaß reduziert:

- In den Niederlanden und in Deutschland sind Luftkissenboote und Tragflächenboote im Tidebereich des Schutzgebietes verboten; sonstige neue Hochgeschwindigkeitsboote sind

außerhalb der festgelegten Schifffahrtswege in dem Gebiet verboten.

- In Dänemark werden Anträge für neue Hochgeschwindigkeitsboote nur auf der Grundlage einer Umweltverträglichkeitsprüfung genehmigt und nur dann, wenn dies nicht im Widerspruch zu den Naturschutzziele des Gebietes steht.

4.1.24 Es wird angestrebt, Störungen aufgrund von Freizeitaktivitäten und Tourismus durch Einführung und Anwendung von Informationssystemen und/oder zeitliche und räumliche Zonierung zu verringern.

4.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

4.2.1 Durchführung einer Studie über die möglichen Auswirkungen eines verstärkten Anstiegs des Meeresspiegels durch eine unter der Koordinierungsverantwortung der zuständigen Behörden einzurichtende Trilaterale Expertengruppe und, auf der Grundlage dieser Studie, die Entwicklung von Vorschlägen für eine zukünftige integrierte Küstenschutz- und Naturschutzpolitik. (Identisch mit 3.2.1, 5.2.2, 7.2.1).

4.2.2 Die Entwicklung von Strategien zum Schutz und zur Förderung von *Zostera* und *Sabellaria* auf der Basis vorhandener und neuer Erkenntnisse, da die Ursachen des Rückgangs dieser Arten noch nicht vollständig bekannt sind.

4.2.3 Eine Untersuchung der Möglichkeiten und Voraussetzungen für die Förderung der Entwicklung von natürlichen Mies- und Herzmuschelbänken, *Sabellaria*-Riffen und *Zostera*-Wiesen.

4.2.4 Eine Untersuchung der Auswirkungen der Krabbenfischerei auf die Bodenfauna.

4.2.5 Eine Untersuchung der Muschelschalenproduktion (Schill) im Gesamtsystem bis zu einer Grenze von drei Seemeilen seewärts vor den Inseln, um Informationen über die natürliche Schalenproduktion der Muscheln zu erhalten, anhand derer neue Quoten für eine nachhaltige Muschelschalenentnahme festgelegt werden.

4.2.6 Ein Ersuchen an die ständige Holländisch-Deutsche Grenzgewässerkommission, im Rahmen ihres Mandats die Ausarbeitung eines speziellen Aktionsplans für die Ems-Dollart-Mündung voranzutreiben.

4.2.7 Durchführung einer Bestandsaufnahme und Bewertung der nationalen Verfahrensweisen im Hinblick auf das Ausbaggern von Schifffahrtswegen.

5 Strände und Dünen

Zu den Stränden und Dünen gehören Strände, Primärdünen, Strandebenen, Primärdünentäler, Sekundärdünen und das hinter den Dünen gelegene Heideland (Erklärung von Leeuwarden, Anlage I). Die Mehrzahl der Strände und Dünen liegen an der der Nordsee zugewandten Seite der vorgelagerten Inseln. Auf dem Festland sind Strände und Dünen auf den Halbinseln Skallingen und Eiderstedt und in der Husumer Bucht zu finden.

Status

Dünen und Strände erfüllen eine wichtige Funktion im Küstenschutz. In den meisten Teilen des Wattenmeeres sind Dünen unter Schutz gestellt. Die Dynamik der Küstenzone ist eingeschränkt worden, insbesondere in der Nähe von Wohnbereichen, Gebäuden und sonstigen künstlichen Bauwerken. Der Wunsch nach mehr Sicherheit und besserer Bestellbarkeit und Bewohnbarkeit der Flächen hat auch zum Bau von Sanddämmen zwischen aneinandergrenzenden Dünenzonen oder zum Bau langgestreckter Sanddämme an der Ostseite der Inseln geführt. Die Folge ist ein erheblicher Verlust dynamischer Bereiche und der Untergang relativ seltener Teillebensräume wie etwa grüner Strandebenen und Primärdünentäler gewesen.

Weite Teile unserer stabilen Dünenregionen müssen in früherer Zeit überweidet gewesen sein; daraus ergab sich eine sehr dynamische, jedoch nicht natürliche Situation. Sie hat sich völlig verändert: Die meisten älteren Dünen sind inzwischen stabilisiert, zum Teil von Kiefernplantagen bedeckt; Sandverwehungen werden durch Küstenschutzmaßnahmen eingeschränkt. Die meisten Altdünen sind inzwischen erosionsresistent und damit mehr oder weniger fossile Gebilde mit alternder Vegetation ohne natürliche Erneuerung durch Bildung von Sekundärdünen.

Die Entnahme von Grundwasser hat auf vielen Inseln zu einer Absenkung des Grundwasserspiegels und infolgedessen zum Verschwinden der feuchten Dünentäler mit ihrer typischen Vegetation geführt.

Die Dünenvegetation ist durch den Eintrag von Nährstoffen aus der Luft beeinträchtigt. Dünen und Strände üben eine starke Anziehungskraft auf Touristen aus. Eine intensive Nutzung kann zu einer Schädigung der Vegetation und einer Störung der Tiere führen.

Gemeinsame Ziele

Verbesserung der natürlichen Dynamik von Stränden, Primärdünen, Strandebenen und Primärdünentälern in Verbindung mit der Offshore-Zone.

Eine zunehmende Gewährleistung der natürlichen Vegetationsfolge (Sukzession).

Günstige Bedingungen für Zug- und Brutvögel.

Bewertung

Im Mittelpunkt der derzeitigen Politik stehen vor allem der Schutz und die Erhaltung von Dünen und Stränden und die Harmonisierung von Naturschutz- und Küstenschutzpolitik. Diese Politik hat im allgemeinen den Status Quo festgeschrieben. Die Belastung durch Erholung und Freizeit bringt weiterhin einen Verlust natürlicher Dünen- und Strandflächen, die Beeinträchtigung von Tieren und Pflanzen und eine Absenkung des Grundwasserspiegels aufgrund der vermehrten Grundwasserentnahme mit sich. Die beiden einzigen bedrohten Brutvogelarten im Wattenmeergebiet, der Seeregenvogel und die Zwergseeschwalbe, brüten auf Strandflächen.

Weiteres Vorgehen

Zur Umsetzung der Ziele einer Verbesserung der natürlichen Dynamik und der natürlichen Vegetationsfolge (Sukzession) bedarf es einer aktiveren Politik, die Küstenschutztechniken fördert, die eine größere natürliche Dynamik zulassen. Darüber hinaus könnten auch aktiv stimulierende Maßnahmen zur Verbesserung der Dynamik in Strand- und Dünenzonen ergriffen werden. Das Küstenmanagement muß sorgfältig auf die natürlichen Werte und natürlichen Vorgänge abgestimmt werden.

Mehr Schutz für Strandbrüter kann durch relativ einfache, räumlich und zeitlich begrenzte Zonierungsmaßnahmen erreicht werden. Davon kann auch die Kegelrobbe profitieren, die auf Sandflächen wirft und säugt.

Es sollten Anstrengungen unternommen werden, den Schutz der Dünenzonen im Wattenmeergebiet auszudehnen.

5.1 Trilaterale Politik und Management

5.1.1 Dünen werden unter Schutz gestellt, soweit dies bislang noch nicht geschehen ist, und der Ablauf natürlicher Prozesse, insbesondere hinsichtlich der Pflanzen- und Tierwelt, wird in diesem Lebensraum zugelassen werden. Zu diesem Zweck wird im Bereich des Dünenschutzes und der Dünenentwicklung die beste Umweltpolitik angewendet.

5.1.2 Naturschutzinteressen und Küstenschutzmaßnahmen werden weiter harmonisiert, wobei berücksichtigt wird, daß die Sicherheit der Bevölkerung von maßgeblicher Bedeutung ist.

5.1.3 Im Zusammenhang mit Stränden berücksichtigt die trilaterale Politik die Anforderungen

der Freizeitgestaltung und des Tourismus, des Küstenschutzes sowie der Naturwerte, wie etwa eine hohe geomorphologische Dynamik und wichtige Brutgebiete. Soweit möglich, sollte verstärkt ein natürlicher Zustand durch ein interventionsfreies Management [hands-off management] hergestellt werden.

5.1.4 Zur Verhinderung eines weiteren Verlustes von Dünenbereichen wird die vorhandene Infrastruktur grundsätzlich nicht ausgebaut, und neue Anlagen werden grundsätzlich nicht genehmigt.

5.1.5 Das Küstenmanagement sollte auf eine natürliche dynamische Entwicklung ausgerichtet sein, wobei der Notwendigkeit, die Sicherheit der Inselbewohner zu gewährleisten und die Stabilität und Infrastruktur der Inseln sicherzustellen, Rechnung zu tragen ist.

5.1.6 Der Verlust von Biotopen durch Küstenschutzmaßnahmen wird auf ein Mindestmaß beschränkt.

5.1.7 Wenn Küstenschutzmaßnahmen durchgeführt werden, wird die beste Umweltpraxis angewandt.

5.1.8 Es wird angestrebt, Störungen aufgrund von Freizeitaktivitäten und Tourismus durch Einführung und Anwendung von Informationssystemen und/oder zeitliche und räumliche Zonierung zu verringern. (Identisch mit 3.1.12)

5.1.9 Die Wiederherstellung der natürlichen Dynamik ist von großer Wichtigkeit. Sie könnte z.B. durch folgendes erreicht werden:

- durch ungehinderte Sanddrift,
- durch Wiederherstellung der natürlichen Dünenvegetation, sofern der Küstenschutz nicht beeinträchtigt wird.

5.1.10 Die Entnahme von Grundwasser wird so geregelt, daß keine nachteiligen Auswirkungen auf feuchte Dünentäler entstehen.

5.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

5.2.1 Die Auswahl von für eine dynamische Dünenentwicklung eventuell in Frage kommenden Gebieten und die Ausarbeitung von Plänen zur Stimulierung und Verbesserung der dynamischen Entwicklung anhand verfügbarer Informationen.

5.2.2 Durchführung einer Studie über die möglichen Auswirkungen eines verstärkten Anstiegs des Meeresspiegels durch eine unter der Koordinierungsverantwortung der zuständigen Behörden einzurichtende Trilaterale Expertengruppe und, auf der Grundlage dieser Studie, die Entwicklung von Vorschlägen für eine zukünftige integrierte Küstenschutz- und Naturschutzpolitik. (Identisch mit 3.2.1, 4.2.1, 7.2.1).

5.2.3 Unterstützung von Versuchen mit Offshore-Sandaufspülungen.

5.2.4 Durchführung einer Bestandsaufnahme und Bewertung der derzeitigen besten Umweltpraxis für den Küstenschutz.

6 Ästuare

Die in die trilaterale Zusammenarbeit einbezogenen Ästuare werden zum Lande hin durch die mittlere Brackwasserlinie abgegrenzt und zum Meer hin durch die mittlere 10‰₀₀ Isohaline bei Hochwasser im Winter. Bezogen auf das Wattenmeergebiet handelt es sich bei den Ästuarbereichen demnach um die Gebiete zwischen der seewärts festgelegten 10‰ Isohaline und der mittleren Brackwassergrenze der Flüsse bzw. bei der Abgrenzung gegenüber dem Land um die Gebiete, die vor den Hauptdeichen liegen, oder falls kein Hauptdeich vorhanden ist, bis zur Springtiden-Hochwasserlinie, einschließlich der den durch das Ramsar-Übereinkommen und/oder die EG-Vogelschutzrichtlinie designierten Gebieten zugehörigen Binnenlandgebiete. Zu den Ästuaren zählen die Flußmündungen, in denen ein natürlicher Wasseraustausch mit dem Wattenmeer stattfindet. Solche Brackwasserzonen gehören zu der Übergangszone zwischen Flüssen und Gezeitengewässern. Im Wattenmeergebiet gibt es vier derartige Ästuare mit ‚offenem Zugang‘ zum Wattenmeer, nämlich die Varde Å im dänischen Wattenmeergebiet und die Elbe, die Weser und die Ems im deutschen Wattenmeergebiet, während im holländischen Teil keine Ästuare erhalten geblieben sind.

Status

Die Ästuare dienen als Wanderweg für wandernde Fischarten wie etwa den Schnepel, den Lachs, die Forelle und den Stör. Sie sind von Salzwiesen umsäumt, in denen statt der Portulak Keilmelde und anderer Salzwiesenarten Schilf und die Gemeine Strandsimse großräumig dominieren können. Die Ausflockung von Tonmineralien weist auf Schlamm Boden mit einer benthischen Fauna hin, die die Bedürfnisse von Vögeln wie dem Säbelschnäbler, dem Rotschenkel und dem Dunklen Wasserläufer erfüllt. Die Vegetation der Brackwassermarschen produziert mehr Biomasse als jede andere Salzwiese und lockt unzählige Enten und Gänse an, die sich von den Pflanzen und den im Herbst abgegebenen Samen ernähren.

Brackwasserbereiche sind auch wichtige Überschwemmungsflächen. Viele dieser Brackwassermarschen sind urbar gemacht worden, und verschiedene Flußmündungen (insbesondere die kleineren) sind mit Schleusen versehen, die eine natürliche Vermischung von Süß- und Salzwasser und die Entstehung von Übergangszonen verhindern. In den Niederlanden sind Bemühungen im Gang, das Schleusenregime mit dem Ziel zu ändern, einen natürlicheren Übergang zwischen Süß- und Salzwasser zu schaffen.

Die Ästuare der Elbe, der Weser und der Ems bilden die seeseitigen Zugangswege zu den wichtigsten deutschen Seehäfen. Das Management dieser Seeschiffahrtswege liegt im öffentlichen Interesse und wird durch Gesetz geregelt. Die Mündungsbereiche der Elbe und der Weser gehören zu den am stärksten industrialisierten Standorten der Wattenmeerregion.

Das Mündungsgebiet der Varde Å befindet sich zwar morphologisch noch im natürlichen Zustand, doch es findet dort eine sehr intensive landwirtschaftliche Nutzung statt.

Gemeinsame Ziele

Schutz wertvoller Teile der Ästuare.

Erhaltung und nach Möglichkeit Wiederherstellung der Flußufer in ihren natürlichen Zustand.

Bewertung

Die ökologische Bedeutung der Ems mit ihrer guten Wasser- und Sedimentqualität ist im Vergleich zu den anderen Ästuaren hoch anzusetzen. In den letzten zehn Jahren hat sich die Situation u.a. infolge der Vertiefung des Flusses und der damit verbundenen ökologischen Auswirkungen verschlechtert. Trotz eines verstärkten Uferschutzes mit künstlichen Bauwerken befinden sich die Voruferbereiche in einem naturnahen Zustand mit relativ extensiver landwirtschaftlicher Nutzung.

Die Erschließung der Wesermündung für die Schifffahrt, die Bedeichung der Flußufer, sowie der Ausbau der Hafen- und Industrieanlagen haben zu erheblichen Veränderungen der morphologischen und hydrographischen Situation sowie der Flora und der Fauna geführt. Eine der Folgen war, daß sich im äußeren Teil des Mündungsgebietes mehr Schlamm abgelagert hat als unter natürlichen Bedingungen und daß sich auch eine Wolke aus dispersem Material gebildet hat. Baggerarbeiten und Eindeichung der Elbe und der gleichzeitige Ausbau der Industrie- und Hafenanlagen in dem Gebiet haben das ökologische System erheblich verändert. Im Mündungsgebiet gibt es nur noch wenige Teilräume, die als natürlich oder ungestört betrachtet werden können. Die verbleibenden Voruferbereiche sind durch künstliche Buhnen geschützt und könnten als naturnahe Voruferbereiche bezeichnet werden.

Die Varde Ä-Mündung selbst ist nicht reguliert worden, wohingegen die landwirtschaftliche Nutzung der Marschen und Wiesen intensiviert worden ist.

Weiteres Vorgehen

Die im Hinblick auf Wasser und Sedimente und Brackwassermarschen verfolgte Politik gilt gleichermaßen auch für die entsprechenden Bestandteile der Ästuare.

In beträchtlichen Teilen der deutschen Ästuare haben menschliche Nutzungen Vorrang. Das Management von Schifffahrtsrouten und -häfen ist dem dafür vorgesehenen Zweck entsprechend zu gestalten. Dennoch müssen die ökologischen Funktionen der Ästuare erhalten und wiederhergestellt werden. Zu diesem Zweck wird derzeit ein Konzept für die deutschen Ästuare erstellt, um Möglichkeiten zum Schutz wertvoller Teile zu untersuchen und, soweit möglich, den natürlichen Zustand der Flußufer wiederherzustellen.

In der Varde Ä-Mündung wird eine Extensivierung der derzeitigen landwirtschaftlichen Nutzung angestrebt, und ein Renaturierungsprojekt wurde bereits initiiert.

Die Prüfung der Umweltverträglichkeit neuer Aktivitäten, Ausgleich und Schadensminderung sowie Renaturierungsprojekte sind zentrale Elemente von Politik und Management. Wo notwendig, müssen wertvolle, noch nicht geschützte Teile der Ästuare unter Schutz gestellt werden.

Das Schleusenregime muß in manchen Gebieten geändert werden, damit ein regelmäßiger Süßwasserabfluß vom Festland gewährleistet und bessere Bedingungen für wandernde Fischarten geschaffen werden können.

6.1 Trilaterale Politik und Management

Die zu verfolgende Politik im Hinblick auf wichtige Bestandteile der Ästuarie, d.h. die Gewässer, die Salz- und Brackwasserwiesen und die ländlichen Gebiete, ist in den Kapiteln 2, 3, 8 bzw. 9 formuliert worden. Die entsprechenden Teile dieser Politik gelten auch für wertvolle Teile von Ästuaren. Dabei geht es insbesondere um die Verklappung von Baggergut, die Landwirtschaft, die Jagd, die Fischerei, Erholung und Freizeit sowie den Energiebereich.

6.1.1 Erweiterungs- oder umfangreiche Umbauarbeiten an vorhandenen Hafen- und Industrieanlagen und der Bau neuer Anlagen sind so durchzuführen, daß die Auswirkungen auf die Umwelt so gering wie möglich gehalten werden und dauerhafte oder langanhaltende Auswirkungen vermieden oder - wenn dies nicht möglich ist - kompensiert werden. Im Schutzgebiet sind neue, noch nicht genehmigte Pläne für den Bau neuer sowie für die Erweiterung oder umfangreiche Umbauten vorhandener Hafen- und Industrieanlagen nicht erlaubt, außer wenn dies aus zwingenden Gründen erforderlich ist, die im überwiegenden öffentlichen Interesse liegen, und wenn keine Alternative gefunden werden kann. (Identisch mit 4.1.5).

6.1.2 Die Vertiefung der Fahrrinnen in den Ästuaren wird in Verbindung mit einer Gesamtprüfung der Möglichkeiten für eine Kompensation und Schadensminderung der Maßnahmen durchgeführt.

6.1.3 Die Auswirkungen der Verklappung von Baggergut werden auf ein Mindestmaß reduziert. Zu den Kriterien gehören unter anderem geeignete Verklappungsorte und/oder -zeiten. (Identisch mit 4.1.15).

6.1.4 Wertvolle Teile der Ästuarie werden geschützt, und Flußufer werden, soweit möglich, in ihrem natürlichen Zustand belassen und renaturiert.

6.1.5 Die Übergangszone zwischen Süß- und Salzwasser sollte so natürlich wie möglich sein.

6.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

6.2.1 Erstellung eines gemeinsamen Berichts über existierende Bestandsaufnahmen und ihre Ergebnisse zur Bestimmung der wertvollen Teile einschließlich der Flußufer und zum rechtlichen und/oder administrativen Schutz wertvoller Bereiche in den Ästuaren. Über die Ergebnisse wird auf trilateraler Ebene beraten werden, zum Beispiel um Möglichkeiten für Renaturierungsprojekte, einschließlich der Wiederherstellung von Übergangszonen, zu bestimmen.

6.2.2 Die Ergebnisse einer niederländischen Untersuchung über die besten Standorte für die Wiederherstellung von Übergangszonen in Mündungsgebieten (in Frage kommende Gebiete: Westerwoldsche Aa, IJsselmeer, Amstelmeer, Lauwersmeer und Polder), in denen ein Austausch zwischen Süß- und Salzwasser stattfindet (Schöpfwerke), werden ausgewertet werden; im Anschluß daran könnten zusätzliche Maßnahmen ergriffen werden.

6.2.3 In Niedersachsen wird derzeit ein Konzept für die deutschen Ästuarie erarbeitet mit dem Ziel, Möglichkeiten zum Schutz wertvoller Teile und zur Erhaltung sowie, soweit möglich, zur Renaturierung der Flußufer zu prüfen.

6.2.4 Die Auswertung der Ergebnisse der obengenannten Untersuchungen auf trilateraler Ebene, die in die weitere Ausarbeitung des Plans einbezogen werden wird.

6.2.5 Die Initiierung eines Projektes, in enger Zusammenarbeit mit den verantwortlichen Hafenbehörden, in dessen Rahmen untersucht werden soll, wie Hafenausbau und Umweltschutz miteinander in Einklang gebracht werden können.

6.2.6 Die Auswertung des laufenden Programms zur Wiederansiedlung des Schnepfels in Dänemark und in Schleswig-Holstein und die Erwägung weiterer Maßnahmen in anderen Flüssen des Wattenmeeres.

6.2.7 Renaturierung des Varde Ä-Ästuars durch Extensivierung der landwirtschaftlichen Nutzung und Wiederherstellung natürlicher hydrologischer Bedingungen.

7 Die Offshore-Zone

Die Offshore-Zone erstreckt sich von der 3-Seemeilen-Linie bis zu einer gedachten Linie, die die äußeren Enden der Inseln miteinander verbindet. Die Grenze zwischen der Offshore-Zone und den Inselstränden wird durch das mittlere Tideniedrigwasser bestimmt (Leeuwarden Erklärung Anlage I).

Status

Die natürliche Morphologie der Offshore-Zone steht in engem Zusammenhang mit der natürlichen Dynamik des Tidebereichs und der Strände und Dünen: aus dem Küstenvorfeld der Nordsee bis hinaus zur 20 m-Tiefenlinie findet ein Nettotransport von Sand ins Wattenmeer statt, für den die Gesamtzirkulation des Wassers maßgebend ist. Die Zone spielt eine wichtige Rolle bei der Nahrungssuche und Mauser von Enten, für Seehunde und Schweinswale.

In der trilateralen Zusammenarbeit liegen kaum Erfahrungen mit dem Management der Offshore-Zone vor. Teile der deutschen Nationalparke liegen in der Offshore-Zone. Der gesamte innerhalb des Wattenmeergebietes liegende dänische Offshore-Bereich ist unter Schutz gestellt. Im schleswig-holsteinischen Teil ist die Öl- und Gaserschließung und -gewinnung nur im Konzessionsgebiet der Mittelplate gestattet.

Im dänischen Teil der Offshore-Zone ist der Fang von Schalentieren mit Ausnahme von Miesmuscheln, Herzmuscheln und Krabben untersagt. In den zu den Nationalparken gehörenden Teilen der deutschen Offshore-Zone ist die Entnahme von Sand grundsätzlich untersagt. Für die Herzmuschelfischerei ist die Erteilung von Genehmigungen nicht geplant. Weitere Einschränkungen anthropogener Nutzungen sind nicht vorhanden.

In den Niederlanden ist die Offshore-Zone als Teil einer bis zur 20 m-Tiefenlinie reichenden Zone als Umweltschutzzone ausgewiesen: innerhalb dieser Zone wird ein spezieller Schutzgrad gewährleistet, der zum Schutz, zur Regenerierung und zur Entwicklung der Ökosysteme in der gesamten Nordsee und dem Wattenmeer beitragen soll.

Gemeinsame Ziele

Förderung einer natürlichen Morphologie, auch in bezug auf die Außendeltas zwischen den Inseln.

Gute Nahrungsverfügbarkeit für Vögel.

Lebensfähige Bestände und ein natürliches Reproduktionsvermögen für den Seehund, die Kegelrobbe und den Schweinswal.

Bewertung

Da zwischen der natürlichen Dynamik des Tidebereichs und Küstenschutzaktivitäten entlang der Festlandsküste, auf den Inseln und in der Offshore-Zone eine direkte Beziehung besteht, sollten sich künftige Küstenschutzmaßnahmen grundsätzlich auf diese Wechselbeziehungen stützen, die heute besser bekannt sind und im Küstenschutzmanagement berücksichtigt werden.

Die Entnahme von Sand ist nicht in allen Fällen nach der Bedeutung der Offshore-Zone und genauer genommen des Bereichs bis zur 20 m-Tiefenlinie für den Gesamtsandhaushalt des Wattenmeeres geregelt.

Die Offshore-Zone ist in Zeiten der Nahrungsknappheit für Vögel von Bedeutung. Die Sicherstellung der Nahrungsgrundlage von (Tauch-)Vögeln hängt eng mit der Muschelfischerei in dem Gebiet zusammen (z.B. *Spisula*-Fischerei). Auf der Konferenz in Leeuwarden wurde daher beschlossen, Untersuchungen an Schalentierbeständen (z.B. *Spisula*) und den Auswirkungen der Fischerei auf Benthos-Bestände vor den Inseln anzustellen und diese je nach Ergebnis auf trilateraler Basis zu besprechen, in dem Bestreben, die Nahrungsgrundlage für Vögel sicherzustellen (Leeuwarden Erklärung Art. 54).

Außerdem wurde beschlossen, die Möglichkeiten eines gemeinsamen Forschungsprojektes über die Auswirkungen der Krabbenfischerei (einschließlich der industriellen Krabbenfischerei) sowie des Plattfischfangs auf die Fauna des Meeresbodens im Rahmen der nationalen Zuständigkeiten zu prüfen mit dem Ziel, im Jahre 1997 trilaterale Vorschläge zu erstellen und - je nach Ergebnis der Untersuchungen - weitere Regelungen zu prüfen, einschließlich der Möglichkeit, Teile des deutschen und holländischen Wattenmeeres zu sperren (Leeuwarden Erklärung Art. 51).

Wie das vor kurzem abgeschlossene Gemeinsame Seehundprojekt gezeigt hat, verbringen Seehunde einen Teil ihrer Zeit in einem bis zu 20 km vor die Küste reichenden Gebiet. Schweinswale zeigen sich in zunehmender Zahl in dem angrenzenden Küstenabschnitt der Nordsee, insbesondere im Winter und teilweise im Frühling. Die schleswig-holsteinische Offshore-Zone bei Sylt scheint sich zu einem bedeutenden Aufzuchtgebiet für Schweinswale entwickelt zu haben.

Weiteres Vorgehen

Aufgrund der Wechselwirkungen zwischen hydrologischen und geomorphologischen Prozessen in der Offshore-Zone, den Dünen und Stränden, dem Tidebereich und den Salzwiesen muß die zu verfolgende Politik zur Verstärkung der natürlichen Dynamik in diesen Lebensräumen sorgfältig abgestimmt werden.

Für die gesamte Offshore-Zone muß eine Politik zur Sicherstellung der Nahrungsgrundlage von Vögeln entwickelt werden; dies wird anhand der Ergebnisse derzeit laufender Forschungsprojekte geschehen.

Die Offshore-Zone gehört zum Geltungsbereich des Seehundmanagementplans (siehe Kapitel 10). Dieser Plan wird in regelmäßigen Abständen ergänzt und fortgeschrieben.

Angesichts der hohen Schweinswalbestände in der Offshore-Zone werden Maßnahmen zur Förderung dieser Entwicklung, insbesondere in Aufzuchtgebieten, eingeleitet.

7.1 Trilaterale Politik und Management

7.1.1 Die künftige Küstenschutzpolitik wird sich grundsätzlich auf einen integrierten Ansatz für Küstenschutzaktivitäten an der Festlandsküste, auf den Inseln und in der Offshore-Zone stützen.

7.1.2 Der Rolle der Offshore-Zone im Gesamtsandhaushalt des Wattenmeeres wird vermehrte Aufmerksamkeit zugewandt.

7.1.3 Die Entnahme von Sand wird nur von außerhalb des Wattenmeergebietes erfolgen. Für lokale Küstenschutzmaßnahmen können Ausnahmegenehmigungen erteilt werden, wenn dies der besten Umweltpraxis im Küstenschutz entspricht.

7.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

7.2.1 Durchführung einer Studie über die möglichen Auswirkungen eines verstärkten Anstiegs des Meeresspiegels durch eine unter der Koordinierungsverantwortung der zuständigen Behörden einzurichtende Trilaterale Expertengruppe und, auf der Grundlage dieser Studie, die Entwicklung von Vorschlägen für eine zukünftige integrierte Küstenschutz- und Naturschutzpolitik. (Identisch mit 3.2.1, 4.2.1, 5.2.2).

7.2.2 Eine Untersuchung der Schalentierbestände (z.B. *Spisula*) sowie der Auswirkungen der Fischerei auf die Benthos-Bestände seewärts der Inseln ; je nach Resultat werden die Ergebnisse auf trilateraler Basis im Hinblick auf die Sicherung der Nahrungsgrundlage der Vögel erörtert werden.

8 Ländliches Gebiet

Zum ländlichen Gebiet gehören Wiesen und Ackerland auf den Inseln und dem Festland mit engem ökologischen Bezug zum Wattenmeer (Leeuwarden Erklärung Anlage I).

Ein enger ökologischer Bezug zum Wattenmeer läßt sich eindeutig nachweisen, wenn das Gebiet physikalische und biologische Faktoren aufweist, die für typische Wattenmeerarten wie etwa bestimmte Vogelarten unentbehrlich sind. Der Mensch hat diese Gebiete, wie z.B. Wiesen, Grün- und Weideland, durch Mähen und Weidehaltung von Kühen, Pferden und Schafen sowie durch den Anbau landwirtschaftlicher Erzeugnisse, wie etwa Getreide, Kartoffeln und Raps, beeinflußt. Die Nutzung durch den Menschen hat in einem Großteil der ländlichen Gebiete Vorrang.

Status

Durchzügler wie z.B. manche Watvögel, Enten und Gänsearten frequentieren während ihres Aufenthaltes im Wattenmeergebiet die ländlichen Gebiete auf den Inseln und auf dem Festland hinter den Deichen. Wiesen, Weide- und Ackerflächen dienen dem Goldregenpfeifer, dem Kiebitz, dem Kampfläufer und dem Regenbrachvogel hauptsächlich im Frühjahr und Herbst als Rastplätze.

Die pflanzenfressenden Vogelarten Pfeifente, Weißwangengans und in geringerem Maß auch Ringelgans nutzen die Wiesen- und Ackerflächen im Herbst und im Frühjahr ebenfalls als Nahrungsgebiete.

Außerdem dienen ländliche Gebiete, wie etwa die Wiesen- und Ackerflächen auf den Inseln und auf dem Festland hinter den Deichen, bei Flut, d.h. wenn die Rastplätze auf den vor den Deichen gelegenen Flächen wegen des Hochwassers unbenutzbar sind, auch als Ausweichquartier.

Gemeinsame Ziele

Günstige Bedingungen für Flora und Fauna, insbesondere Zug- und Brutvögel.

Bewertung

Alle von einer typischen Wattenmeervogelart genutzten Lebensräume sind miteinander verbunden und voneinander abhängig. Alle diese Lebensräume sind für die verschiedenen Arten zu unterschiedlichen Zeitpunkten von Bedeutung und stellen eine wesentliche Voraussetzung für die natürliche Entwicklung dieser Arten im Wattenmeer dar. Dieser Aspekt sollte bei der Entwicklung einer Managementstrategie für den Schutz verschiedener Vogelpopulationen berücksichtigt werden.

Für solche Arten, die in ländlichen Gebieten hinter den Deichen (wie Wiesen und Ackerflächen) brüten (z.B. Kiebitz, Austernfischer und Uferschnepfe), sollten in hinreichender Nähe zu den Brutplätzen Nahrungsgebiete und geeignete Rastplätze auf den Wattflächen oder in den Salzwiesen verfügbar sein.

Die pflanzenfressenden Vogelarten Pfeifente, Weißwangengans und in geringerem Maß auch Ringelgans nutzen von September/Oktobre bis März/April Wiesen- und Ackerflächen als Nahrungsreviere. Bei der Habitatnutzung ist ein Wechsel von den traditionellen natürlichen Nahrungsgebieten wie etwa Seegras- und Salzwiesen zu landwirtschaftlich genutzten Flächen (z.B. intensiv genutztem Grünland) zu verzeichnen, der zu Schäden auf diesen Flächen und in Folge dessen zu Konflikten mit Landwirten geführt hat. Die betroffenen Arten sind gezwungen worden, sich ihre Nahrung auf landwirtschaftlich genutzten Grünlandflächen zu suchen, da ihre natürlichen Lebensräume verlorengegangen oder verändert und/oder Störeinflüssen ausgesetzt sind. Sowohl in der Qualität als auch der Quantität der natürlichen Lebensräume sind unter dem Einfluß der Landwirtschaft, der Industrie, des Hochwasserschutzes und der Erholungsnutzungen Einbußen zu verzeichnen. Anthropogene Störungen als Folge der zunehmenden Nutzung der Außendeich- und Wattenflächen für Freizeit und Erholung haben eine stärkere Inanspruchnahme der ländlichen Gebiete mit sich gebracht.

Nachts werden die Marschen, Grünlandflächen und Felder hinter den Deichen intensiv von Pfeifenten genutzt, insbesondere dann, wenn sie nicht gestört werden. Allerdings sind die Nutzung landwirtschaftlich genutzter Flächen durch Gänse und Enten und folglich auch die sich daraus ergebenden Konflikte auf bestimmte örtlich begrenzte Gebiete konzentriert. Das hängt nicht nur von der Art des Managements der betreffenden Gebiete ab, sondern auch vom Management der Lebensräume und der Gänse an anderen Orten. Die Entwicklungen in der landwirtschaftlichen Nutzung (z.B. Flächenstillegung oder Umwidmung von Wiesen in Ackerland) wirken sich auch auf die Inanspruchnahme durch Gänse und Enten aus.

Weiteres Vorgehen

Wichtigstes Element der künftigen Politik und des künftigen Managements ist, auf eine nachhaltige landwirtschaftliche Nutzung des ländlichen Gebietes hinzuwirken. Es liegt jedoch auf der Hand, daß dies nur in enger Zusammenarbeit und auf freiwilliger Basis mit dem Agrarsektor geschehen kann.

Die regionalen und lokalen Behörden tragen eine wichtige Verantwortung, wenn es darum geht, zu einer nachhaltigen Nutzung in Zusammenarbeit mit den Bewohnern des Gebietes anzuregen. Auch Maßnahmen im Tidebereich und in den Salzwiesen tragen dazu bei, günstige Bedingungen für die betroffenen Vogelarten zu schaffen.

8.1 Trilaterale Politik und Management

Windenergie und landwirtschaftliche Nutzung sind die wichtigsten anthropogenen Tätigkeiten, die für das *gemeinsame Ziel*, ‚günstige Bedingungen für Vögel in ländlichen Gebieten‘ relevant sind.

Trilaterale Maßnahmen in Hinblick auf das Management menschlicher Tätigkeiten, die für das ländliche Gebiet relevant sind und die auch für die spezifischen *gemeinsamen Ziele* für Vögel von Relevanz sind, wie z.B. die Jagd, werden in Kapitel 9 über Vögel umfassend behandelt.

Zur Zeit wird ein „Internationaler Vogelzugmanagementplan Dunkelbäuchige Ringelgans“ (Einzelarten-Aktionsplan im Rahmen des Afrikanisch-Eurasischen Wasservogelabkommens - AEWA) ausgearbeitet, der auf der nächsten Trilateralen Regierungskonferenz vorgelegt werden soll.

Landwirtschaftliche Nutzung

8.1.1 Zur Förderung des Naturschutzes, zur Erhaltung typischer Landschaftsbestandteile und zum Schutz des Kulturerbes wird eine nachhaltige Landwirtschaft unterstützt, u.a. auch finanziell.

8.1.2 Für landwirtschaftliche Zwecke erschlossene Naturräume sollten - wo möglich - im Rahmen einer freiwilligen Zusammenarbeit mit den Eigentümern und mit ihrer aktiven Beteiligung renaturiert werden.

8.1.3 Bemühungen des Agrarsektors, die Ausbringung und unbeabsichtigte Schädwirkungen von Pflanzenschutzmitteln und anderen giftigen Stoffen sowie Düngemitteln im ländlichen Gebiet zu verringern, werden unterstützt, u.a. auch finanziell.

8.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

8.2.1 Durchführung von Diskussionen mit den ortsansässigen Landwirten in den Poldergebieten, um festzustellen, welche Bewirtschaftungsmethoden lang- und kurzfristig am aussichtsreichsten erscheinen, um die *gemeinsamen Ziele* mit einer nachhaltigen Landwirtschaft zu verknüpfen.

8.2.2 Eine Untersuchung der Möglichkeiten für eine nachhaltige Landwirtschaft und für die Verknüpfung von Landwirtschaft und Naturmanagement im ländlichen Gebiet.

9 Vögel

Vögel nutzen verschiedene Habitattypen des Wattenmeergebietes. Daher sind alle Lebensräume, die von einer Art oder Population genutzt werden, miteinander verbunden oder voneinander abhängig. Zum Beispiel sollten Nahrungsgebiete und geeignete Rastplätze auf den Wattflächen oder in den Salzwiesen in ausreichender Nähe zum Brutplatz einer Art vorhanden sein. Alle diese Lebensräume sind für die verschiedenen Arten zu unterschiedlichen Zeitpunkten wichtige Habitattypen und stellen eine wesentliche Voraussetzung für die natürliche Entwicklung dieser Arten im Wattenmeergebiet dar; demnach sollten sie bei der Entwicklung einer Managementstrategie zum Schutz von Vögeln/unterschiedlichen Vogelarten/-populationen berücksichtigt werden. Aus diesem Grund sind die *gemeinsamen Ziele* für Vögel, einschließlich ihrer Teilziele, mehr oder weniger für alle Habitattypen im Wattenmeergebiet relevant.

Habitatübergreifende Managementmaßnahmen sowie Maßnahmen für Vogelarten, die hauptsächlich in bestimmten Habitattypen vorkommen, werden angesprochen.

Status

Die Erhaltungssituation der Vögel im Wattenmeergebiet hängt in erster Linie von den Witterungsverhältnissen, der Nahrungsverfügbarkeit, Störungen infolge verschiedener Aktivitäten des Menschen und von der Belastung durch Schadstoffe, insbesondere durch Schwermetalle, organische Mikroverunreinigungen und Öl, ab.

Jahr für Jahr halten sich große Mengen von Enten und Gänsen während der Mauser im Wattenmeergebiet auf. Diese Vögel sind während der Mauser flugunfähig und extrem störanfällig. Die pflanzenfressenden Vogelarten Pfeifente, Weißwangengans und in geringerem Maße Ringelgans nutzen die Wiesen- und Ackerflächen zu bestimmten Jahreszeiten als Nahrungsreviere. Bei der Habitatnutzung ist ein Wechsel von den traditionellen natürlichen Nahrungsgebieten wie etwa Seegrass- und Salzwiesen zu landwirtschaftlich genutzten Flächen zu verzeichnen, der zu Schäden auf diesen Flächen und Konflikten mit Landwirten geführt hat. Die Brutpopulationen besonders bedrohter Arten wie des Seeregenpfeifers und der Zwergseeschwalbe sind in hohem Maße von Lebensräumen wie Sandstränden und Primärdünen abhängig. Die Offshore-Zone ist ein wichtiger Nahrungs-, Rast- und Mauserplatz für Seetaucher, Eiderenten und andere Meerestiere wie etwa die Trauerente.

Gemeinsame Ziele

Günstige Voraussetzungen für Zug- und Brutvögel:

günstige Nahrungsverfügbarkeit;

natürlicher Bruterfolg;

ungestörte Rast- und Mauergebiete von ausreichender Größe;

natürliche Fluchtdistanzen.

Bewertung

Günstige Nahrungsverfügbarkeit

Als Ziel wird eine günstige Nahrungsverfügbarkeit für Vögel angestrebt. Ausgehend von dem Leitprinzip sollten Nahrungsquellen für Vögel, die keinen natürlichen Ursprung haben, vermieden werden. Solange jedoch solche nicht natürlichen Nahrungsquellen im Wattenmeergebiet vorhanden sind, sollten sie als Teil des Systems und als natürliche Komponente des spezifischen Ökosystems akzeptiert werden.

Eine Reihe menschlicher Tätigkeiten greift in das natürliche Nahrungsangebot bestimmter Vogelarten ein. Dies kann in Jahren mit niedrigen Schalentierbeständen Konsequenzen für die Nahrungsverfügbarkeit haben. Tätigkeiten, aufgrund derer die Nahrungsverfügbarkeit für bestimmte Arten erhöht und manche Arten begünstigt werden, was weitere Konsequenzen für die Gesamtstruktur der Artengemeinschaft hat, sollten angegangen werden. Damit sind Rückwürfe in der Fischerei, Abfalldeponien in der Nähe des Wattenmeergebietes, die Eutrophierung sowie auf Inseln und auf Flächen hinter dem Deich verwendete Bewirtschaftungspraktiken gemeint.

Natürlicher Bruterfolg

Unter dem Parameter „natürlicher Bruterfolg“ sollte auch die Bedeutung natürlicher Lebensräume als Voraussetzung für eine natürliche Verteilung und Populationsdichte von Brutvögeln und deren Bruterfolg berücksichtigt werden.

Die natürliche Verteilung und Dichte von Brutpopulationen ist besonders wichtig für gefährdete Vogelarten, die in erheblichem Maße von Sandstränden und Primärdünen abhängig sind (Seeregenpfeifer und Zwergseeschwalbe). Die gegenwärtigen Brutpopulationen dieser Arten sind besonders gefährdet und verglichen mit ihrer früheren (natürlichen) Größe stark dezimiert.

Ganz allgemein sollte der Fortpflanzungserfolg von Brutvögeln im Wattenmeergebiet nicht durch anthropogene Faktoren (d.h. chemische Verschmutzung und Störungen) beeinflusst werden. Schlupf- und Bruterfolg werden im allgemeinen stärker durch Störungen sowie natürliche Faktoren, d.h. Witterungsverhältnisse, Hochwasser und Feinde beeinträchtigt als durch Schadstoffe. Allerdings können auch Faktoren wie Beutetierdichte sowie Häufigkeit und Wasserstand des Hochwassers durch anthropogene Tätigkeiten beeinflusst werden (Bau von Deichen und Dämmen zu Inseln, wodurch sich die Zahl der Bodenfeinde erhöht).

Ungestörte Rast- und Mausergebiete von ausreichender Größe

Große ungestörte Rastplätze in ausreichender Menge sollten im Wattenmeergebiet entlang der gesamten Küste verteilt sein, und sie sollten nicht zu weit auseinander und in unmittelbarer Nähe der Nahrungsreviere liegen. Als Richtschnur für die Größe eines ungestörten Rastgebietes sollte die Bedingung gelten, daß Vögel dort rasten können, ohne durch Tätigkeiten des Menschen außerhalb des Gebietes beunruhigt zu werden.

Neben der Nahrungsverfügbarkeit ist die Störungsfreiheit der wichtigste Grund, weshalb Brandgänse und Eiderenten in Scharen vorzugsweise in ein bestimmtes Gebiet zur Mauser kommen. Diese Vögel können während der Mauser nicht fliegen und sind außergewöhnlich anfällig gegenüber Störungen - mit Fluchtdistanzen von bis zu einigen Kilometern. Boote und andere Störquellen haben erheblichen Einfluß auf die gegenwärtige Verteilung mausernder Enten im Wattenmeergebiet.

Natürliche Fluchtdistanzen

„Fluchtdistanz“ ist die Entfernung zwischen einem Vogel und einem anthropogenen Störfaktor, auf den der Vogel durch Flucht reagiert. Die „natürlichen“ Fluchtdistanzen der Vögel im Wattenmeergebiet sind nicht genau bekannt, doch können die derzeitigen Fluchtdistanzen, die eine Reaktion auf anthropogene Störungen sind, als groß betrachtet werden, weil die Vögel den Menschen als Feind kennengelernt haben. Diese unnatürlich großen Fluchtdistanzen führen dazu, daß auch andere menschliche Tätigkeiten, die bei kleineren Fluchtdistanzen oft ohne Wirkung bleiben würden, eine Störwirkung haben. Auf der anderen Seite muß die Möglichkeit einer Gewöhnung der Vögel in „sicheren“ Gebieten berücksichtigt werden.

Zu den anthropogenen Tätigkeiten, die sich störend auswirken können, zählen u.a. die Jagd, einige militärische Aktivitäten, Freizeitaktivitäten, Flugbetrieb und Windkraftanlagen. Die Störungen durch militärischen und zivilen Flugverkehr wurden durch die Einführung von Mindestflughöhen verringert. Die Schießplätze von Den Helder, Noordvaarder und Sylt wurden geschlossen.

Weiteres Vorgehen

Ein wichtiges Element der künftigen Politik und des künftigen Managements ist die Suche nach akzeptablen Lösungen, um den Konflikt zwischen dem Nahrungsbedarf der Vögel und den Interessen der Fischerei und Landwirtschaft zu verringern. Wichtig ist, daß ein Nahrungsmangel aufgrund von Störeinwirkungen anderer anthropogener Nutzungen (wie etwa Erholungs- und Freizeitaktivitäten, Flugverkehr, Windkraftanlagen, Jagd) genauso vermieden wird wie menschliche Aktivitäten, durch die bestimmte Vogelarten begünstigt werden, indem ihr Nahrungsangebot vergrößert wird, z.B. durch Rückwürfe, Mülldeponien in unmittelbarer Nähe des Wattenmeergebietes, die Eutrophierung und Bewirtschaftungspraktiken auf Inselpoldern und Flächen hinter den Deichen. Es ist jedoch klar, daß dies nur in enger Zusammenarbeit mit der Fischereiwirtschaft und dem Agrarsektor geschehen kann.

Maßnahmen zum Schutz von Brut-, Rast- und Nahrungsrevieren können durch Einrichtung von Vogelschutzgebieten in ausreichender Menge und angemessener Größe und durch Steuerung der Aktivitäten realisiert werden. Brutpopulationen des Seeregenpfeifers und der Zwergschwalbe, die in hohem Maße auf Sandstrände und Primärdünen angewiesen sind, sind besonders gefährdet. Die Bedingungen für diese Arten sollten verbessert werden. Dasselbe gilt für

Durchzügler und in der Mauser befindliche Vögel. Vögel brauchen sichere Mauser- und Rastplätze in unmittelbarer Nähe der Nahrungsgebiete, um nicht unnötig Energie zu verlieren.

Es ist wichtig, daß der Bau von Windkraftanlagen in ländlichen Gebieten, wo dies zu erheblichen Auswirkungen auf Vögel führen kann, vermieden wird.

Kooperationsabkommen für Vogelzugrouten sind bereits mit The Wash und Guinea-Bissau vorhanden. Im Rahmen des Afrikanisch-Eurasischen Wasservogelabkommens werden internationale Schutzpläne für über weite Entfernungen ziehende Watvogelarten und diverse andere Arten erstellt.

9.1 Trilaterale Politik und Management

Vogelschutz und -management ist auf allgemeinpolitischer trilateraler Ebene dem Leitprinzip untergeordnet, d.h. einem natürlichen und so weit wie möglich dynamischen Wattenmeer, selbst wenn die natürliche Dynamik unter Umständen zu ungünstigeren Bedingungen für manche Vogelarten oder -populationen führt. Das bedeutet, daß das Leitprinzip wichtiger ist als besondere Erhaltungsmaßnahmen für bestimmte Arten.

Allgemeine Punkte der Zusammenarbeit im Bereich Vogelzugrouten und auch spezifische Maßnahmen zur Steuerung verschiedener menschlicher Tätigkeiten, die Auswirkungen auf Brut- und Zugvogelpopulationen im Wattenmeergebiet haben, wurden bereits in den Erklärungen von Esbjerg und Leeuwarden festgelegt.

Die allgemeinen Managementmaßnahmen für die spezifischen Habitats, die unter den Überschriften der jeweiligen Habitat-Kategorien aufgeführt sind, können für Vogelpopulationen im allgemeinen relevant sein.

Standortschutz

9.1.1 Die Bedingungen für Brutvögel werden durch ein geeignetes Management verbessert.

9.1.2 Ziel ist, die Bedingungen für Durchzügler während der Rast und der Nahrungsaufnahme sowie für Meerestiere in der Offshore-Zone während der Mauser durch ein integriertes Management zu verbessern.

Eingriffe in die Nahrungsbedingungen für Vögel

Mies- und Herzmuschelfischerei

9.1.3 Die negativen Auswirkungen der Herzmuschelfischerei werden durch folgende Maßnahmen beschränkt:

- Im deutschen Teil des Schutzgebietes ist die Herzmuschelfischerei nicht erlaubt.
- Im dänischen Teil des Wattenmeergebietes ist die Herzmuschelfischerei mit Ausnahme einiger kleiner Abschnitte entlang der Fahrinne nach Esbjerg und in der Ho-Bucht nicht erlaubt.
- Im holländischen Teil des Wattenmeergebietes ist die Herzmuschelfischerei zwar erlaubt, jedoch ist sie durch die auf Dauer erfolgte Sperrung beträchtlicher Teile beschränkt worden;

es bestehen Möglichkeiten für zusätzliche Beschränkungen zur Sicherstellung der Nahrung für Vögel. Ein Co-Management-Schema mit der Fischereiindustrie wird angewandt, in dessen Mittelpunkt der Schutz und die Förderung der Entwicklung von Wildmuschelbänken und *Zostera*-Wiesen stehen. (Identisch mit 4.1.16).

9.1.4 Die negativen Auswirkungen der Miesmuschelfischerei sind durch die auf Dauer erfolgte Sperrung beträchtlicher Teile begrenzt worden. Darüber hinaus ist das Management der Miesmuschelfischerei u.a. auf den Schutz und die Förderung der Entwicklung von Wildmuschelbänken und *Zostera*-Wiesen ausgerichtet. (Identisch mit 4.1.17).

9.1.5 Die Miesmuschelfischerei wird grundsätzlich auf den Sublitoralbereich beschränkt. Auf der Grundlage nationaler Managementpläne, die in dem Umsetzungsbericht dokumentiert sind, kann der Fischerei auf den Wattenflächen stattgegeben werden. Der Fischereisektor wird aufgefordert, Informationen über die vorhandenen Praktiken auszutauschen und Möglichkeiten einer weitestgehenden Verringerung der Auswirkungen der Miesmuschelfischerei im allgemeinen sowie der Muschelsaatfischerei im besonderen zu untersuchen. (Identisch mit 4.1.18).

Akustische und visuelle Störungen

Freizeit-/Erholungsbedingte und sonstige Störungen aufgrund anderer anthropogener Aktivitäten

9.1.6 In wichtigen Brutgebieten werden die Störungen vermindert, und der Zugang zu diesen Gebieten wird für die Vögel vorhersehbarer gestaltet, d.h. in Salzwiesen sowie auf Strand- und Dünenflächen dürfen nur bestimmte Fußwege benutzt werden (Informationssystem für Besucher).

9.1.7. Mit Ausnahme der Gebiete, in denen ein bestimmtes Maß an Beweidung für Küstenschutz zwecke erforderlich ist, wird angestrebt, die durch die Beweidung in bedeutenden Brutgebieten verursachten Störungen durch Verringerung des Beweidungsdrucks und durch Hinausschieben des Viehauftriebs zu reduzieren.

9.1.8 Das Befahren von Brutgebieten auf Strand- und Dünenflächen mit dem Auto ist verboten.

Windenergie

9.1.9 Der Bau von Windkraftanlagen im Schutzgebiet ist verboten. (Identisch mit 1.1.4).

9.1.10 Der Bau von Windkraftanlagen im Wattenmeergebiet außerhalb des Schutzgebietes ist nur dann erlaubt, wenn wichtige ökologische und landschaftliche Werte nicht negativ beeinflusst werden. (Identisch mit 1.1.5).

Jagd

9.1.11 Die Jagd auf wandernde Arten ist oder wird im Schutzgebiet oder in einem ökologisch und großräumig entsprechenden Gebiet im Wattenmeergebiet schrittweise eingestellt.

9.1.12 Bleischrot wird im Wattenmeergebiet nicht verwendet werden.

9.1.13 Die Jagd auf nicht wandernde Arten ist im Schutzgebiet grundsätzlich nur dann erlaubt, wenn wandernde Arten keinen Schaden nehmen.

Ziviler Flugverkehr

9.1.14 Die Auswirkungen des zivilen Flugverkehrs auf das Wattenmeergebiet werden beschränkt.

9.1.15 Im Wattenmeer werden keine neuen zivilen Flughäfen gebaut.

9.1.16 Die Erweiterung bestehender ziviler Flughäfen im Wattenmeergebiet ist auf die Fälle begrenzt, in denen dies zur Erhöhung der Luftverkehrssicherheit unverzichtbar ist.

9.1.17 Für das Wattenmeergebiet ist eine Mindestflughöhe von 1.500 bis 2.000 Fuß (450-600m) festgelegt. Ausnahmegenehmigungen können aus Sicherheitsgründen erteilt werden und werden auf besonders ausgewiesene Flugkorridore in weniger empfindlichen Teilen des Wattenmeergebietetes beschränkt.

9.1.18 Mit Ausnahme wissenschaftlicher und ordnungsbehördlicher Zwecke wird der Einsatz von Ultraleichtflugzeugen im Wattenmeergebiet durch künftige einzelstaatliche Rechtsvorschriften verboten werden.

9.1.19 Werbeflüge sind im Wattenmeergebiet grundsätzlich verboten.

9.1.20 Flugrouten und Flughöhen von Hubschraubern werden so festgelegt, daß Störungen der Tierwelt im Wattenmeergebiet so gering wie möglich gehalten werden.

Militärische Aktivitäten

9.1.21 Die Störungen aufgrund militärischer Aktivitäten sind verringert worden oder werden verringert, und die Möglichkeiten für eine weitere Konzentrierung und/oder für eine schrittweise Beendigung militärischer Aktivitäten werden regelmäßig geprüft.

9.1.22 Die nachteiligen Auswirkungen von Tiefflugrouten für Militärflugzeuge sind verringert worden oder werden verringert, indem die Anzahl der Flüge und die Höchstgeschwindigkeit herabgesetzt werden.

9.1.23 Auf koordinierter Basis werden Maßnahmen ergriffen, um die durch den Militärflugverkehr im Gebiet des Wattenmeeres verursachten Störungen auf ein Mindestmaß zu reduzieren.

9.1.24 Der Ausweisung stillgelegter Schießplätze als Naturschutzgebiete wird hohe Priorität eingeräumt.

9.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

9.2.1 Durchführung einer Bestandsaufnahme aller wichtigen und potentiellen Rastplätze an den Küsten der einzelnen Länder in Verbindung mit einer Auswertung der vorhandenen Erkenntnisse über die Notwendigkeit ungestörter Rastplätze mit dem Ziel der Untersuchung der Möglichkeiten für die Einrichtung ungestörter Rastplätze.

9.2.2 Eine Auswertung der vorhandenen Erkenntnisse über die Notwendigkeit ungestörter Mauserplätze für Meerestenten in der Offshore-Zone, mit dem Ziel der Untersuchung der Möglichkeiten für die Einrichtung solcher ungestörter Mauserplätze zur Verbesserung der Bedingungen während der Mauser.

9.2.3 Untersuchung der Möglichkeiten für ein koordiniertes Management herbivorer Arten (z.B. Enten und Gänse) im Landesinneren.

9.2.4 Die Erkundung der Möglichkeiten zur Verbesserung der Bedingungen für Brutvögel in Dünen und an Stränden in Zusammenarbeit mit den zuständigen Behörden, insbesondere auf kommunaler Ebene, und relevanten Gruppen mit dem Ziel, die Ergebnisse zu erörtern und geeignete Maßnahmen zu ergreifen.

9.2.5 Eine Bestandsaufnahme und Bewertung der Verminderung der durch militärische Aktivitäten verursachten Störungen in den drei Ländern.

10 Meeressäuger

Der Gemeine Seehund, die Kegelrobbe und der Schweinswal gelten als im Wattenmeer heimische Arten. Das Wasser ist für diese Meeressäuger das wichtigste oder ausschließliche Element. Das ganze Jahr hindurch nutzen die Seehunde auch andere Lebensräume als das Wasser, wie z.B. Sandbänke im Tidebereich und Strände, und die Kegelrobben auch Dünen und Salzwiesen. Alle diese Lebensräume sind eine wesentliche Voraussetzung für die Aufrechterhaltung der lebenswichtigen biologischen Funktionen der Robben wie etwa das Werfen, das Säugen, die Aufzucht, der Haarwechsel und die Nahrungsaufnahme.

Artengruppen mit überlappenden Habitatansprüchen wie etwa Meeressäuger und Seevögel bedürfen aufgrund ihrer Anfälligkeit gegenüber Störungen und Schadstoffbelastungen und einer eventuellen Nahrungskonkurrenz zum Menschen besonderer Aufmerksamkeit. Als Endkonsumenten haben diese Arten eine wichtige Zeigerfunktion, was die Qualität des Wattenmeer-ökosystems betrifft. Seehunde sind die Botschafter und die Art mit der größten Anziehungskraft des Wattenmeergebietes. Daher sollte die Möglichkeit für Touristen, Seehunde in ihrer natürlichen Umgebung zu beobachten, aufrechterhalten werden.

Status

Die derzeitige und in naher Zukunft zu erwartende Erhaltungssituation der Seehunde, der Kegelrobben und der Schweinswale im Wattenmeergebiet wird in erster Linie durch zwei Entwicklungen bestimmt: Störungen als Folge verschiedener anthropogener Tätigkeiten (wie etwa Tourismus und Freizeitaktivitäten, Flugverkehr, einige militärische Aktivitäten) und die Schadstoffbelastung, insbesondere durch Schwermetalle und organische Mikroverunreinigungen. Die gegenwärtige Situation in bezug auf die Nahrungsversorgung hat keinen Einfluß auf die Erhaltungssituation der Seehunde. Während Maßnahmen zur Verminderung der Schadstoffbelastung in erster Linie außerhalb des Wattenmeergebietes ergriffen werden müssen, müssen Maßnahmen zum Schutz der Seehunde innerhalb des Gebietes selbst ergriffen werden, indem Seehundschutzgebiete geschaffen werden, in denen die Störungen so gering wie möglich gehalten werden.

In den Jahren nach der Virusepidemie im Jahr 1988 hat sich die Seehundpopulation rasch erholt. Bei koordinierten Flügen im gesamten Wattenmeergebiet wurden 1997 insgesamt 12.927 Seehunde gezählt, davon 2.783 Jungtiere.

Zur Zeit gibt es zwei Aufzuchtgebiete für Kegelrobben im Wattenmeergebiet. Eines bei der Insel Vlieland in den Niederlanden mit rund 315 Tieren, wo mindestens 30 Jungtiere pro Jahr geboren werden, sowie eine kleine Fortpflanzungskolonie von rund 30 bis 40 Tieren in Schleswig-Holstein in Deutschland.

Beobachtungen zufolge lebt der Schweinswal in erster Linie in max. 20 m tiefen Küstenge-

wässern. Systematische Erhebungen aus der Luft und vom Schiff aus, die im Rahmen des Projektes SCANS der Europäischen Kommission und eines Projekts der Universität Kiel in der gesamten Nordsee und Teilen der Ostsee durchgeführt wurden, haben ergeben, daß das Gebiet westlich der Knobsände bei Amrum und der Insel Sylt das am dichtesten bevölkerte in der Deutschen Bucht ist. Von Freiwilligen durchgeführte Langzeituntersuchungen auf den Inseln Amrum und Sylt haben ergeben, daß Schweinswale in diesem Gebiet das ganze Jahr über in unmittelbarer Nähe des Strandes zu finden sind. Verglichen mit anderen Teilen der Nordsee ist die Dichte der Gruppen aus Müttern und Jungtieren (die Säugezeit dieser Art beträgt ca. 8 Monate) in diesem Gebiet außergewöhnlich hoch. Daraus kann geschlossen werden, daß dieses Gebiet eine wichtiges Aufzuchtgebiet für Schweinswale darstellt.

Gemeinsame Ziele

Lebensfähige Bestände und ein natürliches Reproduktionsvermögen, einschließlich des Überlebens der Jungtiere, beim Seehund.

Lebensfähige Bestände und ein natürliches Reproduktionsvermögen, einschließlich des Überlebens der Jungtiere, bei der Kegelrobbe.

Lebensfähige Bestände und ein natürliches Reproduktionsvermögen beim Schweinswal.

Bewertung

Der Begriff „lebensfähige Bestände“ muß dahingehend präzisiert werden, daß ein Zusammenhang mit dem Management hergestellt werden kann. Die Zahlen, die ausgehend von der ökologischen Tragfähigkeit des Wattenmeergebietes zu erwarten sind, hängen von Faktoren ab, die durch die Fischbestände, geeignete ungestörte Liegeplätze und die Auswirkungen von Krankheiten und Parasiten in dichten Beständen bestimmt werden. Die Abwesenheit signifikanter anthropogener Einwirkungen auf die Population, die im Verlauf der Jahre zu beurteilen und zu beobachten ist, dient als Maßstab für den ersten Teil des Zieles.

Das „natürliche Reproduktionsvermögen“ der Seehunde hängt von vielen Faktoren ab - der Wassergüte, Störungen, der Bestandsgröße - und läßt sich wahrscheinlich nicht einfach in Form einer Zahl oder Reihe ausdrücken. Anhand einer laufenden besten Expertenbeurteilung muß abgeschätzt werden, ob die Reproduktion als natürlich zu betrachten ist. Dieser zweite Teil des *gemeinsamen Zieles* ist eines der wichtigsten, immer noch nicht wirklich gelösten Probleme der vergangenen Jahrzehnte: der Rückgang der Fortpflanzungsraten aufgrund von PCB und anderen organischen Mikroverunreinigungen. Die Produktion von 0,85 - 0,95 Jungen im Jahr je ausgewachsenes Weibchen ist der vorgeschlagene Bezugswert für das natürliche Reproduktionsvermögen.

Die derzeitige Seehundpopulation wird von der Zahl her als lebensfähig betrachtet. Allerdings ist die Sterblichkeit bei den Jungtieren sehr hoch (40% anstelle von 20 - 25%). Trotz des guten Schutzes der Hauptruhe- und Säugeplätze sind die Umweltbedingungen immer noch nicht zufriedenstellend.

Die gegenwärtige Kegelrobbenpopulation im Wattenmeergebiet kann nicht als lebensfähig betrachtet werden. Die Bestände in den Niederlanden wachsen in erster Linie aufgrund von Zuwanderungen aus Großbritannien. Kegelrobben sind während der Wurfzeit und des Säugens auf hochliegende Sandbänke (die bei Flut nicht unter Wasser liegen) oder Strände und Salzwiesen angewiesen. Es sollte Möglichkeiten geben, Gebiete in flexibler Form störungsfrei zu halten. Hinzu kommt, daß nicht genug über das natürliche Reproduktionsvermögen der Kegelrobben im Wattenmeergebiet bekannt ist.

Im Hinblick auf den Schweinswal ist festzustellen, daß wegen der begrenzten Erkenntnisse eine eingehende Bewertung noch nicht möglich ist. Kleinwale reagieren jedoch besonders empfindlich auf Störungen und Auswirkungen von Hochgeschwindigkeitsbooten (z.B. Jet Skis) sowie auf die Auswirkungen der Fischerei (Beifang). Mögliche Folgen von Vergnügungsbooten und Schiffen sind starke Schallemissionen unter Wasser, die das Kommunikations- und Orientierungssystem von Kleinwalen stören, die Gefahr eines Zusammenstoßes mit schnellen Booten, die von Walen nur schwer geortet werden können, sowie Störungen, die eine dauernde Trennung von Mutter und Jungtier bewirken.

Die Beifänge der Fischerei stellen eine massive Bedrohung für die Schweinswale dar. Nach einer Hochrechnung beläuft sich die Zahl der in dänischen Stellnetzen getöteten Tiere im gesamten Nordseegebiet auf etwa 7.000 pro Jahr.

Weiteres Vorgehen

Sowohl die chemischen als auch die physikalischen Bedingungen - d.h. Störungsintensität - des Lebensraums von Seehund und Kegelrobbe sowie Schweinswal bedürfen einer Verbesserung. Zur besseren Beurteilung der Situation der Kegelrobben im Wattenmeergebiet muß der allgemeine Kenntnisstand über Fortpflanzung und Sterblichkeit verbessert werden. Dasselbe gilt für Schweinswale, da zur Zeit nicht genug über diese Art bekannt ist, um Bezugswerte für eine lebensfähige Population oder natürliche Reproduktionsparameter erarbeiten zu können.

10.1 Trilaterale Politik und Management

Seehund und Kegelrobbe

Das „Abkommen zum Schutz der Seehunde im Wattenmeer“ (Seehundabkommen) trat am 1. Oktober 1991 als erste Übereinkunft nach Art. 4 des Übereinkommens zur Erhaltung der wandernden wildlebenden Tierarten (Bonn-Übereinkommen) in Kraft. Ziel des Übereinkommens, das zwischen den Anrainerstaaten des Wattenmeergebietes geschlossen wurde, ist eine enge Zusammenarbeit bei der Erzielung und Aufrechterhaltung einer günstigen Erhaltungssituation der Seehundpopulation des Wattenmeeres. Das Seehundübereinkommen enthält unter anderem Bestimmungen über Forschung und Überwachung, Entnahme aus der Natur und Schutz von Lebensstätten, die in dem Schutz- und Managementplan für die Seehundpopulation im Wattenmeer 1991 - 1995 (Seehundmanagementplan) und dem überarbeiteten Seehundmanagementplan 1996 - 2000 präzisiert worden sind; letzterer enthält auch zusätzliche Maßnahmen zum Schutz der Kegelrobbe.

Was die Umsetzung der *gemeinsamen Ziele* für Seehunde und Kegelrobben betrifft, wird auf die gezielten Maßnahmen zu den verschiedenen Habitattypen und insbesondere den Seehundmanagementplan 1996 - 2000 verwiesen. Der überarbeitete Seehundmanagementplan stützt sich auf eine umfassende Auswertung des ersten Seehundmanagementplans 1991 - 1995 sowie

auf die Ergebnisse des gemeinsamen Seehundprogramms (Joint Seal Project - JSP) und die in Art. 60 der Erklärung von Leeuwarden aufgeführten Prinzipien und Richtlinien für die Entnahme von Seehunden aus der Natur, die Pflege kranker Tiere und deren Wieder-freilassung. (Siehe Leeuwarder Erklärung Art. 56 - 60; Schutz- und Managementplan für die Seehundpopulation im Wattenmeer 1991 - 1995, Esbjerg Erklärung Art. 26; Schutz- und Managementplan für die Seehundpopulation im Wattenmeer 1996 - 2000, Gruppe der Höheren Beamten, März 1996).

Maßnahmen zur Umsetzung des *gemeinsamen Zieles* für Seehunde sind insbesondere unter „Erforderliche Bemühungen und Zielsetzungen“ und „Maßnahmen 1996 - 2000“ im Seehundmanagementplan, aufgeteilt in Maßnahmen auf trilateraler und auf nationaler Ebene, zu finden. Dazu gehören Maßnahmen, die in unterschiedlichen Lebensräumen und für unterschiedliche Zwecke, wie etwa Forschung, Überwachung und Schutz von Lebensräumen, durchgeführt werden sollten. Nachstehend sind die vorhandenen trilateralen Beschlüsse, die bereits in der Erklärung von Esbjerg und der Erklärung von Leeuwarden verabschiedet worden sind, sowie einige neue Vorschläge zu trilateralen Politiken, Managementmaßnahmen und sonstigen Maßnahmen dargestellt. Die allgemeinen Managementmaßnahmen zu spezifischen Habitaten, wie etwa Tidebereich, Salzwiesen und Offshore-Zone können auch für Meeressäugtiere im allgemeinen relevant sein.

Nach Art. 61 der Erklärung von Leeuwarden soll das Prinzip und die Richtlinien, „die Zahl der aus dem Wattenmeer entnommenen und wieder freigelassenen Seehunde auf den niedrigstmöglichen Stand zu bringen“, auch auf die Kegelrobbe Anwendung finden. Daher enthält der „Schutz- und Managementplan für die Seehundpopulation des Wattenmeeres 1996 - 2000“ (Gruppe der Höheren Beamten, März 1996) „weitere Maßnahmen zum Schutz der Kegelrobbe“.

Schweinswal

Diese Art wurde in den Beschlüssen der letzten trilateralen Regierungskonferenzen nicht gesondert behandelt. In das „Abkommen zur Erhaltung der Kleinwale in Nord- und Ostsee“ (ASCOBANS) wurde der Schweinswal einbezogen, und die Wattenmeerkonferenzen begrüßten das Abkommen und die Zusammenarbeit mit den betreffenden Gremien (Esbjerg Erklärung Art. 28 und Leeuwarden Erklärung Art. 63).

10.1.1 Ziel ist, wichtige Wurf-/Aufzuchtplätze des Schweinswals im Wattenmeergebiet und angrenzenden Gebieten durch geeignete Maßnahmen zu schützen.

10.1.2 Die Öffentlichkeit wird auf gemeinsamer Basis in Zusammenarbeit mit ASCOBANS über die Kleinwale im Wattenmeergebiet und in der Nordsee informiert.

10.2 Trilaterale Projekte und Maßnahmen

10.2.1 Prüfung der Ausweisung von Bereichen im Wattenmeergebiet und angrenzenden Gebieten vor Sylt und Amrum sowie im dänischen Teil als Gebiete von besonderer Bedeutung insbesondere als Geburts-/Aufzuchtrevier zum Schutz der Schweinswale anhand wissenschaftlicher Erkenntnisse.

10.2.2 Untersuchung der verfügbaren Möglichkeiten - in Absprache mit den zuständigen Kommunalverwaltungen und einschlägigen Gruppen - zur Sperrung von Gebieten, die von jungen Kegelrobben regelmäßig zum Ruhen aufgesucht werden, auf flexibler Basis.

10.2.3 Eine Untersuchung technischer Lösungen und Verbesserungen - in Absprache mit den zuständigen Fischereiorganisationen - zur Verhinderung unbeabsichtigter Beifänge von Meeressäugtieren in Treib- und Stellnetzen mit dem Ziel, die Beifänge auf ein Mindestmaß zu reduzieren.

Anlage I Karten

Wattenmeergebiet und Schutzgebiet / 87
Habitats im Wattenmeergebiet / 89
Das Ems-Dollart Gebiet / 91
Ramsar Gebiete / 93
Spezielle Schutzgebiete (SPAs) / 95

Anlage II

Verzeichnis der Aktivitäten

Die folgenden Aktivitäten wurden aus Teil II des Plans herausgegriffen, um einen Überblick über die Aktivitäten zu geben, die unter den einzelnen gemeinsamen Zielen angesprochen wurden. Eine Aktivität kann unter mehreren gemeinsamen Zielen angesprochen werden. Die Ziffern verweisen auf die Numerierung in Teil II.

Aktivität	1 Landschaft und Kultur	2 Wasser und Sediment	3 Salzwiesen	4 Tide-Bereich	5 Strände und Dünen	6 Ästuare ¹	7 Offshore Gebiet	8 Ländliches Gebiet	9 Vögel	10 Meeres- säugetiere
1 Landwirtschaftliche - Nutzung		2.1.2	3.1.1 - 3 3.1.11 3.1.13					8.1.1 - 3	9.1.7	
2 Ziviler Luftverkehr									9.1.14 - 20	
3 Küstenschutz			3.1.4 - 10	4.1.1 - 2 4.1.11	5.1.2 - 3 5.1.5 - 7		7.1.1 7.1.3		9.1.7	
4 Baggerarbeiten und Verklappung		2.1.6 - 7		4.1.6 - 8 4.1.11 4.1.15		6.1.2 - 3				
5 Energieressourcen										
5.1 Gas und Öl		2.1.8 - 10	3.1.14	4.1.10	5.1.4					
5.2 Pipelines		2.1.9	3.1.16	4.1.13	5.1.4					
5.3 Windenergie	1.1.4 - 5								9.1.9 - 10	
6 Gewinnung von Sand und Kiesel			3.1.9	4.1.11 - 12			7.1.2 - 3			
7 Fischerei										
7.1 Herzmuschelfischerei				4.1.16					9.1.3	
7.2 Miesmuschelfischerei				4.1.17 - 19					9.1.4 - 5	
7.3 Sonstige Fischerei / Austernkulturen				4.1.20						
8 Grundwasserentnahme										
9 Häfen und Industrie		2.1.1	3.1.14	4.1.3 4.1.5	5.1.10 5.1.4	6.1.1				
10 Jagd									9.1.11 - 13	
11 Infrastruktur			3.1.14 - 15	4.1.3 - 4 4.1.14	5.1.4					
12 Militärische Aktivitäten									9.1.21 - 24	
13 Natur- und Landschafts- Management	1.1.2		3.1.1 - 5 3.1.10 - 11		5.1.1 5.1.3 5.1.5 5.1.9	6.1.4 - 5	7.1.2	8.1.1 - 2	9.1.1 - 2 9.1.6 - 7	10.1.1
14 Verschmutzung		2.1.1 - 10	3.1.13	4.1.24	5.1.8			8.1.3	9.1.12	
15 Information der Öffentlichkeit	1.1.3		3.1.12						9.1.6	10.1.2
16 Erholung und Tourismus										
16.1 Wassersport				4.1.21 - 24						
16.2 Andere Freizeit- aktivitäten			3.1.12		5.1.8				9.1.6 9.1.8	
17 Schifffahrt		2.1.3 - 5		4.1.6 4.1.9 4.1.22 - 23						
18 Arten- und Gebiets-Schutz	1.1.1		3.1.1		5.1.1	6.1.4			9.1.1 - 2	10.1.1

¹ Die zu verfolgende Politik im Hinblick auf wichtige Bestandteile der Ästuare, d.h. die Gewässer, die Salz- und Brackwasserwiesen und die ländlichen Gebiete, ist in Teil II, Kapitel 1, 3, 8 bzw. 9 formuliert worden. Die entsprechenden Teile dieser Politik gelten auch für wertvolle Teile von Ästuaren. Dabei geht es insbesondere um die Verklappung von Baggergut, die Landwirtschaft, die Jagd, die Fischerei, Erholung und Freizeit sowie den Energiebereich.

Anlage III

Glossar

Auffanganlagen

Einrichtungen in Häfen zur Aufnahme von öl- und chemikalienhaltigen Reststoffen und Abfällen von Schiffen.

Außendeltas

Außendeltas sind Unterwasser - Sandbänke an der Außen- (Nordsee-)Seite der Zwischenräume (Gezeiteneinlässe) zwischen den Inseln. Sie werden auch Ebbe-Deltas genannt, weil sie während der Ebbe gebildet werden, wenn das Wasser aus dem Wattenmeer durch die Gezeiteneinlässe in die Nordsee zurückströmt. Der Sand, der mit dem hinausfließenden Wasser transportiert wird, wird an der Außenseite des Gezeiteneinlasses in einer bogenförmigen Form abgelagert.

Basislinie

Natürliche und künstliche Linien, um die seewärtige Grenze von Küstenwässern sowie den Verlauf von Hoheitsgewässern zu berechnen. Es handelt sich um die Niedrigwasserlinie entlang der Küste, oder gegebenenfalls eine künstliche Linie im Bereich von Buchten und Ästuaren oder zwischen Inseln. Die Basislinie wird gemäß dem Seerechtsübereinkommen der Vereinten Nationen von 1982 (Artikel 3 - 16) festgelegt.

Beifang

Diejenigen beim Fischen gefangenen Organismen, die entweder zu klein sind oder nicht zur Zielart gehören. Wenn sie ins Meer zurückgeworfen werden, werden sie "Rückwurf" genannt.

Benthos-Bestände

Die Gesamtheit aller in oder auf dem Meeresgrund lebenden Wasserorganismen.

Beste Umweltpraxis

Die Anwendung der geeignetsten Kombination von Kontrollmaßnahmen und Strategien zum Schutz der Umwelt (OSPAR-Übereinkommen 1992, Appendix I).

Betriebsbedingte Ableitungen

Ableitungen von Öl, Abfällen und gefährlichen Stoffen aus Schiffen während normaler Betriebsabläufe (im Gegensatz zur Verklappung und zu Ableitungen). Betriebsbedingte Ableitungen sind durch das MARPOL-Übereinkommen geregelt.

Betroffene

Alle Personen, Institutionen, Organisationen, Stellen, Ministerien, Behörden, Clubs, Vereinigungen usw. die, im weitesten Sinne, Interesse an einem bestimmten Thema haben oder damit in Verbindung stehen.

Bioakkumulation

Die Anreicherung von Substanzen (z.B. Schwermetallen, Pestiziden) in einem Organismus, hauptsächlich in weichem Gewebe wie Leber und Muskeln, aber auch in hartem Gewebe (Knochen etc.) nach aktiver oder passiver Aufnahme aus dem Wasser.

Biotop

Durch bestimmte Umweltbedingungen geprägter Bereich, in dem verschiedene Arten und Gemeinschaften leben und miteinander in Wechselwirkung stehen.

Bohrklein

Material, das während des Bohrprozesses gebildet wird, d.h. Felspartikel, Sand usw. vermischt mit Bohrspülungen (siehe Bohrspülungen).

Bohrspülungen

Bei Bohrungen verwendete Flüssigkeiten, die der Kühlung des Bohrmeißels und dem Transport des Bohrkleins an die Oberfläche dienen. Bohrspülungen können auf Wasser- oder auf Ölbasis hergestellt werden. Daneben enthalten sie verschiedene andere Bestandteile, z.B. Schwermetalle, Bentonit, anorganische Salze, oberflächenaktive Stoffe, organische Polymere, Detergenzien, Korrosionsschutzmittel, Biozide und Schmierstoffe in der Form von Öl-Wasseremulsionen.

Bohrspülungen auf Wasserbasis

Siehe Bohrspülungen.

Brackwassergrenze

Grenze zwischen Meerwasser und Süßwasser in Ästuaren. Die hydrographische Brackwassergrenze beträgt 0,5 PSU (practical salinity unit = Salinität in Promille).

Bruterfolg

Anzahl flügger Jungvögel pro Jahr und Brutpaar. Der Bruterfolg ist zu unterscheiden von dem „Schlüpferfolg“, der die Anzahl der aus allen Eiern geschlüpften Jungvögel angibt, und von dem „Aufzuchterfolg“, der die Zahl der sich aus geschlüpften Jungvögeln entwickelten flügenden Jungvögel wiedergibt.

Buschlahnung

Siehe Lahnung.

Co-Management

Co-Management bedeutet die Einbeziehung der Betroffenen in die Entscheidungsfindung und die Umsetzung von Entscheidungen über die Bewirtschaftung von z. B. Fischereiressourcen. Hier spielen zwei Faktoren eine besondere Rolle: Konsultation und Delegation. Die Konsultation zwischen der zentralen Verwaltung und den Nutzergruppen über die Inhalte der Managementstrategien und die Delegation bestimmter Managementfunktionen auf verantwortliche Organisationen von Nutzergruppen. (Bericht des Seminars über Co-Management, 9.-10. Januar 1997, Groningen, Niederlande).

Einzugsgebiete

Diejenige Fläche, von der ein bestimmter Fluß /ein bestimmtes Meer sein Wasser bezieht; z.B. der gesamte Niederschlag in diesem Gebiet mündet letztendlich in einen bestimmten Fluß /ein bestimmtes Meer.

Endkonsumenten

Tiere, die sich von anderen Tieren ernähren, selbst aber keine Beute für andere Arten darstellen (mit Ausnahme der Jagd durch den Menschen). Beispiele im Wattenmeer sind Robben und verschiedene Vogelarten.

Eulitoral:

Siehe Wattflächen.

Flugkorridore

Festgelegte Flugkorridore (Höhe und Breite), auf die der Flugverkehr beschränkt ist.

Gezeitenbecken

System von Prielen und Wattflächen zwischen zwei Wattrücken (siehe Wattrücken), welches sich vom Deich, bis etwa zur 20-Meter-Tiefenlinie erstreckt.

Grüne Strandebenen

Strandbereiche, die durch Primärdünen geschützt sind, wodurch eine spärliche Vegetation ermöglicht wird.

Habitat

Siehe Lebensraum.

Heimische Wattenmeerarten

Arten, die bereits seit langer Zeit im Wattenmeer natürlich vorkommen. (Im Gegensatz zu nicht heimischen Arten, die durch den Menschen importiert wurden oder in der Neuzeit eingewandert sind).

Hintergrundkonzentration, Hintergrundwert

Konzentration einer Substanz in einer nicht von menschlichen Aktivitäten beeinflussten Umwelt.

Isohaline

Eine Umrißlinie auf einer Karte, durch die Punkte gleichen Salzgehalts (zu einem bestimmten Zeitpunkt) miteinander verbunden werden.

Lahnung

Lahnungen sind Konstruktionen, die im rechten Winkel zur Küstenlinie oder parallel zu ihr angeordnet sind. Sie haben das Ziel, die Sedimentation von feinkörnigem Material zu verstärken und /oder die Wellen- und Strömungsenergie zu verringern. Sie können aus Buschwerk, Steinen oder Beton bestehen.

Lebensraum

Die strukturelle Umwelt, in der eine Art natürlicherweise oder üblicherweise vorkommt oder lebt.

Nachhaltige Nutzung

Die Nutzung von Bestandteilen der biologischen Vielfalt in einer Weise und in einem Ausmaß, die nicht zum langfristigen Rückgang der biologischen Vielfalt führen, wodurch ihr Potential erhalten bleibt, die Bedürfnisse und Wünsche heutiger und künftiger Generationen zu erfüllen. (Übereinkommen über biologische Vielfalt, 1992).

Elastizität

Die Fähigkeit, nach einer zeitweiligen Störung (z.B. durch Naturereignisse oder menschliche Einwirkungen) zum Originalzustand (oder zur Originaldynamik) zurückzukehren.

Ökologische Tragfähigkeit

Die maximale Population eines gegebenen Organismus, die von einer bestimmten Umwelt erhalten werden kann.

Ökosystem

Natürliche funktionelle Einheit von Organismen sowie natürlichen und künstlichen abiotischen Bestandteilen, die in bezug auf den Austausch von Energie, Stoffen und Informationen in Wechselwirkung stehen.

Ölhaltige Bohrspülungen

Siehe Bohrspülungen.

Pionierzone

Übergangsbereich zwischen Wattflächen und Salzwiesen, im Bereich zwischen der mittleren Niedrigwasserlinie und der mittleren Hochwasserlinie, mit Quellerfluren als vorherrschender Vegetation und zum Teil mit eingestreuten Schlickgrasbulten.

Primärdünen

Vom Wind geschaffene Sandanhäufungen (bis zu 1 m) mit oder ohne schütterem/eingestreutem Pflanzenbewuchs, vorwiegend mit Binsen- oder Strandquecke (*Agropyron junceum*) bewachsen. Übergangsphase in der Entwicklung zur Sekundärdüne (Weißdüne).

Primärdünentäler

Parallel zum Strand verlaufende Täler zwischen zwei Dünenwällen mit feuchter Ausprägung (zumindest im Winter); vorherrschendes Merkmal ist die zunehmende Dominanz von Süßwasser und zum Teil Vermoorung. Je nach Standortmerkmalen sind Dünentäler von einer charakteristischen Vegetation geprägt (Feuchtheiden, Seggen- und Binsensümpfe sowie aquatische und amphibische Gesellschaften). Sekundärdünentäler entstehen durch Ausblasung und verlaufen in Richtung des Windes.

Primärproduktion

Die Produktion lebender Materie durch Organismen mittels Photosynthese (z.B. Pflanzen, Plankton) oder Chemosynthese (z.B. Bakterien). In der Regel ausgedrückt als Gramm Kohlenstoff pro Quadratmeter pro Jahr, da Kohlenstoff ein gemeinsamer Bestandteil aller lebenden Materie ist.

Rückwurf

Fischereiabfall und - beifang, der ins Meer zurückgeworfen wird.

Sabellaria-Riffe

Der Röhren in den Sand grabende vielborstige Wurm *Sabellaria spinulosa* baut Sandriffe. Diese für Priele charakteristische Tierart ist fast vollständig verschwunden. Aus jüngster Zeit sind nur zwei Beobachtungen von Sabellaria-Riffen bekannt (in der Nähe der Inseln Mellum und Amrum, Deutschland).

Schleusenregime

Spezifisches Schema, nach dem in bestimmten Zeiträumen durch Schleusen Süßwasser in das Meer eingelassen wird.

Sekundärdünen

Bis zu 20 m hohe Dünen. Erste stabile Phase der Dünenentwicklung mit Pflanzenbewuchs, wobei Strandhafer (*Ammophila arenaria*) die dominierende Pflanzenart darstellt.

Springtide - Hochwasserlinie, Springtide - Niedrigwasserlinie

Höchster bzw. niedrigster Wasserstand während einer Springtide (die durch die sich addierenden Anziehungskräfte von Mond und Sonne bei Voll- und Neumond verursacht wird).

Stand der Technik

Der neueste Stand der Entwicklung bei Verfahren, Einrichtungen oder Betriebsmethoden zur Begrenzung von Einleitungen und Emissionen von Abfällen, welcher auch in der Praxis anwendbar ist.

Stellnetze

Rechteckige Netze, die für die passive Fischerei vertikal in der Wassersäule aufgestellt werden.

Sublitoral

Küstengebiet unterhalb der Springtide-Niedrigwasserlinie, das immer von Wasser bedeckt ist.

Synergieeffekt

Wechselwirkung verschiedener Bestandteile, die einander verstärken, z.B. Einfluß einer Kombination von Schadstoffen auf Organismen.

Tiefenlinie

Eine Umrißlinie auf einer Karte, durch die Punkte gleicher Tiefe miteinander verbunden werden.

Tiefwasser-Schiffahrtsweg

Besondere Routen mit einem internationalen Status, die für tiefgängige Schiffe und für Schiffe mit gefährlichen Massengütern eingerichtet wurden.

Tragflächenboot

Boot /Schiff, welches mit Strukturen (Platten oder Flossen) ausgerüstet ist, die den Rumpf aus dem Wasser heben, sobald das Boot in Bewegung ist. Hierdurch wird der Reibungswiderstand verringert und eine höhere Geschwindigkeit ermöglicht.

Umweltverträglichkeitsprüfung

Zusammenfassende Untersuchung der möglichen Folgen von Projekten und Maßnahmen im Hinblick auf ihre ökologischen Auswirkungen.

Warften

Natürliche oder künstliche Erdhaufen oder Erdhügel; in diesem Falle von Menschen in Küstengebieten, Tideströmen und Ästuaren zum Schutz vor Sturmfluten aufgeschüttete Erdhügel.

Wattflächen

Bereich, der regelmäßig während der Flut überflutet/mit Wasser bedeckt wird (Wattengebiet, Eulitoral).

Watrücken

Der Watrücken ist das Gebiet zwischen zwei Gezeitenbecken. Watrücken erheben sich höher als andere Wattflächen und werden zuletzt überflutet.

Xenobiotika

Vom Menschen hergestellte Stoffe.

Zostera Wiesen

Seegraswiesen und Wasserschraubenfelder (*Zostera marina* und *Zostera noltii*) in den Wattbereichen.

Zusammenarbeit im Bereich Vogelzugrouten

Internationale Zusammenarbeit in bezug auf die ostatlantische Zugroute von Zugvögeln zwischen den Ländern der Zugroute. Die Zugroute verbindet die Brutgebiete in der Arktis und die Überwinterungsgebiete in Westeuropa und Westafrika.

Anhang II Gemeinsames Monitoring-Paket TMAP

Gemeinsames Monitoring-Paket TMAP*

Schadstoffe	1	TBT im Wasser und im Sediment
	2	Metalle im Sediment
Nährstoffe	3	Anorganische Nährstoffe im Wasser
Salzwiesen	4	Räumliche Ausdehnung
	5	Landwirtschaftliche Nutzung: Beweidung
Benthosorganismen	6	Makroalgen
	7	Seegras
	8	Makrozoobenthos-Gemeinschaften
	9	Miesmuschelbänke
	10	Schadstoffe in der Miesmuschel
Plankton	11	Phytoplankton
Fische	12	Schadstoffe in der Flunder
	13	Miesmuschel-/Herzmuschel-/Krabbenfischerei
Strände und Dünen	14	Räumliche Ausdehnung
Vögel	15	Brutvögel: Anzahl und Verteilung
	16	Brutvögel: Schadstoffe in Vogeleiern
	17	Zugvögel: Anzahl der Wasservögel in Zählseinheiten
	18	Erhebung gestrandeter Vögel (Beached Bird Survey)
Seehunde	19	Populationsparameter durch Luftüberwachung
Freizeitaktivitäten	20	Boote auf See
	21	Anzahl der geführten Touren
	22	Luftverkehr
Allgemeine Parameter	23	Küstenschutzmaßnahmen
	24	Geomorphologie
	25	Überflutung
	26	Landnutzung
	27	Wetterbedingungen
	28	Hydrologie

* Die Parameter des Gemeinsamen Pakets werden auf der Grundlage der vereinbarten gemeinsamen TMAP-Leitlinien überwacht.

Anhang III

Absichtserklärung (Memorandum of Intent - MOI)
Guinea-Bissau - Wattenmeer:
Arbeitsprogramm 1998 - 2000

Vorläufiger Entwurf eines 3-Jahres-Arbeitsprogramms 1998 - 2000

Zielsetzung

Das Programm ist darauf ausgerichtet, einen internationalen Wissens- und Gedankenaustausch anzuregen und einen multidisziplinären Ansatz für Naturschutz - und Managementfragen zu entwickeln.

Als erster Schritt soll im Rahmen des Programms die Ausbildung eines vogelkundlichen Teams in Guinea-Bissau fortgesetzt werden, das insbesondere im Bereich der in Guinea-Bissau überwinternden und zum Wattenmeer weiterziehenden Watvögel Forschungs- und Monitoringarbeiten durchführen soll.

Als zweiter Schritt soll eine Organisation für vogelkundliche Forschung, Monitoring sowie Information und Öffentlichkeitsarbeit in Guinea-Bissau gegründet werden, die in der Lage ist, die begonnene Arbeit fortzusetzen.

Projekte

Projekt 1

Thema:

Forschung, Monitoring und Erhebungen über Wasservögel und bedeutende Vogelgebiete in Guinea-Bissau

Ziel:

Ausbildung eines vogelkundlichen Teams in Guinea-Bissau, das folgende Aufgaben wahrnehmen soll:

- a) Die Beschaffung von Daten über die Zahl und Artenzusammensetzung von Wasservögeln anhand monatlicher Zählungen auf den Wattenflächen von Bubaque, Soga und Orango und im Ramsar-Gebiet Lagoa de Cufada.
- b) Die Überwachung von Änderungen der Vorkommenshäufigkeit und Artenzusammensetzung von Watvögeln durch eine möglichst vollständige, die gesamte Küstenzone Guinea-Bissaus abdeckende Erhebung, die alle drei Jahre (das nächste Mal 1999) durchgeführt werden soll.
- c) Die Beschaffung von Daten über die Strandvogel-Brutkolonien anhand eines drei- bis viermal pro Jahr stattfindenden Besuchs ausgewählter unbewohnter kleiner Inseln des Bijagos-Archipels.
- d) Die Beschaffung von Daten über bedeutende Vogelgebiete (Important Bird Areas - IBAs) in Guinea-Bissau im Rahmen laufender internationaler Programme.
- e) Die Ausarbeitung vorläufiger Vorschläge zur Managementpolitik.

Inhalt:

Ausbildung und Schulung eines vogelkundlichen Teams in Guinea-Bissau zwischen 1998 und 2000. Zusammenarbeit zwischen Wissenschaftlern und Fachpersonal in den Wattenmeerstaaten und in Guinea-Bissau zwecks Sammlung von Daten über monatliche Zählungen in der Zeit von 1998 bis 2000. Durchführung einer Erhebung in IBA-Gebieten im Jahr 1998. Durchführung einer Vollerhebung der Wasservögel in der Küstenzone im Jahr 1999 und Sammlung von Daten über Brutkolonien in der Zeit von 1998 bis 2000.

Teilnehmer:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in Zusammenarbeit mit IUCN.

Wattenmeerstaaten: Gemeinsame Monitoring-Gruppe für Zugvögel im Wattenmeer (Joint Monitoring Group of Migratory Birds in the Wadden Sea).

Durchführung:

1998 bis 2000: Ausbildung und Schulung eines vogelkundlichen Teams in Guinea-Bissau durch trilaterale und portugiesische Vogelkundler in Guinea-Bissau.

1998: Untersuchung von IBA-Gebieten.

1999: Untersuchung der gesamten Küstenzone von Guinea-Bissau durch trilaterale Vogelkundler in Zusammenarbeit mit dem vogelkundlichen Team.

2000: Ausarbeitung von Vorschlägen zur Managementpolitik.

Veröffentlichung einer Broschüre über die Absichtserklärung, die Gebiete und das Arbeitsprogramm u.a. zur Unterrichtung der Behörden.

1998 - 2000: Informationsaustausch.

Geschätzte Kosten:

1998 - 2000: 136.000 US-Dollar.

Projekt 2

Thema:

Gründung einer Organisation für vogelkundliche Forschung, Monitoring, Ausbildung sowie Information und Öffentlichkeitsarbeit in Guinea-Bissau

Ziel:

Schaffung von Möglichkeiten für die Fortsetzung der vogelkundlichen Arbeit in Guinea-Bissau, um

- vogelkundliche Arbeiten aller Art durchzuführen,
- Bildungsmaßnahmen und Öffentlichkeitsarbeit zu betreiben und
- Aufklärungskampagnen in der örtlichen Bevölkerung durchzuführen.

Inhalt:

Zusammenarbeit zwischen Wissenschaftlern und Fachpersonal in den Wattenmeerstaaten und in Guinea-Bissau bei der Veröffentlichung kleiner Vogelbücher in portugiesischer und/oder kreolischer Sprache für Schulen, bei der Veröffentlichung von Listen der Vögel von Guinea-Bissau und der Veröffentlichung von Broschüren über die nachhaltige Nutzung von Pflanzen und Tieren usw., bei der Durchführung von Kampagnen für das Sammeln von Vogelringen, der Bearbeitung von Daten aus Vogelberingungen usw.

Teilnehmer:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in Zusammenarbeit mit IUCN.

Wattenmeerstaaten: Gemeinsame Monitoring-Gruppe für Zugvögel im Wattenmeer (Joint Monitoring Group of Migratory Birds in the Wadden Sea).

Durchführung:

1998: Gründung der Organisation.

1998 - 2000: Austausch von Informationen.

1999 - 2000: Ausarbeitung und Veröffentlichung eines Schulbuchs über die am häufigsten vorkommenden Vögel.

1998 bis 2000: Durchführung von Aufklärungskampagnen über Vogelberingungen.

Geschätzte Kosten:

1998 - 2000: 20.000 US-Dollar.

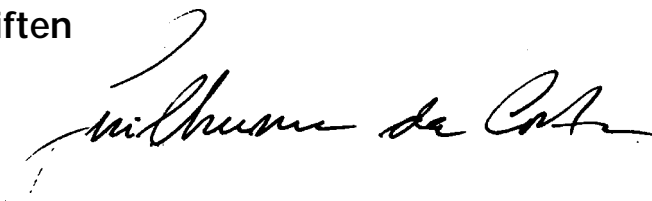
Organisation

Die Leitung des Gesamtprojekts liegt in den Händen der National Forest and Nature Agency in Dänemark sowie des Coastal Planning Office und INEP in Guinea-Bissau, deren Aufgabe es ist,

- die Durchführung der Projekte zu überwachen;
- dafür zu sorgen, daß der Haushaltsrahmen eingehalten wird;
- Fragen zu klären, die von gemeinsamen Belang sind.

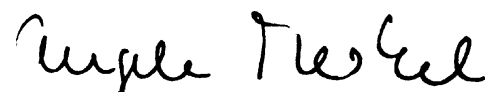
Die Vertragsparteien werden die Ergebnisse des Programms anhand einer kurzen Projektevaluierung im Jahr 2000 überprüfen.

Unterschriften

G. Da Costa

National Director, Bureau of Coastal Planning of the Ministry of Rural Development, Natural Resources and the Environment Für Guinea-Bissau

Dr. A. Merkel

*Ministerin für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit
Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit Für
die Trilaterale Kooperation zum Schutz des Wattenmeeres*